

تألیف: دکتر محمد یسلوان

پیامبر شناسی

رفتار شناسی پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله و سلم)

از دیدگاه قرآن کریم

قائمیه اصفهان
مرکز تحقیقات رایانه‌ای
www.Ghaemiyeh.com

پیامبرشناسي از دیدگاه قرآن کریم

مشخصات کتاب

سرشناسه : بيستوني، محمد، ۱۳۳۷-
عنوان و نام پديدآور : پيامبر شناسي از ديدگاه قرآن کريم/محمد بيستوني.
مشخصات نشر : قم: بيان جوان، ۱۳۸۵.
مشخصات ظاهري : [۴۱۲] ص.
شابك : 964-8399-79-4
يادداشت : فيپا
يادداشت : کتابنامه: به صورت زيرنويس.
موضوع : محمد(ص)، پيامبر اسلام، ۵۳ قبل از هجرت- ۱۱ق.-- در قرآن.
موضوع : محمد(ص)، پيامبر اسلام، ۵۳ قبل از هجرت- ۱۱ق.-- سرگذشتنامه.
رده بندي کنگره : BP۱۰۴/م۲۷ب۹ ۱۳۷۵
رده بندي ديويي : ۲۹۷/۱۵۹
شماره کتابشناسي ملي : م۸۵-۲۱۶۷۶

موضـوع صفحـه
متن‌تأييديه حضرت‌آيت‌اللّه‌خزعلي مفسّروحافظ‌كل‌قرآن‌كريم ••• 6
متن‌تأييديه‌فقيه‌اهل‌بيت‌حضرت‌آية‌اللّه‌حاج‌سيدمرتضي‌خاتمي ••• 7
درس اول ••• 9
بعثــت پيـامبــر اكــرم صلي‌الله‌عليه‌وآله مسيــر روشن خــوشبختـي ••• 9
اهــداف عام بعثت ••• 9
پيــامبــر اســلام قبــل از نبـوت چــه آئينـــي داشت ؟ ••• 11
بعثـــت پيـامبــر اكــرم صلي‌الله‌عليه‌وآله بــزرگتــرين نعمت خداوند ••• 14
اهـــــداف سـه گـــانـه بعثـــت پيـــامبـــر صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 17
انتخـــاب پيـــامبـر بـــه دســـت خـــداســـت ••• 21
پيروي از پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 23
اهداف عام و خاص بعثت پيامبراعظم صلي‌الله‌عليه‌وآله از نگاه قرآن كريم ••• 29
اهــداف عام بعثت ••• 29
1 ـ داوري در مـــــرافعـــات و اختـــلافـــات ••• 29
2 ـ بـرقـراري قســـط و عـــدل در جـــامعـــه ••• 30

فهـرسـت مطـالـب
موضـوع صفحـه
3 ـ بهسازي‌عقايدوباورها ••• 30
4 ـ اتمـــــام حجـــت ••• 32
اهـــــداف خـاص بعثـــت ••• 32
1 ـ تلاوت آيـات الهـي ••• 33
2 ـ تزكيـــه و بـالنـدگي ••• 34
3 ـ آمـــوزش كتـــاب ••• 36
4 ـ حكمـت آمـــوزي ••• 36
5 ـ يـــــــــادآوري ••• 37
6 ـ پيـام رساني شفـــاف ••• 38
7 ـ پيـروزي بر همه اديان ••• 38
درس دوم ••• 42
توسّل به پيامبر و ائمه معصومين عليهم‌السلام ••• 42
توسّل به پيامبر و ائمه معصومين عليهم‌السلام ••• 44

داوري پيـــــــامبـــــــر صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 47

پـــاداش اطـــاعت‌از خـــدا و پيـامبـر صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 48
سنّت پيـامبـر همچـــون وحـــي الهـي اسـت ••• 51
درس سـوم ••• 54
دعوت پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 54
دعوت پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 56
خـاتميـت پيامبر اسلام ••• 57
خاتميت چگونه باسيرتكاملي‌انسان سازگاراست؟ ••• 63
قـوانين ثـابت چگونه بانيازهاي متغير مي‌سازد ؟ ••• 65
درس چهارم ••• 67
صفـــات اختصـــاصي پيـــامبـــر صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 67
از چنيـــن پيـامبـري اطـــاعـــت كنيـــد ••• 70
پنـج دليـــل بـــراي نبـــوت در يـك آيـــه ••• 74
حقانيت پيامبراسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 75
عصمت رسول اكرم صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 76

امّي بـــودن پيـامبر اعظم صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 78
علم نور است ••• 83
درس پنجـــم ••• 85
اصلاحات پيامبراز درون و برون ••• 85
پيـــامبر اصـــلاحـــات را از خـــانـواده آغاز كرد ••• 86
اصلاحات را از خانواده آغازكنيد ••• 87
دعـوت جهـانـي پيـامبـــر صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 88
پيـامبـر و جهاني سازي اسلام ••• 90
اي پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله توبراي‌همه‌جهانيان‌مبعوث‌شده‌اي ••• 93
پيـــامبـــر رحمت جهاني است ••• 94
درس ششـــم ••• 97
موضعگيـــري يهود در مقـــابل پيامبر اعظم صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 97
موضعگيـــري يهود در مقـــابل پيامبر اعظم صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 100

موضـوع صفحـه
خود مبلّغ بوده ، خود كـافر شدند ••• 101
يــك معــاملــه زيـــــان آور ••• 102
تفسير «باؤوُ بِغَضَبٍ عَلي غَضَبٍ» ••• 104
بهانه جويي مشركين عليه پيامبر ••• 104
تكذيب پيـامبر تكذيب خداست ••• 107
رفتارشناسي پيامبر با خطاكاران ••• 108
پيامبر و بـرخـورد منطقـي با همـه مخــالفـان ••• 110
رؤيــاي پيــامبــر صلي‌الله‌عليه‌وآله و شجــره ملعــونــه ••• 112
صهيونيست‌ها مصداق بارز شجره خبيثه هستند ••• 114
آيـا پيـامبـر روي خوش به مشركان نشان داد؟ ••• 114
عصمـــت پيــامبـــر اســلام ••• 116
درس هفتم ••• 119
نمـونـه‌اي از مبــارزات و جنــگ‌هاي پيــامبر ••• 119

فهــرسـت مطـالـب
موضـوع صفحـه
جنگ بدر، نخستين نبرد پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 123
نمـونه‌اي از مبارزات و جنــگ‌هاي پيامبر ••• 123
آيـــا فـــرشتگـان جنگيـــدنـــد ؟ ••• 134
فـــــرار از جهـــاد ممنـــــوع ••• 138
خيـانت به پيــامبر، خيــانت به خداست ••• 142
آثـــار مخــالفـــت بـــا پيــامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 144
پيــامبـــر و جـــريــان صلــح حديبيـه ••• 145
پيامدهاي هفت‌گانه سياسي و اجتماعي و مذهبي صلح حديبيه ••• 149
نتـــايـــج بـــزرگ فتــح المبيــن (صلــح حـــديبيــه) ••• 152
پــاســخ به سه سؤال مهــم در مــورد آيــه 2 سوره فتح ••• 152
منظوراز «ماتَقَدَّم» و «ماتَأَخَّر» در آيـه 2 سوره فتح چيست ؟ ••• 155
درس هشتم ••• 158
وظـــايــف، روش‌هــا و بـــرنــامـــه‌هــاي پيــامبــر ••• 158

فهــرسـت مطـالـب
موضـوع صفحـه
وظايف، روش‌ها و بـرنــامـــه‌هاي پيــامبــر ••• 161
بـــرنــامـــه‌هاي چهــارگــانـه رسول اللّه صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 161
روش پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله تحميل فكر و عقيده نبــود ••• 163

هـدايـت اجبـاري با روح تعليمـات پيـامبـر سـازگـار نيست ••• 165
وظيفـه پيـامبـر ارائـه طـريـق اسـت ••• 167
مبـــارزه پيـامبـر بـا فـردپـرستـي ••• 168
جامع‌ترين آيه اخلاقي قرآن خطاب به پيامبر ••• 170
سرچشمـه گفتـار و كـردار پيـامبـر صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 174
وظـايـف چهـارگـانه پيـامبـر اكرم صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 175
سيـره عملـي پيـامبـر اكـرم صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 178
از وسوسه‌هاي شيطـان بـه خـدا پناه بريد ••• 178
« اعتـدال » مبنـاي همه برنامه‌هاي سياسي اجتماعي پيامبر اعظم ••• 180
درس نهـم ••• 184

فهـرسـت مطـالـب
موضـوع صفحـه
پيـامبـر اسـلام افتخار ابـدي بشـريـت اسـت ••• 184
دلسـوزي عجيـب پيـامبـر بـراي هـدايـت جامعه ••• 186
پاداش پيامبر، هدايت مردم است ••• 186
پيـامبـر را تنهـا نگـذاريـد ••• 187
دعـوت پيـامبـر را جدّي بگيريد ••• 190
بهانه‌جويي‌هاي پنجگانه‌كفار و مشركين نسبت‌به‌پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 191
عـدم تـوجـه به مظـاهر مـادي و لزوم توجه به‌مؤمنين ••• 196
اولـويت پيـامبر نسبت به مؤمنين ••• 197
مسئـوليت بزرگ پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 200
درس دهم ••• 203
زنـدگـي پيـامبر الگـوي تمام عيـار خـوشبختي است ••• 203
زنـدگـي پيـامبر الگـوي تمام عيـار خـوشبختي است ••• 204
مفهـوم شـاهـد بـودن پيـامبـر اسـلام صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 206

فهـرسـت مطـالـب
موضـوع صفحـه
بشـارت پيـامبـر بـه مـؤمنيـن ••• 207
سيـره سيـاسي پيـامبـراسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 208
آزار پيـامبـراسـلام صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 209
دستورالعمل پنج‌گانه براي رهروان راه حق ••• 210
ازدواج پيـامبـراسـلام ••• 211

مسئـوليـت سنگيـن وابستگي به‌پيامبر ••• 214
چـرا گنـاه و ثـواب افـراد با شخصيـت ، مضـاعف است؟ ••• 215
آياحكم «تقسيم‌اوقات» درحق همه‌همسران‌پيامبراسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله بود؟ ••• 217
فلسفـــه حكـــم محـــدوديـت ازدواج پيـــامبـــر صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 219
آيـا قبـل از ازدواج مي‌تـوان بـه همسـر آينـده نگـاه كـــرد؟ ••• 220
درس يازدهم ••• 223
اولـويت دادن به «اصلاحات داخلي» براي پيامبر و رهبران الهي ••• 223
اولـويت دادن به «اصلاحات داخلي» براي پيامبر و رهبران الهي ••• 225
(406)
فهـرسـت مطـالـب
موضـوع صفحـه
اصـلاحـات را از خـود شـروع كـن ••• 227
پيشگيري از مفاسد اجتماعي با دو طريق ••• 228
ويـژگـي‌هـاي پيـامبـر اسـلام صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 228
نقش نماز و روزه درزندگي پيامبراكرم صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 231
پيـامبـر بنـده‌اي است از بندگان خدا ••• 232
پيـامبر اسطـوره صبـر و استقامت بود ••• 234
عصمت پيامبر اسلام ••• 239
شقّ‌القمر يك‌معجزه‌بزرگ‌پيامبراسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 240
تاريـخ وقـوع معجزه بـزرگ شـقّ القمـر ••• 242
درس دوازدهـــم ••• 244
پيـامبـر بـزرگ‌ترين راسـخ درعلـم ••• 244
پيـامبـر اكـرم بـزرگ‌ترين راسخ در علم ••• 247
« راسخـون در علم » چه كساني هستند ؟ ••• 251
(407)
فهـرسـت مطـالـب
موضـوع صفحـه
تحسيـن اخلاق برجستـه پيـامبـر صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 252
نمـونـــه‌اي از اخـــلاق پيـامبـر صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 252
عبوديت كـامل پيامبر ••• 255
حقـانيـت و صـداقت پيـامبـر اكـــرم ••• 256
علم‌غيب‌خداوپيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله وامامان‌معصوم عليهم‌السلام ••• 258
درس سيـــزدهـم ••• 270

پیـامبر و نمـاز شب ••• 270
پیـامبر و نمـاز شب ••• 272
قیـام شبـانه براي تلاوت قرآن و نیایش ••• 274
فضیلت نمـــاز شب ••• 275
معني ترتیل چیست ؟ ••• 276
دلداري خدا به پیامبر ••• 278
شـرح صدر بزرگترین هدیه خدا به پیامبر ••• 279

"شرح صدر" مافوق معجزات‌انبیاءاست ••• 280
آیا پیـامبـر از غیب آگاهي نــداشت ؟ ••• 280
رحمـــت پیـــامبـــر اســـلام صلي‌الله‌علیه‌وآله ••• 282
درس چهـــاردهم ••• 286
مبـارزه پیـامبر بـا کفـار و منـافقین ••• 286
مبـارزه پیـامبر بـا کفـار و منـافقین ••• 287
روش مبـارزه پیـامبـر بـا منـافقین ••• 288
سـؤالات مختلف از شخص پیامبر صلي‌الله‌علیه‌وآله ••• 291
اطـاعت خدا و پیامبر از هم جدا نیست ••• 292
چـرا سـال هجـرت پیـامبـر صلي‌الله‌علیه‌وآله به عنوان مبدأ تاریخ اسلام انتخاب شد ؟ ••• 292
آرامش و امنیـت دستـاورد ایمـــان بـه پیـــامبـر و جـانشینـان وي ••• 293
توسل به پیامبر صلي‌الله‌علیه‌وآله ••• 294
«اقتدار ملي و جهاني مسلمین در سایه وحدت و ایمان» به خدا و رسول است ••• 296

پیـامبـر افسـانـه مـوازنـه قوا را درهم شکست ••• 298
پیـامبـر اعظـــم و صحـابـــه ••• 301
درس پـانزدهم ••• 303
مـوقعیـت پیشگـامـان نهضت‌ها ••• 303
مـوقعیـت پیشگـامـان نهضت‌ها ••• 305
تابعین چـه اشخـاصي بـودنـد ؟ ••• 306
نخستین مسلمـان چـه کسـي بود ؟ ••• 307

آيا همه صحابه افراد صالحي بودند ؟ ••• 311
مفهوم توبه خدا بر پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 315
دفـــاع از پيـامبـــر اعظـــم صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 318
اعجاز عددي و رياضي قرآن معجزه جاويد پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 321
درس شانزدهم ••• 321
اعجاز عددي و رياضي قرآن معجزه جاويد پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 321

فهـرسـت مطـالـب
موضـوع صفحـه
آيـا پيـامبـر تـرديـد داشـت ؟ ••• 326
درس هفدهم ••• 329
هشـدار جـذاب پيـامبـر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 329
سـه نكتـه دربـاره پيـامبـر صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 329
به سؤالات بهانه جويانه پاسخ ندهيد ••• 332
سـلام و درود بـر پيـامبـر صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 333
كيفيّـت صلـوات بر پيـامبر اكرم صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 335
درس هجدهم ••• 338
دشمنـان و دوستـان پيـامبـر ••• 338
تضعيف پيامبر و اهل بيت ايشان عليهم‌السلام ••• 339
اتهـامـات مشـركيـن به پيـامبـر ••• 342
چـرا پيـامبـر را به شعـر و شـاعـري متهـم مي‌كردند ••• 344
آموزش و تبليغات رايگان يكي از دلايل موفقيت پيامبر بود ••• 346

فهـرسـت مطـالـب
موضـوع صفحـه
شـورا در سيـره پيـامبـر اعظـم صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 347
صفـات پنـج‌گـانـه يـاران پيـامبـران صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 350
محبت متقـابـل اسـلامي ••• 355
آداب حضـور پيامبـر صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 356
ادب برترين سرمايه‌است ••• 361
انضبـاط اسلامي در همـه چيـز و همـه جـا ••• 363
درس نـــوزدهـــم ••• 367
شـــرح غـديـرخـم ••• 367
جـريـان غـديـر خم و جانشينِي پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 371

گفتگوها و ايرادها در مورد شأن نزول آيه تبليغ ••• 376
آيا مَوْلي به‌معني اَوْلي به‌تَصَرُّف در قرآن است؟ ••• 378
ارتبـاط آيـــات قبـل و بعـد از آيــه تبليــغ ••• 379
آيا اين حديث در همه كتب صِحاح نقل شده ؟ ••• 381

فهــرسـت مطـالـب
موضـوع صفحـه
چرا علي و اهل بيت به اين حديث استدلال نكردند؟ ••• 382
جملـه آخر آيه چه مفهومي دارد ؟ ••• 384
آيــا وجــود دو رهبــر در يــك زمــان ممكن است ؟ ••• 385
درس بيستم ••• 387
روز جــانشينـي پيـامبـر صلي‌الله‌عليه‌وآله روز تكميـل ديـن اسلام ••• 387
روز جــانشينـي پيـامبـر صلي‌الله‌عليه‌وآله روز تكميـل ديـن اسلام ••• 388
انتخــاب جـــانشيـن نقطـــه پــايــان رســالـت ••• 393
شـــأن نـــزول آيــه تبليــغ ••• 394

پنج ويژگي منحصر بفرد در كليه محصولات قرآني مؤسسه تفسير جوان
ü اعـــــراب‌گــذاري كـــــامــل
ü طرح جلد ابـــــداعي گـرافيكي
صفحـــــه‌آرايـــــي شعـــــرگـــونـــه چشــم‌نــواز
استحكام عطــف كتـابهـا با چسب گــرم يا دوخت
آزاد بـودن هـرگـونه نسخه برداري و چاپ از كتابها با همـاهنگي مـؤسسه در صورتـي كه هر كس از 1427 سال پيش تاكنــون يك نمونه كتاب قـرآني را با جمـع ويـژگي‌هاي پنج گانه مــذكــور،
بــه اين مؤسســه ارائــه دهــد هزينــه سفــر يك عمـره مستحبي را جايزه مي‌گيــرد .
قيمت گذاري كل محصولات مؤسسه بر مبناي پنج ويژگي اشاره شده، انجام مي‌شود

اَلاِهْداءِ

اِلي سَيِّدِنا وَ نَبِيِّنا مُحَمَّدٍ
رَسُولِ اللّهِ وَ خاتَمِ النَّبِيّينَ وَ اِلي مَوْلانا
وَ مَوْلَي الْمُوَحِّدينَ عَلِيٍّ اَميرِ الْمُؤْمِنينَ وَ اِلي بِضْعَةِ
الْمُصْطَفي وَ بَهْجَةِ قَلْبِهِ سَيِّدَةِ نِساءِ الْعالَمينَ وَ اِلي سَيِّدَيْ
شَبابِ اَهْلِ الْجَنَّةِ، السِبْطَيْنِ، الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ وَ اِلَي الاَئِمَّةِ التِّسْعَةِ
الْمَعْصُومينَ الْمُكَرَّمينَ مِنْ وُلْدِ الْحُسَيْنِ لاسِيَّما بَقِيَّةِاللّهِ فِيالاَرَضينَ وَ وارِثِ عُلُوم
الاَنْبِياءِ وَ الْمُرْسَلينَ، الْمُعَدِّ لِقَطْعِ دابِرِالظَّلَمَةِ وَ الْمُدَّخِرِ لاِحْياءِ الْفَرائِضِ وَ مَعالِمِ الدّينِ ،
الْحُجَّةِبْنِالْحَسَنِ صاحِبِ الْعَصْرِ وَ الزَّمانِ عَجَّلَ اللّهُ تَعالي فَرَجَهُ الشَّريفَ فَيا مُعِزَّ
الاَوْلِياءَوَيامُذِلَ الاَعْداءِاَيُّهَاالسَّبَبُ الْمُتَّصِلُ بَيْنَ الاَرْضِ وَالسَّماءِقَدْمَسَّنا
وَ اَهْلَنَا الضُّــرَّ في غَيْبَتِــكَ وَ فِراقِــكَ وَ جِئْنـا بِبِضاعَـةٍ
مُزْجاةٍ مِنْ وِلائِكَ وَ مَحَبَّتِكَ فَاَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ مِنْ مَنِّكَ وَ
فَضْلِكَ وَ تَصَدَّقْ عَلَيْنا بِنَظْرَةِ رَحْمَةٍ مِنْكَ
اِنّا نَريكَ مِنَ الْمُحْسِنينَ
(3)

متن تأييديه فقيه اهل بيت حضرت آية اللّه حاج سيد مرتضي خاتمي در خصوص «روش انس با قرآن» و تأليفات تف سيري جناب آقاي دكتر محمد بيستوني

بسم اللّه الرحمن الرحيم
قرآن منشور هدايت، راهنماي جاويد، مبشر نور و بركت و «نسخه شفابخش» براي همه انسان‌ها مي‌باشد . اين نور روشنگر و ابر باران‌خيز و «نسيم معنوي و جانبخش حيات» بايد به عمق جان و روح نفوذ نموده و با روش‌هاي صحيح و كارشناسي شده در متن زندگي و فعاليت‌هاي فردي و اجتماعي همه انسانها خصوصا «اهل قبله» قرار گيرد .
در همين راستا ، فرزند معنوي و عزيزم جناب آقاي «دكتر محمد بيستوني» كه از عنفوان جواني در خدمت «قرآن و مساجد» بوده است . در يك تلاش طاقت‌فرسا و منظم كه بنده از 10 سال پيش، مستقيما در جـريان آن قرار گرفتم «طــرح جديد و دقيقي» را تحت عنوان «روش انس با قرآن» از طريق «كارگاه آموزشي مفسّرين جوان» ابداع نموده‌است و كليّه‌منابع تحقيقاتي آن‌رانيز شخصاتأليف‌كرده و همه آن‌ها را قبل از چاپ و نشر براي «تصحيح لفظي و محتوايي و اعرابي» به رؤيت اينجانب رسانده است. بنده نيز با كمال‌دقت و حوصله تمامي آن‌هارا از اول تا آخر مطالعه و تصحيح‌نمودم .
تأليفات قرآني جناب آقاي دكتر محمد بيستوني كه عموما در حوزه «تفسير موضوعي و زنجيره‌اي قرآن كريم» مي‌باشد ، بسيار ساده و براي عموم مردم و متديّنين خصوصا «نوجوانان و جوانان عزيز» كامــلاً قابل استفــاده بوده و مي‌تواند تحوّل عظيمي را در «مؤانست نسل جوان با محتواي قرآن كريم» خصوصا در حوزه‌هاي علميه و دانشگاههــا و مــراكــز آمـــوزشــي و دولتـــي كشــور به همــراه داشتــه باشـــد .
از ويژگـي‌هاي بارز تأليفات تفسيري ايشــان، توجــه بــه «تفسيــر موضوعــي و زنجيــره‌اي (تفسيـر قرآن با قرآن)» مي‌باشد كه در نوع خود بي‌نظير است.
اميدوارم جوانان عزيز مسلمان در سراسر جهان وجود وي را غنيمت شمرده و از تأليفات قرآني ايشان كه بحمداللّه اخيرا به زبانهاي عربي ، انگليسي ، فرانسه و آلماني نيز در دســت چــاپ و انتشــار مي‌باشــد ، حداكثــر استفــاده را بنماينـــد .
آرزو مي‌كنم‌خداوندتبارك‌وتعالي‌به‌اين‌برادرباذوق‌وعلاقمندبه‌قرآن‌ومسائل جوانان توفيق‌ادامه‌مخلصانه‌چنين «تلاشهاي‌مفيد و مؤثرقرآني» را بيش از پيش‌عنايت‌فرمايد .
بتــاريــخ 2/7/1382 ه.ش
27 رجب‌المرجب 1424 ه.ق

مبعث رسـول اکـرم صلي‌الله‌عليه‌وآله
سيد مرتضي خاتمي
(4)

متن تأييديه حضرت آيت اللّه خزعلي مفسّر و حافظ كل قرآن كريم

بسم اللّه الرحمن الرحيم
هر زماني را زباني است يعني در بستر زمان خواسته‌هايي نو نو پديد مي‌آيد كه مردم آن دوران خواهان آنند. با وسائل صنعتي و رسانه‌هاي بي‌سابقه خواسته‌ها مضاعف مي‌شود و امروز با اختلاف تمدن‌ها و اثرگذاري هريك در ديگري آرمان‌هاي گوناگون و خواسته‌هاي متنوع ظهور مي‌يابد بر متفكران دوران و افراد دلسوز خودساخته در برابر اين هنجارها فرض است تا كمر خدمت را محكم ببندند و اين خلأ را پر كنند همان‌گونه كه علامه اميني با الغديرش و علامه طباطبايي با الميزانش. در اين ميان نسل جوان را بايد دست گرفت و بر سر سفره اين پژوهشگران نشاند و رشد داد. جناب آقاي دكتر محمد بيستوني رئيس هيئت مديره مؤسسه قرآني تفسير جوان به فضل الهي اين كار را بعهده گرفته و آثار ارزشمند مفسران را با زباني ساده و بياني شيرين، پيراسته از تعقيدات در اختيار نسل جوان قرار داده علاوه بر اين آنان را به نوشتن كتابي در موضوعي كه منابع را در اختيارشان قرار داده دعوت مي‌كند. از مؤسسه مذكور ديدار كوتاهي داشتيم، از كار و پشتكار و هدفمند بودن آثارشان اعجاب و تحسينم شعله‌ور شد، از خداوند منان افاضه بيشتر و توفيق افزوني برايشان خواستارم. به اميد آنكه در مراحل غيرتفسيري هم از معارف اسلامي درهاي وسيعي برويشان گشاده شود.
آمين رب العالمين .
21 ربيع‌الثاني 1425
21خرداد 1383
ابـوالقاسم خزعلي
(5)
(6)

مقدمه

خداوند منان در آيه 21 سوره احزاب پيامبر اكرم صلي‌الله‌عليه‌وآله را الگوي تمام عيار سعادت و خوشبختي انسان‌ها معرفي نموده و مي‌فرمايد: لَقَدْ كانَ لَكُمْ في رَسُولِ اللّهِ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كانَ يَرْجُوا اللّهَ وَ الْيَوْمَ الاْخِرَ وَ ذَكَرَ اللّهَ كَثيرا: هر آينه رسول خدا در [خصلت‌ها و روش‌ها] براي شما و هركسي كه به خدا و روز قيامت اميد دارد و خدا را بسيار ياد مي‌كند، نمونه و سرمشقي نيكو و پسنديده است. مفهوم آيه كريمه اين است كه پيامبر اعظم صلي‌الله‌عليه‌وآله براي همه مسلمانان جهان به مثابه منبع، معدن و مركزي است كه همه وظايف، رفتار و اعمال از آن قابل كشف و استخراج است. معرفي پيامبر عظيم الشأن صلي‌الله‌عليه‌وآله به عنوان «اسوه حسنه» در واقع بيانگر بزرگ‌ترين تفاوت ميان مكتب انبياء و غير آن است، زيرا مكتب انبيا از خصوصيت عملي بودن و به عينيت توجّه داشتن برخوردار است. در مكتب انبيا نمونه‌اي براي پيروي عملي ارائه مي‌شود، نمونه‌اي كه روش‌هاي عملي او در كليه شئون فردي، اجتماعي، سياسي، فرهنگي و... قابل دستيابي و پيروي عملي از جانب پيروان مكتب مي‌باشد. اين موضوع در دين اسلام، شاخص‌تر، جدّي‌تر و روشن‌تر مطرح است، زيرا اسلام آخرين دين الهي بوده و لازم است «امّت» نمونه‌اي «تمام عيار» و «قابل پيروي» براي «همه زمان‌ها»، در هر اوضاع و احوالي داشته باشند. اميرمؤمنان علي عليه‌السلام نيز پيامبر را به عنوان نمونه‌اي كافي معرفي مي‌كند و مي‌فرمايد: وَ لَقَدْ كانَ لَكُمْ في رَسُولِ اللّهِ ـ صلي‌الله‌عليه‌وآله ـ كافٍ لَكَ فِي الْأُسْوَةِ». (1) يعني پيروي كردن از رفتار رسول خدا و الگوگيري از پيامبر براي شما كافي است. بنابراين: «فَتَأَسَّ بِنَبِيِّكَ الْأَطْيَبِ الْأَطْهَرِ ـ صلي‌الله‌عليه‌وآله ـ فَإِنَّ فيهِ اُسْوَةً لِمَنْ تَأَسّي وَ عَزَاءً لِمَنْ تَعَزّي، وَ اَحَبُّ الْعِبادِ اِلَي اللّهِ الْمُتَأَسّي بِنَبِيِّهِ وَ الْمُقْتَصُّ لاِثَرِه». (2) از پيامبر پاك و پاكيزه ات پيروي كن، زيرا راه و رسمش سرمشقي است براي كسي كه بخواهد تأسّي جويد و انتسابي است عالي براي كسي كه بخواهد منتسب گردد و محبوب‌ترين بندگان نزد خداوند كسي است كه از پيامبرش سرمشق گيرد و قدم در جاي قدم او گذارد. بدين ترتيب با ارائه يك نمونه جامع و كامل در همه وجوه و در عينيت امور، مسلمانان مأمور اقتداي مطلق به آن وجود گرامي اند و كسي كه پا در جاي پاي او گذارد، محبوب‌ترين بندگان نزد حضرت حق است؛ و اين همان بيان كلام خداوند است كه فرمود: قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّهَ فَاتَّبِعُوني يُحْبِبْكُمُ اللّهُ؛ بگو : اگر خدا را دوست مي‌داريد

1- نهج البلاغه، خطبه 160.

2- همان.
مقدمه (7)
پس مرا پيروي كنيد تا خداوند شما را دوست بدارد. (1) در پاسخ به اين پرسش كه چرا خداوند پيامبر را به عنوان «اسوه حسنه» معرفي مي‌كند و چرا امير مؤمنان عليه‌السلام ، رسول خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله را به عنوان «نمونه كافي» ارائه مي‌نمايد، بايد به اين امر توجّه داشت كه مسأله نمونه‌ها از مسائل بسيار مهم و اساسي دين است، زيرا «نمونه‌طلبي و نمونه پذيري امري فطري است» و انسان بدون اسوه و مقتدا توانايي سير به سوي كمال را ندارد. از امام سجاد عليه‌السلام روايت شده است كه فرمود: «هَلَكَ مَنْ لَيْسَ لَهُ حكَيمٌ يُرْشِدُهُ: آن كس كه حكيمي راهنما و رشددهنده ندارد، هلاك مي‌گردد. (2) اسلام براي هدايت انسان‌ها به سرمنزل مقصود و سير از مُلك تا مَلكوت در قالب كلمات به صورت «قرآن» ظهور يافته است و در قالب اعمال به صورت «اسوه حسنه» (پيامبر يا امام). اگر انسان «اسوه حسنه» را نشناسد و او را مقتداي خويش در همه زمينه‌ها نداند، حتما نمونه‌هاي منفي و كاذب را مقتداي خويش مي‌گيرد، زيرا بدون «اسوه» نمي‌توان زندگي كرد. در حديثي كه «محمدبن مسلم» از امام باقر عليه‌السلام نقل كرده، آمده است: «كُلُّ مَنْ دانَ اللّهَ عَزَّوَجَلَّ بِعِبادَةٍ يَجْهَدُفيها نَفْسَهُ وَ لاَاِمامَلَهُ مِنَ‌اللّهِ، فَسَعْيُهُغَيْرُ مَقْبُولٍ وَ هُوَ ضَالٌّ مُتَحَيِّرٌ وَ اللّهُ شَانئٌ لِاَعْمالِه: هركه براي عبادت خداي عزّوجلّ خود را در زحمت اندازد، امّا پيشوايي‌ازجانب‌خدانداشته‌باشد، كوشش‌او پذيرفته نشده و خوداو گمراه و سرگردان‌است و خدااعمال‌او را دشمن‌دارد. درهمين راستا«مؤسسه قرآني تفسير جوان» به درخواست «معاونت محترم آموزشي سازمان عقيدتي سياسي ارتش جمهوري اسلامي ايران» كتابي را كه هم اكنون ما و شما در محضر نوراني آن هستيم به سبك متون آموزشي تدوين نموده است به گونه‌اي كه بعثت و زندگي شخصي، اجتماعي، سياسي و... پيامبر اعظم صلي‌الله‌عليه‌وآله براساس بيست جلسه آموزشي فصل بندي شده و در آغاز هر فصل «خلاصه درس»
1- 31 / آل عمران .
2- « بحارالانوار، ج 78، ص 159 .
(8) پيامبر شناسي
سپس «متن اصلي» و در پايان هر درس نيز «سؤالات اختصاصي» مطرح شده است. بدون شك برادران جان بركف ارتش شجاع و غيور ايران اسلامي در سايه تدابير مقام معظم رهبري و فرماندهي كل قوا در سالي كه مزين به نام ملكوتي رسول اعظم صلي‌الله‌عليه‌وآله است، با اقتدا به سيره نبوي، آمادگي خود را بيش از پيش بــراي «دفاع همه جانبه» در برابر

هــواي نفس و دشمنــان داخلي و خارجي تحكيم مي‌نمايند تا شايسته جان نثاري و «همراهي» با قطب عالم امكان «حضرت مهدي صاحب الزمان (عجل الله تعالي فرجه الشريف) شوند.
معاونت آموزش دكتر محمد بيستوني
سازمان عقيدتي سياسي ارتش جمهوري اسلامي ايران رئيس مؤسسه قرآني تفسير جوان

درس اول

خلاصه درس:
1 ـ در اين‌كه پيغمبرگرامي اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله قبل از بعثت هرگز براي بت سجده نكرد و از خط توحيد منحرف نشد ، شكي نيست و تاريخ زندگي او نيز به خوبي اين معني را منعكس مي‌كند، اما در اين‌كه بر كدام آيين بوده، در ميان علما گفتگو است. پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله شخصا برنامه خاصي از سوي خداوند داشته كه بر طبق آن عمل مي‌كرده و در حقيقت آيين مخصوص خودش بوده ، تا زماني كه اسلام بر او نازل گشت . شاهد اين سخن حديثي است كه در نهج‌البلاغه آمده و مي‌گويد: « خداوند از آن زمان كه رسول خدا از شير بازگرفته شد، بزرگ‌ترين فرشته‌اش را قرين وي ساخت، تا شب و روز او را به راه‌هاي مكارم و طرق اخلاق نيك سوق دهد ».
2 ـ با بعثت پيامبر اكرم سه برنامه براي مردم توسط وي اجرا مي‌شود: نخست «خواندن آيات پروردگار» بر آن‌ها و آشنا ساختن گوش‌ها و افكار با اين آيات : (يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اياتِهِ). و ديگر «تعليم» ، يعني وارد ساختن اين حقايق در درون جان آن‌ها و به دنبال‌آن «تزكيه» نفوس و تربيت اخلاقي و انساني (وَ يُزَكِّيهِمْ وَ يُعَلِّمُهُمُ‌الْكِتابَ وَالْحِكْمَةَ). از آن‌جا كه هدف اصلي و نهايي تربيت است ، در آيه ، قبل از تعليم ذكر شده ، در حالي كه از نظر تربيت طبيعي ، تعليم بر تربيت مقدّم‌است. جمعيّتي كه از حقايق انساني به كلي دورند به آساني تحت تربيت قرار نمي‌گيرند بلكه بايد مدّتي گوش‌هاي

آن‌ها را با سخنان الهي آشنا ساخت و وحشتي را كه قبلاً از آن داشتند از آن‌ها دور كرد ، سپس وارد مرحله تعليم اصولـي شد و به دنبال آن محصـــول تربيتي آن را گرفت.
3 ـ اهـداف سـه گـانـه بعثـت پيـامبـر عبارتنـد از:
ـ جنبه مقدماتي دارد و آن تلاوت آيات الهي است .
ـ تهـــذيـــب و تـزكيـــــه نفـــوس .
ـ تعليـــــم كتـــــاب و حكمـــــت .
4 ـ اين آيه و چند آيه بعد درباره يكي از مهمترين مسايل اسلامي ، يعني مسأله رهبري بحث مي‌كند و مراجع واقعي مسلمين را در مسايل مختلف ديني و اجتماعي مشخّص مي‌سازد. نخست به مردم با ايمان دستور مي‌دهد كه از خداوند اطاعت كنند براي يك فرد با ايمان همه اطاعت‌ها بايد به اطاعت پروردگار منتهي شود و هرگونه رهبري بايد از ذات او سرچشمه گيرد و طبق فرمان او باشد ، زيرا حاكم و مالك تكويني جهان

هستي او است و هرگونه حاكميّت و مالكيّت بايـد به فرمـان او باشـد (يآ اَيُّهَا الَّذينَ آمَنُواآ اَطيعُوا اللّهَ). در مرحلـه بعـد ، فرمـان به پيـروي از پيامبـر صلي‌الله‌عليه‌وآله مي‌دهد ، پيامبـري كه معصـوم است و هرگز از روي هـوي و هـوس ، سخن نمي‌گويد ، پيامبـري كه نماينـده خدا در ميـان مـردم اسـت و سخـن او سخـن خـدا اسـت و ايـن منصـب و مـوقعيّـت را خـداونـد به او داده اسـت .
در مرحله‌سوم فرمان به‌اطاعت‌از «اُولِي الأمْرِ» مي‌دهدكه‌از متن‌جامعه‌اسلامي‌برخاسته و حافظ دين و دنياي مردمند.
(10) پيامبر شناسي
5 ـ لازم نيست شما به خدا درس بدهيد كه چگونه پيامبران و رسولان خويش را اعزام دارد و از ميان چه افرادي انتخاب كند ، زيرا « خداوند از همه بهتر مي‌داند رسالت خود را در كجا قرار دهد : اللّهُ اَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسالَتَهُ ». روشن است رسالت نه ارتباطـي به سن و مال دارد و نه به موقعيّـت قبايل ، بلكه شرط آن قبل از هرچيز آمادگي روحي ، پاكـي ضمير ، سجاياي اصيـل انساني ، فكر بلنـد و انديشـه قوي و بالاخره تقوي و پرهيزگاري فوق‌العاده‌اي در مرحله عصمـت اسـت .
متـن اصلـي

صِـــراطِاللّـــهِالَّـــذي لَـــهُ مـــا فِـــيالسَّمـــواتِ وَ مـــا فِـــي الأَرْضِ اَلا اِلَـي اللّـــهِ تَصيـــرُ الأُمُـــورُ
راه خَداوندي كه تمامي آن‌چه در آسمان‌ها و آن‌چه در زمين است از آن او است ، آگاه باشيد بازگشت همه چيز به سوي خدا است . (1)
چه راهي مستقيم‌تراز راهي‌است‌كه به مبدأ عالم‌هستي‌منتهي‌مي‌شود؟ چه راهي صاف‌تراز راهي است كه به خالق هستي مي‌رسد؟ سعادت واقعي ، سعادتي است كه خدا به آن دعوت مي‌كند و راه وصول به آن تنها راهي است‌كه او
1- 53 / شـــوري .
پيامبر اسلام قبل از نبوّت چه آييني داشت (11)
براي آن انتخاب كرده است .
در اين‌كه پيغمبرگرامي اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله قبل از بعثت هرگز براي بت سجده نكرد و از خط توحيد منحرف نشد ، شكي نيست و تاريخ زندگي او نيز به خوبي اين معني را منعكس مي‌كند ، اما در اين‌كه بر كدام آيين بوده ، در ميان علما گفتگو است. بعضي او را پيرو آيين مسيح مي‌دانند ، چراكه قبل از بعثت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله آيين رسمي و غير منسوخ آيين او بوده است. بعضي ديگر او را پيرو آيين ابراهيم مي‌دانند ، چراكه « شيخ الانبياء » و پدر پيامبران است و در بعضي از آيات قرآن آيين اسلام به عنوان آيين ابراهيم معرفي شده: «مِلَّةَ اَبيكُمْ اِبْراهيمَ » (78 / حج). بعضي نيز اظهار بي‌اطلاعي كرده و گفته‌اند : مي‌دانيم آييني داشته ، اما كدام آيين ، بر ما روشن نيست. گرچه هر يك از اين اقوال وجهي دارد ، اما هيچ‌كدام مسلم نيست و مناسب‌تر از اين‌ها قول چهارمي‌است و آن اين‌كه: پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله شخصا برنامه خاصي از سوي خداوند داشته كه بر طبق آن عمل مي‌كرده و در حقيقت آيين مخصوص خودش بوده ، تا زماني كه اسلام بر او نازل گشت . شاهد اين سخن حديثي است كه در نهج‌البلاغه آمده و در بالا ذكر كرديم كه مي‌گويد: « خداوند از آن زمان كه رسول خدا از شير بازگرفته شد، بزرگ‌ترين فرشته‌اش را قرين وي ساخت، تا شب و روز او را به راه‌هاي مكارم و طرق اخلاق نيك سوق دهد ». مأموريت چنين فرشته‌اي دليل بر وجود يك برنامه اختصاصي است. شاهد ديگر اين‌كه در هيچ تاريخي نقل نشده است كه پيغمبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله در معابد يهود يا نصاري يا مذهب ديگر مشغول عبادت شده باشد، نه در كنار كفار در بت‌خانه بود و نه در كنار اهل كتاب در معابد آنان، در عين حال پيوسته
(12) پيامبر شناسي

خط و طريق توحيد را ادامه مي‌داد و به اصول اخلاق و عبادت الهي سخت پايبند بود. روايات متعددي نيز ، طبق نقل علامه مجلسي در بحارالانوار در منابع اسلامي آمـده است كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله از آغاز عمرش مؤيد به روح‌القدس بود و با چنين تأييدي مسلما براساس الهام روح القدس عمل مي‌كرد .(1) « علامه مجلسي » شخصا معتقد است كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله قبل از مقام رسالت داراي مقام نبوت بوده ، گاه فرشتگان با او سخن مي‌گفتند و صداي آن‌ها را مي‌شنيد و گاه در رؤياي صادقه به او الهام الهي مي‌شد و بعد از چهل سال به مقام رسالت رسيد و قرآن و اسلام رسما بر او نازل شد ، او شش دليل بر اين معني ذكر مي‌كند كه بعضي از آن‌ها با آن‌چه در بالا آورديم ، هماهنگ است (توضيح بيشتر را مي‌توانيد در جلد 18 بحارالانوار صفحه 288 به بعد مطالعه كنيد) .

به دنبال اين بحث اين سؤال مطرح مي‌شود كه با توجه به آن‌چه درباره ايمان و اعمال پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله قبل از نبوت گفته شد، چرا در آيه 52 از همين سوره مي‌فرمايد: «ما كُنْتَ تَدْري مَاالْكِتابُ وَ لاَالْايمانُ: تو قبلاً نمي‌دانستي قرآن و ايمان چيست ». منظور اين است پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله قبل از نزول قـرآن و تشريـع شريعـت اسلام از جزئيات اين آيين و محتواي قرآن خبر نداشت .اما در مورد « ايمان » با توجه به اين‌كه بعد از « كتاب » ذكر شده و با توجه به جمله‌هايي كه بعد از آن در آيه آمده ، روشن مي‌شود كه منظور « ايمان به محتواي اين كتاب آسماني » است ، نه ايمان به‌طور مطلق ، بنابراين تضادي

1- « بحـــــار الانـــــوار » ، جلـد 18 ، صفحـــــه 288 .

پيامبر اسلام قبل از نبوّت چه آييني داشت (13)

با آن‌چه گفته شد ، ندارد و نمي‌تواند دستاويزي براي بيماردلاني كه مي‌خواهند نفي ايمان به‌طور مطلق از پيامبر كنند و حقايـق تاريخي را ناديده بگيرند ، بوده باشد .

لَقَــدْ مَنَّ اللّهُ عَلَــي الْمُؤْمِنيــنَ اِذْ بَعَثَ فيهِــمْ رَسُولاً مِــنْ اَنْفُسِهِــمْ يَتْلُوا عَلَيْهِــمْ اياتِهِ وَ يُزَكّيهِــمْ وَ يُعَلِّمُهُمُ الْكِتابَ وَالْحِكْمَــةَ وَ اِنْ كانُــوا مِنْ قَبْـلُ لَفي ضَلالٍ مُبينٍ

خداوند بر مؤمنان منّت نهاد (نعمت بزرگي بخشيد) هنگامي كه در ميان آن‌ها ، پيامبري از خودشان برانگيخت ، كه آيات‌او رابرآن‌هابخواند و آن‌هاراپاك‌كند و كتاب و حكمت بياموزد، هرچند پيش از آن ، در گمراهي آشكاري بودند .(1)

در اين آيه ، سخن از بزرگ‌ترين نعمت الهي يعني نعمت « بعثت پيامبر اسلام » به ميان آمده است و در حقيقت ، پاسخي است به سؤالاتي كه در ذهن بعضي از تازه مسلمانان ، بعداز جنگ اُحُد خطور مي‌كرد ، كه چرا ما بايداين همه گرفتار مشكلات و مصائب شويم ؟ قرآن به آن‌ها مي‌گويد : « خداوند برمؤمنان منّت گذارد (نعمت بزرگي‌بخشيد) هنگامي‌كه درميان‌آن‌ها پيامبري بـرانگيخت : لَقَدْ مَنَّ اللّهُ عَلَي الْمُؤْمِنينَ اِذْ بَعَثَ فيهِمْ رَسُولاً ». بنابراين اگر در اين راه ، متحمّل خسارت‌هايي شده‌ايد ، فراموش نكنيد كه خداوند ، بزرگ‌ترين نعمت را در اختيار شما گذاشته ، پيامبري مبعوث

1- 164 / آل عمران .

(14) پيامبر شناسي

كرده كه شما را تربيت مي‌كند و از گمراهي‌هاي آشكار بازمي‌دارد . هر اندازه براي حفظ اين نعمت بزرگ ، تلاش كنيد و هر بهايي بپردازيد باز هم ناچيز است. جالب توجّه اين‌كه ذكر اين نعمــت با جمله « لَقَدْ مَنَّ اللّهُ عَلَي الْمُؤْمِنينَ : خداوند بر مؤمنان منّت گذارد » شروع شده است كه شايد در بدو نظر تصوّر شود نازيبا است ، ولي هنگامي كه به ريشه اصلي لغت « منّت » بازمي‌گرديم مطلب كاملاً روشن مي‌شود ، توضيح اين‌كه همان‌طور كه راغب در كتاب مفردات مي‌گويد : اين كلمه در اصل از « مَنَّ » به معني سنگ‌هايي است كه با آن وزن مي‌كنند و به همين دليل هر نعمت سنگين و گرانبهايي را «مِنّت» مي‌گويند كه اگر جنبه عملي داشته باشد يعني كسي عملاً نعمت بزرگي به ديگري بدهد كاملاً زيبا و ارزنده است و اما اگر كسي كار كوچك خود را با سخن ، بزرگ‌كند و به رخ افراد بكشد كاري است بسيار زشت ، بنابراين منّتي كه نكوهيده است به معني بزرگ شمردن نعمت‌ها در گفتار است اما منّتي كه زيبنده است همان بخشيدن نعمت‌هاي بزرگ است. خداوند در آيه فوق مي‌گويد : پروردگار بر مؤمنان منّت گذارد يعني نعمت بزرگي عملاً در اختيار آن‌ها نهاد. اما اين‌كه چرا تنها

نام مؤمنان برده شده درحالي كه بعثت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله براي هدايت عموم بشر است ، به‌خاطر اين است كه از نظر نتيجه و تأثير ، تنها مؤمنان هستند كه از اين نعمت بزرگ استفاده مي‌كنند و آن را عملاً به خود اختصاص مي‌دهند. سپس مي‌فرمايد : يكي از مزاياي اين پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله اين است كه : « او از جنس خود آن‌ها و از نوع بشر است : مِنْ اَنْفُسِهِمْ ». نه از جنس فرشتگان و مانند آن‌ها تا احتياجات و نيازمندي‌هاي بشر را دقيقا درك كند و دردها و مشكلات و مصائب و مسايل زندگي آن‌ها را لمس نمايد و با توجه به آن به تربيت آن‌ها اقدام كند ، به علاوه مهمترين قسمت برنامه
بعثت پيامبر اكرم بزرگترين نعمت خداوند (15)
تربيتي انبياء تبليغات عملي آن‌ها است به اين معني كه اعمال آن‌ها بهترين سرمشق و وسيله تربيت است زيرا با « زبان عمل » بهتر از هر زباني مي‌توان تبليغ كرد و اين در صورتي امكان‌پذير است كه تبليغ كننده از جنس تبليغ شونده باشد با همان خصايص جسمي و با همان غرايز و ساختمان روحي اگر پيامبران مثلاً از جنس فرشتگان بودند اين سؤال براي مردم باقي مي‌ماند كه اگر آن‌ها گناه نمي‌كنند آيا به خاطر اين نيست كه شهوت و غضب و نيازها و غرايز گوناگون بشري ندارند و به اين ترتيب برنامه تبليغات عملي آن‌ها تعطيل مي‌شد لذا پيامبران از جنس بشر انتخاب شدند با همان نيازها و غرايز تا بتوانند سرمشقي براي همگان‌باشند. سپس مي‌گويد : اين پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله سه برنامه مهم را درباره آن‌ها اجرا مي‌كند نخست «خواندن آيات پروردگار» بر آن‌ها و آشنا ساختن گوش‌ها و افكار با اين آيات : (يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اياتِهِ) . و ديگر «تعليم» ، يعني وارد ساختن اين حقايق در درون جان آن‌ها و به دنبال آن «تزكيه» نفوس و تربيت اخلاقي و انساني (وَ يُزَكِّيهِمْ وَ يُعَلِّمُهُمُ الْكِتابَ وَ الْحِكْمَةَ). از آن‌جا كه هدف اصلي و نهايي تربيت است ، در آيه ، قبل از تعليم ذكر شده ، در حالي كه از نظر تربيت طبيعي ، تعليم بر تربيت مقدّم‌است. جمعيّتي كه از حقايق انساني به كلي دورند به آساني تحت تربيت قرار نمي‌گيرند بلكه بايد مدّتي گوش‌هاي آن‌ها را با سخنان الهي آشنا ساخت و وحشتي را كه قبلاً از آن داشتند از آن‌ها دور كرد ، سپس وارد مرحله تعليم اصولي‌شد و به دنبال آن محصول تربيتي آن را گرفت. اهميّت يك نعمت بزرگ آنگاه روشن مي‌شود كه زمان برخورداري از آن را با زمان‌هاي قبل مقايسه كنيم و فاصله آن دو را بيابيم ، قرآن در جمله فوق مي‌گويد :نگاهي به دوران قبل از اسلام بكنيد و ببينيد درچه حال و روزي بوديد و از كجا به
(16) پيامبر شناسي
كجا رسيديد (وَ اِنْ كانُوا مِنْ قَبْلُ لَفي ضَلالٍ مُبين). جالب

توجــه اين‌كه قــرآن از وضــع دوران جاهليّــت به « ضَلَالٍ مُبينٍ : گمراهي آشكــار » تعبير كرده است زيرا : ضلال و گمراهي انواع و اقسامي دارد ، بعضي از وسايل گمراهي طوري است كه‌انسان به آساني نمي‌تواند باطــل بودن آن‌ها را بفهمــد و گاهي چنان اســت كه هركس مختصر عقــل و شعوري داشته باشد، فوري پي به آن مي‌بــرد. مردم دنيا به ويژه مردم جزيرةالعرب در زمان بعثت پيامبر اكرم صلي‌الله‌عليه‌وآله در ضلالــت و گمراهــي روشنــي بودند ، سيه روزي و بدبختي ، جهل و ناداني و آلودگي‌هاي گوناگون معنــوي در آن عصــر ، تمام نقــاط جهــان را فــراگرفتــه بــود و اين وضــع نابســامــان بر كســي پوشيــده نبــود .

هُــوَ الَّــذي بَعَثَ فِي الْأُمِّيّــنَ رَسُولاً مِنْهُــمْ يَتْلُوا عَلَيْهِــمْ ايـاتِــهِ وَ يُزَكّيهِــمْ وَ يُعَلِّمُهُــمُ الْكِتابَ وَ الْحِكْمَــةَ وَ اِنْ كانُــوا مِــنْ قَبْــلُ لَفـي ضَــلالٍ مُبيــنٍ
او كســي است كه در ميــان جمعيت درس نخوانــده ، رسولي از خودشــان برانگيخت تا آياتــش را بر آن‌ها بخوانــد و آن‌هــا را پاكيــزه كنــد و كتـاب و حكمــت بياموزد، هرچند پيــش از آن در گمراهــي آشكــاري بودنــد .(1)
«اُمِّيّينَ» جمع « اُمّي » به‌معني "درس نخوانده" است ، منسوب به « اُم » (مادر) يعني مكتبي جُز دامان مادرش را نديده
1- 2 / جمعه .
اهداف سه گانه بعثت پيامبر (17)
است. مي‌گويد : پيامبر اسلام از ميان همين گروه و همين قشر درس نخوانده برخاسته تا عظمت رسالت او را روشن سازد و دليلي باشد بر حقانيت او ، چراكه كتابي مثل قرآن با اين محتواي عميق و عظيم و فرهنگي چون فرهنگ اسلام ، محال است زاييده فكر بشر باشد ، آن هم بشري كه نه خود درس خوانده و نه در محيط علم و دانش پرورش يافته است ، اين نوري است كه از ظلمت برخاسته و باغ سرسبزي است كه از دل كوير سربـرآورده و اين خود معجزه‌اي است‌آشكار و سندي است روشن‌برحقانيت‌او. در آيه‌فوق هدف‌از اين‌بعثت‌را در سه‌امر به‌شرح زير خلاصه كرده است:
ـ جنبه‌مقدماتي دارد و آن تلاوت آيات‌الهي است .
ـ تهــذيــــــب و تــزكيــــــه نفـــــوس .
ـ تعليـــم كتـــــــاب و حكمـــــــت .
دو مورد اخير ، دو هدف بزرگ و نهايي را تشكيل مي‌دهد. آري پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله آمده است كه انسان‌ها را هم در زمينه علم و دانش و هم اخلاق و عمل ، پرورش دهد تا به وسيله اين دو بال بر اوج آسمان سعادت پرواز كنند و مسير الي اللّه را پيش گيرند و به مقام قرب او نايل شوند. اين نكته نيز شايان توجه است كه در بعضي از آيات قرآن « تزكيـه » مقدم بر « تعليـم » و در بعضي « تعليـم » مقدم بر « تزكيـه » شمرده شده ، يعني از چهار مورد در سه مورد تربيت بر تعليم مقدم است و در يك مورد تعليم بر تربيت مقدم. اين تعبير ضمن اين‌كه نشان مي‌دهد اين دو امر در يكديگر تأثير متقابل دارند (اخلاق زاييده‌علم است همان‌گونه‌كه علم زاييده اخلاق است) اصالت تربيت را مشخص مي‌سازد ، البته منظور
(18) پيامبر شناسي

علوم حقيقي است نه اصطلاحي در لباس علم. « حِكْمَـة » در اصـل به معني " منع كردن به قصد اصلاح" است ، بنابراين مفهوم آن دلايل عقلي است و از اين‌جا روشن مي‌شود كه ذكر « كِتـاب » و « حِكمَـة » پشت سر يكديگر مي‌تواند اشاره به دو سرچشمه بزرگ شناخت يعني « وحي » و « عقل » بوده باشد ، يا به تعبير ديگر احكام آسماني و تعليمات اسلام در عين اين‌كه از وحي الهي سرچشمه مي‌گيرد با ترازوي عقل قابل سنجش و درك مي‌باشد (منظور كليات احكام است). و اما « ضَلالٍ مُبينٍ » (گمراهي آشكار) كه در ذيل‌آيه به‌عنوان سابقه قوم عرب بيان شده ، اشاره سربسته و پرمعنايي است به عصـر جاهليت كه گمراهي بر سراسر جامعه آن‌ها حكمفرما بود ، چه گمراهي از اين بدتر و آشكارتر كه بت‌هايي از سنگ و چوب با دست خود مي‌تراشيدند ، پرستش مي‌كردند و در مشكلات خود به اين موجودات بي‌شعور پناه مي‌بردند. دختران خود را با دست خويش زنده به گور مي‌كردند ، سهل است به اين عمل فخر و مباهات نيز مي‌كردند كه نگذارديم ناموسمان به دست بيگانگان بيفتد. مراسم نماز و نيايش آن‌ها كف زدن و سوت كشيدن در كنار خانه كعبه بوده و حتي زنان به صورت برهنه مادرزاد بر گِرد خانه خدا طواف مي‌كردند و آن را عبادت مي‌شمردند. انواع خرافات و موهومات بر افكار آن‌ها حاكم بود و جنگ و خونريزي و غارتگري مايه مباهاتشان ، زن در ميان آن‌ها متاع بي‌ارزشي بود كه حتي روي آن قمار مي‌زدند و از ساده‌ترين حقوق انساني محروم بود ، كينه‌ها و عداوت‌ها را پدران به ارث به فرزندانشان منتقل مي‌كردند و به همين دليل خونريزي و كُشت و كُشتار يك امر عادي محسوب مي‌شد. آري پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله آمد و آن‌ها را از اين ضلال مبين به بركت كتاب و حكمت نجات داد و تعليم و تربيت نمود و به راستي نفوذ

اهداف سه گانه بعثت پيامبر (19)

در چنيـن جامعـه گمـراهـي خـود يكـي از دلايـل عظمـت اسـلام و معجـزه آشكـار پيامبـر بـزرگ مـا اسـت .

وَ اخَرينَ مِنْهُمْ لَمّا يَلْحَقُوا بِهِمْ وَ هُوَ الْعَزيزُ الْحَكيمُ

و رسـول بـر گـروه ديگـري كـه هنـوز بـه آن‌هـا ملحـق نشـده‌انـد و او عـزيـز و حكيـم اسـت .(1)

پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله تنها مبعوث به اين قوم «اُمّي» نبود ، بلكه دعوتش همه جهانيان را دربرمي‌گيرد. اقوام‌ديگري كه بعد از ياران پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله پا به عرصه وجود گذاردند ، در مكتب تعليم و تربيت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله پرورش يافتند و از سرچشمـه زلال قـرآن و سنـت محمـدي صلي‌الله‌عليه‌وآله سيراب گشتند ، آري آن‌ها نيز مشمـول اين دعوت بزرگ بودنـد. به ايـن ترتيب آيه فوق تمام اقوامي را

که بعــد از صحابه پيامبــر صلي‌الله‌عليه‌وآله به وجــود آمدند از عرب و عجم شامل مي‌شود ، در حديثي مي‌خوانيم ؛ هنگامي که پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله اين آيه را تلاوت فرمود ، سؤال کردند : « اين‌ها چه کساني هستند » ؟ پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله دســت خود را بر شانــه سلمان گــذارد و فرمود : « لَوْ کانَ الْايمانُ فِي الثُّرَيّا لَنالَتْهُ رِجـالٌ مِنْ هـؤُلاءِ : اگر ايمان در ثريا (ستــاره دوردستــي که در اين زمينــه ضرب‌المثل است) باشد ، مرداني از اين گروه (ايرانيان) به آن دست مي‌يابند » .

1- 3 / جمعـــــه .

وَ إِذا جاآءَتْهُمْ ءايَةٌ قالُوا لَنْ نُؤْمِنَ حَتّي نُؤْتي مِثْلَ ماآ أُوتِيَ رُسُلُ اللّهِ اللّهُ اَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسالَتَهُ سَيُصيبُ الَّذينَ اَجْرَمُوا صَغـارٌ عِنْدَ اللّهِ وَ عَذابٌ شَديدٌ بِما كانُوا يَمْكُرُونَ

و هنگامي‌كه آيه‌اي براي آن‌ها بيايد مي‌گويند ما هرگز ايمان‌نمي‌آوريم‌مگر اين‌كه‌همانندچيزي كه به‌پيامبران‌خدا داده شده‌است به‌ما هم داده شود، خداوند آگاه‌تراست‌كه رسالت‌خويش را كجا قراردهد به‌زودي‌كساني‌كه مرتكب گناه شدند (و براي حفظ موقعيّت خود مردم را از راه حق منحرف ساختند) گرفتار حقارت در پيشگاه خدا و عذاب شديد در مقابل مكر (و فريب و نيرنگي) كه داشتند، مي‌شوند .(1)

« اِجْرام » از ماده « جُرْم » در اصل به معني قطع كردن است و از آن‌جا كه افراد گنه‌كار پيوندها را قطع مي‌كنند و خود را از اطاعت فرمان خدا جدا مي‌سازند اين كلمه به « گناه » نيز اطلاق شده است و در آن اشاره لطيفي به اين حقيقت است كه هر انساني در ذات خود پيوندي با حق و پاكي و عدالت دارد و آلودگي به گناه در واقع جدايي از اين فطرت الهي است. مثل اين‌كه احراز مقام رسالت و رهبري خلق به سنّ و مال است و يا به رقابت‌هاي كودكانه قبايل و خدا نيز موظّف است كه رعايت اين رقابت‌هاي مضحك و بي‌اساس را بكند و بر آن صحّه بگذارد ، رقابت‌هايي كه از نهايت

1- 124 / انعام .

انتخاب پيامبر به دست خداست (21)

انحطاط فكري و عدم درك مفهوم نبوّت و رهبري خلق سرچشمه مي‌گيرد. قرآن پاسخ روشني به آن‌ها مي‌دهد و مي‌گويد لازم نيست شما به خدا درس بدهيد كه چگونه پيامبران و رسولان خويش را اعزام دارد و از ميان چه افرادي انتخاب كند ، زيرا « خداوند از همه بهتر مي‌داند رسالت خود را در كجا قرار دهد : اللّهُ اَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسالَتَهُ ». روشن است رسالت نه ارتباطي به سن و مال دارد و نه به موقعيّت قبايل ، بلكه شرط آن قبل از هرچيز آمادگي روحي ، پاكي ضمير ، سجاياي اصيل انساني ، فكر بلند و انديشه قوي و بالاخره تقوي و پرهيزگاري فوق‌العاده‌اي در مرحله عصمت است و وجود اين صفات مخصوصا آمادگي براي مقام عصمت چيزي است كه جز خدا نمي‌داند و چه قدر فرق است ميان اين شرايط و ميان آن‌چه آن‌ها فكر مي‌كردند. جانشين پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نيز تمام صفات و برنامه‌هاي او را ، به جز وحي و تشريع ، دارد يعني هم حافظ شرع و شريعت است و هم پاسدار مكتب و قوانين او و هم رهبر معنوي و مادّي

مردم ، لذا بايد او هم داراي مقام عصمت و مصونيّت از خطا و گناه باشد تا بتواند رسالت خويش را به ثمر برساند و رهبري مطاع و سرمشقي مورد اعتماد گردد. و به همين دليل انتخاب او نيز به دست خدا است و خدا مي‌داند اين مقام را در چه جايي قرار دهد نه خلق خدا و نه از طريق انتخاب مردم و شوري. و در آخر آيه سرنوشتي را كه در انتظار اين‌گونه مجرمان و رهبران پر ادعاي باطل است بيان‌كرده مي‌گويد : « به زودي اين گنه‌كاران به خاطر مكر و فريبي كه براي گمراه ساختن مردم به كار زدند ، گرفتار كوچكي و حقارت در پيش‌گاه خدا و عذاب شديد خواهند شد : سَيُصيبُ الَّذينَ اَجْرَمُوا صَغارٌ عِنْدَ اللّهِ وَ عَذابٌ شَديدٌ بِما كانُوا يَمْكُرُونَ ». اين خودخواهان مي‌خواستند با كارهاي خلاف خود موقعيّت و
(22) پيامبر شناسي
بزرگي‌خويش را حفظ‌كنند ولي خدا آن‌هارا آن‌چنان «تحقير» خواهدكرد كه دردناك‌ترين شكنجه‌هاي روحي را احساس كنند،به‌علاوه چون سر و صداي آن‌هادر راه باطل‌زياد و تلاش‌آن‌ها «شديد» بودكيفر و عذاب‌آن‌ها نيز «شديد» و پر سر و صدا خواهد بود.

ياآ اَيُّهَا الَّذينَ آمَنُواآ اَطيعُوا اللّهَ وَ اَطيعُوا الرَّسُولَ وَاُولِي الْاَمْرِ مِنْكُمْ فَاِنْ تَنازَعْتُمْ في شَيْءٍ فَرُدُّوهُ اِلَي اللّهِ وَالرَّسُولِ اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللّهِ وَ الْيَوْمِ الْاخِرِ ذلِكَ خَيْرٌ وَ اَحْسَنُ تَأويلاً
اي‌كساني‌كه ايمان‌آورده‌ايد! اطاعت‌كنيد خدارا واطاعت كنيد پيامبر خدا و اولوالامر (اوصياي پيامبر) را وهرگاه در چيزي نزاع‌داشتيد، آن را به‌خدا و پيامبربازگردانيد و(و از آن‌ها داوري بطلبيد) اگر به خدا و روز رستاخيز ايمان داريد اين (كار) براي شما بهتر و عاقبت و پايانش نيكوتر است.(1)
اين‌آيه و چندآيه بعددرباره يكي از مهمترين مسايل اسلامي ، يعني مسأله رهبري بحث مي‌كند و مراجع واقعي مسلمين را در مسايل مختلف ديني و اجتماعي مشخّص مي‌سازد. نخست به مردم با ايمان دستور مي‌دهد كه از خداوند اطاعت كنند. براي يك فرد با ايمان همه اطاعت‌ها بايد به اطاعت پروردگار منتهي شود و هرگونه رهبري بايد از ذات او
1- 59 / نســـــــاء .
پيروي از پيامبر (23)
سرچشمه گيرد و طبق فرمان او باشد ، زيرا حاكم و مالك تكويني جهان هستي او است و هرگونه حاكميّت و مالكيّت بايد به فرمان او باشد (يآ اَيُّهَا الَّذينَ آمَنُوآ اَطيعُوا اللّهَ). در مرحله بعد ، فرمان به پيروي از پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله مي‌دهد ، پيامبري كه معصوم است و هرگز از روي هوي و هوس ، سخن نمي‌گويد ، پيامبري كه نماينده خدا در ميان مردم است و سخن او سخن خدا است و اين منصب و موقعيّت را خداوند به او داده است ، بنابراين اطاعت از خداوند ، مقتضاي خالقيّت و حاكميّت ذات او است ، ولي اطاعت از پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله مولود فرمان پروردگاراست و به تعبير ديگر خداوند واجب الاطاعة بالذّات است و پيامبر واجب الاطاعة بالغير و شايد تكرار « اَطيعُوا » در آيه اشاره به همين موضوع يعني تفاوت دو اطاعت‌داد (اَطيعُواالرَّسُولَ). و در مرحله‌سوم فرمان به‌اطاعت از « اُولِي الْاَمْرِ » مي‌دهد كه از متن جامعه اسلامي برخاسته و حافظ دين و دنياي مردمند .
درباره اين‌كه منظـور از اُوْلُواالْاَمْر چيسـت در ميان مفسّـران اسلام سخـن بسيار اسـت كه مي‌توان آن را در چنـد جملـه خلاصـه كرد :
ـ جمعي از مفسّران اهل تسنّن معتقدند كه منظور از «اُوْلُواالْاَمْر» زمامداران و حكام و مصادر امورند، در هر زمـان و در هـر محيـط و هيـچ‌گونـه استثنـايـي بـراي آن قايـل نشـده‌انـد و نتيجـه آن اين اسـت كه مسلمـانـان مـوظّـف باشنـد از هـر حكومتـي بـه هر

شكـل پيـروي كننـد ، حتـي اگـر حكومـت مغـول باشـد .
ـ بعضي ديگر از مفسّران مانند نويسنده تفسير « المَنار » و تفسير « في ظِلال الْقُرْآن » و بعضي ديگر معتقدند كه
(24) پيامبر شناسي
منظور از اولواالامر نمايندگان عموم طبقات ، حكام و زمامداران و علماء و صاحب منصبان در تمام شئون زندگي مردم هستند ، اما نه به‌طور مطلق و بدون قيد و شرط بلكه اطاعت آن‌ها مشروط به اين است كه برخلاف احكام و مقرّرات اسلام نبوده باشد .
ـ به عقيده بعضي ديگر منظور از « اولواالامر » زمامداران معنوي و فكري يعني علماء و دانشمندانند ، دانشمنداني كه عادل باشند و به محتويات كتاب و سنّت آگاهي كامل داشته باشند .
ـ بعضي از مفسّـران اهل تسنّن معتقدنـد كه منظـور از اين كلمـه منحصرا خلفاي چهارگانـه نخستين هستند و غيـر آن‌هـا را شامـل نمي‌شـود و بنابـرايـن در اعصـار ديگـر اُوْلُـي‌الأَمْـر وجـود خارجـي نخـواهـد داشـت .
ـ بعضـي ديگـر از مفسّـران، اولـواالامـر را بـه معنـي صحـابـه و يـاران پيـامبـر صلي‌الله‌عليه‌وآله مـي‌داننـد.
ـ احتمـال ديگري كه در تفسيـر اولواالامـر گفته شـده اين اسـت كـه منظـور فرماندهـان لشكـر اسلامنـد .
ـ همه مفسران شيعه در اين زمينه اتفاق نظر دارند كه منظور از « اولواالامر » امامان معصوم عليهم‌السلام مي‌باشند ، كه رهبري مادّي و معنوي جامعه اسلامي ، در تمام شئون زندگي از طرف خداوند و پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله به آن‌ها سپرده شده است و غير آن‌ها را شامل نمي‌شود و البتّه كساني كه از طرف آن‌ها به مقامي منصوب شوند و پستي را در جامعه اسلامي به عهده بگيرند ، با شروط معيني اطاعت آن‌ها لازم است نه به خاطر اين‌كه اولواالامرند، بلكه به‌خاطر اين‌كه نمايندگان اولواالامـر مي‌باشند. اكنون به بررسي تفاسيـر فوق به‌طور فشـرده مي‌پردازيم:
پيروي از پيامبر (25)
شك‌نيست‌كه تفسيراوّل به‌هيچ وجه با مفهوم آيه و روح تعليمات اسلام سازگار نيست و ممكن نيست كه پيروي از هر حكومتي بدون قيد و شرط در رديف اطاعت خدا و پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله باشد و به همين دليل علاوه بر مفسّران شيعه ، مفسّران بزرگ اهل تسنّن نيز آن را نفي كرده‌اند .و امّا تفسير دوم با اطلاق آيه شريفه سازگار نيست ، زيرا آيه اطاعت اولواالامر را بدون‌قيد و شرط لازم و واجب شمرده‌است. تفسير سوم يعني تفسير اولواالامر به علماء و دانشمندان عادل و آگاه از كتاب و سنّت نيز با اطلاق آيه سازگار نيست ، زيرا پيروي از علماء و دانشمندان ،

شرايطي دارد از جمله اين‌كه گفتار آن‌ها برخلاف كتاب و سنّت نباشد . بنابراين اگر آن‌ها مرتكب اشتباهي شوند (چون معصوم نيستند و اشتباه مي‌كنند) و يا به هر علّت ديگر از حقّ منحرف شوند ، اطاعت آن‌ها لازم نيست ، در صورتي كه آيه اطاعت اولواالامر را به طور مطلق ، همانند اطاعت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله لازم شمرده است، به‌علاوه اطاعت از دانشمندان در احكامي است كه از كتاب و سنّت استفاده كرده‌اند بنابراين چيزي جز اطاعت خدا و پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نخواهد بود و نيازي به ذكر ندارد. تفسير چهارم (منحصر ساختن به خلفاي چهارگانه نخستين) مفهومش اين است كه امروز مصداقي براي‌اولواالامر در ميان مسلمانان وجود نداشته باشد و به‌علاوه هيچ‌گونه دليلي براي اين تخصيص در دست نيست. تفسير پنجم و ششم يعني اختصاص‌دادن به صحابه و يا فرماندهان لشكر نيز همين اشكال را دارد يعني هيچ‌گونه دليلي بر اين تخصيص در دست نيست. جمعي از مفسّران اهل‌تسنّن مانند «مُحمّد عَبْدُه» دانشمند معروف مصري به پيروي از بعضي كلمات مفسّر معروف «فخر رازي» خواسته‌اند، احتمال دوم (اولواالامر همه نمايندگان طبقات مختلف جامعه اسلامي اعم از علماء، حكام و نمايندگان

طبقات ديگر است) را به چند قيد و شرط بپذيرند، از جمله اين‌كه مسلمان باشد (آن‌چنان‌كه از كلمه « مِنْكُمْ » در آيه استفاده مي‌شود) و حكم آن‌ها برخلاف كتاب و سنّت نباشد و از روي اختيار حكم كنند نه اجبار و موافق با مصالح مسلمين حكم نمايند و از مسايلي سخن گويند كه حقّ دخالت در آن داشته باشند (نه مانند عبادات كه مقرّرات ثابت و معيني در اسلام دارند) و در مسأله‌اي كه حكم مي‌كنند ، نصّ خاصّي از شرع نرسيده باشد و علاوه بر همه اين‌ها به‌طور اتّفاق ، نظر بدهند. و از آن‌جا كه آن‌ها معتقدند مجموع امّت يا مجموع نمايندگان آن‌ها گرفتار اشتباه و خطا نمي‌شود و به عبارت ديگر مجموع امّت معصومند ، نتيجه اين شروط آن مي‌شود كه اطاعت از چنين حكمي به‌طور مطلق و بدون هيچ‌گونه قيد و شرط همانند اطاعت از پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله لازم مي‌باشد ، (و نتيجه اين سخن حجّت بودن « اجماع » است) ولي بايد توجّه داشت كه اين تفسير نيز اشكالات متعدّدي دار ، زيرا :

اوّلاً : اتّفاق‌نظر در مسايل اجتماعي در موارد بسيار كمي روي مي‌دهد و بنابراين يك بلاتكليفي و نابساماني در غالب شئون مسلمين به‌طور دايم وجود خواهد داشت و اگر آن‌ها نظريه اكثريّت را بخواهند و بپذيرند ، اين اشكال پيش مي‌آيد كه اكثريّت هيچ‌گاه معصوم نيست و بنابراين اطاعت از آن به‌طور مطلق لازم نمي‌باشد .

ثانيا : در علم اصول ثابت شده ، كه هيچ‌گونه دليلي برمعصوم بودن «

مجموع امّت » منهاي وجود امام معصوم ، در دست نيست.
ثالثا : يكي از شرايطي كه طرفداران اين تفسير ذكر كرده بودند اين بود كه حكم آن‌ها برخلاف كتاب و سنّت نباشد ،
پيروي از پيامبر (27)
بايد ديد تشخيص اين موضوع كه حكم ، مخالف سنّت است يا نيست با چه اشخاصي است ، حتما با مجتهدان و علماي آگاه از كتاب و سنّت است و نتيجه اين سخن آن خواهد بود كه اطاعت از اولواالامر بدون اجازه مجتهدان و علماء جايز نباشد، بلكه اطاعت آن‌ها بالاتر از اطاعت اولواالامر باشد و اين با ظاهر آيه شريفه سازگار نيست. درست است كه آن‌ها علماء و دانشمندان را نيز جزو اولواالامر گرفته‌اند ، ولي در حقيقت مطابق اين تفسير علماء و مجتهدان به عنوان ناظر و مرجع عالي‌تر از ساير نمايندگان طبقات شناخته شده‌اند نه مرجعي در رديف آن‌ها ، زيرا علماء و دانشمندان بايد بركار ديگران از نظر موافقت با كتاب و سنّت نظارت داشته باشند به اين ترتيب مرجع عالي آن‌ها خواهند بود و اين با تفسير فوق سازگار نيست. بنابراين تفسير فوق از جهات متعدّدي مواجه با اشكال است: و تنها تفسيري كه از اشكالات گذشته سالم مي‌ماند تفسير هفتم يعني تفسير اولواالامر به‌رهبران و امامان معصوم‌است ، زيرا اين تفسير با اطلاق وجوب اطاعت كه از آيه فوق استفاده مي‌شود كاملاً سازگار است ، چون مقام « عصمت » امام ، او را از هرگونه خطا و اشتباه و گناه حفظ مي‌كند و به اين ترتيب فرمان او همانند فرمان پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله بدون هيچ‌گونه قيد و شرطي واجب‌الاطاعة است و سزاوار اسـت كه در رديف اطاعـت او قرار گيرد و حتي بدون تكرار « اَطيعُوا» عطــف بر «رَسُولَ» شود. از مجموع بيانات فوق نتيجــه مي‌گيريم كه آيه شريفه تنها رهبري پيشوايان معصوم كه جمعي از امّت را تشكيل مي‌دهند اثبات مي‌كند .
(28) پيامبر شناسي

اهداف عام و خاص بعثت پيامبر اعظم صلي‌الله‌عليه‌وآله از نگاه قرآن كريم

اهـداف عـــــامبعثـــــت

1 ـ داوري در مرافعات و اختلافات

قرآن كريم مي‌فرمايد: «كانَ النّاسُ اُمَّةً واحِدَةً فَبَعَثَ اللّهُ النَّبِيّينَ مُبَشِّرينَ‌وَ مُنْذِرينَ وَ اَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتابَ‌بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ‌النّاسِ فيمَا اخْتَلَفُوا فيهِ: مردم (در آغاز) يك دسته بودند، (و تضادي در ميان آنان وجود نداشت به تدريج جوامع و طبقات پديد آمد و اختلافات و تضادهايي در ميان آنها پيدا شد در اين حال) خداوند پيامبران را برانگيخت تا مردم را بشــارت و بيم دهند و كتاب آسمانــي كه به سوي حق دعوت مي‌كرد با آنها نازل نمود تا در ميان مردم در آنچه اختــلاف داشتنــد داوري كند». (1)

آيه شريفه به دو نوع اختلاف اشاره مي‌كند: اختلاف اوليه و طبيعي كه جوامع اوليه به موازات پيچيدگي، دستخوش آن شد و اختلافات ثانويه و غيرطبيعي بر سر قانون و تفسير آن. مسلما هر دو اختلاف نياز به معيار و موازيني براي احقاق حق و عدالت دارد. اگر پيامبران عليهم‌السلام گذشته آمدند تا در كنار فعاليت‌هاي عقيدتي و فرهنگي موازيني براي رفع اختلافات عرضه‌كنند، پيامبراسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله هم مي‌آمدتا همچون‌پيامبران‌گذشته بين‌مردم‌عمل نمايد و راه آنان را ادامه دهد.

1- 213 / بقره .

اهداف عام و خاص بعثت پيامبر اعظم از نگاه قرآن كريم (29)

2 ـ برقراري قسط و عدل در جامعه

يكي از اهداف مشترك پيامبران عليهم‌السلام برقراري قسط و عدل در جامعه است برخلاف ادعاي كساني كه مي‌گويند پيامبران با اعتقادات مردم كار دارند نه با زندگي مادي آنها، قرآن مجيد يكي از اهداف مشترك همه پيامبران عليهم‌السلام را برقراري قسط و عدل در جامعه مي‌داند: «لَقَدْ اَرْسَلْنا رُسُلَنا بِالْبَيِّناتِ وَ اَنْزَلْنا مَعَهُمُ الْكِتابَ وَ الْميزانَ لِيَقُومَ النّاسُ بِالْقِسْطِ : ما رسولان خود را با دلايل روشن فرستاديم و با آنها كتاب (آسماني) و ميزان (شناسايي حق از باطل و قوانين عادلانه) نازل كرده‌ايم تا مردم قيام به عدالت كنند». (1)
آيه به وضوح دلالت دارد كه پيامبران به همراهشان دلايل روشن، كتاب و ميزان داشته‌اند.
هدف از ارسال پيامبران و تثبيت پايگاه آنان با بينات و دادن كتاب و ميزان به آنها، عبارت از قيام مردم به قسط و عدل‌است يعني ثمره‌تلاش پيامبران‌بايد اين‌باشدكه‌مردم به رشد و كمال عقلاني و قانون گرايي و عدالت خواهي برسند.

يكـي از اهداف مشترك همه پيامبـران عليهم‌السلام از جمله پيامبـر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله تصحيـح عقايـد و باورهـاي جامعـه است.
جامعه بدون رهبري الهي خواسته يا ناخواسته به بن‌بست‌هايي از نظر فكري مي‌رسد كه او را به سوي تفسيرها و
1- 25 / حديد .
(30) پيامبر شناسي
عقايد باطل و خرافي سوق مي‌دهد كه نتيجه آن سرگرداني مردم در راه رسيدن به هدف خلقت و كمال مطلق است. به همين دليل است كه خداوند پيامبران را مي‌فرستد تا با انديشه و باورهاي نادرست مبارزه كند و به انديشه‌هاي صحيح باورمنـد سازنـد.
«وَ لَقَدْ بَعَثْنا في كُلِّ اُمَّةٍ رَسُولاً اَنِ اعْبُدُوا اللّهَ وَ اجْتَنِبُوا الطّاغُوتَ فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَي اللّهُ وَ مِنْهُمْ مَنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلالَةُ فَسيرُوا فِي‌الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كانَ عاقِبَةُ الْمُكَذِّبينَ: ما در هر امتي رسولي برانگيختيم كه خداي يكتا را بپرستيد و از طاغوت اجتنـاب كنيـد. خداونـد گروهـي را هدايـت و گروهي ضلالـت و گمراهـي دامانشـان را گرفت، پس در روي زميـن بگرديد و ببينيد عاقبت تكذيب‌كنندگان چگونه‌بود». (1)
خداوند هدف بعثت پيامبران عليهم‌السلام را در دو چيز خلاصه مي‌كند: دعوت به عبادت خدا و دور كردن مردم از عبادت طاغوت و شيطان.
طاغوت عبارت است از هر تجاوزگر و هر معبودي غيرخدا... و به ساحر و كاهن و جنيان سركش و كسي كه انسان را از كار خير منصرف كند، طاغوت گفته مي‌شود.
پيامبـران، انسان را از بت‌پرستـي، ساحرپرستي، كاهن‌پرستـي، جن‌پرستي و اطاعـت از نيروهـاي بازدارنـده
1- 36 / نحـــــل .
اهداف عام و خاص بعثت پيامبر اعظم از نگاه قرآن كريم (31)
از خير و نيكـي برحذر مي‌دارنـد و به پرستش خدا دعـوت مي‌كنند و اين، يعنـي، بهسازي و تصحيـح در اعتقـادات و بـاورهـا و نشـان دادن معبـود واقعـي و حقيقـي بـه جـاي معبـودهـاي دروغينـي كه مـردم مي‌پرستيـدنـد.

4 ـ اتمـام حجـت

يكـي ديگـر از اهـداف بعثـت پيامبـر عليهم‌السلام اتمـام حجـت بـر انسان‌هاسـت. اتمام حجـت يعني گرفتـن هر عذر و بهانـه‌اي از دسـت بشر آنگـاه كه خداونـد بخواهـد آنـان را بـه خاطـر رفتـار و اعمـال ناشايسته‌شـان مـؤاخـذه كنـد و آنـان نتـواننـد بـا تمسـك بـه آن عـذرهـا و بهـانـه‌هـا بـا خداونـد احتجـاج كننـد.
اگرچه عقل در انسان‌ها يكي از دو حجت الهي و پيامبر دروني محسوب مي‌شود، اما فعاليت‌هاي عقل، خالي از درجـه‌اي از شك و ترديد نيسـت. با بودن عقل جـاي اين گفته براي انسـان باز است كه خدايا من مي‌خواستم از زبان واسطـه و سفير تو بشنـوم و اگر حجت خود را مي‌فرستادي ما از تو تبعيت مي‌كرديم و فرد شايسته‌اي مي‌شديـم. از اين رو آيه زيـر به اين فلسفـه از بعثـت اشـاره دارد: «وَ ما كُنّا مُعَذِّبيـنَ حَتّـي نَبْعَثَ رَسُـولاً: مـا هرگـز (قومـي را) مجـازات نمي‌كنيـم مگـر اينكـه پيامبـري مبعـوث كرده باشيـم (تا وظايفشـان را بيـان كنـد)».

اهداف خاص بعثت

اهداف خاص بعثت

عــلاوه بر يك سلسله از اهداف عامــي كه در رسالت پيامبــر صلي‌الله‌عليه‌وآله نهفته و همه پيامبــران نيز در آن شريــك بوده‌اند، اهداف ديگــري نيز براي رسالــت آن حضرت در قــرآن ذكر شــده كه ما آنهــا را اهــداف خــاص مي‌ناميــم.
(32) پيامبر شناسي

1 ـ تلاوت آيات الهي

از اهــداف بعثت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله تلاوت و خواندن آيات الهي بر مردم بوده است. آن حضرت با تلاوت آيات الهي بر مــردم، جهان تــازه‌اي در افــق ديــد آنهــا مي‌گشايــد و چشــم آنها را به سوي حقايــق باز مي‌كنــد: «هُوَ الَّذي بَعَثَ فِي الْأُمِّيّــنَ رَسُولاً مِنْهُــمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ ايـاتِــهِ وَ يُزَكّيهِــمْ وَ يُعَلِّمُهُمُ الْكِتابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ اِنْ كانُوا مِنْ قَبْلُ لَفـي ضَــلالٍ مُبينٍ: او كسي اســت كه در ميان جمعيت درس نخوانده رسولــي از خودشان برانگيخــت كه آياتش را بر آنها بخواند و آنها را تزكيه كنــد و بــه آنــان كتــاب (قــرآن) و حكمــت بيامــوزد اگرچــه پيـش از آن در گمراهــي آشكــار بودنــد». (1)

«آيات الهي» معناي گسترده‌اي دارد شامل آيات تكويني چون زمين و آسمان، ستارگان، ماه، باران، خورشيد و ماه و ... و آيات لفظي از قبيل آيات قرآن (به خاطر آن كه بشر از آوردنش ناتوان است) و همچنين آيات به معناي سنت‌هاي حاكم بر تاريخ، جزر و مدها و پيشرفت و پسرفت‌هاي جامعه مي‌شود. بنابراين عرضه همه اين‌ها و خواندنشان بر مردم، تلاوت آيات الهي به حساب مي‌آيد. در اينجا به يكي از مصاديق تلاوت آيات اشاره مي‌شود: «وَ اتْـلُ عَلَيْهِـمْ نَبَـأَابْنَـيْ آدَمَ بِالْحَقِّ اِذْ قَرَّبا قُرْبانا فَتُقُبِّلَ مِنْ اَحَدِهِما وَ لَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْاَخَرِ قالَ لَاَقْتُلَنَّكَ قالَ اِنَّما يَتَقَبَّلُ اللّهُ مِنَ الْمُتَّقينَ: و داستان دو پسر آدم را به حق بر آنها بخوان هنگامي كه هركدام كاري براي تقرب (به خدا) انجام داده‌اند اما از يكي پذيرفته شد

1- 2 / جمعـــــــــه .

اهداف خاص بعثت (33)

و از ديگري پذيرفته نشد (برادري كه عملش مردود شده بود به برادر ديگر) گفت هر آينه من تو را خواهم كشت! (برادر ديگر) گفت (من چه گناهي دارم؟ زيرا) خدا تنها از پرهيزكاران مي‌پذيرد». (1)

خداونــد به پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله فرمان مي‌دهــد كه حادثه‌اي را كه بيــن دو فرزنــد حضرت آدم عليه‌السلام اتفــاق افتــاد براي مردم بخوانــد زيرا درس‌هــاي فراوان روانشناسانــه، جامعــه شناسانــه، اخلاقــي و تاريخـي مي‌توان از آن آموخت.

از همين قبيــل (استعمــال تــلاوت در مــورد بيان حوادث تاريخــي) است ذكر داستــان حضرت ابراهيــم عليه‌السلام (69 / شعراء) و حضــرت نوح عليه‌السلام (71 / يونس) كه در قــرآن آمده است.

گاه نيز منظور از تلاوت آيات، همان خواندن آيات لفظي (قرآن) براي مردم است. (15 / يونس) تلاوت آياتي كه از اهداف بعثت پيامبر

صلي‌الله‌عليه‌وآله بيان شده گسترده‌تر از آيات لفظي (يعني قرآن) است و شامل ذكر حوادث تاريخي كه بر انبياء و ديگران گذشتـه و شرح و بيان آيات تكويني نيز مي‌شود (164 / بقره).

از اهداف بعثت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله ، تزكيه جامعه است. تزكيه، به معناي نمو و رشد است. معناي اينكه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله تزكيه مي‌كند يعني نفس انسان‌ها را از عوامل انحراف، كژي، سكون و توقف، پاك و تطهير مي‌كند و موجبات رشد و نمو و
1- 27 / مائـــــده .
(34) پيامبر شناسي
بالندگي آنان را فراهم مي‌سازد «هُوَ الَّذي بَعَثَ فِي الأُمِّيّينَ رَسُولاً مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ ايـاتِهِ وَ يُزَكّيهِمْ وَ يُعَلِّمُهُمُ الْكِتابَ وَالْحِكْمَةَ وَ اِنْ كانُوا مِنْ قَبْلُ لَفـي ضَلالٍ مُبينٍ: او كسي است كه در ميان جمعيت درس نخوانده رسولي از خودشان برانگيخت كه آياتش را بر آنها بخواند و آنها را تزكيه كند و به‌آنان كتاب(قرآن)و حكمت‌بياموزد اگرچه پيش‌ازآن در گمراهي آشكار بودند».(1)
تزكيه كردن و فراهم ساختن اسباب رشد و بالندگي در شيوه‌اي خاص منحصر نيست بلكه از راه‌هاي گوناگون و به تناسب حال مي‌توان به تزكيه پرداخت مثل پند و اندرز دادن، گرفتن زكات، بيان قوانين اجتماعي و محدود كردن افراد در چارچوب قوانين و... از شيوه‌هاي تزكيه است. به عنوان مثال قرآن پرداخت زكات را مايه پاكيزگي شمرده و فرموده است: «خُذْ مِنْ اَمْوالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَ تُزَكّيهِمْ بِها وَ صَلِّ عَلَيْهِمْ اِنَّ صَلاتَكَ سَكَنٌلَهُمْ وَ اللّهُ سَميعٌ عَليمٌ: از اموال آنها صدقه‌اي (به عنوان زكات) بگير تا به وسيله آن آنها را پاك سازي و پرورش دهي و به هنگام گرفتن زكات براي آنها دعا كن كه دعاي تو مايه آرامش آنهاست». (2) يا اينكه رعايت عفاف و پاكدامني را باعث پاكي و بالندگي مي‌داند: «قُلْ لِلْمُؤْمِنينَ يَغُضُّوا مِنْاَبْصارِهِمْ وَ يَحْفَظُوافُروُجَهُمْ ذلِكَ اَزْكي لَهُمْ اِنَّ اللّهَ خَبيرٌ بِما يَصْنَعُونَ: به مؤمنان بگو چشم‌هاي خود را از (نگاه نامحرمان) فرو گيرند و عفاف (دامن خود) را حفظ كنيد اين براي آنان پاكيزه‌تر است، خداوند به آنچه انجام
1- 2 / جمعه .
2- 103 / توبه .
اهداف خاص بعثت (35)
مــي‌دهنــد آگــاه اســـت». (1)

3 ـ آمـــــوزش كتـــــاب

يكي از اهداف بعثت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله آموزش كتاب است. پيامبران عليهم‌السلام صاحب كتاب از جمله پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله كتاب خود را كه جامع رهنمودها و قوانين زيست سعادتمندانه است به مردم تعليم مي‌دهند كه آيات قرآن يكي از اهداف بعثت را اين مسأله مي‌داند. (3 / جمعه).

آمــوزش يك كتاب منحصــر در اين نيست كه طريق نوشتــن يا خواندن آن را تعليــم دهند روشــن است كه پيامبــر صلي‌الله‌عليه‌وآله چنين كاري نكرد زيرا خود از سواد خواندن و نوشتن بي بهره بود بلكه اضافه بر آن شامل آموزش شفاهــي نيز مي‌شود، بنابراين پيامبــر آيات قرآن را كه از حفــظ داشت بر مـردم مي‌خواند و برايشان توضيح مي‌داد.

از اهداف بعثت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله آموزش حكمت به مردم است. حكمت به معناي منع كردن و بازداشتن براي اصلاح كردن اســت و به همیــن معنــي است كه به لجــام حيــوان حكمــت گفتــه مي‌شــود (چون باعــث بازداشتــن آن از چموشــي مي‌شود) حكمــت طبق معنايــي كه راغــب اصفهانــي ارائــه داده به معنــاي بازداشتـن اصلاحگرانــه است.
1- 30 / نـــــــــــــــــــور .
(36) پيامبر شناسي
مرحوم علامه طباطبايي در تعريف حكمت مي‌گويد: حكمت، همان معارف حقيقي است كه قرآن متضمن آن است. تفسير حكمت به «شرايع»، «سنّت‌ها» «موجبات» از مصاديق ديگري است كه مفسران براي حكمت برشمرده‌اند. با بررســي معنــاي حكمــت در آيــات، كاربرد آن را در معناي «دليل و استدلال» (125 / نحل) «عقايد احكام و اخلاق» (39 / اســراء) «فلسفه احكــام و عقايــد» (12 و 19 / لقمان) مي‌بينيم.

5 ـ يادآوري

يكي ديگر از اهداف بعثت يادآوري است. يادآوري اينكه انسان عبث و بيهوده آفريده نشده، زندگي منحصر در اين جهان مادي نيست و انسان داراي دو بعد انساني و حيواني است، يادآوري آنچه پيامبران گذشته بر بشر عرضه كرده‌اند و بر آن‌ها پا مي‌فشردند، يادآوري نعمت‌هاي خدا بر انسان.

يادآوري با غفلت و بي‌توجهي ارتباط دارد. غفلت موجب مي‌شود انسان خود و نعمت‌هاي الهي را به كلي فراموش كند و در پرده‌اي از اوهام و تخيلات بي‌اساس گرفتار آيد و پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله اين پرده غفلت را مي‌درد و به همان حقايقي كه انسان فطرتا به آن آشنايي داشته توجه مي‌دهد. آياتي از قرآن بر اين فلسفه بعثت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله اشاره دارد: «وَ لَقَدْ يَسَّرْنَاالْقُرْاآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ: ما قرآن را براي تذكر آسان ساختيم آيا كسي هست كه متذكر شود؟!» (1) خداوند هدف

1- 17 / قمر .

اهداف خاص بعثت (37)

از آسان و روان بودن قرآن را پندپذيري و تذكر مي‌داند.

در جاي ديگر مي‌فرمايد: «اِلاّ تَذْكِرَةً لِمَنْ يَخْشي: ما قرآن را بر تو نازل نكرديم كه به زحمت افتي، آن را فقط براي يــادآوري كسانـي كه (از خدا) مي‌ترسند نازل ساختيم».(1)

6 ـ پيام رسانــي شفاف

از اهداف بعثت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله رساندن پيام الهي به مردم است كه در اصطلاح قرآن از آن به تبليغ يا بلاغ نام برده شده و آمده‌است: «ما عَلَي‌الرَّسُولِ اِلاَّالْبَلاغُ وَاللّهُ يَعْلَمُ ماتُبْدُونَ وَ ما تَكْتُمُونَ: پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله وظيفه‌اي جز رسانيدن پيام (الهي) ندارد و خداوندآنچه‌را آشكار و آنچه‌را پنهان‌مي‌داريد،مي‌داند». (2)
و در آيــه ديگر مي‌فرمايــد: «فَاِنْ اَعْرَضوُا فَما اَرْسَلْناكَ عَلَيْهِمْ حَفيظا اِنْ عَلَيْكَ اِلاَّ الْبَلاغُ...: و اگر رويگردان شوند (غمگيــن مبـــاش) ما تو را حافــظ آنان (و مأمور اجبارشــان) قرار نداده‌ايــم وظيفــه تو تنها ابلاغ رسالـت است». (3)

از اهداف بعثت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله غلبه دادن دين اسلام بر همه اديان است، جهاني ساختن و غالب كردن دين خدا تنها به
1- 3 / طـــــــــــــه .
2- 99 / مائده .
3- 48 / شـــــــــوري .
(38) پيامبر شناسي
وسيله پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله انجام گرفته است. اگر چه اساس و پايه اديان الهي همه يكي است و جنبه عمومي و بين المللي دارد. اما به جهت نبود شرايط لازم دين آسماني گذشته، در قالب كمال يافته‌اش جهاني نشده بود و اين كار توسط پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله انجام شده است. پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله آمد تا كار ناتمام پيامبران عليهم‌السلام گذشته را به پايان ببرد. «هُـوَ الَّـذيآ اَرْسَـلَ رَسُولَهُ بِالْهُدي وَ دينِ‌الْحَقِ‌لِيُظْهِرَهُ‌عَلَي‌الدّينِ‌كُلِّه وَلَوْكَرِهَ‌الْمُشْرِكُونَ: او كسي‌است‌كه‌رسولش را باهدايت و آيين‌حق فرستاد تـا آن را بر همه آيين‌ها غالب گرداند هرچند مشركان كراهت داشته باشند». (1)
از آيه مذكور و آيات مشابه استفاده مي‌شود كه اسلام بر ديگر اديان غلبه خواهد كرد و در برابر غالب مغلوبي وجود دارد. مفهوم آن اين است كه ديگر اديان هم حضور دارند اما نمي‌توانند همانند اسلام برنامه‌هاي كامل و جاوداني ارائه كنند و اين بدان جهت است كه اديان گذشته براي مخاطب و زمان خاصي فرستاده شده‌اند و قابليت جاودانگي را نداشته‌اند ضمن آنكه با گذشت زمان اديان قبل از اسلام دچار تحريف شده‌اند.
بـــراي غلبـــــه ســـــه معنـــــي متصـــــوّر اســـــت:
1 ـ غلبــه نظامــي و سياســي: يعنــي اســلام بعد از ظهــورش شروع به گستــرش كرده و پيروان تمــام اديان را از طريق نظامي زير پرچم خود درآورده باشد. اگر منظــور از غلبــه اين باشد مسلمــا هنوز تحقــق پيدا نكــرده است.
1- 33 / توبه .
اهداف خاص بعثت (39)
2 ـ غلبه‌منطق و استدلال: يعني‌اسلام از چنان منطق و استدلال قوي برخوردار است كه مي‌تواند صاحبان اديان ديگر رابه‌هنگام‌بحث و گفتگومغلوب‌سازد.اگر منظور اين‌باشد. اين‌هدف ازهمان آغازتحقق پيداكرده‌است و تاحال‌ادامه داشته و در آينــده هم ادامـه خواهد داشت.

3 ـ غلبه محتوايي: يعني اسلام از لحاظ محتوايي به صورتي است كه داراي جاذبه است و دل و جان انسان را آرامش مي‌بخشد و رضايت دروني او را تأمين مي‌كند. مجموعه عقايد احكام و اخلاق آن از هماهنگي و انسجام و جامعيت و جاذبه برخوردار است كه با آمدنش هر دين ديگر جاذبه خود را از دست مي‌دهد و به عبارت ديگر اسلام ديني است كه به نيازهاي فطري و اساسي انسان تكيه دارد. ديني فراملیتي و فرامنطقه‌اي است لذا دير يا زود تعاليم اسلام و ارزش‌هاي آن خواسته يا ناخواسته، اعلام شده يا نشده مورد قبول همه انسان‌ها واقع مي‌شود و ديگر اديان ناچارند خود را بر آن منطبق سازند.
بين يهود و نصاري جنگ مذهبي وجود داشت هيچ كدام ديگري را قبول نداشت و همچنين بين پيروان يك دين هم اختلاف نظرهايي وجود داشت. يكي از اهداف بعثت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله و نزول قرآن تبيين حق براي پيروان گذشته جهت رفع اختلاف مي‌باشد: «وَ ما اَنْزَلْنا عَلَيْكَ الْكِتابَ اِلاّ لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي اخْتَلَفُوا فيهِ وَ هُدًي و رَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ: ما قرآن را بر تو نازل نكرديم مگر براي اينكه آنچه را در آن اختلاف دارند براي آنها روشن كني و (اين قرآن) مايه هدايت و رحمت است براي قومي كه ايمان مي‌آورند».
(40) پيامبر شناسي
در پايان يادآوري اين نكته لازم است كه اهداف برشمرده، در يك رتبه و درجه قرار ندارند بلكه بعضي از آنها هدف يا اهداف برترند مثل تزكيه، برقراري عدالت و بعضي هم جنبه مقدماتي دارند كه راه را براي وصول به اهداف برتر آماده مي‌سازند مانند تبشير، انذار، تذكر، تبليغ و آموزش كتاب (مركز فرهنگ و معارف قرآن). (1)
سؤالات درس اول
1 ـ آيين پيامبر اسلام قبل از نبوت چه بود ؟
2 ـ منظور از آيه «ماكُنْتَ تَدْري مَاالْكِتابُ وَ لاَالْأيمانُ» چيست ؟
3 ـ رئوس برنامه سه گانه پيامبر را پس از مبعوث شدن نام ببريد.
4 ـ اهداف سه گانه بعثت پيامبر را با استفاده از آيه شريفه «هُوَ الَّذي بَعَثَ فِي الأُمِّيّينَ رَسُولاً مِنْهُمْ...» شرح دهيد.
5 ـ درباره «اُولِي الأمْر» در آيه «اَطيعُوا اللّهَ وَ اَطيعُوا الرَّسُولَ وَاُولِي الأمْرِ مِنْكُمْ» توضيح دهيد.
پايان درس اول
1- سبحان عصمتي، روزنامه كيهان، 30/5/85 .
اهداف خاص بعثت (41)

درس دوم

خلاصه درس:
1 ـ هدف از فرستادن پيامبران ، اطاعت و فرمانبرداري كردن همه مردم بوده است ، حال اگر بعضي از مردم از آزادي خود سوءاستفاده كردند و اطاعت ننمودند ، تقصير متوجّه خود آن‌ها است ، بنابراين آيه فوق عقيده جبريون كه مي‌گوينـد بعضي از مردم از آغاز موظّـف به اطاعت و بعضـي محكوم به عصيـان و مخالفت هستنـد را نفـي مي‌كند.
2 ـ آمدن به سراغ پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله و او را بر درگاه خدا شفيع قراردادن و وساطت و استغفار او براي گنه‌كاران مؤثر است و موجب پذيرش توبه و رحمت الهي است. اگر وساطت و استغفار و شفاعت خواستن از پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله شرك بود چگونه ممكن بود كه قرآن چنين دستوري را به گنه‌كاران بدهد. منتها افراد خطاكار بايد نخست خود توبه كنند و از خطا بـازگردند سپس براي قبـول توبه خـود از استغفـار پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نيـز استفاده كننـد. بديهي است پيامبـر صلي‌الله‌عليه‌وآله آمرزنـده گناه نيسـت ، او تنها مي‌توانـد از خدا طلـب آمرزش كنـد.
3 ـ نشانه‌هاي ايمان واقعي و راسخ در سه مرحله بيان شده است :
ـ در تمامي موارد اختلاف خواه بزرگ باشد يا كوچك ، به قضاوت و داوري پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله كه از حكم الهي سـرچشمـه مي‌گيرد مراجعـه كنند ، نه به طاغـوت و داوران باطـل .
(42) پيامبر شناسي
ـ هيـچ‌گـاه در برابر قضـاوت‌هـا و فـرمـان‌هـاي پيـامبـر صلي‌الله‌عليه‌وآله كه همـان فرمـان خدا اسـت حتّي در دل خـود احسـاس نـاراحتـي نكننـد و بـه داوري‌هـا و احكـام او بـدبيـن نباشنـد .
ـ در مقام عمل نيز آن را دقيقا اجرا كننـد و به طـور كامـل تسليم حـقّ باشند .
4 ـ كسي كه خدا و پيامبر او را اطاعت كند : (در روز رستاخيز)همنشين كساني خواهد بود كه خدا ، نعمت خود را بر آنان تمام كرده ، از پيامبران و صدّيقان و شهدا و صالحان و آن‌ها رفيق‌هاي خوبي هستند .
5 ـ اطاعت خدا نمي‌تواند از اطاعت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نمي‌تواند جدا باشد، زيرا پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله هيچ گامي برخلاف خواست خداونـد برنمـي‌دارد سخنـان و كـردار و رفتـار او همه مطابـق فرمـان خـدا اسـت.

6 ـ كسي نمي‌تواند بگويد قرآن را قبول دارم ولي حديث و سنّت پيغمبر صلي‌الله‌عليه‌وآله را قبول ندارم ، زيرا قرآن كريم صريحا مي‌گويد: « اطاعت از حديث و سنّت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله اطاعت از فرمان خدا است ». و هنگامي كه مي‌بينيم پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله طبق حديث ثقلين كه در منابع معروف اسلامي اعمّ‌از منابع اهل‌تسنّن و شيعه آمده است ، صريحا احاديث اهلبيت عليهم‌السلام را سند و حجــت شمرده است استفــاده مي‌كنيم كه اطاعت از فرمان اهل‌بيت نيز از اطاعت فرمان خدا جدا نيست و كسي نمي‌تواند بگويد من قرآن را مي‌پذيرم ولي احاديث اهلبيت عليهم‌السلام را نمي‌پذيرم ، زيرا اين سخـن بر ضد آيـه فـوق و آيـات مشابه آن است.

توسّل به پيامبر و ائمه معصومين (43)

متن اصلـــي

وَ ماآ اَرْسَلْنا مِنْ رَسُولٍ اِلاّ لِيُطاعَ بِاِذْنِ اللّهِ وَ لَوْ اَنَّهُمْ اِذْ ظَلَمُوآا اَنْفُسَهُمْ جاآؤُكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللّهَ وَ اسْتَغْفَرَلَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللّهَ تَوّابا رَحيما
ما هيچ پيامبري را نفرستاديم، مگر براي اين كه به فرمان خدا، از وي اطاعت شود و اگر اين مخالفان ، هنگامي كه به خود ستم مي‌كردند (و فرمان‌هاي خدا را زير پا مي‌گذاردند)، به نزد تو مي‌آمدند و از خدا طلب آمرزش مي‌كردند و پيامبر هم براي آن‌ها استغفار مي‌كرد، خدا را توبه‌پذير و مهربان مي‌يافتند .(1)
در اين آيه چنين مي‌گويد : « پيامبراني را كه ما مي‌فرستاديم همه براي اين‌بوده‌اند كه به‌فرمان خدا ازآن‌ها اطاعت شود » و هيچ‌گونه مخالفتي نسبت به آن‌ها انجام نگردد (وَ ماآ اَرْسَلْنا مِنْ رَسُولٍ اِلاّ لِيُطاعَ بِاِذْنِ اللّهِ). زيرا آن‌ها هم رسول و فرستاده خدا بوده‌اند و هم رئيس حكومت الهي ، بنابراين مردم موظّف بوده‌اند هم از نظر بيان احكام خداوند و هم از نظر چگونگي اجراي آن از آن‌ها پيروي كنند و تنها به ادّعاي ايمان قناعت نكنند. از اين جمله به خوبي استفاده مي‌شود كه هدف از فرستادن پيامبران ، اطاعت و فرمانبرداري كردن همه مردم بوده است ، حال اگر بعضي از مردم از آزادي
1- 64 / نساء .
(44) پيامبر شناسي
خود سوءاستفاده كردند و اطاعت ننمودند ، تقصير متوجّه خود آن‌ها است ، بنابراين آيه فوق عقيده جبريون كه مي‌گويند بعضي از مردم از آغاز موظّف به اطاعت و بعضي محكوم به عصيان و مخالفت هستند را نفي مي‌كند. ضمنا از تعبير « بِاِذْنِ‌اللّهِ » استفاده‌مي‌شود كه پيامبران الهي هرچه‌دارندازناحيه‌خداست و به‌عبارت ديگر وجود اطاعت آن‌ها بالذّات نيست، بلكه آن هم به فرمان پروردگار و از ناحيه اوست. سپس در دنباله آيه راه بازگشت را به روي گناه‌كاران و آن‌ها كه به طاغوت مراجعه كردند و يا به نحوي از انحاء مرتكب گناهي شدند، گشوده و مي‌فرمايد: « اگر آن‌ها هنگامي كه به خويش ستم كردند، به سوي تو مي‌آمدند و از خدا طلب آمرزش مي‌نمودند و پيامبر هم براي آن‌ها طلب آمرزش مي‌نمود، خدا را توبه‌پذير و مهربان مي‌يافتند : وَ لَوْ اَنَّهُمْ اِذْ ظَلَمُوآا اَنْفُسَهُمْ جآؤُكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللّهَ وَ اسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللّهَ تَوّابا رَحيما ». قابل توجه اين‌كه قرآن به جاي اين‌كه بگويد : نافرماني خدا كردند و مراجعه به داوران جور نمودند مي‌گويد : « اِذْ ظَلَمُوا اَنْفُسَهُمْ » (هنگامي كه به

خويش ستم كردند) اشاره به اين‌كه فايده اطاعت فرمان خدا و پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله متوجّه خود شما مي‌شود و مخالفت با آن در واقع يك نوع ستم به خويشتن است ، زيرا زندگي مادّي شما را به هم مي‌ريزد و از نظر معنوي مايه عقب‌گرد شما است. از اين آيه ضمنا پاسخ كساني كه توسّل جستن به پيامبر و يا امام را يك نوع شرك مي‌پندارند ، روشن مي‌شود ، زيرا اين آيه صريحا مي‌گويد : آمدن به سراغ پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله و او را بر درگاه خدا شفيع قراردادن و وساطت و استغفار او براي گنه‌كاران مؤثر است و موجب پذيرش توبه و رحمت الهي است. اگر وساطت و استغفار و شفاعت خواستن از پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله شرك بود چگونه ممكن بود كه قرآن چنين دستوري را

توسّل به پيامبر و ائمه معصومين (45)

به گنه‌كاران بدهد. منتها افراد خطاكار بايد نخست خود توبه كنند و از خطا بازگردند سپس‌براي قبول‌توبه‌خوداز استغفارپيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نيز استفاده‌كنند. بديهي است پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله آمرزنده گناه نيست ، او تنها مي‌تواند از خدا طلب آمرزش كند و اين آيه پاسخ دندان‌شكني است به آن‌ها كه اين‌گونه وساطت را انكار مي‌كنند. جالب توجه اين‌كه قرآن نمي‌گويد : تو براي‌آن‌ها استغفاركن بلكه مي‌گويد: «رسول» براي‌آن‌ها استغفار كند، اين‌تعبير گوياشاره به آن است كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله از مقام و موقعيّتش استفاده كند و براي خطاكاران توبه كننده استغفار نمايد. اين معني (تأثير استغفار پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله براي مؤمنان) در آيات ديگري از قرآن نيز آمده است مانند آيه 19/محمّد و آيه 5/منافقون و آيه 114 / توبه كه‌درباره استغفار ابراهيم نسبت به (عمويش) اشاره مي‌كند و آيات ديگري كه نهي از استغفار براي مشركان مي‌كند و مفهومش اين است كه استغفار براي مؤمنان بي‌مانع است و نيز از بعضي از آيات استفاده مي‌شود كه فرشتگان براي جمعي از مؤمنان خطاكار ، در پيشگاه خداوند استغفار مي‌كنند (7 / غافر و 5 / شوري). خلاصه اين‌كه آيات زيادي از قرآن مجيد حكايت از اين معني مي‌كند كه پيامبران يا فرشتگان و يا مؤمنان پاكدل مي‌توانند براي بعضي از خطاكاران استغفار كنند و استغفار آن‌ها در پيشگاه خدا اثر دارد ، اين خود يكي از معاني شفاعت پيامبر و يا فرشتگان و يا مؤمنان پاكدل براي خطاكاران است ، ولي همان‌طور كه گفتيم چنين شفاعتي نيازمند به وجود زمينه و شايستگي و آمـادگي در خود خطـاكاران است .

(46) پيامبر شناسي

فَـلا وَ رَبِّكَ لايُؤْمِنُـونَ حَتّي يُحَكِّمُـوكَ فيما شَجَرَ بَيْنَهُـمْ ثُمَّ لا يَجِـدُوا في اَنْفُسِهِـمْ حَرَجـا مِمّا قَضَيْـتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْليما
به‌پروردگارت‌سوگندكه‌آن‌ها مؤمن‌نخواهند بود، مگراين‌كه در اختلافات خود، تورا به‌داوري‌طلبند و سپس از داوري تـو ، در دل خود احساس ناراحتي نكنند و كاملاً تسليم باشند .(1)
« شَجَرَ » در اصل از ماده « شَجَر » به معني « درخت » گرفته شده و از آن‌جا كه در مُشاجَرَه و نزاع ، يك نوع آشفتگي و به هـم پيچيدگي همانند پيچيدگي شاخه‌هاي درختـان به يكديگـر آشكـار مي‌شود به معني نزاع و كشمكش آمده و در آيـه فـوق بـه هميـن معنـي استعمـال شـده اسـت.
در آيـه فـوق نشـانـه‌هـاي ايمـان واقعـي و راسـخ در سـه مـرحلـه بيـان شـده اسـت :
ـ در تمامي موارد اختلاف خواه ؟ƷɜԋϽباشد يا كوچك ، به قضاوت و داوري پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله كه از حكم الهي سرچشمه مي‌گيرد مراجعه كنند ، نه به طاغوت و داوران باطل .
ـ هيچ‌گاه در برابر قضاوت‌ها و فرمان‌هاي پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله كه همان فرمان خدا است حتّي در دل خود احساس نـاراحتي نكنند و به داوري‌هـا و احكـام او بدبيـن نباشند .
1- 65 / نسـاء .

ـ در مقام عمل نيز آن را دقيقا اجرا كنند و به طور كامل تسليم حقّ باشند.
روشن است قبول يك مكتب و فرمان‌هاي آن در مواردي كه به سود انسان تمام مي‌شود دليل بر ايمان به آن مكتب نيست بلكه آن‌جا كه ظاهرا به زيان انسان‌است امّا در واقع‌مطابق با حقّ و عدالت‌است اگرپذيرفته شود ، نشانه ايمان است. در حديثي كه از امام صادق در كتاب كافي در تفسير اين آيه نقل شده چنين مي‌خوانيم : « اگر جمعيتي خدا رابپرستند، نماز را بپادارند ، زكات را بپردازنـد ، روزه ماه رمضـان و حجّ را به جا آورنـد ، ولي نسبت به كارهايـي كه پيامبـر صلي‌الله‌عليه‌وآله انجام داده با سوءظـن بنگرند و يا بگويند : اگر او فلان كار را انجام نداده بود بهتر بود، آن‌ها در حقيقت مؤمنان واقعي نيستند » سپس آيه فوق را امام تلاوت فرمـود ، بعد فرمـود : « بر شما باد كه در مقابـل خدا و حقّ هميشه تسليـم باشيد » .

وَ مَـنْ يُطِـعِ اللّهَ وَ الرَّسُـولَ فَأُولآئِـكَ مَعَ الَّذيـنَ اَنْعَمَ‌اللّـهُ عَلَيْهِـمْ مِنَ النَّبييّـنَ وَ الصِّدّيقيـنَ وَ الشُّهَـداءِ وَالصّالِحينَ وَ حَسُـنَ اُولآئِكَ رَفيقا
و كسـي كه خدا و پيامبـر او را اطاعت كنـد : (در روز رستـاخيـز) همنشيـن كسانـي خواهـد بود كه خـدا ، نعمت خود را بر آنان تمـام كرده ، از پيامبـران و صدّيقـان و شهدا و صالحـان و آن‌ها رفيق‌هـاي خوبي هستند .(1)
1- 69 / نساء .
(48) پيامبر شناسي
ذلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللّـهِ وَ كَفي بِاللّـهِ عَليمـا
ايـن موهبتـي از ناحيـه خـدا است و كافـي است كه او، (از حـال بندگـان و نيّـات و اعمالشـان) آگـاه اسـت.(1)
« شَهيد » در اصل به معني گواه ، منتها گاهي انسان به‌وسيله سخن گواهي بر حقّ مي‌دهد و گاهي به‌وسيله عمل و كشته‌شدن در راه اهداف‌پاك گواهي مي‌دهد .
در اين آيه يكي ديگر از افتخارات كساني كه مطيع فرمان خدا و پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله باشند بيان شده و در حقيقت ، امتيازاتي را كه در آيات قبل گذشت ، تكميل مي‌كند و آن همنشيني با كساني است كه خداوند ، نعمت خود را بر آن‌ها تمام كرده است (وَ مَنْ يُطِعِ اللّهَ وَ الرَّسُولَ فَأُولآئِكَ مَعَ الَّذينَ اَنْعَمَ اللّهُ عَلَيْهِمْ). و همان‌طور كه در سوره حمد ، بيان شده كساني مشمول اين نعمت هستند كه همواره در جاده مستقيم گام برمي‌دارند و كوچك‌ترين انحراف و گمراهي ندارند. سپس در توضيح اين جمله و بيان كساني كه خداوند نعمت خويش را بر آن‌ها اتمام كرده است اشاره به چهار طايفه مي‌كند كه در واقع اركان چهارگانه اين موضوع هستند:
ـ « انبيـاء » و فـرستادگان مخصوص پروردگار كه نخستين گام را براي هدايت و رهبري مردم و دعوت به صراط مستقيـم برمي دارنـد (مِنَ النَّبييّنَ) .
1- 70 / نساء .
پاداش اطاعت از خدا و پيامبر (49)
ـ « راستگويان » كساني كه هم در سخن راست مي‌گويند و هم با عمل و كردار ، صدق گفتار خود را اثبات مي‌كنند و نشان مي‌دهند كه مدعي ايمان نيستند بلكه به راستي به فرمان‌هاي الهي ايمان دارند (وَ الصِّدّيقينَ). از اين تعبير روشن مي‌شود كه بعد از مقام نبوّت ، مقامي بالاتر از مقام صدق

و راستي نيست ، نه تنها راستي در گفتار بلكه راستي در عمل و كردار كه شامل امانت و اخلاص نيز مي‌گردد ، زيرا « امانت » همان صداقت در عمل است همان‌طور كه « راستگويي » امانت در گفتار است و در مقابل آن ، هيچ صفت زشتي بعد از كفر بدتر از دروغ و نفاق و خيانت در سخن و عمل نيست (بايد توجه داشت كه صِدّيق صيغه مبالغه است و به معني كسي است كه سر تا پا راستي و درستي است). در بعضي از روايات « صِدّيق » به علي و امامان‌اهل‌بيت عليهم‌السلام تفسير شده است ولي اين‌گونه تفسيرها بيان مصداق روشن و عالي آيات است و معني انحصار را نمي‌رساند .
ـ « شُهَداء » و كشته‌شدگان در راه هدف و عقيده پاك الهي و يا افراد برجسته‌اي كه در روز قيامت شاهد و گواه اعمال انسان‌ها هستند (وَ الشُّهَداءِ) .
ـ « صالحان » و افراد شايسته و برجسته‌اي كه با انجام كارهاي مثبت و سازنده و مفيد و پيروي از اوامر انبياء به مقامات برجسته‌اي نايل شده‌اند (وَالصّالِحينَ). و به همين جهت در روايات ما (الصّالِحينَ) تفسير به ياران برگزيده ائمه شده است و اين نيز همانند آن‌چه درباره (الصِّدّيقينَ) گذشت از قبيل بيان فرد شاخص است. نكته‌اي كه در اين‌جا يادآوري آن لازم مي‌باشد اين است كه ذكر اين مراحل چهارگانه ممكن است اشاره به اين معني باشد كه براي ساختن
(50) پيامبر شناسي
يك جامعه انساني سالم و شايسته نخست بايد رهبران به حقّ و انبياء وارد ميدان شوند و به دنبال آن‌ها مبلّغان صِدّيق كه قول و عمل آن‌ها با يكديگر هماهنگ است و اهداف آن‌ها را در همه‌جا پخش كنند و به دنبال دوران سازندگي فكري ، جمعي در برابر عناصر آلوده و آنهايي كه موانع راه حقّند وارد شوند و قرباني‌دهند و شهيد گردند و محصول اين كوشش‌ها و تلاش‌ها به وجود آمدن « صالحان » و « اجتماعي پاك و شايسته » است و روشن است كه صالحان نيز براي روشن نگاه داشتن مشعل حقّ نسبت به نسل‌هاي آينده همين وظايف سه‌گانه را انجام خواهند داد ، رهبري مي‌كنند ، تبليغ مي‌نمايند و قرباني مي‌دهند .

مَـــنْ يُطِـــــعِ الـرَّسُـــولَ فَقَـــدْ اَطـــاعَ اللّـــهَ وَ مَـــنْ تَـوَلّـــي فَمـــآاَرْسَلْنـــاكَ عَلَيْهِـــمْ حَفيظـــا

كســي كه از پيامبــر اطاعت كنــد اطاعـت خــدا كرده و كسي كه سربــاز زند تو در برابر او مســؤول نيستــي .(1)

اطاعت خدا نمي‌تواند از اطاعت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نمي‌تواند جدا باشد،زيراپيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله هيچ‌گامي برخلاف خواست خداوند برنمي‌دارد سخنان و كردار و رفتار او همه مطابق فرمان خدا است. سپس مي‌فرمايد : اگر كساني سرپيچي كنند و با دستورات تو به مخالفت برخيزند مسؤوليّتي در برابر اعمال آن‌ها نداري و موظّف نيستي كه به حكم اجبار آن‌ها را از

1- 80 / نساء .

هــر خلافكاري بازداري ، وظيفه تو تبليغ رسالت و امر به معروف و نهي از منكر و راهنمايي افراد گمراه و بي‌خبر است (وَ مَنْ تَوَلّي فَمآ اَرْسَلْناكَ عَلَيْهِمْ حَفيظا). بايد توجّه داشت كه « حَفيظ » از نظر اين‌كه صفت مُشْبِهَة است و معني ثبات و دوام را مي‌رساند با « حافظ » كه اسم فاعل است تفاوت دارد بنابراين « حَفيظ » به معني كسي است كه به طور مداوم مراقب حفظ چيزي مي‌باشد ، در نتيجه مفهوم آيه چنين مي‌شود مسؤوليّت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله مسؤوليّت رهبري و هدايت و دعوت به سوي حقّ و مبارزه با فساد است ولي اگر افرادي اصرار در پيمودن راه خلاف داشته باشند ، نه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله در مقابل انحراف‌هاي آن‌ها مسؤوليتي دارد كه در همه جا حاضر و ناظر باشد و جلو هر گونه گناه و معصيتي را با زور و اجبار بگيرد ، نه او از طرق عادي قدرت بر چنين چيزي را مي‌تواند داشته باشد.بايد توجّه‌داشت كه اين آيه يكي‌از روشن‌ترين آيات قرآن است كه دليل بر حجيّت سنت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله و قبول احاديث او مي‌باشد ، بنابراين كسي نمي‌تواند بگويد قرآن را قبول دارم ولي حديث و سنّت پيغمبر صلي‌الله‌عليه‌وآله را قبول ندارم ، زيرا آيه فوق صريحا مي‌گويد: « اطاعت از حديث و سنّت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله اطاعت از فرمان خدا است ». و هنگامي كه مي‌بينيم پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله طبق حديث ثقلين كه در منابع معروف اسلامي اعمّ‌از منابع اهل‌تسنّن و شيعه آمده است ، صريحا احاديث اهلبيت عليهم‌السلام را سند و حجت شمرده است استفاده مي‌كنيم كه اطاعت از فرمان اهل‌بيت نيز از اطاعت فرمان خدا جدا نيست و كسي نمي‌تواند بگويد من قرآن را مي‌پذيرم ولي احاديث

اهلبيت عليهم‌السلام را نمي‌پذيرم ، زيرا اين سخـن بر ضد آيـه فـوق و آيـات مشابه آن است.
(52) پيامبر شناسي
و لذا در روايات متعددي كه در تفسير برهان در ذيل‌آيه وارد شده آمده است‌مي‌خوانيم: خداوند طبق آيه فوق حقّ امر و نهي به پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله خود داده و پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نيز چنين حقّي را به علي و ائمه اهلبيت عليهم‌السلام داده است، بنابراين مردم موظّفنـــد كه از امر و نهي آن‌هـــا سربـــاز نـزننـد زيرا امر و نهي آن‌هـا همـواره از طـرف خـدا است نه از خودشان.(1)
سؤالات درس دوم
1 ـ آيا توسّل جستن به پيامبر و يا امام شرك است؟ توضيح دهيد.
2 ـ ســه مفهوم داوري پيامبــر را با توجــه به آيه شريفــه «فَلا وَ رَبِّــكَ لا يُؤْمِنُــونَ حَتّي يُحَكِّمُوكَ فيما شَجَرَ بَيْنَهُمْ...» شرح دهيد.
3 ـ پـــاداش اطـاعـــت از رســـول اعظـم صلي‌الله‌عليه‌وآله چيســـت ؟
4 ـ چـــرا اطاعـــت پيامبـــر از اطـاعـت خـدا جـــدا نيســت ؟
1- « تفسير برهان » ، جلد 1 ، صفحه 396 .
سنّت پيامبر همچون وحي الهي است (53)

درس سوم

خلاصه درس:
1 ـ آيه مورد بحث به پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله دلداري مي‌دهد كه چون اين آيات از ناحيه خدا است ، نبايد هيچ‌گونه نگراني به خود راه دهد ، نه نگراني از ناحيه بار سنگين رسالتي كه بر دوش گرفته و نه نگراني از جهت عكس‌العملي كه دشمنان لجوج و سرسخت در برابر آن‌نشان خواهند داد و نه نگراني از ناحيه نتيجه و برداشتي كه از تبليغ اين رسالت انتظار مي‌رود.
2 ـ پيامبر فرزندان حقيقي به نام « قاسم » و « طيب » و « طاهر » و « ابراهيم » داشت ولي طبق‌نقل مورخان همه‌آن‌ها قبل‌ازبلوغ، چشم از جهان بستند و لذا نام « رجال » (مردان) بر آن‌ها اطلاق نشد .(1) امام حسن و امام حسين كه‌آن‌هارا فرزندان پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله مي‌خواندند ، گرچه به سنين بالا رسيدند ، ولي به هنگام نزول اين آيه هنوز كودك بودند ، بنابراين جمله « ماكانَ مُحَمَّدٌ اَبا اَحَدٍ مِنْ رِجالِكُمْ » كه به صورت فعل ماضي آمده است به‌طور قاطع در آن هنگام در حق همه صادق بوده است.
و اگر در بعضي از تعبيرات خود پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله مي‌خوانيم : « اَنَا وَ عَلِيٌ اَبَواهذِهِ الاُمَّةِ : من و علي پدران اين امتيم » مسلما منظور پدر نسبي نبوده بلكه ابوّت ناشي از تعليم و تربيت و رهبري بوده است. آيه موردبحث
1- « تفسير قرطبي » و « تفسير الميزان » ذيل آيه مورد بحث .
(54) پيامبر شناسي
گرچه براي اثبات اين مطلب كافي است ، ولي دليل خاتميت پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله منحصر به آن نمي‌باشد ، چه اين‌كه هم آيات ديگري در قرآن مجيد به اين معني اشاره مي‌كند و هم روايات فراواني در اين‌باره وارد شده است. از جمله در آيه 19 سوره انعام مي‌خوانيم : «وَ اُوحِيَ اِلَيَّ هذَاالْقُرْآنُ لِاُنْذِرَكُمْ بِه وَ مَنْ بَلَغَ : اين قرآن بر من وحي شده تا شما و تمام كساني را كه اين قرآن به آن‌ها مي‌رسد انذار كنم (و به سوي خدا دعوت نمايم). وسعت مفهوم تعبير « وَ مَنْ بَلَغَ » (تمام كساني كه اين سخن به آن‌ها مي‌رسد) رسالت جهاني قرآن و پيامبر اسلام را از يك سو و مسأله خاتميت را از سوي ديگر روشن مي‌سازد.
3 ـ انسان به مرحله‌اي از بلوغ فكري و فرهنگي مي‌رسد كه مي‌تواند با استفاده مستمر از اصول و تعليماتي كه نبي خاتم به طور جامع در اختيار او گذارده راه را ادامه دهد بي‌آن‌كه احتياج به شريعت تازه‌اي داشته باشد. اين درست به آن مي‌ماند كه انسان در مقاطع مختلف تحصيلي در هر

مقطع نياز به معلم و مربي جديد دارد تا دوران‌هاي مختلف را بگذراند ، اما هنگامي كه به مرحله دكترا رسيد و مجتهد و صاحب‌نظر در علم يا علوم مختلفي گرديد در اين‌جا ديگر به تحصيلات خود نزد استاد جديدي ادامه نمي‌دهد ، بلكه به اتكاء آن‌چه از محضر اساتيد پيشين و مخصوصا استاد اخير دريافته ، به بحث و تحقيق و مطالعه و بررسي مي‌پردازد و مسير تكاملي خود را ادامه مي‌دهد و به تعبير ديگر نيازها و مشكلات راه را با آن اصول كلي كه از آخرين استاد در دست دارد حل مي‌كند بنابراين لزومي ندارد كه گذشت زمان همواره دين و آيين تازه‌اي پا به عرصه وجود بگذارد.

درس سوم (55)

متـــــن اصلـــــــي

كِتــــابٌ اُنْــــزِلَ اِلَيْــــكَ فَــــلا يَكُــنْ فــــي صَــــدْرِكَ حَــــرَجٌ مِنْــــهُ لِتُنْــــذِرَ بِــــهِ وَ ذِكْــــري لِلْمُــؤْمِنيــــنَ
ايــن كتابي است كه بر تو نازل شــده و نبايد از ناحيــه آن ناراحتي در سينــه داشتــه باشــي و هــدف آن اســت كه به‌وسيلــه آن (همگــان را از عواقــب بد عقايد و اعمــال نادرستشــان) بيم‌دهــي و تذكــري است براي مؤمنـان .(1)
« حَرَج » در لغت به معني گرفتگي ، تنگي و هرگونه ناراحتي است و در اصل به معني مركز اجتماع درختان درهم پيچيده است ، سپس توسعه يافته و به هرنوع گرفتگي و ضيق اطلاق شده است . جمله فوق به پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله دلداري مي‌دهد كه چون اين آيات از ناحيه خدا است ، نبايد هيچ‌گونه نگراني به خود راه دهد ، نه نگراني از ناحيه بار سنگين رسالتي كه بر دوش گرفته و نه نگراني از جهت عكس‌العملي كه دشمنان لجوج و سرسخت در برابر آن‌نشان خواهند داد و نه نگراني‌از ناحيه نتيجه و برداشتي كه از تبليغ اين رسالت انتظار مي‌رود. باتوجه به اين‌كه اين سوره مكي است ، مشكلاتي كه پيامبر گرامي صلي‌الله‌عليه‌وآله بر سر راه داشت ، كاملاً قابل درك است ، گرچه ما امروز به زحمت مي‌توانيم تمام جزئيات زندگاني پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله و يارانش در محيط مكه و در آغاز اسلام را در فكر خود مجسم سازيم ، ولي با در نظر گرفتن اين حقيقت كه او مي‌بايست يك جهش انقلابي در تمام زمينه‌ها ، در آن محيط فوق‌العاده عقب‌افتاده آن‌هم در مدتي
1- 2 / اعــــــــــراف .
(56) پيامبر شناسي
كوتاه به وجود آورد، ابعاد مشكلاتي را كه در پيش داشت، مي‌توان اجمالاً درك كرد. بنابراين جاي اين دارد كه خداوند به او دلداري دهد كه نگران نباشد و به نتيجه كار خود كاملاً اميدوار باشد. و در جمله بعد اضافه مي‌كند كه ؛ « هدف از نزول اين كتاب ، انذار و بيم‌دادن مردم از عواقب شوم و افكار و اعمالشان است و همچنين تذكر و يادآوري براي مؤمنان راستين » (لِتُنْذِرَ بِهِ وَ ذِكْري لِلْمُؤْمِنينَ). و اين‌كه مي‌بينيم در اين جمله « انذار » به عنوان يك فرمان عمومي آمده و « تذكر » به مؤمنان تخصيص داده شده است ، به خاطر اين‌است كه دعوت به‌سوي حق و مبارزه با انحرافات بايد به صورت‌همگاني انجام‌گيرد ولي پيدااست‌كه تنهاايمان‌آورندگان‌از اين دعوت سود مي‌برند ، همان‌ها كه زمينه‌هاي مستعد و آماده‌براي پذيرش‌حق دارند و آن‌هاكه‌لجاج را از خود دور ساخته و در برابر حقايق تسليم هستند،

عين اين تعبير نيز درآغازسوره‌بقره گذشت،آن‌جاكه‌مي‌فرمايد:«ذلِكَ‌الْكِتابُ‌لارَيْبَ‌فيهِ‌هُدًي‌لِلْمُتَّقينَ:اين‌كتاب‌ترديد ي درآن‌نيست ومايه هدايت پرهيزكـاران است » .

مـا كـانَ مُحَمَّـدٌ اَبـا اَحَـدٍ مِـنْ رِجـالِكُـمْ وَ لكِـنْ رَسُولَ اللّـهِ وَ خـاتَـمَ النَّبيّـنَ وَ كـانَ اللّـهُ بِكُـلِّ شَـيْءٍ عَليمـا
محمد پدر هيچ يك‌ازمردان‌شمانبود ولي رسول‌خدا وخاتم و آخرين‌پيامبران‌است و خداوندبه هرچيز آگاه است .(1)
پيامبر فرزندان حقيقي به نام « قاسم » و « طيب » و « طاهر » و « ابراهيم » داشت ولي طبق‌نقل مورخان همه‌آن‌ها قبل از
1- 40 / احـــــــزاب .
دعوت پيامبر اسلام (57)
بلوغ، چشم از جهان بستند و لذا نام « رجال » (مردان) بر آن‌ها اطلاق نشد .(1) امام حسن و امام حسين كه آن‌ها را فرزندان پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله مي‌خواندند ، گرچه به سنين بالا رسيدند ، ولي به هنگام نزول اين آيه هنوز كودك بودند ، بنابراين جمله « ماكانَ مُحَمَّدٌ اَبا اَحَدٍ مِنْ رِجالِكُمْ » كه به صورت فعل ماضي آمده است به‌طور قاطع در آن هنگام در حق همـه صادق بـوده است. و اگـر در بعضـي از تعبيـرات خـود پيامبـر صلي‌الله‌عليه‌وآله مي‌خوانيم : « اَنَا وَ عَلِيٌ اَبَواهذِهِ الاُمَّةِ : من و علـي پدران اين امتيـم » مسلما منظـور پدر نسبي نبـوده بلكه ابوّت ناشـي از تعليم و تربيت و رهبـري بوده است.
ارتباط پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله با شما تنهاازناحيه رسالت و خاتميت‌مي‌باشد « وَ لكِنْ رَسُولَ اللّهِ وَ خاتَمَ النَّبيّنَ و... ». بنابراين صدر آيه ارتباط نسبي را به‌طور كلي قطع مي‌كند و ذيل آيه ارتباط معنوي ناشي از رسالت و خاتميت را اثبات مي‌نمايد و از اين‌جا پيوند صدر و ذيل روشن مي‌شود. از اين گذشته اشاره به اين حقيقت نيز دارد كه در عين حال علاقه او فوق علاقه يك پدر به فرزند است ، چرا كه علاقه او علاقه رسول به امت مي‌باشد ، آن‌هم رسولي كه مي‌داند بعد از او پيامبر ديگري نخواهد آمد و بايد آن‌چه مورد نياز امت است تا دامنه قيامت براي آن‌ها با دقت و با نهايت دلسوزي پيش‌بيني كند. اين نكته نيز قابل توجه است كه خاتم انبياء بودن ، به معني « خاتم المرسلين » بودن نيز هست و اين‌كه بعضي از دين سازان عصر ما براي مخدوش كردن مسأله خاتميت به اين معني چسبيده‌اند كه قرآن پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله را خاتم
1- « تفسيـــــر قرطـبي » و « تفسيـر الميـــزان » ذيـل آيـه مـورد بحـــث .
(58) پيامبر شناسي
انبياء شمرده ، نه « خاتم رسولان » اين يك اشتباه بزرگ است ، چرا كه

اگر كسي خاتم انبياء شد به طريق اولي خاتم رسولان نيز هست ، زيرا مرحله « رسالت » مرحله‌اي است فراتر از مرحله « نبوت » .
آيه‌فوق گرچه براي اثبات اين مطلب كافي است ، ولي دليل خاتميت پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله منحصر به آن نمي‌باشد ، چه اين‌كه هم آيات ديگري در قرآن مجيد به اين معني اشاره مي‌كند و هم روايات فراواني در اين‌باره وارد شده است. از جمله در آيه 19 سوره انعام مي‌خوانيم : «وَ اُوحِيَ اِلَيَّ هذَاالْقُرْآنُ لِاُنْذِرَكُمْ بِه وَ مَنْ بَلَغَ : اين قرآن بر من وحي شده تا شما و تمام كساني را كه اين قرآن به آن‌ها مي‌رسد انذار كنم (و به سوي خدا دعوت نمايم). وسعت مفهوم تعبير « وَ مَنْ بَلَغَ » (تمام كساني كه اين سخن به آن‌ها مي‌رسد) رسالت جهاني قرآن و پيامبر اسلام را از يك سو و مسأله خاتميت را از سوي ديگر روشن مي‌سازد. آيات ديگري كه عموميت دعوت پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله را براي جهانيان اثبات مي‌كند مانند « تَبارَكَ الَّذي نَزَّلَ الْفُرْقانَ عَلي عَبْدِه لِيَكُونَ لِلْعالَمينَ نَذيرا : جاويد و پربركت است خداوندي كه قرآن را بر بنده‌اش نازل كرد تا تمام اهل جهان را انذار كند » (1/فرقان). و مانند « وَ ما اَرْسَلْناكَ اِلاّ كافَّةً لِلنّاسِ بَشيرا وَ نَذيرا : ما تو را جز براي عموم مردم به عنوان بشارت و انذار نفرستاديم (28 / سبأ). و آيه « قُلْ يا اَيُّهَاالنّاسُ اِنّي رَسُولُ اللّهِ اِلَيْكُمْ جَميعا : بگو : اي مردم! من فرستاده خدا به همه شما هستم » (158 / اعراف). با توجه به وسعت مفهوم « عالَمين » و «ناس» و « كافَّة » نيز مؤيد اين معني است از اين گذشته اجماع علماء اسلام از يك‌سو و ضروري بودن اين مسأله در ميان مسلمين از سوي ديگر و روايات فراواني كه از پيامبر و ديگر پيشوايان اسلام رسيده از سوي سوم مطلب را روشن‌تر مي‌سازدكه به‌عنوان‌نمونه‌به‌ذكر چندروايت زيرقناعت مي‌كنيم .
خاتميت پيامبر اسلام (59)
ـ در حديث معروفي از پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله مي‌خوانيم كه فرمود: « حَلاليحَلالٌ‌اِلييَوْمِ الْقِيامَةِ وَ حَرامي حَرامٌ اِلي يَوْمِ‌الْقِيامَةِ : حلال من تا روزقيامت حلالَ است وحرام‌من تا روز قيامت حرام » .(1) اين تعبير بيانگر ادامه اين شريعت تا پايان جهان مي‌باشد. گاهي حديث فوق به صورت « حَلالُ مُحَمَّدٍ حَلالٌ اَبَدا اِلييَوْمِ الْقِيامَةِ وَ حَرامُهُ حَرامٌ اَبَدا اِلي يَوْمِ الْقِيامَةِ لايَكُونُ غَيْرُهُ وَلايَجيءُ غَيْرُهُ نيز نقل شده است : « حلال محمّد هميشه تا روز قيامت حلال است و حرام او هميشه تا قيامت حرام است ، غير آن نخواهد بود و غير او نخواهد آمد ».(2)
ـ حديث معروف «مَنْزِلَة» كه دركتب مختلف‌شيعه و اهل سنت در مورد علي و داستان ماندن او به‌جاي پيامبر در مدينه به هنگام رفتن رسول‌خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله ، به سوي جنگ تبوك‌آمده نيز كاملاً مسأله خاتميت را

روشن مي‌كند ، زيرا در اين حديث مي‌خوانيم : پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله به علي فرمود : « اَنْتَ مِنّي بِمَنْزِلَةِ هارُونَ مِنْ مُوسي اِلاّ اَنَّهُ لانَبِيَّ بَعْدي : تو نسبت به من ، به منزله هارون نسبت به موسي هستي ، جز اين‌كه بعد از من پيامبري نيست » (بنابراين تو همه
1- « بحــار الانــوار » ، جلــد دوم ، صفحـه 260 ، بــاب 31 ، حــديث 17.
2- « اصول كافـي » ، جلداول ، « بابُ‌الْبِدَعِ وَ الرَّأيِ وَ الْمَقائيسِ » ، حديث 19 .
(60) پيامبر شناسي
منصب‌هــاي هارون را نسبت به موسي داري جز نبوّت) . (1)
ـ اين‌حديث‌نيز مشهوراست و در بسياري از منابع اهل سنت نقل شده كه فرمود : « مَثَلي وَ مَثَلُ الاْنْبياءِ كَمَثَلِ رَجُلٍ بَني بُنْيانا فَاَحْسَنَهُ وَ اَجْمَلَهُ ، فَجَعَلَ النّاسُ يُطيفُونَ بِهِ يَقُولُونَ مارَأَيْنا بُنْيانًا اَحْسَنَ مِنْ هذا اِلاّهذِهِ اللَّبْنَةِ ، فَكُنْتُ اَنَا تِلْكَ النَّبْنَةُ : مثل من در مقايسه با انبياء پيشين همانند مردي است كه بنايي بسيار زيبا و جالب بسازد ، مردم گرد آن بگردند و بگويند بنايي زيباتر از اين نيست جز اين‌كه جاي يك خشت آن خالي است و من همان خشت آخرين هستم ». اين حديث در صحيح مسلم به عبارات مختلف و از روات متعدد نقل شده ، حتي در يك مورد در ذيل آن اين جمله آمده است : « وَ اَنَا خاتَمُ النَّبييّنَ ». و در حديث ديگري در ذيل آيه مي‌خوانيم «جِئْتُ فَخَتَمْتُ‌الاْنْبِياءَ: آمدم و پيامبران را پايان دادم».(2) و نيــز در صحيــح بخــاري (كتاب المناقــب) و مسند احمــد حنبل و صحيــح ترمذي و نسايي و كتب ديگــر نقــل شــده و از احاديــث بسيــار معــروف و مشهــور اســت و مفســران شيعــه و اهل‌ســنــت ماننــد طبرســي در مجمــع البيان و قرطبــي در تفسيرش ذيل آيه مــورد بحــث آورده‌اند.
ـ در بسياري از خطبه‌هاي نهج‌البلاغه نيز خاتميت پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله صريحا آمده است از جمله در خطبه 173
1- « ذَخـايِــرُالْعُقْبي » « محــب الـــدين طبــري » ، صفحـــه 79 .
2- « صحيــح مسلــم » ، جلــد 4 ، صفحـــــه 1790 و 1781 .
خاتميت پيامبر اسلام (61)
در توصيف پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله چنين مي‌خوانيم : « اَمينُ وَحْيِه وَ خاتَمُ رُسُلِه وَ بَشيرُ رَحْمَتِه وَ نَذيرُ نِقْمَتِه : او (محمّد) امين وحــي خدا و خاتــم پيامبران و بشارت دهنده رحمت و انذار كننده از عذاب او بود ». و در خطبه 133 چنين آمده است : « اَرْسَلَهُ عَلي حينِ فِتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ وَ تَنازُعٍ مِنَ الاْلْسُنِ ، فَقُفِيَ بِهِ الرُّسُلُ وَ خُتِمَ بِهِ الْوَحْيُ : او را پس از يك دوران فترت بعد از پيامبران گذشته فرستاد به هنگامي كه ميان مذاهب مختلف نزاع درگرفته بود به وسيله او سلسله نبوت را تكميل كرده و وحــي را با او ختم نمــود. و در خطبه نخستيــن نهج‌البلاغــه بعد از

شمـــردن برنامه‌هـــاي انبيـــاء و پيامبـــران پيشين مي‌فرمايد : اِلي اَنْ بَعَثَ اللّهُ سُبْحانَهُ مُحَمَّدا رَسُولُ اللّهِ صلي‌الله‌عليه‌وآله لِاِنْجازِ عِدَتِه وَ اِتِّمام نُبُوَّتِه : تا زماني كه خداوند سبحان محمّد صلي‌الله‌عليه‌وآله رسولـــش را براي تحقق بخشيـــدن به وعـده‌هـــايـــش و پـــايـــان دادن سلسلـــه نبـــوت مبعـــوث فرمـــود » .

ـ و در پايان خطبه حجةالوداع همان خطبه‌اي كه پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله در آخرين حج و آخرين سال عمر مباركش به عنـــوان يك وصيت‌نامه جامـــع براي مردم بيان كـــرد، نيز مسأله خاتميت صريحا آمده است ، آن‌جا كه مي‌فرمايد : « اَلا فَلْيُبَلِّغْ شاهِدُكُمْ غائِبَكُمْ لانَبِيَّ بَعْدي وَ لااُمَّةَ بَعْدَكُمْ : حاضران به غائبان اين سخن را برسانند كه بعد از شما امتي نخواهـــد بـــود ، سپس دست‌هـــاي خود رابه سوي آسمـــان بلند كرد آن‌چنـــان كه سفيـــدي زيربغلش نمايـــان گشـــت و عـــرضـــه داشـــت : « اَللّهُـــمَّ اشْهَـــدْ اَنّـي قَدْبَلَّغْـــتُ : خـــدايـــا گـــواه بـــاش كه مـــن آن‌چـــه را بايـــد بگويـــم گفتـــم ».(1)

1- « بحارالانوار »،جلد21، صفحه381 .

(62) پيامبر شناسي

ـ در حديث ديگري كه در كتاب كافي از امام صادق آمده است چنين مي‌خوانيم : « اِنَّ اللّهَ خَتَمَ بِنَبِيِّكُمْ‌النَّبِيّنَ فَلا نَبِيَّ بَعْدَهُ اَبَدا وَ خَتَمَ بِكِتابِكُمْ الْكُتُبَ فَلا كِتابَ بَعْدَهُ اَبَدا : خداوند با پيامبر شما سلسله انبياء را ختم كرد ، بنابراين هرگز بعد از او پيامبري نخواهد آمد و با كتاب آسماني شما كتب آسماني را پايان داد پس كتابي هرگز بعد از آن نازل نخواهد گشت » .(1)

حديث در اين زمينه در منابع اسلامي بسيار زياد است به طوري كه در كتاب معالم‌النبوة 135 حديـث از كتب علماء اسلام از شخص پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله و پيشوايان بزرگ اسلام در اين زمينه جمع‌آوري شده است .(2)

نخستين سؤالي كه در اين بحث مطرح مي‌شود اين است كه مگر جامعه انسانيت ممكن است متوقف شود ؟ مگر سير تكاملي بشر حد و مرزي دارد ؟ مگر با چشم خود نمي‌بينيم كه انسان‌هاي‌امروز در مرحله‌اي بالاتر از علم و دانش و فرهنگ نسبت به گذشته قرار دارند؟ با اين‌حال چگونه ممكن است دفتر نبوت به كلي بسته شود و انسان در اين سير تكاملیش از رهبري پيامبران تازه‌اي محروم گردد؟ « پاسخ » اين سؤال با توجّه به يك نكته روشن مي‌شود و آن اين‌كه گاه انسان به مرحله‌اي از بلوغ فكري و فرهنگي مي‌رسد كه مي‌تواند با استفاده مستمر از اصول و تعليماتي كه نبي

1- « اصــول كــافـي » ، جلـد اول .
2- « مَعالِمُ النُّبُوة » ، بخش نصــوص خــاتميت .

خاتم به طور جامع در اختيار او گذارده راه را ادامه دهد بي‌آن‌كه احتياج به شريعت تازه‌اي داشته باشد. اين درست به آن مي‌ماند كه انسان در مقاطع مختلف تحصيلي در هر مقطع نياز به معلم و مربي جديد دارد تا دوران‌هاي مختلف را بگذراند ، اما هنگامي كه به مرحله دكترا رسيد و مجتهد و صاحب‌نظر در علم يا علوم مختلفي گرديد در اين‌جا ديگر به تحصيلات خود نزد استاد جديدي ادامه نمي‌دهد ، بلكه به اتكاء آن‌چه از محضر اساتيد پيشين و مخصوصا استاد اخير دريافته ، به بحث و تحقيق و مطالعه و بررسي مي‌پردازد و مسير تكاملي خود را ادامه مي‌دهد و به تعبير ديگر نيازها و مشكلات راه را با آن اصول كلي كه از آخرين استاد در دست دارد حل مي‌كند بنابراين لزومي ندارد كه گذشت زمان همواره دين و آيين تازه‌اي پا به‌عرصه‌وجودبگذارد. و به تعبير ديگر انبياي پيشين براي اين‌كه انسان بتواند در اين راه پرنشيب و فرازي كه به سوي تكامل دارد پيش برود هركدام قسمتي از نقشه اين مسير را در اختيار او گذاردند ، تا اين شايستگي را پيدا كرد كه نقشه كلي و جامع تمام راه را ، به وسيله آخرين پيامبر از سوي خداوند بزرگ ، در اختيار او بگذارد. بديهي است با دريافت نقشه‌كلي و جامع نيازي به نقشه ديگر نخواهد بود و اين در حقيقت بيان همان تعبيري است كه در روايات خاتميت آمده و پيامبر اسلام را آخرين آجر يا گذارنده آخرين‌آجر كاخ‌زيبا و مستحكم رسالت شمرده‌است. اين‌ها همه در مورد عدم نياز به دين و آيين جديد است اما مسأله رهبري و امامت كه همان نظارت كلي بر اجراي اين اصول و قوانين و دستگيري از واماندگان در راه مي‌باشد ، مسأله ديگري است كه انسان هيچ وقت از آن

بي‌نيــاز نخواهد بود ، به همين دليل پايان يافتن سلسله نبوت هرگز به معني پايان يافتن سلسله امامت نخواهد بود ، چرا كــه « تبييــن » و « توضيــح اين اصــول » و « عينيــت بخشيــدن و تحقــق خارجي آن‌هــا » بدون استفــاده از وجــود يك رهبر معصوم الهي ممكن نيست .
(64) پيامبر شناسي

قوانين ثابت چگونه با نيازهاي متغير مي‌سازد؟

گذشته از مسأله سير تكاملي بشر كه در سؤال اول مطرح بود سؤال ديگري نيز در اين‌جا عنوان مي‌شود و آن اين‌كه مي‌دانيم مقتضيات زمان‌ها و مكان‌ها متفاوتند و به تعبير ديگر نيازهاي انسان دايما در تغيير است ، در حالي كه شريعت خاتم صلي‌الله‌عليه‌وآله قوانين ثابتي دارد، آيا اين‌قوانين ثابت مي‌تواند پاسخ‌گوي نيازهاي متغير انسان در طول زمان بوده باشد؟ اين سؤال را نيز با توجه به نكته زير مي‌توان به خوبي پاسخ گفت و آن اين كه : اگر تمام قوانين اسلام جنبه جزيي داشت و براي هر موضوعي حكم كاملاً مشخص و جزيي تعيين كرده بود جاي اين سؤال بود ، اما با توجه به اين‌كه در دستورهاي اسلام يك سلسله اصول كلي و بسيار وسيع و گسترده وجود دارد كه مي‌تواند بر نيازهاي متغير منطبق شود و پاسخ‌گوي آن‌ها باشد ، ديگر جايي براي اين ايراد نيست. في‌المثل با گذشت زمان يك سلسله قراردادهاي جديد و روابط حقوقي در ميان انسان‌ها پيدا مي‌شود كه در عصر نزول قرآن هرگز وجود نداشت مثلاً در آن زمان چيزي به نام « بيمه » با شاخه‌هاي متعددش به هيچ‌وجه موجود نبود. و هم‌چنين انواع شركت‌هايي كه در عصر و زمان ما برحسب احتياجات روز به وجود آمده ، ولي با اين‌حال يك اصل كلي در اسلام داريم كه در آغاز سوره مائده به عنوان لزوم وفاي به عهد و عقد : « يا اَيُّهَا الَّذينَ آمَنُوا اَوْفُوا بِالْعُقُودِ : اي كساني كه ايمان آورده‌ايد به قراردادهاي خود وفا كنيد » آمده است و همه اين قراردادها را مي‌تواند زير پوشش خود قرار دهد، البته قيود و شروطي نيز به صورت كلي

قوانين ثابت چگونه با نيازهاي متغير مي‌سازد (65)

براي اين اصل كلي در اسلام آمده است كه آن‌ها را نيز بايد در نظر گرفت. بنابراين قانون كلي در اين زمينه ثابت است ، هرچند مصداق‌هاي آن در تغييرند و هر روز ممكن است مصداق جديدي براي آن پيدا شود. مثال ديگر اين‌كه ما قانون مسلمي در اسلام داريم به نام قانون لا ضَرَرَ كه به‌وسيله آن مي‌توان هر حكمي را كه سرچشمه ضرر و زياني در جامعه اسلامي گردد محدود ساخت و بسياري از نيازها را از اين طريق بر طرف نمود. گذشته از اين مسأله « لزوم حفظ نظام جامعه » و « وجوب مقدمه واجب » و مسأله « تقديم اَهَمّ بر مُهِمّ » نيز مي‌تواند در موارد بسيار گسترده‌اي حلال مشكلات گردد. علاوه بر همه اين‌ها اختياراتي كه به حكومت اسلامي از طريق « ولايت فقيه » واگذار شده به او امكانات وسيعي براي گشودن مشكل‌ها در چارچوب اصول كلي اسلام مي‌دهد.

سؤالات درس سوم
1 ـ خداونـد در آيه «كِتـابٌ اُنْزِلَ اِلَيْـكَ فَلا يَكُـنْ في صَـدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ لِتُنْذِرَ بِهِ وَ ذِكْري لِلْمُؤْمِنينَ» چگونه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله را دلـداري مي‌دهـد؟
2 ـ چرا پيامبر اسلام خاتَم پيامبران الهي است؟ به يك حديث نيز در اين رابطه اشاره كنيد.
3 ـ خـاتميـت چگـونـه بـا سيـر تكـاملـي انسـان سـازگـار اسـت ؟
(66) پيامبر شناسي

درس چهارم

خلاصه درس:
1 ـ رسول اكرم شش صفت اختصاصي به شرح زير داشت:
ـ او پيامبر خدا است (النَّبِيَّ) .
ـ پيامبري كه درس‌نخوانده و از ميان توده جمعيت برخاسته ، از سرزمين مكه ، اُمُّ الْقُري ، كانون اصلي توحيد ، طلوع كرده است (الأُمِّيَّ).
ـ « پيامبري كه صفات و علامات و نشانه‌ها و دلايل حقانيت او را در كتب آسماني پيشين (تورات و انجيل) مشاهده مي‌كنند »
ـ « پيامبري كه محتواي دعوت او با فرمان عقل كاملاً سازگار است .
ـ محتواي دعوت او با فطرت سليم هم‌آهنگ است .
ـ او به‌سان مدعيان دروغين نبوت و رسالت كه هدفشان به‌زنجير كشيدن توده‌هاي‌مردم و استعمار و استثمار آن‌ها است ، نيست ، نه تنها بندي بر آن‌ها نمي‌گذارد، بلكه « بارها را از دوش آنان برمي‌دارد و غل و زنجيرهايي را كه بر دست و پا و گردنشان سنگيني مي‌كرد ، مي‌شكند » .
درس چهارم (67)
2 ـ اگر درست در صفات هفت‌گانه‌اي كه خداوند در اين آيه براي پيامبرش ذكر كرده ، دقت كنيم ، در آيه موربحث پنج دليل روشن براي اثبات نبوت پيامبر اعظم صلي‌الله‌عليه‌وآله خواهيم يافت . نخست اين‌كه او « اُمّي » بود و درس‌نخوانده. دوم اين‌كه دلايل نبوت او باتعبيرات مختلف دركتب آسماني پيشين وجود دارد ، آن‌چنان‌كه انسان را به حقانيت او مطمئن مي‌سازد . سوم اين‌كه محتويات دعوت او با عقل و خرد سازگار است. چهارم اين‌كه محتويات دعوت او با طبع سليم و فطرت هماهنگ است . پنجم اين‌كه اگر او از طرف خدا نبود ، حتما به خاطر منافع خويش دست به چنين كاري مي‌زد و در اين صورت نه تنها نبايد غل و زنجيرها را از مردم بگشايد ، بلكه بايد آن‌ها را همچنان در جهل و بي‌خبري نگه‌دارد تا بهتر بتواند آن‌ها را استثمار كند.
3 ـ بيان سرگذشت انبياء و اقوام پيشين ، خالي از هرگونه خرافات ، خود يكي از نشانه‌هاي حقانيّت قرآن و پيامبر اسلام است.
4 ـ معصوم بودن ، گناه را بر پيامبران محال نمي‌كند ، بلكه پيغمبر و امام با اين‌كه قدرت بر گناه دارند و اختيار از آن‌ها سلب نشده ، دامن‌هايشان هيچ‌گاه آلوده به گناه نمي‌گردد ، به تعبير ديگر آن‌ها قدرت بر گناه دارند ، ولي ايمان و علم و تقوايشان در

حـدّي اســت كــه هــرگـــز بــه ســـراغ گنــاه نمــي‌رونـــد .
5 ـ چگونه مي‌توان باور كرد كه شخصي درس نخوانده و استاد و مكتب نديده ، با نيروي خودش كتابي بياورد و از همه جهان بشريت دعوت به مقابله نمايد و همگان از آوردن مثل آن عاجز شوند؟ آيا اين دليل بر آن نيست كه نيروي تو

از قدرت بي‌پايان پروردگار مدد مي‌گيرد؟ اين صفت در پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله ، تأكيدي در زمينه نبوت بود تا هرگونه احتمالي جز ارتباط به خداوند و جهان ماوراء طبيعت در زمينه دعوت او منتفي گردد . اين در مورد دوران قبل از نبوت و اما پس از بعثت نيز در هيچ‌يك از تواريخ نقل نشده است كه او خواندن و نوشتن را از كسي فراگرفته باشد ، بنابراين به همان حال اُمّي بودن تا پايان عمر باقي ماند . ولي اشتباه بزرگي كه بايد در اين‌جا از آن اجتناب كرد ، اين است كه درس نخواندن ، غير از بي‌سواد بودن است و كساني كه كلمه « اُمّي » را به‌معني بي‌سواد تفسيرمي‌كنند، گويا به‌اين تفاوت توجه ندارند . هيــچ مانعــي نــدارد كــه پيامبــر صلي‌الله‌عليه‌وآله به تعليم الهــي، خوانــدن ــ يا ــ خوانــدن و نوشتن را بداند، بي‌آن‌كــه نزد انساني فراگرفته باشد ، زيرا چنين اطلاعـي بدون ترديــد از كمالات انسانــي اســت و مكمــل مقــام نبــوت مي‌باشــد .
6 ـ دلايل سه گانـــه امّي بودن پيامبـــر صلي‌الله‌عليه‌وآله
ـ پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله به طور قطع نزد كسي خواندن و نوشتن را فرانگرفته بود و به اين ترتيب يكي از صفات او ، اين است كه نزد استادي درس نخوانده است .
ـ هيچ‌گونــه دليــل معتبــري در دســت نداريــم كــه پيــامبــر صلي‌الله‌عليه‌وآله قبـل از نبــوت يا بعد از آن عمــلاً چيــزي را خوانــده يا نوشتـــه باشـــد .
ـ اين موضوع منافاتــي با آن نـدارد كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله به تعليم پروردگار قادر بر خواندن يا نوشتن بوده باشد .
7 ـ در ماوراي علم رسمي ، علمي است برتر و والاتر كه از سوي پروردگار به صورت نوري درقلب آدمي القاء

مي‌شــود كه ؛ « اَلْعِلْــمُ نُورٌ يَقْذِفُــهُ اللّــهُ في قَلْــبِ مَنْ يَشــاءُ» و ايـن جوهـره علــم اســت و علـوم ديگــر پوستــه علــم.
متـــــــن اصلـــــــــي:

اَلَّذيــنَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُــولَ النَّبِــيَّ الأُمِّــيَّ الَّــذي يَجِدُونَــهُ مَكْتُوبــا عِنْــدَهُــمْ فِي‌التَّوْريــةِ وَ الإِنْجيلِ يَأمُرُهُمْ‌بِالْمَعْرُوفِ وَ يَنْهيهُــمْ عَنِ‌الْمُنْكَــرِ وَ يُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبــاتِ وَ يُحَرِّمُ عَلَيْهِــمُ الْخَبـائِثَ وَ يَضَعُ عَنْهُمْ اِصْرَهُــمْ وَالأَغْلالَ الَّتي كانَتْ عَلَيْهِمْ فَــالَّــذيــــنَ امَنُــوا بِــهِ وَ عَــزَّرُوهُ وَ نَصَــرُوهُ وَ اتَّبَعُــوا النُّــورَ الَّـــذيآ اُنْـــزِلَ مَعَــهُ اوُلآئِـــكَ هُـــمُ الْمُفْلِحُـــونَ

آن‌ها كه از فرستاده (خدا) پيامبر « امي » پيروي مي‌كنند ،كسي كه صفاتش را در تورات و انجيلي كه نزدشان است، مي‌يابند و آن‌ها را به معروف دستور مي‌دهد و از منكر بازمي‌دارد، پاكيزه‌ها رابراي آن‌ها حلال مي‌شمرد، ناپاك‌ها را تحريم مي‌كند و بارهاي سنگين و زنجيرهايي را كه بر آن‌ها بود (از دوش و گردنشان) برمي‌دارد ، آن‌ها كه به او ايمان آوردنــد و حمايتش كردنــد و ياريش نمودنــد و از نوري‌كه با او نــازل شــده ، پيروي كردنــد ، آنان رستگـارانند .(1)

درباره مفهوم « اُمِّيّ » كه از ماده « اُم » به معني مادر يا « اُمَّت » به معني جمعيت گرفته شده‌است ، درميان مفسران گفتگو است ، جمعي آن را به معني درس‌نخوانده مي‌دانند ، يعني به همان حالتي كه از مادر متولد شده ، باقي مانده و

1- 157 / اعـــــــــــــراف .

(70) پيامبر شناسي

مكتب استادي را نديده است و بعضي آن را به معني كسي كه از ميان امت و توده مردم برخاسته ، نه از ميان اشراف و مترفين و جباران و بعضي به مناسبت اين‌كه مكه را « اُمُّ الْقُري » مي‌گويند ، اين كلمه را مرادف « مَكّي » دانسته‌اند. « اِصْر » در اصل به معني نگهداري و محبوس كردن است و به هر كار سنگيني كه انسان را از فعاليت بازمي‌دارد ، « اِصْرِ » گفته مي‌شود، اگر عهد وپيمان و يا مجازات وكيفر را « اِصْر » مي‌گويند ، به خاطر محدوديت‌هايي است كه براي انسان ايجاد مي‌كند .

اين آيه در حقيقت مكمل آيه گذشته درباره صفات كساني است كه مشمول رحمت واسعه پروردگار هستند ، يعني پس از ذكر صفات سه‌گانه تقوا و اداء زكات و ايمان به آيات پروردگار ، در اين آيه صفات ديگري به عنوان توضيح براي آن‌ها ذكر مي‌كند و آن پيروي از پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله است ، زيرا ايمان به خدا از ايمان به پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله و پيروي‌از مكتبش ، جدايي‌ناپذير است ، همچنين‌تقوا و زكات نيز بدون پيروي از رهبري او تكميل نمي‌شود . لذا مي‌گويد : « كساني مشمول اين رحمت مي‌شوندكه‌از فرستاده پروردگار پيروي كنند »

(اَلّذينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ) . سپس براي اين رسول ، شش صفت علاوه بر مقام رسالت بيان مي‌كند ؛
ـ او پيـــامبـــــــر خـــــــدا اســـــت (النَّبِـيَّ) .
« نبي » به كسي گفته مي‌شود كه پيام خدا را بيان مي‌كند و به او وحي نازل مي‌شود ــ هرچند مأمور به دعوت و تبليغ نباشد ــ اما « رسول » كسي است كه علاوه بر مقام نبوّت ، مأمور به دعوت و تبليغ به سوي آيين خدا و ايستادگي در اين مسير مي‌باشد . در حقيقت رسالت ، مقامي است بالاتر از نبوت ، بنابراين در معني رسالت ، نبوت هم‌افتاده است، ولي
از چنين پيامبري اطاعت كنيد (71)
چون آيه در مقام‌تشريح و توضيح و تفصيل پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله است ، آن دو را مستقلاً ذكر كرده، در واقع آن‌چه به طور سربسته در مفهوم رسول افتاده، به صورت مستقـل و روشـن، به عنوان تجزيـه و تحليل صفـات او ذكر شده است .
ـ پيامبري كه درس‌نخوانده و از ميان توده جمعيت برخاسته ، از سرزمين مكه ، اُمُّ الْقُري ، كانون اصلي توحيد ، طلوع كرده است (الأُمِّيَّ). روايات اسلامي كه در منابع مختلف حديث وارد شده ، نيز بعضي آن را به معني درس‌نخوانده و بعضي آن را به معني مكّي تفسير كرده‌اند .(1) ولي هيچ مانعي ندارد كه كلمه « اُمّي » اشاره به هر سه مفهوم بوده باشد و بارها گفته‌ايم كه استعمال يك لفظ در چند معني ، هيچ‌گونه مانعي ندارد و در ادبيات عرب شواهد فراواني براي اين موضـوع وجود دارد (دربـاره اُمّي بـودن پيامبـر صلي‌الله‌عليه‌وآله بعد از تكميـل تفسير اين آيه مشروحا بحث خواهيم كرد) .
ـ « پيامبري كه صفات و علامات و نشانه‌ها و دلايل حقانيت او را در كتب آسماني پيشين (تورات و انجيل) مشاهـده مي‌كننـد » (الَّذي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْريةِ وَ الاِْنْجيلِ) . در زمينـه وجـود بشـارات مختلـف در كتـب عهديـن (تورات و انجيـل) حتي تـورات و انجيـل تحريف يافتـه كنوني نيـز پس از تكميـل تفسيـر ايـن آيـه بحـث جـداگانـه خواهيـم داشـت .
ـ « پيامبري كه محتواي دعوت او با فرمان عقل كاملاً سازگار است ، به نيكي‌ها و آن‌چه خرد آن را مي‌شناسد و
1- « نور الثقلين » ، جلد 2 ، صفحه 78 و 79 .
(72) پيامبر شناسي
نزدش معروف است ، دعوت مي‌كند و از بدي‌ها و زشتي‌ها و آن‌چه خرد ناشناس مي‌شمرد ، نهي مي‌نمايد » (يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَ يَنْهيهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ) .
ـ محتواي دعوت او با فطرت سليم هم‌آهنگ است ، « طيّبات و آن‌چه را

طبع سليم مي‌پسندد ، براي آن‌ها حلال مي‌شمرد و آن‌چه خبيــث و تنفرآميــز مي‌باشد، بر آن‌ها تحريــم مي‌كنـد » (وَ يُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّباتِ وَ يُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَباآئِثَ) .
ـ او به‌سان مدعيان دروغين نبوت و رسالت كه هدفشان به‌زنجير كشيدن توده‌هاي‌مردم و استعمار و استثمار آن‌ها است ، نيست ، نه تنها بندي بر آن‌ها نمي‌گذارد، بلكه « بارها را از دوش آنان برمي‌دارد و غل و زنجيرهايي راكه بر دست و پا و گردنشان سنگيني مي‌كرد ، مي‌شكند » (وَ يَضَعُ عَنْهُمْ اِصْرَهُمْ وَ الأَغْلالَ الَّتي كانَتْ عَلَيْهِمْ) . و چون اين صفات شش‌گانه به ضميمه مقام رسالت كه مجموعا هفت صفت مي‌شود ، روي‌هم‌رفته نشانه روشن و دليل آشكاري بر صدق دعوت او است ، اضافه مي‌كند : « كساني كه به او ايمان بياورند و مقامش را بزرگ بشمرند و او را در ابلاغ رسالتش يــاري كنند و از نور آشكــاري كه با او نازل شده ، يعني قرآن مجيد پيروي كنند ، بدون شك چنين افرادي رستگارانند » (فَالَّذينَ امَنُوا بِهِ وَ عَزَّرُوهُ وَ نَصَرُوهُ وَ اتَّبَعُوا النُّورَ الَّذيآ اُنْزِلَ مَعَهُ اوُلآئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ). « عَزَّرُوهُ » از ماده « تعزير » به معني حمايت و ياري كردن آميخته با احترام و بزرگداشت است و بعضي گفته‌اند كه اصل آن به معني منع و جلوگيري است ، اگر جلوگيري از دشمن باشد ، مفهوم آن ، ياري كردن است و اگر جلوگيري از گناه باش ، مفهوم آن ، مجازات و تنبيه است و لذا به مجازات‌هاي خفيف ، تعزيرمي‌گويند . قابل توجه اين‌كه در آيه فوق به جـاي « اُنْزِلَ اِلَيْهِ » ، عبـارت « اُنْزِلَ
از چنين پيامبري اطاعت كنيد (73)
مَعَهُ » (با او نازل گرديد) آمده است ، درحالي‌كه مي‌دانيم شخص پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نزولي از آسمان نداشت ، ولي چون نبوت و رسالت او همراه قرآن از طرف خدا نازل شده، تعبير به « مَعَهُ » شده است.

پنج دليل براي نبوت در يك آيه

پنج دليل براي نبوت در يك آيه

در هيچ‌يك از آيات قرآن، دلايل حقانيت دعوت پيامبرگرامي اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله همانند آيه فوق يك‌جا بيان نشده است ، اگر درست در صفات هفت‌گانه‌اي كه خداوند در اين آيه براي پيامبرش ذكر كرده ، دقت كنيم ، پنج دليل روشن براي اثبات نبوت او خواهيم يافت . نخست اين‌كه او « اُمّي » بود و درس‌نخوانده ، اما با اين‌حال كتابي آورد كه نه تنها سرنوشت مردم حجاز را دگرگون ساخت ، بلكه نقطه بازگشت مهمي در تاريخ بشريت بود ، حتي آن‌هاكه او رابه نبوت نپذيرفته‌اند، درعظمت كتاب وتعليماتش ترديد ندارند، آيا از يك انسان درس‌نخوانده و مكتب‌نديده و پرورش‌يافته در محيط جهل و بربريت روي حساب‌هاي عادي ممكن‌است چنين كاري انجام پذيرد ؟ دوم اين‌كه دلايل نبوت او باتعبيرات مختلف دركتب آسماني پيشين وجود دارد ، آن‌چنان‌كه انسان را به حقانيت او مطمئن مي‌سازد ، بشاراتي در آن‌ها آمده است كه تنها بر او تطبيق مي‌گردد . سوم اين‌كه محتويات دعوت او با عقل و خرد سازگار است، زيرا دعوت به معروف و نهي از منكرات و زشتي‌ها مي‌كند و اين موضوع با مطالعه تعليماتش به خوبي روشن است . چهارم اين‌كه محتويات دعوت او با طبع سليم و فطرت هماهنگ است . پنجم اين‌كه اگر او از طرف خدا نبود ، حتما به خاطر منافع خويش دست به چنين كاري مي‌زد و در اين صورت نه تنها نبايد غل و زنجيرها را از مردم بگشايد ، بلكه بايد آن‌ها را

(74) پيامبر شناسي

همچنان در جهل و بي‌خبري نگه‌دارد تا بهتر بتواند آن‌ها را استثمار كند ، درحالي‌كه مي‌بينيم او زنجيرهاي گران را از دست و پاي بشريت گشود ؛ زنجير جهل و ناداني ، از طريق دعوت پي‌گير و مستمر به علم و دانش . زنجير بت‌پرستي و خرافات ، از راه دعوت به توحيد. زنجير انواع تبعيضات و زندگي طبقاتي ، از طريق دعوت به اخوّت ديني و برادري اسلامي و مساوات در برابر قانون . و زنجيرهاي ديگر ، هريك از اين‌ها به تنهايي دليلي است بر حقانيت دعوت او و مجموع آن‌ها دليلي روشن‌تر .

تِلْكَ مِنْ اَنْباآءِ الْغَيْبِ نُوحيهاآ اِلَيْكَ ما كُنْتَ تَعْلَمُهاآ اَنْتَ وَ لاقَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هذا فَاصْبِرْ اِنَّ الْعقِبَةَ لِلْمُتَّقينَ
اين‌ها از خبرهاي غيب است كه به تو (اي پيامبر) وحي مي‌كنيم ، نه تو و نه قوم تو اين‌ها را قبل از اين نمي‌دانستيد، بنابراين صبر و استقامت كن كه عاقبت از آن پرهيزكاران است .(1)
بيان داستان انبياء به صورت واقعي و خالي از هرگونه خرافه و تحريف تنها از طريق وحي آسماني ممكن است وگرنه كتب تاريخ پيشينيان آن‌قدر با اسطوره‌ها و افسانه‌ها آميخته شده كه شناخت حق از باطل در آن ممكن نيست و هرقدر بيشتر به عقب برمي‌گرديم، اين آميختگي بيشتر مي‌شود. بنابراين بيان سرگذشت انبياء و اقوام پيشين ، خالي‌از
1- 49 / هود .
پنج دليل براي نبوت در يك آيه (75)
هرگونه‌خرافات ، خود يكي از نشانه‌هاي حقانيّت قرآن و پيامبر اسلام است. از اين آيه استفاده مي‌شود كه برخلاف آن‌چه برخي مي‌پندارند ، پيامبران از علم غيب آگاهي داشتند ، منتها اين آگاهي از طريق الهي و به مقداري كه خدا مي‌خواست بود ، نه اين‌كه از پيش خود چيزي بدانند و اگر مي‌بينيم در پاره‌اي از آيات نفي علم غيب شده اشاره به همين است كه علم آن‌ها ذاتي نيست بلكه فقط از ناحيه خدا است. اين آيه واقعيّت ديگري را نيز روشن مي‌كند كه بيان سرگذشت انبياء و اقوام گذشته در قرآن تنها درسي براي امت اسلامي نيست ، بلكه علاوه بر اين كه نوع دلداري و تسلي خاطر و تقويت اراده و روحيه براي پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نيز هست ، چرا كه او هم بشراست و بايدازاين طريق در مكتب‌الهي درس‌بخواند و براي مبارزه با طاغوت‌هاي عصر خويش آماده‌تر شود و از انبوه مشكلاتي كه بر سر راهش وجود دارد نهراسد يعني همان‌گونه كه نوح با آن‌همه گرفتاري‌هاي طاقت‌فرسا صبر و استقامت به خرج داد و به ايمان آوردن يك عده بسيار كم در عمر طولاني معروفش دلخوش بود ، تو هم بايد صبر و استقامت را درهرحال از دست ندهي .

وَ لَنْ تَرْضي عَنْكَ الْيَهُودُ وَ لاَ النَّصاري حَتّي تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ اِنَّ هُدَي‌اللّهِ هُوَ الْهُدي وَ لاَِنِ‌اتَّبَعْتَ اَهْواءَهُمْ بَعْدَ الَّذي جاءَكَ مِنَ‌الْعِلْمِ مالَكَ مِنَ اللّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَ لا نَصيرٍ

هرگز يهود و نصاري از تو راضي نخواهندشد تا (به‌طور كامل تسليم خواسته‌هاي آنان شوي و) از آيين

(76) پيامبر شناسي

(تحريـــف‌يافتـــه) آنـــان پيروي كنـــي ، بگو :هدايـــت تنها هدايـــت الهي اســـت و اگر از هـــوي و هوس‌هـــاي آن‌ها پيـــروي كنـــي ، بعـــد از آن‌كه آگـــاه شـــده‌اي ، هيـــچ سرپرســـت و يـــاوري از ناحيـــه خدا براي تـــو نخواهـــد بـــود .(1)

جمله «وَ لاَِنِ اتَّبَعْتَ اَهْواءَهُمْ» ممكن است براي بعضي اين سؤال را به‌وجود آورد كه ؛ پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله با آن مقام عصمت، مگر ممكن‌است از هوس‌هاي منحرفان يهود پيروي كند؟ در پاسخ مي‌گوييم : اين‌گونه تعبيرها كه در آيات قرآن كرارا ديده مي‌شود ، هيچ منافاتي با مقام عصمت انبياء ندارد ، زيرا از يك سو جمله شرطيّه است و جمله شرطيّه دليل بر وقوع شرط نيست . از سوي ديگر معصوم بودن ، گناه را بر پيامبران محال نمي‌كند ، بلكه پيغمبر و امام با اين‌كه قدرت بر گناه دارند و اختيار از آن‌ها سلب نشده ، دامن‌هايشان هيچ‌گاه آلوده به گناه نمي‌گردد ، به تعبير ديگر آن‌ها قدرت بر گناه دارند ، ولي ايمان و علم و تقوايشان در حدّي است كه هرگز به سراغ گناه نمي‌روند ، بنابراين هشدارهايي همانند هشدارفوق در موردآن‌ها كاملاً به‌جااست، از سوي سوّم اين خطاب گرچه متوجّه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله مي‌باشد ، ولي ممكن است منظورهمه‌مردم‌باشد .

1- 120 / بقـــــــــره .

وَ مـا كُنْـــتَ تَتْلُـــوا مِـــنْ قَبْلِـــهِ مِـــنْ كِتـــابٍ وَ لا تَخُطُّـــهُ بِيَمينِـــكَ اِذا لاَرْتـــابَ الْمُبْطِلُـــونَ

تو هرگز قبل‌از اين كتابي نمي‌خواندي‌و بادست خود چيزي نمي‌نوشتي ، مبادا كساني كه در صدد ابطال سخنان تو هستند، شك و ترديد كنند .(1)

تو هرگز به مكتب نرفتي و خط ننوشتي ، اما بااشاره وحي‌الهي، مسأله‌آموز صد مدرس‌شدي. چگونه مي‌توان باور كرد كه شخصي درس نخوانده و استاد و مكتب نديده ، با نيروي خودش كتابي بياورد و از همه جهان بشريت دعوت به مقابله نمايد و همگان از آوردن مثل آن عاجز شوند؟ آيا اين دليل بر آن نيست كه نيروي تو از قدرت بي‌پايان پروردگار مدد مي‌گيرد ؟ و كتاب تو وحي آسماني است كه از ناحيه او بر تو القاء شده است؟ توجه به‌اين‌نكته لازم‌است‌كه اگر كسي‌بگويد : ما از كجا بدانيم كه پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله هرگز به‌مكتب نرفت و خط ننوشت ، در پاسخ مي‌گوييم : او در محيطي زندگي كرد كه باسواد در آن‌جا بسيار محدود و معدود بود ، به‌طوري‌كه مي‌گويند : در تمام شهر مكه بيش از 17 نفر قدرت بر خواندن و نوشتن نداشتند ، در چنين محيطي اگر كسي درس بخواند و مكتبي ببيند ، محال است بتواند كتمان كند ، در همه‌جا مشهور و معروف مي‌شود و استاد و درسش شناخته خواهد شد. چنين

1- 48 / عنكبـــــــــــوت .

(78) پيامبر شناسي

شخصي چگونه مي‌تواند ادعا كند پيامبر راستين است اما دروغي به اين آشكاري گويد ؟ خصوصا اين‌كه اين آيات در مكه كه مهد نشو و نماي پيامبر گرامي صلي‌الله‌عليه‌وآله بود ، نازل گرديده ، آن‌هم در برابر دشمنان لجوجي كه كوچك‌ترين نقطه ضعف‌ها از نظرشان مخفي نمي‌ماند.

بَـلْ هُـــوَ ايـــاتٌ بَيِّنـــاتٌ فـــي صُـــدُورِ الَّـذيـــنَ اُوتُـــوا الْعِلْـــمَ وَ مـــا يَجْحَـــدُ بِـــاٰيـــاتِنـــا اِلاَّ الظّـــالِمُـــونَ

بلكه اين كتاب آسماني مجموعه‌اي از آيات روشن است كه در سينه صاحبان دل جاي دارد و آيات ما را جز ستمگـــران انكـــار نمـــي‌كننـــد (1).

تعبير به « اٰياتٌ بَيِّناتٌ » بيانگر اين واقعيت است كه نشانه‌هاي حقانيت قرآن در خود آن به‌چشم‌مي‌خورد و درپيشاني آيات‌مي‌درخشد و دليل آن با خود آن است. در حقيقت همچون آيات تكويني است كه انسان از مطالعه آن بدون نياز به چيز ديگر، به حقيقت پي‌مي‌برد، اين آيات تشريعي نيز از نظر ظاهر و محتوا چنان است كه خود دليل صدق خويش است. از اين

گذشته طرفداران اين آيات و طالبان و دلدادگان آن ، كساني هستند كه بهره‌اي از علم و آگاهي دارند ، هرچند دستشان تهي و پايشان برهنه است. به تعبير روشن‌تر يكي از طرق شناخت اصالت يك مكتب ، بررسي حال مؤمنان به آن مكتب است ، اگر گروهي نادان يا شيّاد ، دور كسي را گرفتند ، به نظر مي‌رسد كه او نيز از
1- 49 / عنكبوت .
امّي بودن پيامبر اعظم (79)
همين قماش باشد اما اگر كساني كه اسرار علوم در سينه‌هاي آن‌ها نهفته است ، اعلام وفاداري به مكتبي كردند ، دليل بر حقانيت آن است و ما مي‌بينيم گروهي از علماي اهل‌كتاب و شخصيت‌هاي باتقواي ممتازي همچون ابوذرها و سلمان‌ها، مقدادها و عمار ياسرها و شخصيت والايي همچـون علي حاميان و عاشقان اين مكتب بودند. در روايات زيادي‌كه از طرق اهل بيت عليهم‌السلام وارد شده ، اين آيه به ائمه اهل بيت عليهم‌السلام تفسير شده است ، اين به معنـي انحصار نيست، بلكه بيان مصداق روشني است براي جمله « اَلَّذينَ اوُتُوا الْعِلْمَ » .(1) و اگر مي‌بينيم در بعضي از روايات تصريح شده به اين‌كه منظور خصوص امامان است ، درحقيقت اشاره به مرحله كامل علم قرآن مي‌باشد كه در اختيار آن‌ها است و هيچ مانعــي ندارد كه علما و دانشمنــدان بلكه توده‌هــاي فهميــده مـــــردم بهــره‌اي از ايــن علــوم قــرآن داشتــه باشنــد.
درباره مفهوم « اُمّي » ، سه احتمال معروف وجود دارد ؛ نخست اين‌كه به معني درس‌نخوانده است ، دوم اين‌كه به معني كسي‌است كه در سرزمين مكه تولد يافته و از مكه برخاسته‌است، سوم به معني كسي است كه از ميان امت و توده مردم قيام كرده است ولي معروف‌تر از همه ، تفسير اول است كه با موارد استعمال اين كلمه نيز سازگارتر مي‌باشد و همان‌گونه كه گفتيم ، ممكن است هر سه معني باهم مراد باشد . در اين‌كه پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله به مكتب نرفت و خط ننوشت ، در ميان مورخان بحثي نيست و قرآن نيز صريحا در آيه 48 سوره عنكبوت درباره وضع پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله
1- « تفسير برهان » ، جلد 3 ، صفحه 254 .
(80) پيامبر شناسي
قبل‌از بعثت مي‌گويد: « وَ ما كُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتابٍ وَ لا تَخُطُّهُ بِيَمينِكَ اِذا لاَرْتابَ الْمُبْطِلُونَ : پيش از اين نه كتابي مي‌خواندي و نه با دست خود چيزي مي‌نوشتي تا موجب ترديد دشمناني كه مي‌خواهند سخنان تو را ابطال كنند ، گردد » . اصولاً در محيط حجاز به اندازه‌اي باسواد كم بود كه افراد باسواد كاملاً معروف و شناخته شده بودند ، در مكه كه مركزحجاز محسوب مي‌شد، تعداد كساني از مردان كه مي‌توانستند بخوانند و بنويسند

، از 17 نفر تجاوز نمي‌كرد و از زنان ، تنها يك زن بودكه سوادخواندن و نوشتن‌داشت .(1) مسلما در چنين محيطي، اگر پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نزد معلمي خواندن و نوشتن را آموخته بود ، كاملاً معروف و مشهور مي‌شد و به فرض اين‌كه نبوتش را نپذيريم ، او چگونه مي‌توانست باصراحت در كتاب خويش اين موضوع را نفي كند ؟ آيا مردم به او اعتراض نمي‌كردند كه درس خواندن تو مسلم است ، اين قرينه روشني بر اُمّي بودن او است . و در هر حال وجود اين صفت در پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله ، تأكيدي در زمينه نبوت بود تا هرگونه احتمالي جز ارتباط به خداوند و جهان ماوراء طبيعت در زمينه دعوت او منتفي گردد . اين در مورد دوران قبل از نبوت و اما پس از بعثت نيز در هيچ‌يك از تواريخ نقل نشده است كه او خواندن و نوشتن را از كسي فراگرفته باشد ، بنابراين به همان حال اُمّي بودن تا پايان عمر باقي ماند . ولي اشتباه بزرگي كه بايد در اين‌جا از آن اجتناب كرد ، اين است كه درس نخواندن ، غير از بي‌سواد بودن است و كساني كه كلمه « اُمّي » را به‌معني بي‌سواد

1- « فتوح البلدان » بلاذري ، 459 ، طبع مصر .

تفسيرمي‌كنند، گويا به‌اين تفاوت توجه ندارند . هيچ مانعي نداردكه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله به تعليم‌الهي، خواندن ــ يا ــ خواندن و نوشتن‌را بداند، بي‌آن‌كه نزد انساني فراگرفته باشد ، زيرا چنين اطلاعي بدون ترديد از كمالات انساني است و مكمل مقام نبوت مي‌باشد . شاهد اين سخن ، آن است كه در رواياتي‌كه‌از امامان اهل‌بيت عليهم‌السلام نقل‌شده، مي‌خوانيم: پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله مي‌توانست‌بخواند و ياهم‌توانايي خواندن‌داشت و هم‌توانايي نوشتن .(1) اما براي اين‌كه جايي براي كوچك‌ترين ترديد براي دعوت او نماند ، از اين توانايي استفاده نمي‌كرد . و اين‌كه بعضي گفته‌اند : توانايي بر خواندن و نوشتن ، كمالي محسوب نمي‌شود ، بلكه اين دو علم ، كليدي براي رسيدن به كمالات علمي هستند ، نه علم واقعي و كمال حقيقي ، پاسخش در خودش نهفته است ، زيرا آگاهي از وسيله كمالات خود نيز كمالي است روشن . ممكن است گفته شود در دو روايت كه از ائمه اهل‌بيت عليهم‌السلام نقل‌شده ، صريحا تفسير « اُمّي » به درس‌نخوانده ، نفي گرديده است و تنها به معني كسي كه به « اُمُّ الْقُري » (مكه) منسوب است ، تفسير شده .(2) در پاسخ مي‌گوييم : يكي از اين دو روايت به اصطلاح « مرفوعه » است و سند آن ، فاقد ارزش و روايت دوم از « جعفر بن محمد صوفي » نقل شده كه از نظر علم رجال ، شخص مجهولي است . و اما اين‌كه بعضي‌ها تصور كرده‌اندكه آيه 2 سوره‌جمعه ؛ « يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اآياتِهِ وَ يُزَكّيهِمْ وَ يُعَلِّمُهُمُ الْكِتابَ

1- « تفسير برهان » ، جلد 4 ، صفحه 332 ، ذيل آيات اول سوره جمعه .
2- « تفسير برهان » ، جلد 4 ، صفحه 332 .
(82) پيامبر شناسي
وَالْحِكْمَةَ » و آيات ديگري كه به اين مضمون است ، دليل بر آن است كه پيامبر گرامي صلي‌الله‌عليه‌وآله قرآن را از روي نوشته بر مردم مي‌خواند ، كاملاً اشتباه است ، زيرا تلاوت هم به خواندن از روي نوشته گفته مي‌شود و هم به خواندن از حفظ ، كساني كه قرآن يااشعار يااديعه را از حفظ مي‌خوانند، تعبير به‌تلاوت درمورد آن‌هابسيارفراوان است . ازمجموع آن‌چه گفتيم ، چنين نتيجه مي‌گيريم كه ؛
ـ پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله به طور قطع نزد كسي خواندن و نوشتن را فرانگرفته بود و به اين ترتيب يكي از صفات او ، اين است‌كه نزداستادي درس‌نخوانده است .
ـ هيچ‌گونه دليل معتبري در دست نداريم كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله قبل از نبوت يا بعد از آن عملاً چيزي را خوانده يا نوشته باشد .
ـ اين موضوع منافاتي با آن ندارد كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله به تعليم پروردگار قادر بر خواندن يا نوشتن بوده باشد .

ضمنا اين آيه نشان مي‌دهد كه علم و دانش منحصر به آن‌چه در كتاب و از محضر استاد مي‌خوانند و مي‌آموزند ، نيست ، چراكه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله طبق صريح آيات گذشته به مكتب نرفت و خط ننوشت، ولي برترين مصداق « اَلَّذينَ اوُتُواالْعِلْمَ» بود ، پس در ماوراي علم رسمـــي ، علمـــي است بـــرتـــر و والاتر كه از سوي پروردگار به صورت نوري درقلب آدمي القاء مي‌شود كه ؛ « اَلْعِلْمُ نُـورٌ يَقْذِفُـــهُ اللّهُ فيقَلْبِ مَنْيَشاءُ» و اين جوهره‌علم است و علـوم ديگر پوسته علم.
علم نور است (83)
سؤالات درس چهارم
1 ـ شش صفت اختصاصي پيامبر را با استمداد از آيه «اَلَّذينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الاُْمِّيَّ...» فقط نام ببريد.
2 ـ آيا معصـــوم بودن پيامبـــر به معنـــاي سلبِ اختيـــارِ گنـــاه كـــردن از وي مي‌باشـــد؟ توضيـــح دهيد.
3 ـ دلايل 3 گانه اُمّي بودن پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله را شرح دهيد.
(84) پيامبر شناسي

درس پنجم

خلاصـــــــــــــه درس:
1 ـ بدون شك براي دست زدن به يك برنامه انقلابي گسترده بايد از حلقه‌هاي كوچك‌تر و فشرده‌تر شروع كرد و چه بهتر اين‌كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نخستين دعوت خود را از بستگانش شروع كند كه هم سوابق پاكي او را بهتر از همه مي‌شناسنـد و هم پيوند محبـت خويشاونـدي نزديك ايجـاب مي‌كنـد كه به سخنانش بيش از ديگران گوش فرا دهند.
2 ـ پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله مأموريت گسترده‌تري يافت و مأمور انذار جهانيان شد ، چنان‌كه در آيه اول سوره فرقان مي‌خوانيم : «تَبارَكَ الَّذي نَزَّلَ الْفُرْقانَ عَلي عَبْدِه لِيَكُونَ لِلْعالَمينَ نَذيرا : جاويد و پر بركت است خداوندي كه قرآن را بر بنده‌اش نازل كرد تا همه جهانيان را انذار كند » (و آيات فراوان ديگر). و به‌خاطر همين مأموريت بود كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نامه به سران بزرگ جهان آن روز ، در خارج از جزيره عربستان نوشت و كسراها و قيصرها و نجاشي‌ها را به اسلام دعوت كرد. و نيز براساس همين خط و برنامه بود، كه پيروانش براي‌تبليغ اسلام بعد از او به همه جهان گام نهادند و تعاليم اسلام را در دنيا منتشر ساختند.
3 ـ عموم مردم دنيا اعم از مؤمن و كافر همه مرهون رحمت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله هستند ، چراكه نشر آييني را به عهده گرفتي كه سبب نجات همگان است ، حال اگر گروهي از آن استفاده كردند و گروهي‌نكردند اين‌مربوط به خودشان است و
درس پنجم (85)
تأثيري بر عمومي بودن رحمت نمي‌گذارد . اين درست به آن مي‌ماند كه بيمارستان مجهزي براي درمان همه دردها با پزشكان ماهر و انواع داروها تأسيس كنند و درهاي آن را به روي همه مردم بدون تفاوت بگشايند ، آيا اين وسيله رحمت براي همه افراد آن اجتماع نيست ؟ حال اگر بعضي از بيماران لجوج خودشان از قبول اين فيض عام امتناع كنند تأثيري در عمومي بودن آن نخواهد داشت.
متـــن اصلـي

وَ أْمُـــرْ اَهْلَـــكَ بِـالصَّلـوةِ وَ اصْطَبِـــرْ عَلَيْهـــا لا نَسْئَلُـــكَ رِزْقـا نَحْــنُ نَــرْزُقُـــكَ وَ الْعـاقِبَـــةُ لِلتَّقْـــوي
و خانوادهخود را به نماز دستورده و بر انجام آن شكيباباش ، ما از تو روزي نمي‌خواهيم بلكه ما به تو روزي مي‌دهيم و عاقبت نيك بـراي تقوا اسـت . (1)
بدون شك ظاهر« اَهْل »در اين‌جا خاندان پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله به‌طور كلي است ، ولي از آن‌جا كه اين سوره در مكه نازل شده در آن زمان مصداق اهل ، خديجه و علي بوده‌اند و ممكن است بعضي ديگر از نزديكان پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله را نيز شامل شود ، ولي با گذشت زمان دامنه خاندان پيامبر گسترده شد. سپس اضافه مي‌كند اگر دستور نماز به تو و خاندانت داده
1- 132 / طه .

شده است ، منافع و بركاتش تنها متوجه خود شما است «ما از تو روزي نمي‌خواهيم بلكه به تو روزي مي‌دهيم» (لا نَسْئَلُكَ رِزْقا نَحْنُ نَرْزُقُكَ) . اين نماز چيزي بر عظمت پروردگار نمي‌افزايد ، بلكه سرمايه بزرگي براي تكامل شما انسان‌ها و كلاس عالي تربيت است. و به اين ترتيب نتيجه عبادات مستقيما به خود عبادت كنندگان باز مي‌گردد و در پايان آيه اضافـه مي‌كنـد (وَالْعاقِبَـةُ لِلتَّقْـوي). آن‌چه باقـي مي‌مانـد و سرانجامـش مفيـد و سازنـده و حيات بخش است ، همـــان تقـوا و پرهيـزكـاري اسـت ، پرهيـزكـــاران ســرانجـام پيروزنـد و بي‌تقوايـــان محكـوم بـــه شكســت .

وَ اَنْـذِرْ عَشيـرَتَـــكَ الأقْـــرَبيـــنَ
خويشاوندان نزديكت را انذار كن .(1)
« عَشيرَة » در اصل از ماده « عَشَرَة » (عدد ده) گرفته شده و از آن‌جا كه عدد ده درحد خود يك عدد كامل محسوب‌مي‌شود ، به جمعيت بستگان نزديك كه انسان به وسيله آن‌ها جمع كاملي را تشكيل مي‌دهد عشيرة گفته‌اند ، ماده معاشرت نيز ممكن است از همين معني گرفته شده باشد ، چرا كه انسان‌ها را به صورت مجموعه كاملي درمي‌آورد. بدون شك براي دست زدن به يك برنامه انقلابي گسترده بايد از حلقه‌هاي كوچك‌تر و فشرده‌تر شروع
1- 214 / شعراء .
اصلاحات را از خانواده آغاز كنيد (87)
كرد و چه بهتر اين‌كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نخستين دعوت خود را از بستگانش شروع كند كه هم سوابق پاكي او را بهتر از همه مي‌شناسند و هم پيوند محبت خويشاوندي نزديك ايجاب مي‌كند كه به سخنانش بيش از ديگران گوش فرا دهند و از حسادت‌ها و كينه‌توزي‌ها و انتخاب موضع خصمانه ، دورترند. به علاوه اين امر نشان مي‌دهد كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله هيچ‌گونه مداهنــه و سازش‌كــاري با هيــچ‌كس نــدارد حتي بستگــان مشــرك خود را از دعــوت به سوي توحيد و حق و عدالت استثنـــا نمي‌كند .

قُـلْ ياَيُّهَاالنّاسُ اِنّيرَسُولُ اللّهِاِلَيْكُمْجَميعا نِ الَّذي لَهُ مُلْكُ السَّمواتِ وَالاْرْضِ لا اِلهَ اِلاّ هُوَ يُحْيي وَيُميتُ فَـاٰمِنُـوا بِـاللّـهِ وَ رَسُولِهِ النَّبِيِّ الاُمِّيِّ الَّذي يُؤْمِنُ بِاللّهِ وَ كَلِماتِهِ وَ اتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ
بگو : اي مردم ، من فرستاده خدا به سوي همه شما هستم ،همان خدايي‌كه حكومت آسمان‌ها و زمين از آنِ او است، معبودي جز او نيست ، زنده مي‌كند و مي‌ميراند، پس ايمان بياوريد به خد او فرستاده‌اش، آن پيامبر درس نخوانده‌اي كه ايمان به خدا و كلماتش دارد و از او پيروي كنيد تا هدايت يابيد.(1)
اين آيه همانند بسياري ديگر از آيات قرآن مجيد ، دليل روشني بر جهاني بودن دعوت پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله است . در
1- 158 / اعـــــــــراف .
(88) پيامبر شناسي
آيه 28 سوره‌سبأ نيز مي‌خوانيم : « وَ ما اَرْسَلْناكَ اِلاّ كافَّةً لِلنّاسِ : تورا جز به سوي همه مردم نفرستاديم » . و در آيه 19 سوره انعام مي‌خوانيم : « وَ اوُحِيَ اِلَيَّ هذَا الْقُرْاٰنُ لِاُنْذِرَكُمْ بِهِ وَ مَنْ بَلَغَ : اين قرآن به من وحي شده تا شما و تمام كساني را كه قرآن به آن‌ها مي‌رسد ، انذار كنم » . و در آغاز سوره فرقان مي‌خوانيم : « تَبارَكَ الَّذي نَزَّلَ الْفُرْقانَ عَلي عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعالَمينَ نَذيرا : پاينده و برقرار است خداوندي كه قرآن را بر بنده‌اش فرستاد كه جهانيان‌را از مسؤوليت‌هايشان بيم دهد ». اين‌ها نمونه آياتي است كه گواه جهاني بودن دعوت پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله است و در اين‌باره باز هم به خواست پروردگار ذيل آيه 7 سوره شوري بحث خواهيم‌كرد ودر ذيل آيه 92 سوره انعام نيز بحث نسبتا مشروحي در اين زمينه مطرح شده است .(1) سپس خدايي را كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله به سوي او دعوت مي‌كند ، با سه صفت معرفي مي‌كند . جالب‌توجه اين‌كه آيه فوق در مكه نازل شده است كه در آن‌روز پيروان اسلام ، در اقليت شديدي قرار داشتند، آن چنان‌كه شايد كمتر كسي احتمال مي‌داد پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله حتي بر مكه مسلط شود ، تا چه رسد به جزيرةالعرب و يا قسمت مهم دنيا. بنابراين كساني كه فكر مي‌كنند پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله نخست مدعي رسالت بر مكه بود و هنگامي كه آيينش بالا گرفت به فكر تسلط بر حجاز افتاد و سپس در فكر كشورهاي ديگر فرورفت و نامه به سلاطين دنيا نوشت و اعلام جهاني بودن آيينش را كرد ، پاسخ همه آن‌ها را آيه فوق كه در مكه نازل شده‌است، مي‌دهد و مي‌گويد : او از آغاز كار،

1- « تفسير نمونه » ، جلد 5 ، صفحه 344 .
دعوت جهاني پيامبر (89)
دعــوت جهانـــي خــود را آشكــار ساخـــت .
وَ مِنْ قَوْمِ مُوسي اُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ
و از قــوم مــوســي، گــروهــي بــه ســـوي حـــق هــدايــت مي‌كننـــد و حــاكـــم بــه حـــق و عـــدالتنـــد .
اين آيه مي‌تواند ناظر به اقليتي از يهود باشد كه در عصر پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله مي‌زيستند ، همان‌ها كه تدريجا و پس از مطالعــه كافــي روي دعــوت پيامبــر صلي‌الله‌عليه‌وآله سرانجــام اســلام را پذيرفتنــد و در جمــع مسلمانان راستيــن و حاميــان مخلــص درآمــدنــد، ايـن تفسيــر با ظاهــر آيــه و فعــل مضــارع كــه در آن به كــار رفته ، هماهنگ‌تــر اســت .(1)

وَ كَذلِـكَ اَوْحَيْنا اِلَيْكَ قُرْانا عَرَبِيّا لِتُنْذِرَ اُمَّ الْقُري وَ مَنْ حَوْلَها وَ تُنْذِرَ يَوْمَ الْجَمْعِ لارَيْبَ فيهِ فَريقٌ فِيالْجَنَّةِ وَ فَريقٌ فِيالسَّعيرِ
و اين‌گونه قرآني عربي (فصيح و گويا) بر تو وحي كرديم ، تا ام القري و كساني را كه اطراف آن هستند ، انذار كني و آن‌ها را از روزي كه همــه خلايق در آن روز جمــع مي‌شونــد و شك و ترديــد در آن نيســت بترساني ، همان روز كه گروهــي در بهشتنــد و گروهـي در آتش .(2)
درست است كه از ذيل آيه يعني جمله : « فَريقٌ فِي الْجَنَّةِ وَ فَريقٌ فِي السَّعيرِ » استفاده مي‌شود ، كه وظيفه پيامبر هم

1- 159 / اعراف .
2- 7 / شوري .

انذار است و هم بشارت ، ولي از آن‌جا كه تأثير « انذار » در نفوس مخصوصا در افراد نادان و لجوج عميق‌تر است ، در آيه ، دو بار فقط روي « انذار » تكيه شده ، با اين تفاوت كه در مرحله اول سخن از انذارشوندگان است و در مرحله دوم سخن از چيزي اسـت كه بايد از آن بترسند ، يعني دادگاه قيامت. روزي كه به‌خاطر اجتماع عموم انسان‌ها ، رسواييش بسيار دردناك و شديد است. در اين‌جا سؤالي مطرح است و آن اين‌كه آيا از جمله « لِتُنْذِرَ اُمَّ الْقُري وَ مَنْ حَوْلَها » استفاده نمي‌شود كه هدف از نزول قرآن انذار مردم مكه و اطراف آن است ؟ آيا اين تعبير با جهاني بودن اسلام تضاد ندارد ؟ پاسخ اين سؤال با توجه به يك نكته روشن مي‌شود و آن اين‌كه : كلمه « اُمُّ الْقُري » كه يكي از نام‌هاي مكه است ، از دو واژه تركيب يافته « اُمّ » كه در اصل به معني اساس و ابتدا و آغاز هر چيزي است و مادر را هم به همين جهت « اُمّ » مي‌گويند كه اساس و اصل فرزندان است. و «قُري» كه جمع « قريه » به معني هر گونه آبادي و شهر است ، اعم از شهرهاي بزرگ و كوچك يا روستاها و شواهد زيادي نيز در قرآن بر اين معني وجود دارد. اكنون ببينيم چرا « مكه » را « اُمُّ الْقُري » ناميده‌اند ؟ (مادر و اصل همه آبادي‌ها). روايات اسلامي تصريح مي‌كند كه همه زمين ، نخست زير آب غرق بود و خشكي‌ها تدريجا سر از آب بيرون آوردند (علم امروز نيز اين معني را پذيرفته است). اين روايات مي‌گويد : نخستين نطفه‌اي كه از زير آب سر برآورد « كعبه بود و سپس خشكي‌هاي زمين از كنار آن گسترش يافت كه از آن به عنوان "دَحْوُ الأرْضِ" (گسترش زمين) ياد شده است » . با توجه به اين تاريخچه روشن مي‌شود كه « مكه » اصل و اساس و آغاز همه آبادي‌هاي روي‌زمين است،

بنابراين هرگاه گفته‌شود «اَمَّ الْقُري وَ مَنْ حَوْلَها» پيداست‌كه تمام مردم روي زمين‌را شامل‌مي‌شود .(1) از اين گذشته مي‌دانيم اسلام تدريجا گسترش يافت: پيامبر
پيامبر و جهاني سازي اسلام (91)
صلي‌الله‌عليه‌وآله نخست مأمور بود بستگان نزديك خود را انذار كند ، چنان‌كه در آيه 214 سوره شعرا مي‌خوانيم : « وَ اَنْذِرْ عَشيرَتَكَ الْاَقْرَبينَ » ، تا هسته بندي اسلام محكم شود و آماده گسترش گردد. سپس در مرحله دوم پيامبر مأمور شد ، ملت عرب را تبليغ و انذار كند ، چنان‌كه در آيه 3 سوره فصلت آمده : « قُرْانا عَرَبِيّا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ : اين قرآن است عربي براي قومي كه مي‌فهمند و درك مي‌كنند » . و در آيه 44 سوره زخرف نيز آمده است : « وَ اِنَّهُ لَذِكْرٌ لَكَ وَ لِقَوْمِكَ : اين قرآن مايه تذكر تو و قوم تو است ». هنگامي كه پايه‌هاي اسلام در ميان اين قوم قوي و مستحكم شد ، پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله مأموريت گسترده‌تري يافت و مأمور انذار جهانيان شد ، چنان‌كه در آيه اول سوره فرقان مي‌خوانيم : «تَبارَكَ الَّذي نَزَّلَ الْفُرْقانَ عَلي عَبْدِه لِيَكُونَ لِلْعالَمينَ نَذيرا : جاويد و پر بركت است خداوندي كه قرآن را بر بنده‌اش نازل كرد تا همه جهانيان را انذار كند » (و آيات فراوان ديگر). و به‌خاطر همين مأموريت بود كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نامه به سران بزرگ جهان آن روز ، در خارج از جزيره عربستان نوشت و كسراها و قيصرها و نجاشي‌ها را به اسلام دعوت كرد. و نيز بـر اساس همين خط و برنامه بود ، كـه پيروانش براي تبليغ اسلام بعداز او به‌همه جهان گام‌نهادند و تعاليم اسلام را در دنيا منتشر ساختند. در اين‌كه چرا روز قيامت « يَوْمُ الْجَمْعِ » ناميـده شده ، تفسيرهـاي متعددي وجـود دارد ، ولي ظاهـر اين است كه منظـور اجتمـاع ، همه خلايـق در آن روز بـزرگ است ، از اوليـن و آخريـن ، همان‌گونـه كه در آيه 50 سـوره واقعـه آمده اسـت : «
1- اين تعبير در 92 / انعام نيز آمده و توضيح بيشتر در اين زمينه در جلد 5 تفسير نمونه صفحه 44 درج شـده اسـت .
(92) پيامبر شناسي
قُلْ اِنَّ الْاَوَّلينَ وَ الْاٰخِرينَ لَمَجْمُوعُـونَ اِلـي ميقـاتِ يَـوْمٍ مَعْلُـومٍ : بگـو ، اوليـن و آخريـن همگـي در موعـد روز معيني جمـع مـي‌شـونـد » .
وَمااَرْسَلْناكَ اِلّاكافَّةً لِلنّاسِ بَشيراوَنَذيراوَلكِنَ اَكْثَرَالنّاسِ لايَعْلَمُونَ
ما تورا جزبراي همه‌مردم نفرستاديم تا (آن‌هارا به‌پاداش‌هاي‌الهي)بشارت‌دهي و (از عذاب او) بترساني، ولي اكثر مردم نمي‌دانند.(1)

«كافَّة» از مادّه «كَفّ» به همان معني كف دست است و از آن‌جا كه انسان با دست خود اشياء را مي‌گيرد، يا از خود دور مي‌كند، اين كلمه گاهي به معني «جمع كردن» آمده است. روايات متعددي كه در تفسير آيه از طريق شيعه و اهل سنّت نقل شده نيز همين تفسير را تقويت مي‌كند. بنابراين محتواي آيه، همچون آيه 1 سوره فرقان است كه مي‌گويد : «تَبارَكَ الَّذي نَزَّلَ الْفُرْقانَ عَلي عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعالَمينَ نَذيرا: جاويد و پر بركت است خداوندي كه قرآن را بر بنده‌اش نازل كرد، تا همه جهانيان را انذار كند». و همچون آيه 19 سوره انعام كه مي‌گويد : «وَاُوحِيَ اِلَيَّ هذَا الْقُرْآنُ لِاُنْذِرَكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ: اين قرآن بر من وحي شده تا شما و همه كساني را كه اين سخن به آن‌ها مي‌رسـد، انذار كنم». در حديثي كه بعضي از

1- 28 / سبـــأ .

اي پيامبر تو براي همه جهانيان مبعوث شده‌اي (93)

مفسّران به تناسب آيه فوق ذكر كردنـد، عموميّت دعوت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله به عنوان يكي از افتخارات بزرگش منعكس است، آن‌جا كه مي‌گويد: «پنج چيز خداوند به من مرحمت فرموده و اين را از روي فخر و مباهات نمي‌گويم (بلكه به عنوان شكر نعمت مي‌گويم) من به تمام انسان‌ها از سفيد و سياه مبعوث شدم و زمين براي من پاك و پاك‌كننده و همه جاي آن مسجد و معبد قرار داده شده، غنيمت جنگي براي من حلال است، در حالي كه براي هيچ كس قبل از من حلال نشده بــود، من به وسيلــه رعب و وحشــت در دل دشمنــان ياري شــده‌ام (و خداونــد رعب مارا در دل خصــم ما افكنده) به طوري كه در پيشاپيــش من به انــدازه يك ماه راه طي طريق مي‌كند و مقام شفاعت به من داده شده و من آن را بــراي امتـــم در قيامــت ذخيــره كـــرده‌ام». (1)

وَ مـــا اَرْسَلْنـــــاكَ اِلاّ رَحْمَـــــةً لِلْعالَميـــنَ
ما تـو را جز براي رحمت جهانيان نفرستاديم .(2)
عموم مردم دنيا اعم از مؤمن و كافر همه مرهون رحمت تو هستند ، چراكه نشر آييني را به عهده گرفتي كه سبب نجات همگان است ، حال اگر گروهي از آن استفاده كردند و گروهي‌نكردند اين‌مربوط به خودشان است و تأثيري بر
1- «مجمــع البيــان» ، ذيـــل آيـــات مـــورد بحـــث .
2- 107 / انبياء .
(94) پيامبر شناسي
عمومي بودن رحمت نمي‌گذارد . اين درست به آن مي‌ماند كه بيمارستان مجهزي براي درمان همه دردها با پزشكان ماهر و انواع داروها تأسيس كنند و درهاي آن را به روي همه مردم بدون تفاوت بگشايند ، آيا اين وسيله رحمت براي همه افراد آن اجتماع نيست ؟ حال اگر بعضي از بيماران لجوج خودشان از قبول اين فيض عام امتناع كنند تأثيري در عمومي بودن آن نخواهد داشت. و به تعبير ديگر رحمت بودن وجود پيامبر براي همه جهانيان جنبه مقتضي و فاعليت فاعل دارد و مسلما فعليت نتيجه ، بستگي به قابليت قابل نيز دارد. تعبير به « عالَمينَ » (جهانيان) آن‌چنان مفهوم وسيعي دارد كه تمام انسان‌ها را در تمام اعصار و قرون شامل مي‌شود و لذا اين آيه را اشاره‌اي بر خاتميت پيامبر اسلام مي‌دانند ، چراكه وجودش براي همه انسان‌هاي آينده تا پايان جهان رحمت است و رهبر و پيشوا و مقتدا ، حتي اين رحمت ، از يـك نظر شامل فرشتگان هم مي‌شود.
حديث جالبي در اين‌جا نقل شده كه اين عموميت را تأييد مي‌كند حديث اين است : هنگامي كه اين آيه نازل شد پيامبر از جبرئيل پرسيد : « هَلْ اَصابَكَ مِنْ هذِهِ الرَّحْمَةِ شَيْيءٌ : آيا چيزي از اين رحمت عايد تو شد ؟ ». جبرئيل در پاسخ عرض كرد : « نَعَمْ ، اِنّي كُنْتُ اَخْشي عاقِبَةَ الْاَمْرِ ، فَامَنْتُ بِكَ ، لَمّا اَثْنَي اللّهُ عَلَيَّ بِقَوْلِه عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكينٍ : من از پايان كار خويش بيمناك بودم ، اما به خاطر آيه‌اي كه در قرآن بر تو نازل شده از وضع‌خود مطمئن‌شدم، آن‌جاكه خداوندمرا بااين‌جمله مدح‌كرده " ذي قُوَّةٍعِنْدَ ذِي‌الْعَرْشِ‌مَكينٍ : جبرئيل نزد خداوند خالق عرش‌بلندمقام‌و بلندمرتبه‌است " » .(1)
1- « مجمع البيان » ذيل آيه مورد بحث .
پيامبر رحمت جهاني است (95)
سؤالات درس پنجم

1 ـ چرا پيامبـر اسـلام اصلاحـات را از خانـواده خود آغـاز کـرد ؟
2 ـ دعـوت جهـانـي پيـامبـر صلي‌الله‌عليه‌وآله چگـونـه شکـل گرفـت ؟
3 ـ چـرا مکـه مکـرّمـه «اُمُّ الْقُـري» ناميـده شـده اسـت ؟
4 ـ مفهوم جهاني سازي و جهاني بودن رحمت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله را بيان کنيد.

درس ششم

خلاصه درس:
1 ـ يهود با عشق و علاقه مخصوصي براي ايمان به رسول گرامي خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله در سرزمين مدينه سكني گزيده بودند و نشانه‌هاي پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله را در كتاب آسماني خود تورات مي‌خواندند و با بي‌صبري در انتظار ظهورش بودند ، « ولي هنگامي كه از طرف خداوند كتابي (قرآن) به آن‌ها رسيد كه موافق نشانه‌هايي بود كه يهود با خود داشتند ، با اين‌كه پيش از اين جريان خود را به ظهور پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نويد مي‌دادند و با ظهور پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله ، اميد فتح بر دشمنان داشتند ، آري هنگامي كه اين كتاب و پيامبري را كه از قبل شناخته بودند ، نزدشان آمد ، نسبت به او كافر شدند ».
2 ـ قرآن مجيد در سرگذشت بني‌اسرائيل هنگامي كه در بيابان (سيناء) سرگردان بودند، مي‌گويد: «باؤُ بِغَضَبٍ عَلي غَضَبٍ» (آن‌ها به غضب خدا بازگشتند) ، سپس اضافه مي‌كند: « اين خشم خداوند نسبت به آن‌ها ، به خاطر كشتن انبياء و كافر شدن به آيات خدا بود » . در آيه 112 سوره آل‌عمران نيز همين معني ديده مي‌شود كه يهود به خاطر كفر به آيات خدا و قتل پيامبران ، مورد خشم خدا قرار گرفتند ، اين غضب اوّل است كه دامن‌گير آن‌ها شد. بازماندگان آنان بعد از ظهور پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله همان روش نياكان را در مورد اين پيامبر ادامه دادند ، يعني نه تنها به آيين او كافر شدند، بلكه در برابر او به مبارزه برخاستند ، اين سبب شد كه خشم و غضب تازه‌اي آن‌ها را فراگيرد و

اين غضب دوّم‌است، لذا مي‌گويد: «فَباؤُ بِغَضَبٍ عَلي غَضَبٍ ».
3 ـ يكي ديگر از عوامل كفر و انكار بهانه‌جويي است ، گرچه بهانه‌جويي معلول عوامل ديگر از جمله تكبّر و خودخواهي مي‌باشد ولي تدريجا به عنوان يك روحيه منفي درمي‌آيد و خود يك عامل براي عدم تسليم در برابر حق مي‌گردد. از جمله بهانه‌جويي‌هايي كه مشركان در برابر پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله داشتند و در چندين آيه از قرآن به آن اشاره شده و در آيه مورد بحث نيز آمده است اين است كه آن‌ها مي‌گفتند به تنهايي به اين مأموريت بزرگ دست زده‌است؟ « چرا موجودي از غيرجنس بشر و از جنس فرشتگان او را در اين مأموريت همراهي نمي‌كند ؟ » مگر مي‌تواند انساني كه از جنس ما است به تنهايي بار رسالت را بر دوش كشد ؟
4 ـ آيه مورد بحث به پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله دستور مي‌دهد ، كه هيچ فرد

با ايماني را از هر طبقه و نژاد و در هر شرايطي بوده باشد ، نه تنهـا از خود نراند، بلكه آغوش خويـش را يكسـان به روي همه بگشايـد، حتّي اگر كسانـي آلوده بـه گناهان زيـاد باشند، آن‌ها را نيـز بپذيـرد و اصـلاح كنـد .
5 ـ گاهي مؤمنان تازه‌كار طبق روشي كه از پيش داشتند با هركس كه در عقيده با آن‌ها مخالف بود به خشونت مي‌پرداختند و آن‌ها را صريحا اهل جهنم و عذاب و شقي و گمراه مي‌خواندند و خود را اهل نجات ، و اين سبب مي‌شد كه مخالفان يك حالت منفي در برابر دعوت پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله به خـود بگيرند. گمان نكنيد كه شما مؤمنان تنها اهل نجات هستيد و ديگران اهل دوزخ هستند، خدا از اعمال شما و دل‌هاي شما آگاه‌تر است ، اگر بخواهد به گناهانتان شما را

مجازات مي‌كند و اگر بخواهد مشمول رحمت مي‌سازد ، كمي‌به حال خود بينديشيد و درباره خود و ديگران عادلانه‌تر قضاوت كنيد.
6 ـ ماجراي معراج آزمايشي براي مردم بود به خاطر آن است كه صبحگاهان كه پيامبر داستان معراج را بيان كرد ، سر و صدا پيرامون آن برخاست ، دشمنان آن را به باد مسخره گرفتند ، افراد ضعيف‌الايمان با شك و ترديد به‌آن نگريستنـد و مؤمنان راستيـن آن را به طور كامل پذيرفتند ، چرا كه در برابر قدرت خـدا همه ايـن مسايل ، سهل است.
7 ـ يهودياني كه‌امروز بر مراكزحساس‌اسلامي غاصبانه‌مسلط شده‌اند و هرساعت درگوشه‌اي ازجهان آتشي برمي‌افروزند و آن‌همه جنايت و بيدادگري‌دارند، هم‌چنين‌منافقاني‌كه با آن‌ها معاملات‌سياسي و غيرسياسي كرده و مي‌كنند و همه سلطه‌گراني كه خط بني‌اميه را در برابر اسلام در كل كشورهاي اسلامي تعقيب‌مي‌نمايند و نيكان‌را از صحنه‌اجتماع كنار مي‌زنند، فرومايگان را بر گرده مردم مسلط مي‌كنند ، دوستان حق و مجاهدان راستين را شهيد و بازماندگان دوران جاهليت را بر سركار مي‌گمارند ، همه اين‌ها شاخ و برگ شجره خبيثه ملعونه هستند و آزمايشي بـراي مردم .
8 ـ معصوم بودن پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله جنبه اضطراري ندارد ، بلكه توأم با يك نوع خودآگاهي است كه با اختيار و آزادي اراده انجام مي‌شود ، لذا ارتكاب گناه در چنين حالتي عقلاً محال نيست ، بلكه عملاً به خاطرآن آگاهي و ايمان خاص، وجود خارجـي هرگز نخواهـد يافت و اگر فرضـا وجود مي‌يافـت مشمـول همـان كيفرهـا و مجازات‌هاي الهـي بود .

متـن اصلي

وَ قالُوا قُلُوبُنا غُلْفٌ بَلْ لَعَنَهُمُ اللّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَليلاً ما يُؤْمِنُونَ
(و آن‌ها از روي استهزاء) گفتند : دل‌هاي ما در غلاف است (و ما از گفته تو چيزي نمي‌فهميم ، آري همين‌طور است) خداوند آن‌ها را به خاطركفرشان از رحمت خود دور ساخته (به‌همين دليل چيزي درك نمي‌كنند) و كمتر ايمان مـــي‌آورند.(1)
« غُلْف » جمع « اَغْلَف » به معني "غِلاف‌دار" است . يهود در مدينه در برابر تبليغات رسول اكرم صلي‌الله‌عليه‌وآله ايستادگي به خرج مي‌دادند و از پذيرفتن دعوت او امتناع مي‌ورزيدند ، هر زماني بهانه‌اي براي شانه خالي كردن از زير بار دعوت پيامبر گرامي صلي‌الله‌عليه‌وآله مي‌تراشيدند كه در اين آيه مورد بحث به يكي از سخنان آن‌ها اشاره شده است . آن‌ها مي‌گفتند : دل‌هاي ما در حجـاب و غِلاف است و آن‌چه بر ما مي‌خواني ، ما نمي‌فهميم . مسلّما آن‌ها اين گفته را از روي استهزاء و سخريه مي‌گفتند ، اما قرآن مي‌فرمايد : مطلب همان است كه آن‌ها مي‌گويند ، زيرا به واسطه كفر و نفاق ، دل‌هاي آن‌ها در حجاب‌هايي از ظلمت و گناه و كفر قرار گرفته و خداوند آن‌ها را از رحمت خود دور داشته است و به همين دليل بسيار
1- 88 / بقره .
(100) پيامبر شناسي
كم ايمان مي‌آورند . در آيه 155 سوره نساء نيز همين مطلب يادآوري شده است : « وَ قَوْلِهِمْ قُلُوبُنا غُلْفٌ بَلْ طَبَعَ اللّهُ عَلَيْها بِكُفْرِهِمْ فَلا يُؤْمِنُونَ اِلاّ قَليلاً : آن‌ها مي‌گويند : قلب‌هاي ما در غِلاف است و نمي‌توانند گفته تو را درك كنند ، اين به واسطه آن است كه خداوند در اثر كفرشان ، مُهر بر دل‌هايشان نهاده ، لذا جز عده كمي از آنان ايمان نخـــواهنـد آورد » .
وَ لَمّا جاءَهُمْ كِتابٌ مِنْ عِنْدِاللّهِ مُصَدِّقٌ لِما مَعَهُمْ وَ كانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَي الَّذينَ كَفَرُوا فَلَمّا جاءَهُمْ ما عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَـــةُ اللّهِ عَلَـــي الْكافِـريـــنَ
و هنگامـــي كه از طرف خداونـــد كتابي براي آن‌هـــا آمد كه موافـــق نشانه‌هايـــي بود كه با خـــود داشتند و پيش از ايـــن جريـــان، بـــه خـــود نويـــد فتح مـــي‌دادنـــد (كه بـــا كمـــك او بر دشمنـــان پيـــروز گردند ، با اين‌همه) هنگامي كه ايـــن كتاب و پيامبـــري را كه از قبـــل شناختـــه بودنـــد ، نـــزد آن‌هـــا آمد ، به او كافر شدند ، لعنت خدا بر كافران باد .(1)

يهود با عشق و علاقه مخصوصي براي ايمان به رسول گرامي خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله در سرزمين مدينه سكني گزيده بودند و نشانه‌هاي پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله را در كتاب آسماني خود تورات مي‌خواندند و با بي‌صبري در انتظار ظهورش بودند ، « ولي هنگامي كه از طرف خداوند كتابي (قرآن) به آن‌ها رسيد كه موافق نشانه‌هايي بود كه يهود با خود داشتند ، با اين‌كه
1- 89 / بقره .
درس ششم (101)
پيش از اين جريان خود را به ظهور پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نويد مي‌دادند و با ظهور پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله ، اميد فتح بر دشمنان داشتند ، آري هنگامي كه اين كتاب و پيامبري را كه از قبل شناخته بودند ، نزدشان آمد ، نسبت به او كافر شدند » . آري گاه انسان عاشقانه به دنبال حقيقتي مي‌رود، ولي هنگامي‌كه به آن رسيد و آن را مخالف منافع شخصي خود ديد ، بر اثر هواپرستي به آن پشت پا مي‌زند و آن را وداع مي‌گويد ، بلكه گاه به مخالفتش برمي‌خيزد .
بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهِ اَنْفُسَهُمْ اَنْ يَكْفُرُوا بِما اَنْزَلَ اللّهُ بَغْيا اَنْ يُنَزِّلَ اللّهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلي مَنْ يَشاءُ مِنْ عِبادِهِ فَباؤُ بِغَضَبٍ عَلي غَضَبٍ وَ لِلْكافِرينَ عَذابٌ مُهينٌ
ولي آن‌ها در مقابل بد بهايي ، خود را فروختند كه به ناروا به آياتي كه خدا فرستاده بود ، كافر شدند و معترض بودند چرا خداوند به فضل خويش بر هر كس از بندگان خود بخواهد ، آيات خود را نازل مي‌كند ، لذا خشم خداوند يكي پس‌از ديگري آن‌ها را فرو گرفت و براي كافران مجازاتي خواركننده است .(1)

« باؤوُ » در اصل به معني بازگشتند و منزل گرفتند ، مي‌باشد و در اين‌جا كنايه از استحقاق پيدا كردن است ، يعني آن‌ها خشم پروردگار را همچون منزل و مكاني براي خود برگزيدند . آري يهود معامله زيان‌آوري انجام دادند ، چراكه

1- 90 / بقـــــــــــــــــره .

(102) پيامبر شناسي

در آغاز از مناديان اسلام بودند و حتّي زندگي در مدينه را باتمام مشكلات براي رسيدن به اين مقصود برگزيدند، اما پس‌از ظهور پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله ، تنها به خاطر اين‌كه او از بني‌اسرائيل نيست و يا منافع شخصيشان را به خطر مي‌اندازد ، به او كافر شدند ، چه معامله‌اي از اين زيان‌بارتر كه انسان نه تنها به مقصودش نرسد ، بلكه پس از صرف تمام نيروها در جهت ضـدّ آن قـرار گيـرد و خشـم و غضب خدا را براي خود فراهم سازد . در سخني از امير مؤمنان علي مي‌خوانيم : « اِنَّهُ لَيْسَ لاَنْفُسِكُمْ ثَمَنٌ اِلاَّ الْجَنَّةُ فَلا تَبيعُوها اِلاّ بِها : براي وجود شما قيمتي جز بهشت نيست ، خود را به غير آن نفروشيد » .(1) قابل توجه اين‌كه در اين‌جا سرمايه معامله را ، اصل وجود آنان ذكر مي‌كند ، چراكه با كفر ، ارزش هستي آن‌ها به كلّي سقوط مي‌كند، گويي فاقد شخصيّت خود مي‌شوند و به تعبير ديگر به بردگاني مي‌مانند كه وجــود خود را فروختــه و به اســارت ديگري درآمده‌اند، آري آن‌ها اسير هوي و بنده شيطانند . كلمه « اِشْتَرَوْا » گرچه معمولاً به معنــي خريــداري كردن مي‌آيــد ، ولي گاه ــ چنان‌كه در لغت تصريح شده ــ به معني فروختن نيز آمده‌است و آيه‌فوق از اين قبيل است .

1- « نهج البلاغه » ، كلمات قصـار ، كلمه 456 .

تفسير « باؤُ بِغَضَبٍ عَلي غَضَبٍ »

قرآن مجيد در سرگذشت بني‌اسرائيل هنگامي كه در بيابان (سيناء) سرگردان بودند، مي‌گويد: «باؤُ بِغَضَبٍ عَلي غَضَبٍ» (آن‌ها به غضب خدا بازگشتند) ، سپس اضافه مي‌كند: « اين خشم خداوند نسبت به آن‌ها ، به خاطر كشتن انبياء و كافر شدن به آيات خدا بود » . در آيه 112 سوره آل‌عمران نيز همين معني ديده مي‌شود كه يهود به خاطر كفر به آيات خدا و قتل پيامبران ، مورد خشم خدا قرار گرفتند ، اين غضب اوّل است كه دامن‌گير آن‌ها شد. بازماندگان آنان بعد از ظهور پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله همان روش نياكان را در مورد اين پيامبر ادامه دادند ، يعني نه تنها به آيين او كافر شدند، بلكه در برابر او به مبارزه برخاستند ، اين سبب شد كه خشم و غضب تازه‌اي آن‌ها را فراگيرد و اين غضب دوّم‌است، لذا مي‌گويد: «فَباؤُ بِغَضَبٍ عَلي غَضَبٍ » . اين گروه طغيانگر هم قبل از قيام موسي و هم قبل از ظهور پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله از طرفداران سرسخت چنين قيامي بودند ، اما پس از ظهور هر دو ، از عقيده خود برگشتند و خشم و غضب خدا را يكي پس از ديگري به جان خريدند .

وَ قالُوا لَوْلاآ أُنْزِلَ عَلَيْــهِ مَلَكٌ وَ لَوْ أَنْزَلْنا مَلَكا لَقُضِيَ الْأَمْرُ ثُمَّ لا يُنْظَرُونَ گفتند : چرا فرشته‌اي بر او نازل نشده (تا او را در دعوت مردم به سوي خدا همراهي كند) ولي اگر فرشته‌اي بفرستيم (و موضوع جنبه حِسّي و شُهُود پيدا كند) كار تمام مي‌شود (و اگر مخالفت كنند) ديگر به آن‌ها مهلت داده نخواهد شد (و همگي هلاك مي‌گردند) .(1)

(104) پيامبر شناسي

يكي ديگر از عوامل كفر و انكار بهانه‌جويي است ، گرچه بهانه‌جويي معلول عوامل ديگر از جمله تكبّر و خودخواهي مي‌باشد ولي تدريجا به عنوان يك روحيه منفي درمي‌آيد و خود يك عامل براي عدم تسليم در برابر حق مي‌گردد. از جمله بهانه‌جويي‌هايي كه مشركان در برابر پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله داشتند و در چندين آيه از قرآن به آن اشاره شده و در آيه مورد بحث نيز آمده است اين است كه آن‌ها مي‌گفتند به تنهايي به اين مأموريت بزرگ دست زده‌است؟ « چرا موجودي‌از غيرجنس بشر و از جنس فرشتگان او را در اين مأموريت همراهي نمي‌كند ؟ » مگر مي‌تواند انساني كه از جنس ما است به تنهايي بار رسالت را بر دوش كشد ؟ (وَ قالُوا لَوْلاآ أُنْزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ). در حالي كه با وجود دلايل روشن و آيات بيّنات بر نبوّت او جايي براي اين بهانه‌جويي‌ها نيست ، به علاوه فرشته نه قدرتي بالاتر از انسان دارد و نه آمادگي و استعدادي براي رسالت ، بيش از او ، بلكه به مراتب انسان از او آماده‌تر است. قرآن با دو جمله كه هركدام استدلالي را دربردارد به آن‌ها پاسخ مي‌گويد : نخست اين‌كه « اگر فرشته‌اي نازل شود ، و سپس آن‌ها ايمان نياورند ، به حيات همه آنان خــاتمه داده خواهد شد : وَ لَوْ أَنْزَلْنا مَلَكا لَّقُضِيَ الْأَمْرُ ثُمَّ لا يُنْظَرُونَ ». اما چرا با آمدن فرشته و همراهي او با پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله منكران گرفتار مرگ و هلاكت مي‌شوند ؟ دليل آن همان چيزي است كه در چند آيه قبل به آن اشاره شد

1- 8 / انعام .

بهانه جويي مشركين عليه پيامبر (105)

كه اگر نبوت جنبه شهود و حسّي پيدا كند ، يعني با آمدن فرشته ، غيب تبديل به شهود گردد و همه‌چيز را با چشم ببينند آخرين‌مرحله‌اتمام حجت شده‌است ، چون دليلي بالاتر از اين تصوّر نمي‌شود ، با اين حال اگر كسي مخالفت كند كيفر و مجازات او قطعي خواهد بود ، ولي خداوند به خاطر لطف و مرحمت بر بندگان و براي اين‌كه فرصتي براي تجديد نظر داشته باشند اين كار را نمي‌كند مگر درموارد خاصّي كه مي‌داند طرف ،

آمادگي‌كامل و استعداد پذيرش‌دارد ، يا در مواردي كه طرف مستحق نابودي است ، يعني اعمالي انجام داده است كه استحقاق مجازات الهي را دارد ، در اين موقع به تقاضاي اوترتيب اثر داده مي‌شود و به هنگامي كه قبول نكرد فرمان نابودي او صادر مي‌گردد. پاسخ دوم‌اين‌كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله به‌مقتضاي مقام‌رهبري و عهده‌دار بودن‌امر تربيت مردم و سرمشق عملي به آن‌ها دادن لازم است از جنس خـود مردم و همرنـگ و هم‌صفات آن‌ها و تمام غرايز و صفات انسـان در او وجود داشته باشد ، زيرا فرشته علاوه بر اين‌كه براي بشر قابل رؤيت نيست نمي‌تواند سرمشق عملـي براي او گردد ، چـون نه از نيازهـا و دردهـاي او آگـاه است و نه به وضع غرائز و خواسته‌هاي او آشنا است و به همين دليل رهبـري او نسبـت به موجـودي كه از هر جهـت با وي فرق دارد كامـلاً نارسـا خواهـد بـود .

وَ لَوْ جَعَلْنهُ مَلَكا لَجَعَلْنهُ رَجُلاً وَ لَلَبَسْنا عَلَيْهِمْ ما يَلْبِسُونَ

و اگـر او را فرشتـه قـرار مي‌داديـم حتما وي را به صـورت انسانـي درمي‌آورديـم باز (بـه پنـدار آنـان)

(106) پيامبر شناسي

كـار را بـر آن‌هـا مشتبـه مي‌سـاختيـم همـان‌طـور كـه آن‌هـا كـار را بـر ديگـران مشتبـه مي‌سـازنـد .(1)

« لَبْس » به‌معني پرده‌پوشي و اشتباه كاري است و « لُبْس » به معني پوشيدن لباس است و روشن است كه در آيه معني اول اراده شده است ، يعني اگر فرشته‌اي مي‌فرستاديم بايد به صورت و سيرت انساني باشد و در اين موقع به عقيده‌آن‌ها ما مردم‌را به‌اشتباه و خطا انداخته‌بوديم و همان‌نسبت‌هاي‌سابق را بر ماتكرار مي‌كردند ، همان‌طور كه خود آن‌هاافرادنادان‌و

بي‌خبررابه‌اشتباه‌وخطامي‌افكنندوچهره‌حقيقت‌رابرآن‌هامي‌پوشانند، بنابراين‌نسبت‌لَبْس و پرده پوشي به خدا از زاويه ديد آن‌ها است.

قَـدْ نَعْلَـمُ اِنَّـهُ لَيَحْـزُنُـكَ الَّـذي يَقُـولُـونَ فَـأِنَّهُـمْ لا يُكَـذِّبُـونَـكَ وَ لكِـنَّ الظّالِميـنَ بِاَيـتِ‌اللّـهِ يَجْحَـدُونَ

مي‌دانيم‌كه گفتار آن‌ها تو را غمگين مي‌كند ولي (غم مخور و بدان) آن‌ها تو را تكذيب نمي‌كنند بلكه ظالمان آيات خدا را انكـار مـي‌نمـايند (2).

شـك نيسـت كه پيامبـر صلي‌الله‌عليه‌وآله در گفتگوهـاي منطقي و مبارزات فكري كه با مشركان لجوج و سرسخت داشت گاهي

1- 9 / انعام .

2- 33 / انعام .

تكذيب پيامبر تكذيب خداست (107)

از شدت لجاجت آن‌هـا و عـدم تأثيـر سخـن در روح آنـان و گاهـي از نسبت‌هـاي ناروايـي كه به او مي‌دادند غمگيـن و اندوهنـاك مي‌شد ، خداوند بارها در قـرآن مجيـد پيامبـرش را در ايـن مواقـع دلـداري مي‌داد ، تا بـا دلگرمـي و استقامت بيشتر ، برنامه خويش را تعقيب كند ، ازجمله در آيه فـوق مي‌فرمايـد : « ما مي‌دانيـم كه سخنـان آن‌هـا تو را محـزون و اندوهگيـن مي‌كنـد ولي بدان كه آن‌ها تو را تكذيب نمي‌كنند و درحقيقت آيات ما را انكار مي‌كنند و بنابرايـن طرف آن‌ها در حقيقت ما هستيم نه تو ». و نظير اين سخن در گفتگوهاي رايج ميان ما نيز ديده مي‌شود كه گاهي شخص « برتر » به هنگام ناراحت شدن نماينده‌اش به او مي‌گويد : غمگين مباش طرف آن‌ها در واقع منم و اگر مشكلي ايجاد شود براي من است نه براي تو و به اين وسيله مايه تسلي خاطر او را فراهم مي‌سازد. منظور از اين آيه اين است كه « مخالفان تو در حقيقت به صدق و راستي تو معتقدند و در حقانيّت دعوتت شك ندارند ، اگرچه ترس از به خطر افتادن منافعشـان مانـع از تسليـم در مقابـل حـقّ مي‌شـود و يـا تعصّـب و لجـاجـت اجـازه قبـول بـه آن‌هـا نمي‌دهـد » .

وَ اِذا جآءَكَ الَّذينَ يُؤْمِنُونَ بِايتِنا فَقُلْ سَلمٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلي نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ اَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءًا بِجَهلَةٍ ثُمَّ تابَ مِنْ بَعْدِه وَ أَصْلَحَ فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَحيمٌ

هرگاه كساني كه به آيات ما ايمان دارند نزد تو آيند به آن‌ها بگو : سلام بر شما، پروردگارتان رحمت را بر خود

(108) پيامبر شناسي

فرض‌كرده، هركس‌از شما كار بدي‌از روي ناداني‌كندسپس توبه و اصلاح (و جبران) نمايد او آمرزنده مهربان است .(1)

« كَتَب » كه از ماده « كِتابَت » به معني نوشتن است ، در بسياري از موارد كنايه از الزام و ايجاب و تعهّد مي‌باشد ، زيرا يكي از آثار نوشتن مسلّم شدن و ثابت ماندن چيز است. سلام مزبور در آيه ممكن است از ناحيه خدا و به وسيله پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله بوده باشد و يا مستقيما از ناحيه خود پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله و در هر حال دليل بر پذيرا شدن و استقبال كردن و تفاهم و دوستي با آن‌ها است. منظور از « جَهالَت » در اين‌گونه موارد ، همان غلبه و طغيان شهوت است كه انسان نه از روي دشمني و عداوت با حق ، بلكه به خاطر غلبه هوي و هوس آن‌چنان مي‌شود كه فروغ عقل و كنترل شهوت را از دست مي‌دهد ، چنين كسي با اين‌كه عالم به گناه و حرام است اما چون علمش تحت‌الشعاع هوي و هوس واقع شده، به‌آن «جهل» اطلاق گرديده، مسلما چنين كسي در برابر گناه خود مسؤول است ، امّا چون‌از روي‌عداوت و دشمني‌نبوده، سعي و كوشش‌مي‌كند اصلاح‌وجبران‌كند.در حقيقت آيه فوق به پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله دستور مي‌دهد ، كه هيچ فرد با ايماني را از هر طبقه و نژاد و در هر شرايطي بوده باشد ، نه‌تنهااز خود نراند، بلكه آغوش‌خويش را يكسان به روي همه بگشايد، حتّي اگر كساني آلوده به گناهان زياد باشند، آن‌ها را نيز بپذيرد و اصلاح كند .

1- 54 / انعام .

رفتارشناسي پيامبر با خطاكاران (109)

پيامبر و برخورد منطقي با همه مخالفان

وَ قُلْ لِعِبادي يَقُولُوا الَّتي هِيَ اَحْسَنُ اِنَّ الشَّيْطانَ يَنْزَغُ بَيْنَهُمْ اِنَّ الشَّيْطانَ كانَ لِلْاِنْسانِ عَدُوّا مُبينا

به‌بندگانم بگو سخني‌بگويندكه بهترين‌باشد چراكه شيطان(به‌وسيله سخنان ناموزون)ميان آن‌هافتنه و فساد مي‌كند، هميشه شيطان دشمن آشكاري براي انسان بوده است .(1)

« يَنْزَغُ » از ماده « نَزْغ » به معني ورود در كاري به نيت اِفساد است. كلمه « عِبادي » اشاره به مؤمنان است و روش بحث با دشمنان را به آن‌ها مي‌آموزد چرا كه گاهي مؤمنان تازه‌كار طبق روشي كه از پيش داشتند با هركس كه در عقيده با آن‌ها مخالف بود به خشونت مي‌پرداختند و آن‌ها را صريحا اهل جهنم و عذاب و شقي و گمراه مي‌خواندند و خود را اهل نجات ، و اين سبب مي‌شد كه مخالفان يك حالت منفي در برابر دعوت پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله به خـود بگيرند. البتّـه كلمه « بَيْنَهُمْ » (در ميان آن‌هـا) مفهومش اين اسـت كه شيطـان ، سعي مي‌كنـد ميان مؤمنان و مخالفانشان فسـاد كند و يا سعي مي‌كنـد در دل‌هـاي مؤمنان به طـرز مرموزي نفوذ كند و آن‌ها را به فساد و افساد دعوت نمايد .

رَبُّكُـمْ اَعْلَـمُ بِكُـمْ اِنْ يَشَـأْ يَـرْحَمْكُـمْ اَوْ اِنْ يَشَـأْ يُعَـذِّبْكُـمْ وَ مـا اَرْسَلْنـاكَ عَلَيْهِـمْ وَكيـلاً

پروردگار شما از(نيات و اعمال)شما آگاه‌تراست اگر بخواهد(و شايسته ببيند)شمارا مشمول رحمت خود مي‌كند و

1- 53 / اسراء .

(110) پيامبر شناسي

اگـر بخواهد مجـازات مي‌كنـد و ما تو را وكيـل بر آن‌هـا نساخته‌ايـم (كه ملزم باشي آن‌ها اجبارا ايمان بياورند) .(1)

گمان نكنيد كه شما مؤمنان تنها اهل نجات هستيد و ديگران اهل دوزخ هستند، خدا از اعمال شما و دل‌هاي شما آگاه‌تر است ، اگر بخواهد به گناهانتان شما را مجازات مي‌كند و اگر بخواهد مشمول رحمت مي‌سازد ، كمي‌به حال خود بينديشيد و درباره خود و ديگران عادلانه‌تر قضاوت كنيد. درپايان آيه روي‌سخن را به پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله كرده و به عنوان دلداري و پيشگيري از ناراحتي فوق‌العاده پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله از عدم ايمان مشركان مي‌فرمايد : « وَ ما اَرْسَلْناكَ عَلَيْهِمْ وَكيلاً ». وظيفه‌تو ابلاغ آشكار و دعوت مجدّانه به سوي حق است ، اگر مشركين ايمان آورند چه بهتر وگرنه زياني به تو نخواهد رسيد، تو وظيفه‌خود را انجام‌داده‌اي. گرچه‌مخاطب در اين‌جمله شخص‌پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله است، ولي بعيد نيست مانند بسياري ديگراز خطاب‌هاي قرآن، هدف همه‌مؤمنان باشند، چراكه قرآن مي‌گويد: « وظيفه‌شما مسلمين دعوت به حق است ، خواه ايمان بياوريد يا نه ، بنابراين جوش و خروش بي‌حد كه موجب توسل به خشونت در سخن و هتاكي و توهين بشود دليلي ندارد » .

1- 54 / اسراء .

پيامبر و برخورد منطقي با همه مخالفان (111)

وَ اِذْقُلْنــا لَكَ اِنَّ رَبَّــكَ اَحاطَ بِالنّــاسِ وَ ما جَعَلْنَا الرُّءْيَاالَّتي اَرَيْناكَ اِلاّ فِتْنَةً لِلنّاسِ وَالشَّجَرَةَالْمَلْعُونَةَفِي‌الْقُرانِ وَنُخَوِّفُهُمْ فَما يَزيدُهُــمْ اِلاّ طُغْيانــا كَبيــرا

بــه يادآور زماني را كه به تو گفتيــم پروردگــارت احاطــه كامل به مــردم دارد (و از وضعشــان كاملاً آگــاه است) ما آن رؤيايــي را به تو نشــان داديــم فقط براي آزمايــش مردم بــود، همچنين شجــره ملعونــه را كه در قــرآن ذكــر كرده‌ايــم، ما آن‌هــا را تخــويــف (و انــذار) مــي‌كنيــم امــا جــز بـر طغيانشــان افــزوده نمي‌شــود.(1)

خداوند مي‌داند هميشه در برابر دعوت پيامبران ، گروهي پاكدل ايمان آورده‌اند و گروهي متعصب و لجوج به بهانه‌جويــي و كارشكنــي و دشمنــي برخاسته‌انــد، در گذشته چنين بوده است ، امروز نيز چنين است.

در پايان اضافــه مي‌كند: «وَ نُخَوِّفُهُمْ فَما يَزيدُهُمْ اِلاّ طُغْيانا كَبيرا». چراكه اگردل و جان آدمي آماده پذيرش حق نباشد ، نه تنها سخن حق در آن اثــر نمي‌گذارد ، بلكــه غالبا نتيجــه معكوس مي‌دهــد و به خاطر سرسختي و مقاومت منفي بر گمراهي و لجاجتشان مي‌افزايد .

در تفسيــر ايــن «رؤيــا» ميــان مفســران گفتگــو بسيار اســت كــه دو بيان معتبــر آن به شــرح زيــر اســت :

1- 60 / اســـــــــــــــــراء .

(112) پيامبر شناسي

الف : جمعي از مفسران گفته‌اند كه رؤيا در اين‌جا به معني خواب نيست بلكه مشاهده واقعي چشم است و آن اشاره به داستان معراج كه در آغاز همين سوره آمده دانسته‌اند. قرآن طبق اين تفسير مي‌گويد : ماجراي معراج آزمايشي براي مردم بود به خاطر آن است كه صبحگاهان كه پيامبر داستان معراج را بيان كرد ، سر و صدا پيرامون آن برخاست ، دشمنان آن را به باد مسخره گرفتند ، افراد ضعيف‌الايمان با شك و ترديد به‌آن نگريستند و مؤمنان‌راستين آن را به طور كامل پذيرفتند ، چرا كه در برابر قدرت خــدا همه ايــن مسايل ، سهل است.

ب : جمعي از مفسران شيعه و اهل تسنن نقل كرده‌اند كه اين خواب اشاره به جريان معروفي كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله در خواب ديد ميمون‌هايي از منبر او بالا مي‌روند و پايين مي‌آيند ، بسيار از اين مسأله غمگين شد ، آن‌چنان كه بعد از آن كمتر مي‌خنديد (اين ميمون‌ها را به بني اميه تفسير كرده‌اند كه يكي بعد از ديگري بر جاي پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نشستند درحالي كه از يكديگر تقليد مي‌كردند و افرادي فاقد شخصيت

بودند و حكومت اسلامي و خلافت رسول‌اللّه را به‌فساد كشيدند). اين روايت را «فخررازي» در تفسير كبير و « قرطبي » مفسر معروف اهل تسنن در تفسير الجامع و «طبرسي» در مجمع‌البيان و جمعي‌ديگر نقل كرده‌اند و مرحوم فيض كاشاني در تفسير صافي مي‌گويد: اين روايت معروف در ميان عامه و خاصه است. البتّه اين‌دو تفسيرمنافاتي باهم‌ندارند، ممكن‌است هردو درمعني آيه‌جمع باشدولي‌تفسير دوم با مكي‌بودن سوره‌سازگارنيست. اما شجره ملعونه، در اين مورد نيز با تفسيرهاي متعددي روبرو مي‌شويم، امّا بسياري از اين تفسيرها و يا همه‌آن‌ها، منافاتي باهم‌ندارند و ممكن‌است « شجره ملعونه » درقرآن اشاره به هر گروه منافق و

خبيث و لجوج و همه كساني كه در خط آن‌ها گام برمي دارند ، باشد و شجره زقوم در قيامت تجسمي ازوجود اين شجرات‌خبيثه در جهان‌ديگراست و همه‌اين‌شجرات خبيثه مايه آزمايش و امتحان مؤمنان راستين در اين جهان هستند.

صهيونيست‌ها مصداق بارز شجره خبيثه هستند

يهودياني كه‌امروز بر مراكزحساس‌اسلامي غاصبانه‌مسلط شده‌اند و هرساعت درگوشه‌اي ازجهان آتشي برمي‌افروزند و آن‌همه جنايت و بيدادگري‌دارند، هم‌چنين‌منافقاني‌كه با آن‌ها معاملات‌سياسي و غيرسياسي كرده و مي‌كنندو همه‌سلطه‌گراني‌كه خط بني‌اميه‌را در برابراسلام در كل‌كشورهاي اسلامي تعقيب‌مي‌نمايند و نيكان‌را از صحنه اجتماع‌كنارمي‌زنند، فرومايگان‌را بر گرده مردم مسلط مي‌كنند ، دوستان حق و مجاهدان راستين را شهيد و بازماندگان دوران جاهليــت را بر سركــار مي‌گمارند ، همه اين‌ها شاخ و برگ شجره خبيثه ملعونه هستند و آزمايشي براي مردم .

وَ اِنْ كـــادُوا لَيَفْتِنُـونَـكَ عَـنِالَّـــذي اَوْحَيْنـــا اِلَيْـــكَ لِتَفْتَـــرِيَ عَلَيْنـــا غَيْـــرَهُ وَ اِذا لاَتَّخَـــذُوكَ خَلَيـــلاً
نزديــك بود آن‌ها (با وسوسه‌هاي خود) تو را از آن‌چه وحي‌كرده‌ايم بفريبند ، تا غير آن را به ما نسبت دهي و در آن صــورت تو را دوست خود انتخاب كنند .(1)
1- 73 / اسراء .
(114) پيامبر شناسي
« خَليل » از ماده « خُلَّة » به معني دوستي است. با توجه به بحثي كه در آيات گذشته پيرامون شرك و مشركان بود در آيه مورد بحث به پيامبر اكرم صلي‌الله‌عليه‌وآله هشدار مي‌دهد كه از وسوسه‌هاي مشركين برحذر باشد ، مبادا كمترين ضعفي در مبــارزه با شــرك و بت‌پرستــي به خــود راه بدهــد، بلكه بايــد با قاطعيــت هرچه تمام‌تر دنبــال گردد. قــرآن مي‌گويــد: اگر تو تمايل به خواسته‌هاي مشركــان پيدا مي‌كــردي ، تو را به عنــوان دوســت خود انتخــاب مي‌كــردند .
وَ لَوْلا اَنْ ثَبَّتْناكَ لَقَدْ كِدْتَ تَرْكَنُ اِلَيْهِمْ شَيْئا قَليلاً
و اگر ما تو را ثابت قدم نمي‌ساختيم (و در پرتو مقام عصمت مصون از انحراف نبودي) نزديك بود كمي به آن‌ها تمايل كني.(1)
اِذا لاَذَقْنـــــاكَ ضِعْـــــفَ الْحَيـــــوةِ وَ ضِعْـــفَ الْمَمـــاتِ ثُـــمَّ لاتَجِـــدُ لَـــكَ عَلَيْنـــا نَصيـــــرا
و اگر چنين‌مي‌كردي ما دوبرابر مجازات (مشركان) در حيات‌دنيا و دو برابر (مجازات آن‌ها) را بعد از مرگ به تو مي‌چشانيديم، سپس در برابرما ياوري‌نمي‌يافتي .(2)
گرچه بهانه‌جويان خواسته‌اند ، آيات فوق را دستاويزي براي نفي معصوم بودن پيامبر بگيرند و بگويند آيات فوق و شأن نزول‌هايي كه در رابطه با آن ديده مي‌شود ، پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله در برابر وسوسه‌هاي بت‌پرستان از خود انعطاف نشان
1- 74 / اسراء .
2- 75 / اسراء .
آيا پيامبر روي خوش به مشركان نشان مي‌داد (115)
داد و بلافاصله از سوي خداوند مورد مؤاخذه قرار گرفت. ولي خود آيات فوق آن‌قدر گويا است كه ما را از اقامه شواهد ديگر بر بطلان اين طرز تفكر بي‌نياز مي‌سازد ، زيرا دومين آيه مورد بحث با صراحت مي‌گويد « اگر ما تو را ثابت قدم نگاه نداشته بوديم ، نزديك بود به آن‌ها تمايل پيدا

كني » كه مفهومش اين است تثبيت الهي كه ما از آن تعبير به « مقام عصمت » مي‌كنيم ، مانع اين تمايل شد ، نه اين‌كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله انعطاف نشان داده بود و خداوند او را نهي و مؤاخذه‌كرد. توضيح‌اين‌كه: آيه‌اول و دوم درحقيقت اشاره‌به دو حالت مختلف پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله است: حالت اول كه حالت بشري و انسان عادي است و در آيه نخست بيان شده ايجاب مي‌كند كه وسوسه‌هاي دشمنان در او اثر بگذارد ، به‌خصوص اگر مصالحي ظاهرا در اين انعطاف به چشم بخورد ، مانند اميد به اسلام سران شرك بعد از اين انعطاف و يا پيشگيري از خونريزي و درگيري‌هاي بيشتر و هر بشر عادي هرقدر قوي باشد احتمال تحت تأثير واقع شدن در برابر اين وسوسه‌ها را دارد. ولي آيه دوم جنبه روحاني و عصمت الهي و لطف خاص پروردگار را بيان مي‌كند كه شامل حال پيامبران مخصوصا پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله در بحراني‌ترين لحظات زندگي بود.

نتيجه‌اين‌كه: پيامبر به دليل بشر بودن تا لب پرتگاه قبول وسوسه‌هاي مشركان آمد ، اما تــأييد الهــي او را حفظ كرد و نجات داد. اين تعبير درست همان تعبيري است كه در سوره يوسف مي‌خوانيم كه در بحراني‌ترين لحظات برهان الهي به سراغ او آمد و اگر مشاهده اين برهان‌نبود تسليم وسوسه‌هاي فوق‌العاده نيرومند همسر عزيز مصر مي‌شد « وَ
(116) پيامبر شناسي
لَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بَها لَوْلا اَنْ رَأَي بُرْهانَ رَبِّهِ كَذلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَ الْفَحْشاءَ اِنَّهُ مِنْ عِبادِنَا الْمُخْلَصينَ » (24 / يوسف). به عقيده ما آيات فوق ، نه تنها دليل بر نفي عصمت نيست ، بلكه يكي از آيات دالّ بر عصمت است چرا كه مسلما اين تثبيت الهي (تثبيت از نظر فكر و عواطف و تثبيت از نظر گام‌هاي عملي) منحصر به اين مورد نبوده است زيرا دليل آن در موارد مشابه نيز وجود دارد و به اين ترتيب گواه زنده‌اي بر معصوم بودن پيامبران و رهبران الهي محسوب مي‌شود. و اما آيه 75 مي‌گويد : « اگر تو تمايل به آن‌ها پيدا كرده بودي ، شديدا مجازات مي‌شدي » دليل بر همان چيزي است كه در بحث‌هــاي مربوط به عصمــت پيامبران آمــده است كه معصــوم بودن آن‌هــا جنبــه اضطراري ندارد ، بلكه توأم با يك نوع خودآگاهــي است كه با اختيار و آزادي اراده انجام مي‌شود ، لذا ارتكاب گناه در چنين حالتي عقلاً محال نيست ، بلكه عملاً به خاطرآن آگاهي و ايمان خاص، وجودخارجي هرگزنخواهديافت و اگر فرضاوجود مي‌يافت مشمــول همان كيفرهــا و مجازات‌هاي الهي بود . (1)
1- شرح بيشتر اين موضوع را در كتاب « رهبران بزرگ » بخوانيد .
عصمت پيامبر اسلام (117)
سؤالات درس ششم
1 ـ موضعگيري يهود در مقابل پيامبر را با استفاده از آيه «وَ قالُوا قُلُوبُنا غُلْفٌ...» شرح دهيد.
2 ـ منظــور از عبــارت «باؤُ بِغَضَــبٍ عَلــي غَضَــبٍ» در آيــه 90 ســوره بقــره چيســت؟
3 ـ چرا موجودي غير از جنس بشر و از جنــس فرشتگان در انجـــام مــأمــوريــت‌هــاي الهــي، پيامبــر را همراهــي نكــرد؟
4 ـ چــرا تكــذيـــب پيـــامبـــــر اكـــرم صلي‌الله‌عليه‌وآله تكــذيــب خـــــداســـت؟
5 ـ رفتارشناسي پيامبر را با خطاكاران با استمـداد از آيــه «وَ اِذا جآءَكَ

الّذيــنَ يُؤْمِنُــونَ بِايتِنــا فَقُلْ سَلمٌ عَلَيْكُمْ...» توضيح دهيد.
6 ـ منظــور از «رؤيــاي پيامبــر» و «شجــره ملعونــه» در آيــه 60 از سوره اِسراء چيست؟
(118) پيامبر شناسي

درس هفتم

خلاصه درس:
1 ـ غزوه بدر از اين‌جا آغاز شد كه « ابوسفيان » بزرگ « مكه » در رأس يك كاروان نسبتا مهم تجارتي كه از چهل نفر با 50 هزار دينار مال التجاره تشكيل مي‌شد از شام به سوي مدينه بازمي‌گشت ، پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله به ياران خود دستور داد آماده حركت شوند و به طرف اين كاروان بزرگ كه قسمت مهمي از سرمايه دشمن را با خود حمل مي‌كرد بشتابند و با مصادره كردن اين سرمايه ، ضربه سختي بر قدرت اقتصادي و در نتيجه بر قدرت نظامي دشمن وارد كنند. پيامبر و يارانش حق داشتند دست به چنين حمله‌اي بزنند زيرا اولاً : با هجرت مسلمانان از مكه به مدينه بسياري از اموالشان به دست مكيان افتاد و خسارت سنگيني به آن‌ها وارد شد و آن‌ها حق داشتند چنين خسارتي را جبران كنند ، از اين گذشته مردم مكه در طي 13 سال اقامت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله و مسلمين در آن‌جا كاملاً نشان داده بودند كه از هيچ‌گونه ضربه و صدمه به‌مسلمانان فروگذار نخواهندكرد و حتي آماده كشتن شخص پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نيز شدند چنين دشمني با هجرت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله به مدينه بيكار نخواهد نشست و مسلما نيروي خود را براي ضربه قاطع‌تري بسيج خواهد كرد ، پس عقل و منطق ايجاب مي‌كند كه مسلمانان به عنوان يك اقدام پيشگيرانه با مصادره كردن سرمايه عظيم كاروان تجارتي آن‌ها ضربه سختي بر آنان وارد سازند و هم بنيه اقتصادي و نظامي خود را براي دفاع از خويشتن در آينده قوي كنند و
درس هفتم (119)
اين اقدامي است، كه در همه برنامه‌هاي جنگي دنيا ، در امروز و گذشته بوده و هست.
2 ـ بعضي معتقدند كه فرشتگان در جنگ بدر رسما وارد صحنه نبرد شدند و با سلاح‌هاي مخصوص به خود به لشكر دشمن حمله كردند و عده‌اي از آن‌ها را به خاك افكندند ، پاره‌اي از روايات را نيز در اين زمينه نقل كرده‌اند . ولي قرائني در دست است كه نشان مي‌دهد نظر گروه دوم كه مي‌گويند : فرشتگان تنها براي دلگرمي و تقويت روحيه مؤمنان نازل شدند ، به واقع نزديك‌تر است .
3 ـ هر چند دشمن از نظر نفرات و تجهيزات فراوان و شما در اقليّت قرار داشته باشيد نبايد از ميدان مبارزه فرار كنيد همان‌گونه كه نفرات دشمن در ميدان بدر چند برابر شما بود و پايداري به خرج داديد و سرانجام پيروز شديد . اصولاً فرار از جنگ يكي از بزرگترين گناهان در اسلام محسوب

مي‌شود. البته جنگ‌جويان به عنوان يك تاكتيك جنگي مي‌توانند از برابر دشمن بگريزند و به كناري بروند كه او را به‌دنبال خود بكشانند و ناگهان ضربه غافلگيرانه را بر پيكراو واردسازند و يا به‌صورت جنگ و گريز دشمن را خسته كنند كه جنگ گاهي حمله و گاهي عقب‌نشيني به‌عنوان حمله مجدّداست و به‌قول عرب‌ها « اَلْحَرْبُ كَرٌّ وَ فَرٌّ » .
4 ـ خيانت به خدا و پيامبر آن است كه اسرار نظامي مسلمانان را به اختيار ديگران بگذارند و يا دشمنان را در مبارزه خود تقويت كنند و يا به‌طور كلّي واجبات و محرمات و برنامه‌هاي الهي را پشت سر بيفكنند. خيانت در امانت از منفورترين اعمال و از زشت‌ترين گناهان است ، كسي كه در امانت خيانت مي‌كند در حقيقت منافق است، چنان‌كه در
(120) پيامبر شناسي
حديث‌از پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نقل شده: «ايَةُ الْمُنافِقِ ثَلاثٌ ؛ اِذاحَدَثَ كَذَبَ وَ اِذا وَعَدَ اَخْلَفَ وَ اِذَا ائْتُمِنَ خانَ وَ اِنْ صامَ وَ صَلّي وَ زَعَمَ اَنَّهُ مُسْلِمٌ : نشانه منافق سه چيز است : هنگام سخن دروغ مي‌گويد و به هنگامي وعده مي‌دهد تخلف مي‌كند و به هنگامي كه امانتي نزد او بگذارند خيانت مي‌نمايد ، چنين كسي منافق است هرچند روزه بگيرد و نماز بخواند و خود را مسلمان بداند ».
5 ـ برنامه‌هاي مؤمنان در همه‌چيز نقطه مقابل گروه كافر و منافق است ، آن‌ها با فرمان خدا مخالفت مي‌كنند و اين‌ها اطاعت ، آن‌ها به عداوت و دشمني با پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله برمي‌خيزند و اين‌ها فرمانبردارند ، آن‌ها اعمالشان بر اثر كفر و ريا و منت و مانند آن نابود مي‌شود ، اما اين‌ها با ترك اين امور پاداش اعمالشان در پيشگاه خدا محفوظ است.
6 ـ يك مقايسه اجمالي ميان وضع مسلمانان در سال ششم هجرت (هنگام صلح حديبيه) و دو سال بعد كه با ده‌هزار سرباز مجهز براي فتح مكه حركت كردند تا به پيمان‌شكني مشركان پاسخ دندان‌شكني دهند و سرانجام بدون كم‌ترين برخورد نظامي مكه را گشودند ، چراكه قريش كم‌ترين قدرت مقاومت در خود نمي‌ديدند ، نشان مي‌دهد كه بازتاب صلح حديبيه تا چه حد گسترده بود. به‌طورخلاصه مسلمانان‌از اين‌صلح چند امتياز و پيروزي مهم به شرح زير به‌دست‌آوردند .
ـ عملاً به فريب‌خوردگان مكه نشان دادند كه آن‌ها قصد كشتار ندارند و براي شهر مقدس مكه و خانه خدا احترام فراوان قائلند ، همين امر سبب جلب قلوب جمع كثيري به سوي اسلام شد .
نمونه‌اي از مبارزات و جنگ‌هاي پيامبر (121)
ـ قريش براي اولين بار اسلام و مسلمين را به رسميت شناختند ،

مطلبـي كه دليـل بر تثبيـت موقعيـت آن‌هـا در جـزيـره عربستان بـــود .
ـ بعـد از صلـح حديبيـه مسلمانـان به‌راحتـي مي‌توانستنـد همه جا رفـت و آمـد كننـد و جـان و مالشان محفوظ بماند و عملاً با مشركان از نزديك تماس پيدا كردند ، تماسي كه نتيجه‌اش شناخت بيشتر اسلام از سوي مشركـان و جلب توجه آن‌ها به اسلام بود .
ـ بعدازصلح حديبيه راه براي نشر اسلام در سراسرجزيره عرب گشوده شده و آوازه صلح‌طلبي‌پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله اقـوام مختلفي را كه برداشت غلطـي از اسلام و شخـص پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله داشتند به تجديد نظر وادار كرد و امكانات وسيعي از نظر تبليغاتي به دست مسلمانان افتاد .
ـ صلح‌حديبيه راه‌را براي‌گشودن « خيبر » و برچيدن‌اين‌غده‌سرطاني يهود كه‌بالفعل و بالقوه خطر مهمي براي اسلام و مسلمين محسوب مي‌شد هموار ساخت .
ـ اصولاً وحشت قريش از درگيري با سپاه هزار و چهار صدنفري پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله كه هيچ سلاح مهم جنگي با خود نداشتند و پذيرفتن شرايط صلح خود عامل مهمي براي تقويت روحيـه طرفداران اسلام و شكست مخالفان بود كه تـا ايـن‌انـدازه از مسلمانـان حسـاب بردنـد .
ـ بعداز ماجراي‌حديبيه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نامه‌هاي متعددي‌به سران كشورهاي بزرگ ايران و روم و حبشه و

پادشاهان بزرگ جهان نوشت و آن‌ها را به‌سوي اسلام دعوت كرد و اين به‌خوبي نشان مي‌دهد كه تا چه حد صلح حديبيه اعتماد به نفس به مسلمين داده بود كه نـه تنهـا در جزيره عرب كه در دنياي بزرگ آن روز راه خود را به پيش مي‌گشودنـد. از آن‌چـه گفتـه شـد ، به‌خوبـي مي‌توان درك كـرد كه صلـح حديبيـه به راستي فتـح و پيـروزي بزرگـي براي اسـلام و مسلميـن بـود و تعجـب نيسـت كـه قـرآن مجيـد از آن بـه عنـوان « فتـح مبيـن » ياد كند .
متـــن اصلي
نمونه‌اي ازمبـــارزات و جنگ‌هاي پيامبر

وَ اِذْ يَعِدُكُمُ اللّهُ اِحْدَي الطّآئِفَتَيْنِ اَنَّها لَكُمْ وَ تَوَدُّونَ اَنَّ غَيْرَذاتِ‌الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ وَ يُريدُ اللّهُ اَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمتِه وَيَقْطَعَ دابِرَ الْكفِرينَ
و (به ياد بياوريد) هنگامي را كه خداوند به شما وعده دادكه يكي از دو گروه (كاروان تجاري قريش يالشكر آن‌ها) بـراي شمـا خواهـد بود اما شما دوست مي‌داشتيـد كه كاروان براي شمـا باشد (و بر آن پيروز شويـد) ولي خداوند مي‌خواهد حق را بـا كلمات خود تقويـت و ريشه كافران راقطع كند (لذا شمارابالشكر قريش درگير ساخت).(1)
1- 7 / انفال .
نمونه‌اي از مبارزات و جنگ‌هاي پيامبر (123)
براي روشن شدن تفسير آيه فوق قبلاً بايد فشرده‌اي از جريان اين جهاد اسـلامي كـه نخستيـن درگيـري مسلحانه مسلمانان با دشمنان سرسخت و خون آشام بود ، از نظر بگذرانيم ، تا ريزه كاري‌ها و اشاراتي كه در اين آيات هست كاملاً روشن گردد . طبق آن‌چه تاريخ نويسان و محدثان و مفسران آورده‌اند ، غزوه بدر از اين‌جا آغاز شد كه « ابوسفيان » بزرگ « مكه » در رأس يك كاروان نسبتا مهم تجارتي كه از چهل نفر با 50 هزار دينار مال التجاره تشكيل مي‌شد از شام به سوي مدينه بازمي‌گشت ، پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله به ياران خود دستور داد آماده حركت شوند و به طرف اين كاروان بزرگ كه قسمت مهمي از سرمايه دشمن را با خود حمل مي‌كرد بشتابند و با مصادره كردن اين سرمايه ، ضربه سختي بر قدرت اقتصادي و در نتيجه بر قدرت نظامي دشمن وارد كنند . پيامبر و يارانش حق داشتند دست به چنين حمله‌اي بزنند زيرا اولاً : با هجرت مسلمانان از مكه به مدينه بسياري از اموالشان به دست مكيان افتاد و خسارت سنگيني به آن‌ها وارد شد و آن‌ها حق داشتند چنين خسارتي را جبران كنند ، از اين گذشته مردم مكه در طي 13 سال اقامت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله و مسلمين در آن‌جا كاملاً نشان داده بودند كه از هيچ‌گونه ضربه و صدمه به‌مسلمانان فروگذار نخواهندكرد و حتي آماده كشتن شخص پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نيز شدند چنين دشمني با هجرت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله به مدينه بيكار نخواهد نشست و مسلما نيروي خود را براي ضربه قاطع‌تري بسيج خواهد كرد ، پس عقل و منطق ايجاب مي‌كند كه مسلمانان به عنوان يك اقدام پيشگيرانه با مصادره كردن سرمايه عظيم كاروان تجارتي آن‌ها ضربه سختي بر آنان
(124) پيامبر شناسي
وارد سازند و هم بنيه اقتصادي و نظامي خود را براي دفاع از خويشتن در

آينده قوي كنند و اين‌اقدامي است، كه درهمه برنامه‌هاي جنگي دنيا ، در امروز و گذشته بوده و هست و آن‌ها كه بدون در نظر گرفتن اين جهات، سعي دارند حركت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله را به سوي قافله در شكل يك‌نوع غارتگري منعكس سازند يا افراد بي‌اطلاعي هستند ، كه از ريشه‌هاي مسائل تاريخي اسلام بي‌خبرند و يا مغرضاني كه سعي دارند واقعيت‌ها را دگرگون جلوه دهند . به هر حال ابوسفيان از يك سو به وسيله دوستان خود در مدينه از اين تصميم پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله آگاه شد و از سوي ديگر چون موقعي كه اين كاروان براي آوردن مال‌التجاره به سوي شام مي‌رفت نيز مورد چنين تعرض احتمالي قرار گرفته بود ، قاصدي را با سرعت به مكه فرستاد ، تا جريان را به اطلاع اهل مكه برساند ، قاصد در حالي كه طبق توصيه ابوسفيان بيني شتر خود را دريده و گوش آن را بريده و خون به طرز هيجان انگيزي از شتر مي‌ريخت و پيراهن خود را از دو طرف پاره كرده بود و وارونه سوار بر شتر نشسته بود تا توجه همه مردم را به سوي خود جلب كند ، وارد مكه شد و فرياد برآورد : اي مردم پيروزمند كاروان خود را دريابيد ، كاروان خود را دريابيد ، بشتابيد و عجله كنيد اما باور نمي‌كنم به موقع برسيد ، زيرا محمد و افرادي كه از دين شما خارج شده‌اند براي تعرض به كاروان از مدينه بيرون شتافتند ، در اين موقع خواب عجيب و وحشتناكي كه « عاتِكَة » فرزند عبدالمطلب و عمه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله ديده بود دهان به دهان مي‌گشت و بر هيجان مردم مي‌افزود . جريان خواب اين بود كه او سه روز قبل در خواب ديده بود كه شخصي فرياد مي‌زند ، مردم به سوي قتلگاه خود بشتابيد و سپس اين منادي بر فراز كوه « ابوقبيس » رفت و قطعه سنگ بزرگي را از بالا به حركت درآورد ، اين قطعه سنگ متلاشي شد و هر قسمتي از آن به يكي از خانه‌هاي قريش اصابت كرد و نيز از درّه مكه

سيلاب خون جاري شد. هنگامي كه وحشت زده از خواب بيدار شد و به برادرش « عباس » خبر داد ، مردم در وحشت فرو رفتند ، اما هنگامي كه داستان اين خواب به گوش « ابوجهل » رسيد ، گفت : اين زن پيامبر دومي است كه در فرزندان عبدالمطلب ظاهر شده ، قسم به بت‌هاي « لات » و « عزي » كه سه روز مهلت مي‌دهيم اگر اثري از تعبير خواب او ظاهر نشد ، نامه‌اي را در ميان خودمان امضا مي‌كنيم كه « بني هاشم » دروغگوترين طوائف عربند ، ولي روز سوم كه از اين كار گذشت ، همان روزي بود كه فرياد قاصد ابوسفيان همه مكه را لرزان ساخت . و از آن‌جا كه بسياري از مردم مكه در اين كاروان سهمي داشتند مردم به سرعت بسيج شدند و حدود 950 نفر مرد جنگي كه جمعي از آن‌ها بزرگان و سرشناسان مكه بودند با 700 شتر و 100 رأس اسب به حركت درآمدند و فرماندهي لشكر

به عهده ابوجهل بود . از سوي ديگر ابوسفيان براي اين‌كه خود را از تعرض مسلمانان مصون بدارد ، مسير خود را تغيير داد و به سرعت به سوي مكه گام برمي‌داشت . پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله با 313 نفر كه تقريبا مجموع مسلمانان مبارز اسلام را در آن روز تشكيل مي‌دادند به نزديكي سرزمين بدر ، بين راه مكه و مدينه رسيده بود كه خبر حركت سپاه قريش به او رسيد . در اين هنگام با ياران خود مشورت كرد كه آيا به تعقيب كاروان ابوسفيان و مصادره اموال كاروان بپردازد و يا براي مقابله با سپاه آماده شود جمعي مقابله با سپاه دشمن را ترجيح دادند ولي گروهي از اين كار اكراه داشتند و ترجيح مي‌دادند كه كاروان را تعقيب كنند ، دليل آن‌ها هم اين بود كه ما به هنگام بيرون آمدن از مدينه به قصد مقابله با سپاه مكه نبوديم و آمادگي رزمي براي درگيري با آن‌ها نداريم در حالي كه آن‌ها با پيش‌بيني قطعي و آمادگي‌كافي براي جنگ، به‌سوي

ما مي‌آيند . اين دودلي و ترديد در اين گروه هنگامي افزايش يافت كه معلوم شد نفرات دشمن تقريبا بيش از سه برابر نفرات مسلمانان و تجهيزات آن‌ها چندين برابر تجهيزات‌مسلمانان است، ولي با همه اين حرف‌ها پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نظر گروه اول را پسنديد و دستور داد آماده حمله به سپاه دشمن شوند ، هنگامي كه دو سپاه با هم روبرو شدند ، دشمن نتوانست باور كند كه مسلمانان با آن نفرات و تجهيزات كم به ميدان آمده‌اند ، بلكه فكر مي‌كرد قسمت مهم سپاه اسلام در جايي مخفي شده‌اند تا به موقع حمله خود را به طور غافلگيرانه شروع كنند ، لذا شخصي را براي تحقيق فرستادند ، اما به زودي فهميدند كه جمعيت همان است كه ديده بودند . از طرفي همان‌طور كه گفتيم جمعي از مسلمانان در وحشت و ترس فرو رفته بودند و اصرارداشتند كه مبارزه با اين گروه عظيم كه هيچ‌گونه موازنه‌اي با آن‌ها ندارد صلاح نيست ، ولي پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله با اين وعده الهي آن‌ها را دلگرم ساخت و گفت : « خداوند به من وعده داده كه بر يكي از دو گروه پيروز خواهيد شد ، يا بر كاروان قريش يا بر لشكرشان و وعده خداوند تخلف‌ناپذير است ، به خدا سوگند گويا محل كشته شدن ابوجهل و عده‌اي از سران قريش را با چشم خود مي‌بينم ، سپس به مسلمانان دستور داد كه در كنار چاه بدر فرود آيند (« بدر » در اصل نام مردي از قبيله « جُهَيْنَة » بود كه چاهي در آن سرزمين احداث كرد ، بعدا آن چاه و آن سرزمين به نام سرزمين بدر و چاه بدر ناميده شد) . در اين گير و دار ابوسفيان توانست خود را با قافله از منطقه خطر رهايي بخشد و از طريق ساحل دريا (درياي احمر) از بيراهه به سوي مكه با عجله بشتابد و به وسيله قاصدي به لشكر پيغام فرستاد كه خدا كاروان شما را رهايي بخشيد ، من فكر مي‌كنم مبارزه با محمد در اين

شرايط لزوم ندارد چون
نمونه‌اي از مبارزات و جنگ‌هاي پيامبر (127)
دشمناني دارد كه حساب او را خواهند رسيد ، ولي رئيس لشكر ابوجهل به اين پيشنهاد تن در نداد و به بت‌هاي بزرگ « لات » و « عزي » قسم ياد كرد كه ما نه تنها با آن‌ها مبارزه مي‌كنيم بلكه تا داخل مدينه آن‌ها را تعقيب خواهيم كرد و يا اسيرشان مي‌كنيم و به مكه مي‌آوريم تا صداي اين پيروزي به گوش تمام قبايل عرب برسد . سرانجام لشكرقريش نيز وارد سرزمين بدرشد و غلامان خود را براي آوردن آب به سوي چاه فرستادند ، ياران پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله آن‌هارا گرفته و براي بازجويي به‌خدمت‌پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله آوردند ، حضرت از آن‌ها پرسيد : « شما كيستيد ؟ » گفتند : « غلامان قريشيم » ، فرمود : « تعداد لشكر چند نفر است » ، گفتند : « اطلاعي از اين موضوع نداريم » فرمود: « هر روز چند شتر براي غذا مي‌كشند » ، گفتند : « نُه تا ده شتر » ، فرمود: «جمعيت آن‌ها از نهصد تا هزار نفر است» (هر شتر خوراك يكصد مرد جنگي) . محيط ، محيط رعب‌آور و به راستي وحشتناكي بود ، لشكر قريش كه با ساز و برگ جنگي فراوان و نيرو و غذاي كافي و حتي زنان خواننده و نوازنده براي تهييج يا سرگرمي لشكر قدم به ميدان گذارده بودند ، خود را با حريفي روبروي مي‌ديدند كه باورشان نمي‌آمد ، با آن شرايط قدم به ميدان جنگ بگذارند . پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله كه مي‌ديد يارانش ممكن است ، از وحشت شب را به آرامي نخوابند و روز و فردا با جسم و روحي خسته در برابر دشمن قرار بگيرند ، طبق يك وعده الهي به آن‌ها فرمود : « غم مخوريد اگر نفراتتان كم است ، جمع عظيمي از فرشتگان آسمان به كمك شما خواهند شتافت و آن‌ها را كاملاً دلداري داده به پيروزي نهايي‌كه وعده‌الهي بود مطمئن‌ساخت به طوري كه آن‌ها شب را به آرامي خوابيدند . مشكل ديگري كه جنگجويان از آن وحشت داشتند ، وضع ميدان بدر بود كه از شن‌هاي نرم كه پاها
(128) پيامبر شناسي
در آن فرو مي‌رفت پوشيده بود ، در آن شب باران جالبي باريد ، هم توانستند با آب آن وضو بسازند ، خود را شستشو و صفا دهند و هم زمين زير پاي آن‌ها سفت و محكم شد و عجب اين‌كه اين رگبار در سمت دشمن به طوري شديد بود كه آن‌ها را ناراحت ساخت . خبر تازه‌اي كه به وسيله گزارشگران مخفي كه از لشكر اسلام شبانه به كنار اردوگاه دشمن آمده بودند ، دريافت شد و به سرعت در ميان مسلمانان انعكاس يافت اين بود كه آن‌ها گزارش دادند ، كه لشكر قريش با آن همه امكانات ، سخت بيمناكند گويي خداوندلشكري از وحشت در سرزمين قلب آن‌ها فرو ريخته است ، فردا صبح لشكر كوچك‌اسلام با روحيه‌اي‌نيرومند در برابر دشمن

صف كشيدند . قبلاً پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله به آن‌ها پيشنهاد صلح كرد تا عذر و بهانه‌اي باقي نماند و نماينده‌اي به ميان آن‌ها فرستادكه من دوست‌ندارم شمانخستين گروهي باشيد كه مورد حمله ما قرار مي‌گيريد ، بعضي از سران قريش مايل بودند اين دستي را كه به عنوان صلح به سوي آن‌ها دراز شده بفشارند و صلح كنند ، ولي باز ابوجهل مانع شد . سرانجام‌آتش جنگ شعله‌ور گرديد، «حمزه» عموي پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله و «علي» كه جوان‌ترين افراد لشكر بودند و جمعي ديگر از جنگجويان شجاع اسلام در جنگ‌هاي تن به تن كه سنت آن روز بود ، ضربات شديدي بر پيكر حريفان خود زدند و آن‌ها را از پاي درآوردند ، روحيه دشمن باز ضعيف‌تر شد ، ابوجهل فرمان حمله عمومي صادر كرد و قبلاً دستور داده بود آن دسته از اصحاب پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله را كه از مدينه‌اند به قتل برسانند و مهاجرين مكه را اسير كنند و براي انجام يك سلسله تبليغات به مكه آورند ، لحظات حساسي بود پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله به مسلمانان دستور داده بود زياد به انبوه جمعيت نگاه نكنند و تنها به حريفان خود بنگرند و

دندان‌ها را روي هم فشار دهند و سخن كمتر بگويند و از خداوند مدد بخواهند و از فرمان پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله در همه حال سر نپيچند و به پيروزي نهايي اميدوار باشند، پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله دست به‌سوي آسمان برداشت و عرض كرد : « يا رَبِّ اَنْ تَهْلِكَ هذِهِ الْعِصابَةُ ، لَمْ تُعْبَدْ : اگر اين گروه كشته شوند كسي ترا پرستش نخواهد كرد » . باد به شدت به سوي لشكر قريش مي‌وزيد و مسلمانان پشت به باد به آن‌ها حمله مي‌كردند ، استقامت و پايمردي و دلاوري‌هاي آن‌ها قريش را در تنگنا قرار داده بود ، در نتيجه هفتاد نفر از سپاه دشمن كه ابوجهل در ميان آن‌ها بود ، كشته شدند و در ميان خاك و خون غلطيدند و 70 نفر به دست مسلمانان اسير گشتند ولي مسلمانان تعداد كمي كشته بيشتر نداشتند و به اين ترتيب نخستين پيكار مسلحانه مسلمانان با دشمن نيرومندشان باپيروزي غيرمنتظره‌اي پايان گرفت .(1) اكنون كه چگونگي غزوه بدر را به طور فشرده دانستيم به تفسير آيه بازمي‌گرديم ، در آيه مورد بحث اشاره به وعده پيروزي اجمالي خداوند در جريان جنگ بدر شده و مي‌گويد : « به ياد بياوريد هنگامي را كه خداوند به شما وعده داد كه يكي از دو گروه (كاروان تجاري قريش با لشكر آن‌ها) در اختيار شما قرار خواهد گرفت » (وَ اِذْ يَعِدُكُمُ اللّهُ اِحْدَي الطّائِفَتَيْنِ اَنَّها لَكُمْ) . اما شما براي پرهيز از دردسرهاي جنگ و تلفات و ناراحتي‌هاي ناشي‌از آن « دوست مي‌داشتيد كاروان دراختيارتان

1- « نور الثقلين » ، جلد 2 ، از صفحه 121 تا 136 و « مجمع البيان » جلد

4 از صفحه 521 تا 523 (باختصار و تلخيص و در پاره‌اي از موارد با توضيح) .

(130) پيامبر شناسي

قراربگيرد، نه‌لشكر قريش »(وَ تَوَدُّونَ اَنَّ غَيْرَ ذاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ) . در روايات آمده است‌كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله به آن‌ها فرمود : « اِحْدَي الطّائِفَتَيْنِ لَكُمْ اِمَّا الْعيرُ وَ اِمَّا النَّفيرُ » كه « عير » به معني كاروان و « نَفير » به معني لشكر است ولي همان‌طور كه در آيه ملاحظه مي‌كنيد به جاي لشكر ، « ذاتِ الشَّوْكَةِ » و به جاي كاروان « غَيْرَ ذاتِ الشَّوْكَةِ » تعبير شده است . اين تعبير ، نكته لطيفي دربردارد ، زيرا « شَوْكَة » كه به معني قدرت و شدت است در اصل از « شَوْك » به معني « خار » گرفته شده ، سپس به سرنيزه‌هاي سربازان و بعد از آن به هرگونه اسلحه ، « شَوْكَة » گفته شده و از آن‌جاكه سلاح نشانه قدرت و شدت است به هرگونه قدرت و شدت نيز، شوكة اطلاق مي‌شود . بنابراين « ذاتِ الشَّوْكَةِ » به معني سربازان مسلح و « غَيْرَ ذاتِ الشَّوْكَةِ » به معني كاروان غيرمسلح است كه اگر مردان مسلحي هم در آن بوده ، مسلما قابل ملاحظه‌نبوده‌اند. يعني گروهي از شما روي حس راحت‌طلبي يا علاقه به منافع مادي ، ترجيح مي‌دادند كه با مال‌التجاره دشمن روبرو شوند ، نه با سربازان مسلح ، در حالي كه پايان جنگ نشان داد ، صلاح و مصلحت قطعي آن‌ها در اين بود كه قدرت نظامي دشمن را درهم بكوبند ، تا راه براي پيروزي‌هاي بزرگ آينده هموار گردد . لذا به دنبال آن مي‌گويد : « خدا مي‌خواهد به اين‌وسيله حق را باكلمات خود تثبيت‌كند و آيين اسلام‌را تقويت‌نمايد و ريشه‌كافران را قطع‌كند » (وَ يُريدُ اللّهُ اَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمتِه وَ يَقْطَعَ دابِرَ الْكفِرينَ) .(1)

بنابراين ، اين يك درس بزرگ عبرت

1- « دابِر » به‌معني‌دنباله و عقب چيزي است، بنابراين قطع‌دابر كنايه از ريشه‌كن ساختن مي‌باشد .

نمونه‌اي از مبارزات و جنگ‌هاي پيامبر (131)

براي همه شما مسلمانان بود كه در حوادث مختلف ، دورنگر و آينده ساز باشيد ، نه كوته‌بين و تنها به فكر امروز ، هر چند دورنگري و مآل‌انديشي مشكلات فراواني دربرداشته باشد و كوته‌بيني توأم با آسايش و منافع مادي زودگذر ، زيرا پيروزي نخست يك پيروزي ريشه‌دار و همه جانبه است ، اما پيروزي دوم يك پيروزي سطحي و موقت است . اين تنها درسي براي مسلمانان‌آن روز نبود، بلكه مسلمانان امروز نيز بايد از اين تعليم آسماني الهام بگيرند ، نبايد هرگز به خاطر مشكلات و ناراحتي‌ها و زحمات طاقت فرسا از برنامه‌هاي اصولي چشم بپوشند و به سراغ برنامه‌هاي غيراصولي ولي ساده و كم زحمت بروند .

لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَ يُبْطِلَ الْباطِلَ وَ لَوْ كَرِهَ‌الْمُجْرِمُونَ

تـا حـق تثبيـت شـــود و بـاَطـــلَ از ميـــان بـــرود هـرچنـــد مجـرمـان كـراهـــت داشتـــه باشنـد.(1)
آيا اين آيه تأكيد همان مطلبي است كه در آيه پيش گفته شد همان‌طور كه درنظر ابتدايي به چشم مي‌خورد؟ يا مطلب جديدي را دربردارد ، بعضي از مفسران مانند « فخر رازي » در تفسير « كبير » و نويسنده « المنار » در تفسيرش چنين گفته‌اند كه حق در آيه قبل اشاره به پيروزي مسلمانان در جنگ بدر بود ، اما حق در آيه دوم اشاره به پيروزي اسلام و قـرآن است كه نتيجه پيـروزي نظامي در جنـگ بدر بـود و به اين ترتيب ، پيروزي نظامي در آن شرايط خاص
1- 8 / انفال .

مقدمه‌پيروزي‌هدف و مكتب بود .
اِذْ تَسْتَغيثُـــونَ رَبَّكُـــمْ فَـاسْتَجـــابَ لَكُـــمْ اَنّـي مُمِـدُّكُـمْ بِـأَلْـفٍ مِـنَ الْمَـلاآئِكَـةِ مُـرْدِفيـــنَ
(به‌خاطر بياوري)زماني را (كه از شدت ناراحتي در ميدان بدر)از پروردگارتان تقاضاي كمك مي‌كرديد و او تقاضـاي شما را پذيرفت (و گفت) من شما را با يك هـزار از فرشتگـان كه پشت سر هم فرود مي‌آيند ياري مي‌كنم .(1)
« مُرْدِفينَ » از ماده « اِرْداف » به معني پشت سر هم قرار گرفتن است ، بنابراين مفهوم اين‌كلمه اين‌مي‌شود كه فرشتگان پشت سر يكديگر براي ياري مسلمانان فرود مي‌آمدند . در پاره‌اي از روايات آمده كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نيز با مسلمان‌ها در استغاثه و ياري طلبيدن از خداوند هم‌صدا بود ، دست خود را به سوي آسمان بلند كرده بود و عرضه مي‌داشت : « اَللّهُمَّ انْجِزْلي ما وَعَدْتَني اَللّهُمَّ اِنْ تَهْلِكَ هذِهِ الْعِصابَةُ لا تُعْبَدُ فِي الأَرْضِ : خداوندا وعده‌اي را كه به من داده‌اي تحقق‌بخش، پروردگارا اگر اين گروه مؤمنان نابود شوند پرستش تو از زمين برچيده خواهد شد » و آن قدر پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله به‌اين استغاثه و دعا ادامه‌داد كه عبا از دوشش بر زمين افتاد .(2) در اين هنگام « خداوند تقاضاي شما را پذيرفت و فرمود : من شما را با يك هزار نفر از فرشتگان كه پشت سر هم فرود مي‌آيند، كمك‌ياري‌مي‌كنم » (فَاسْتَجابَ لَكُمْ اَنّي مُمِدُّكُمْ بِأَلْفٍ مِنَ الْمَلآئِكَةِ مُرْدِفينَ).
1- 9 / انفال .
2- « مجمـع البيـان » ، ذيـل آيه .

وَ مـا جَعَلَـهُ اللّـهُ اِلاّ بُشْـري وَ لِتَطْمَئِـنَّ بِـه قُلُـوبُكُـمْ وَ مَـا النَّصْـرُ اِلاّ مِـنْ عِنْـدِ اللّـهِ اِنَّ اللّـهَ عَـزيـزٌ حَكيـمٌ

ولي خداوند اين را تنهـا براي شادي و اطمينـان قلب شما قرارداد وگرنــه پيروزي جــز از طرف خــدا نيست خداوند توانا و حكيم است .(1)

در ميان مفسران در اين زمينه گفتگوي بسيار شده است ، بعضي معتقدند كه فرشتگان رسما وارد صحنه نبرد شدند و با سلاح‌هاي مخصوص به خود به لشكر دشمن حمله كردند و عده‌اي از آن‌ها را به خاك افكندند ، پاره‌اي از روايات را نيز در اين زمينه نقل كرده‌اند . ولي قرائني در دست است كه نشان مي‌دهد نظر گروه دوم كه مي‌گويند : فرشتگان تنها براي دلگرمي و تقويت روحيه مؤمنان نازل شدند ، به واقع نزديك‌تر است . زيرا اولاً : در آيه فوق خوانديم كه مي‌فرمود : اين‌ها تمام براي اطمينان قلب شما بوده است كه با احساس اين پشت‌گرمي بهتر مبارزه كنيد ، نه اين‌كه آن‌ها اقدام به جنگ كرده باشند . ثانيا : اگر بنا شود فرشتگان ، شجاعانه سربازان دشمن را به خاك افكنده باشند چه فضيلتي براي مجاهدين بدر باقي خواهد ماند كه اين‌همه در روايات از آن‌ها سخن به ميان آمده است . ثالثا : تعـداد مقتولين‌بدر 70نفر بودندكه قسمت مهمي‌از آن‌ها باشمشير علي به‌خاك‌افتادند و قسمت ديگري به دست جنگجويان اسلام كه غالبا قاتلين آن‌ها در تاريخ به نام ذكر شده‌اند ، بنابراين چه باقي مي‌ماند براي فرشتگان و چه كسي را آن‌ها بــه خاك انداختند .

1- 10 / انفـــــــــال .

(134) پيامبر شناسي

اِذْيُغَشّيكُمُالنُّعاسَ اَمَنَةًمِنْهُ وَيُنَزِّلُعَلَيْكُمْ مِنَالسَّماآءِ ماآءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِه وَ يُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطنِ وَ لِيَرْبِطَ عَلي قُلُوبِكُمْوَ يُثَبِّــتَ بِـهِ الْاَقْــدامَ

(به‌خاطر بياوريد) هنگامي را كه خواب سبكي كه مايه آرامش از ناحيه خدابود شما را فروگرفت و آبي‌از آسمان‌براي‌شما فروفرستاد تا با آن‌شما را پاك و پليدي شيطان را از شما دور سازد و دل‌هاي شما را محكم و گام‌ها را با آن ثابت دارد .(1)

«يُغَشّي» از ماده « غِشْيان » به معني پوشاندن و احاطه كردن است ، گويي خواب همچون پرده‌اي بر آن‌ها افكنده شد و آن‌ها را پوشاند . «نُعاس» به ابتداي خواب و يا خواب كم و سبك و آرام‌بخش گفته مي‌شود و شايد اشاره به اين است كه در عين استراحت آن‌چنان خواب عميقي بر شما مسلط نشد كه دشمن بتواند از موقعيت استفاده كرده و بر شما شبيخون بزند . و به اين ترتيب مسلمانان در آن شب پراضطرار ، از اين نعمت بزرگي كه فرداي آن روز در ميدان مبارزه به آن‌ها كمك فراواني كرد بهره گرفتند . سومين موهبتي را كه در آن ميدان به شما ارزاني داشت اين بود، «كه

1- 11 / انفـــــــــال .

آيا فرشتگان جنگيدند (135)
آبي از آسمان براي شما فرو فرستاد» (وَ يُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمآءِ مآءً). « تا به وسيله آن شما را پاك و پاكيزه كند و پليدي شيطان را از شما دور سازد » (لِيُطَهِّرَكُمْ بِه وَ يُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطنِ) . اين پليدي ممكن است وسوسه‌هاي شيطاني بوده و ممكن است پليدي جسماني بر اثر جنابت بعضي در آن شب و يا هر دو و در هر حال اين آب حياتبخش كه در گودال‌هاي اطراف بدر جمع شده بود ، در حالي كه دشمن چاه‌ها را در اختيار گرفته بود و مسلمانان نياز شديدي براي شستشو و رفع عطش به آن داشتند همه اين پليدي‌ها را شست و با خود برد. به‌علاوه « خدا مي‌خواست با اين نعمت دل‌هاي شما را محكم دارد » (وَ لِيَرْبِطَ عَلي قُلُوبِكُمْ) و نيز « مي‌خواست در آن شنزار كه پاي شما فرو مي‌رفت و لغزنده بود ، به وسيله ريزش باران گام‌هاي شما را محكم كند » (وَ يُثَبِّتَ بِهِ الأَقْدامَ) .
اِذْ يُوحي رَبُّكَ اِلَي الْمَلآئِكَةِ اَنّي مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذينَ ءَامَنُوا سَأُلْقي فيقُلُوبِ الَّذينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ فَاضْرِبُوا فَوْقَ الأَعْناقِوَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنانٍ
(به‌خاطر بياوريد) موقعي را كه پروردگارت به فرشتگاني وحي كرد من با شما هستم كساني را كه ايمان آورده‌اند ثابت قدم بداريد، به زودي در دل‌هاي كافران ترس و وحشت مي‌افكنم ضربه‌ها را بر بالاتر از گردن (بر سرهاي دشمنان) فرود آريد و دست و پاي آن‌ها را از كار بيندازيد .(1)
1- 12 / انفال .
(136) پيامبر شناسي
« بَنان » جمع « بَنانَة » به معني سرانگشت دست يا پا و يا خود انگشتان است و در آيه موردبحث مي‌تواند كنايه از دست و پا بوده باشد و يا به معني اصليش كه انگشتان است ، زيرا قطع شدن انگشتان و از كار افتادن آن‌ها اگر در دست باشد قدرت حمل سلاح‌را ازانسان مي‌گيرد و اگر در پا باشد، قدرت حركت‌را. و اين راستي عجيب بود كه ارتش نيرومند قريش در برابر سپاه كوچك مسلمانان ، طبق نقل تواريخ ، آن‌چنان روحيه خود را باخته بود كه جمعي از درگير شدن با مسلمانان بسيار وحشت داشتند ، گاه پيش خود فكر مي‌كردند اين‌ها افراد عادي نيستند بعضي مي‌گفتند: مرگ را بر شترهاي خويش حمل كرده و از يثرب (مدينه) برايتان سوغات آورده‌اند . شك نيست كه اين رعب‌افكني در دل دشمن كه از عوامل مؤثر پيروزي بود بدون حساب نبود ، آن پايمردي مسلمانان ، آن نماز جماعت و شعارهاي گرم و داغشان ، آن اظهار وفاداري مؤمنان راستين و سخناني همچون سخنان «سعدبن‌معاذ»كه به‌عنوان نمايندگي از طرف انصار به پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله عرض كرد : « پدر و مادرم به فدايت باد اي رسول

خدا ما به تو ايمان آورده‌ايم و به نبوت تو گواهي داده‌ايم كه هر چه مي‌گويي از طرف خدا است ، هر دستوري را مي‌خواهي بده و از اموال ما هر چه مي‌خواهي برگير ، به خدا سوگند اگر به ما فرمان دهي كه در اين دريا (اشاره به درياي احمر كه در آن نزديكي بود) فرو رويم فرو خواهيم رفت ، ما آرزو داريم خداوند به ما توفيق دهد خدمتي كنيم كه مايه روشني چشم تو شود » ، آري اين‌گونه سخنان كه به هر حال در ميان دوست و دشمن پخش مي‌شد به اضافه آن‌چه قبلاً از استقامت مردان و زنان مسلمان در مكه ديده

آيا فرشتگان جنگيدند (137)

بودند ، همگي دست به دست هم داد و وحشت براي دشمنان آفريد . باد شديدي كه به سوي جبهه دشمن مي‌وزيد و رگباري كه بر آن‌ها فرود آمد و خاطره وحشتناك خواب « عاتِكَة » در مكه و مانند اين‌ها عوامل ديگري براي‌وحشت و اضطراب‌آن‌ها بود. سپس فرماني‌راكه درميدان بدر به‌وسيله پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله به مسلمانان داده بود ، به ياد مي‌آورد و آن اين بود كه هنگام نبرد با مشركان از ضربه‌هاي غيركاري بپرهيزيد و نيروي خود را در آن صرف نكنيد ، بلكه ضربه‌هاي كاري بر پيكر دشمن فرود آريد « ضربه‌بر بالاتراز گردن، بر مغزها و سرهاي‌آن‌ها فرودآريد » (فَاضْرِبُوا فَوْقَ‌الأَعْناقِ) . « و دست و پاي آن‌هــا را از كار بيندازيــد» (وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنانٍ).

يـاآ اَيُّهَـا الَّـذيـنَ ءَامَنُواآا اِذا لَقيتُمُ الَّذينَ كَفَرُوا زَحْفا فَلا تُوَلُّوهُمُ الاَدْبارَ
اي كسانــي كه ايمــان آورده‌ايــد هنگامـي كه با انبــوه كافـران در ميدان نبرد روبرو شويد به آن‌ها پشت نكنيد .(1)
«لَقيتُم» از مادّه « لِقاء » به معني اجتماع و روبرو شدن است ولي در بسياري از موارد به معني روبرو شدن در ميدان جنگ آمده است .
«زَحْف» در اصل به معناي حركت كردن به سوي چيزي است آن‌چنان كه پاها به سوي زمين كشيده شود ، همانند حركت كودك قبل از آن‌كه راه بيافتد و يا شتر به هنگام خستگي كه پاي خود را به روي زمين مي‌كشد سپس به حركت لشكر انبوه نيز گفته شده است زيرا از دور چنان به نظر مي‌رسد كه گويي روي زمين مي‌لغزند و به

1- 15 / انفـــــــال .

پيش مي‌آيند . در آيه فوق به كار بردن كلمه « زَحْف » اشاره به اين است كه هر چند دشمن از نظر نفرات و تجهيزات فراوان و شما در اقليّت قرار داشته باشيد نبايد از ميدان مبارزه فرار كنيد همان‌گونه كه نفرات دشمن در ميدان بدر چند برابر شما بود و پايداري به خرج داديد و سرانجام پيروز شديد . اصولاً فرار از جنگ يكي از بزرگترين گناهان در اسلام محسوب مي‌شود منتهي با توجه به بعضي از آيات قرآن ، آن را مشروط به اين دانسته‌اند كه جمعيت دشمن حدّاكثــر دو برابر مسلمانــان بوده باشــد كه بحث آن به خواست خداوند در همين سوره ذيل آيه 65 و 66 خواهد آمد .
وَ مَــنْ يُوَلِّهِــمْ يَوْمَئِـذٍ دُبُــرَآهُ اِلاّ مُتَحَرِّفــا لِقِتـالٍ اَوْ مُتَحَيِّزا اِلي فِئَةٍ فَقَدْ باآءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللّهِ وَ مَأْويهُ جَهَنَّمُ وَ بِئْسَ الْمَصيرُ
و هركس درآن هنگام به آن‌ها پشت‌كند، مگر درصورتي‌كه هدفش كناره‌گيري از ميدان براي حمله مجدد و يا به‌قصدپيوستن به‌گروهي (از مجاهدان) بوده باشد، (چنين كسي) گرفتـار غضب پروردگار خواهد شد و مأواي او جهنم و چه بدجايگاهي‌است .(1)
در اين آيه دو صورت از مسأله فرار ، استثناء شده كه در ظاهر شكل فرار دارد اما در باطن شكل مبارزه و جهاد . نخست صورتي است كه از آن تعبير به « مُتَحَرِّفا لِقِتال » شده «مُتَحَرِّف» از مادّه « تَحَرُّف » به معناي كناره‌گيري از وسط به اطراف و كناره‌ها است و منظور از اين جمله اين است كه جنگ‌جويان به عنوان يك تاكتيك جنگي از برابر

1- 16 / انفـــــــال .

دشمن بگريزند و به كناري بروند كه او را به‌دنبال خود بكشانند و ناگهان ضربه غافلگيرانه را بر پيكراو واردسازند و يا به‌صورت جنگ و گريز دشمن را خسته كنند كه جنگ گاهي حمله و گاهي عقب‌نشيني به‌عنوان حمله مجدّداست و به‌قول عرب‌ها « اَلْحَرْبُ كَرٌّ وَ فَرٌّ » . شكل دوم آن است كه جنگجويي خود را در ميدان تنها بيند و براي پيوستن به گروه جنگجويان عقب‌نشيني كند و پس از پيوستن به آن‌ها حمله را آغاز نمايد . به هر حال دستور تحريم فرار از ميدان نبايد به شكل خشكي تفسير شود كه مانورها و تاكتيك‌هاي جنگي را از ميان ببرد همان مانورهايي كه سرچشمه بسياري از پيروزي‌ها است . و در پايان آيه مي‌فرمايد نه تنها فرارکنندگان گرفتار خشم خدا مي‌شوند بلكه « جايگاه آنها دوزخ و چه بد جايگاهي است » (وَ مَأْويهُ جَهَنَّمُ وَ بِئْسَ الْمَصيرُ). جمله « باءَ » از مادّه « بَواء » به معناي مراجعت و منزل گرفتن آمده ، ولي ريشه آن به معناي صاف و مسطح كردن يك محلّ و مكان است و از آن‌جا كه انسان به هنگام منزل گرفتن محلّ خود را صاف و مسطح مي‌كند اين كلمه به اين معنا آمده است ، همچنين چون انسان به منزلگاه خويش مراجعت مي‌كند به معناي بازگشت نيز آمده است و در آيه بالا اشاره به اين است كه آن‌ها مشمول غضب مستمرّ و مداوم پروردگار مي‌شوند گويي در خشم و غضب پروردگار منزل گرفته‌اند. « مَأوي » در اصل به معناي پناهگاه است و اين‌كه در آيه بالا مي‌خوانيم مأواي فرارکنندگان از جهاد جهنّم است اشاره به اين است كه آن‌ها با فرار مي‌خواهند پناهگاهي براي خود انتخاب كنند كه از هلاكت مصون بمانند ولي به عكس پناهگاه آن‌ها جهنّم مي‌شود نه تنها در جهان ديگر بلكه در اين جهان نيز در جهنمي سوزان از ذلّت و بدبختي و شكست و محروميّت ، پناه خواهند گرفت. لذا در كتاب

(140) پيامبر شناسي

« عيون‌الاخبار » امام« علي بن موسي الرضا » در پاسخ يكي از دوستانش كه از فلسفه بسياري از احكام سؤال مي‌كند در زمينه فلسفه تحريم فرار از جهاد مي‌نويسد : « خداوند به اين دليل فرار از جهاد را تحريم كرده كه موجب وهن و سستي در دين و تحقير برنامه پيامبران و امامان و پيشوايان عادل مي‌گردد و نيز سبب مي‌شود كه آن‌ها نتوانند بر دشمنان پيروز شوند و دشمن را به خاطر مخالفت با دعوت به توحيد پروردگار و از اجراي عدالت و ترك ستمگري و از ميان بردن فساد كيفر دهند ، به علاوه سبب مي‌شود كه دشمنان در برابر مسلمانان جسور شوند و حتي مسلمانان به‌دست‌آن‌هااسير و مقتول‌گردند و سرانجام‌آيين‌خداوند عزّوجلّ برچيده‌شود ».(1) درميان‌امتيازات فراواني‌كه‌علي داشت و گاهي خودش به عنوان سرمشق براي ديگران به آن اشاره مي‌كند همين مسأله عدم فرار از ميدان جهاد است آن‌جا كه مي‌فرمايد: « اِنّي لَمْ اِفَرَّ مِنَ‌الزَّحْفِ قَطُّ وَ

لَمْيُبارَزَني اَحَدٌاِلاّ سَقَيْتُالاَرْضَ مِنْ دَمِه: من هيچ‌گاه‌از برابر انبوه دشمن فرار نكردم (با اين‌كه در طول عمرم در ميدان‌هاي زياد شركت جستم) و هيچ‌كس درميدان جنگ بامن روبرونشد مگر اين‌كه‌زمين‌را ازخونش سيراب‌كردم » .(2)

1- « نور الثقليــن » ، جلـــد 2 ، صفحه 138 .

2- « نور الثقلين » ، جلد 2 ، صفحه 139 .

ياآ اَيُّهَـا الَّذينَ ءَامَنُوا لا تَخُونُوا اللّهَ وَ الرَّسُولَ وَ تَخُونُوآا اَمنتِكُمْ وَ اَنْتُمْ تَعْلَمُونَ
اي كساني كه ايمــان آورده‌ايد به خــدا و پيامبــر خيانت نكنيــد و (نيز) در امانات خود خيانت روا مداريد در حالي‌كه متوجهيــد و مي‌دانيــد .(1)
« خيانت » در اصل به معناي خودداري از پرداخت حقّي است كه انسان پرداختن آن را تعهد كرده و آن ضد « امانت » است . خيانت به خدا و پيامبر آن است كه اسرار نظامي مسلمانان را به اختيار ديگران بگذارند و يا دشمنان را در مبارزه خود تقويت كنند و يا به‌طور كلّي واجبات و محرمات و برنامه‌هاي الهي را پشت سر بيفكنند ، لذا از « ابن عباس » نقل شده كه هر كس چيزي از برنامه‌هاي اسلامي را ترك كند يك نوع خيانت نسبت به خدا و پيامبر مرتكب شده است. سپـس مـي‌گـويـد : « در امانات خود نيز خيانت نكنيد » (وَ تَخُونُوآا اَمنتِكُمْ) .(2) امانت گرچه معمولاً به امانت‌هاي مالي گفته مي‌شود ولي در منطق قرآن مفهوم وسيعي دارد كه تمام شؤن زندگي اجتماعي و سيـاسي و اخلاقي را دربرمي‌گيرد ، لذا در حديث وارد شده‌كه « اَلْمَجالِسُ بِالْأمانَةِ : گفتگوهايي كه در جلسه خصوصي مي‌شود امانت است » .
1- 27 / انفـــــــــــــــــال .
2- « تَخُونُوا » در اصل « لا تَخُونُوا » است كه «لا» به قرينه جمله سابق محذوف گرديده است .

و در حديث ديگري مي‌خوانيم : « اِذا حَدَثَ الرَّجُلُ بِحَديثٍ ثُمَّ الْتَفَتَ فَهُوَ اَمانَةٌ : هنگامي كه كسي براي ديگري سخني نقل كند سپس به اطراف خود بنگرد (كه آيا كسي آن را شنيده يا نه) اين سخن امانت است » .
روي اين جهت آب و خاك اسلام در دست مسلمانان امانت الهي است ، فرزندان آن‌ها امانت هستند و از همه بالاتر قرآن مجيد و تعليماتش امانت بزرگ پروردگار محسوب مي‌شود . بعضي گفته‌اند امانت خدا آيين اوست و امانت پيامبر سنّت اوست و امانت مؤمنان اموال و اسرار آن‌ها مي‌باشد ولي امانت در آيه فوق همه را شامل مي‌شود . به هرحال خيانت در امانت از منفورترين اعمال و از زشت‌ترين گناهان است ، كسي كه در امانت خيانت مي‌كند در حقيقت منافق است، چنان‌كه در حديث‌از پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نقل شده: «ايَةُ الْمُنافِقِ ثَلاثٌ ؛ اِذاحَدَثَ كَذَبَ وَ اِذا وَعَدَ اَخْلَفَ وَ اِذَا ائْتُمِنَ خانَ وَ اِنْ صامَ وَ صَلّي وَ زَعَمَ اَنَّهُ مُسْلِمٌ : نشانه منافق سه چيز است : هنگام سخن دروغ مي‌گويد و به هنگامي وعده مي‌دهد

تخلف مي‌كند و به هنگامي كه امانتي نزد او بگذارند خيانت مي‌نمايد ، چنين كسي منافق است هرچند روزه بگيرد و نماز بخواند و خود را مسلمان بداند » . اصولاً ترك خيانت در امانت از وظايف و حقوق انساني است يعني حتي اگر صاحب امانت مسلمان هم نباشد نمي‌توان در امانت او خيانت كرد . در پايان آيه مي‌گويد : ممكن است از روي اشتباه و بي‌اطلاعي چيزي را كه خيانت است مرتكب‌شويد ولي هرگز آگاهانه اقدام به‌چنين كاري نكنيد (وَ اَنْتُمْ تَعْلَمُونَ) .
خيانت به پيامبر، خيانت به خداست (143)

إِنَّ الَّذينَ كَفَروُا وَ صَـدُّوا عَنْ سَبيـلِ اللّهِ وَ شـاقُّواالرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ ما تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدي لَنْ يَضُرُّوا اللّهَ شَيْئا وَ سَيُحْبِطُ‌اَعْمالَهُمْ
كساني كه كافر شدند و مردم را از راه خدا بازداشتند و بعد از روشن شدن حق، به مخالفت با رسول خدا برخاستند، هرگز زياني به خدا نمي‌رسانند و به زودي اعمالشان را نابود مي‌كند.(1)
اين گروه ممكن است همان مشركان مكه باشند و يا كفار يهود مدينه و يا هر دو ، زيرا تعبير بـه « كُفْر » و « صَدّ عَنْ سَبيلِ اللّه » (بازداشتن مردم از راه خدا) و « شاقُّوا الرَّسُول » (مخالفت و دشمني با پيامبر) در مورد هردو گروه در آيات قرآن آمده است. تعبير « تبيين هدايت » ، در مورد مشركان مكه از طريق معجزات بود و در مورد كفار اهل كتاب ، از طريق كتاب آسماني آن‌ها بود. حبط اعمال آن‌هايا اشاره به كارهاي نيكي است كه احيانا انجام مي‌دادند، مانند ميهمان‌نوازي، انفاق و كمك به‌ابن‌السّبيل و يااشاره به‌عقيم‌ماندن نقشه‌هاي‌آن‌ها برضداسلام است. به هر حال اين گروه داراي‌سه‌وصف‌بودند؛«كفر»، «صدّ عن‌سبيل‌اللّه و «دشمني و عداوت‌باپيامبر»كه يكي‌مخالفت‌باخدابودوديگري‌با بندگان خدا و ديگري‌با رسول‌خدا.
يـا اَيُّهَـا الَّذيـنَ امَنُـوا اَطيعُـوا اللّـهَ وَ اَطيعُـوا الرَّسُــولَ وَ لا تُبْطِلُــوا اَعْمالَكُـــمْ
1- 32 / محمّـــــــــــــد .
(144) پيامبر شناسي
اي كساني كه ايمــان آورده‌ايــد ! اطاعــت كنيد خـدا و اطاعت‌كنيد رسول خدا را و اعمــال خود را باطل مسازيـد !(1)
در حقيقت برنامه‌هاي مؤمنان در همه‌چيز نقطه مقابل گروه كافر و منافق است ، آن‌ها با فرمان خدا مخالفت مي‌كنند و اين‌ها اطاعت ، آن‌ها به عداوت و دشمني با پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله برمي‌خيزند و اين‌ها فرمانبردارند ، آن‌ها اعمالشان بر اثر كفر و ريا و منت و مانند آن نابود مي‌شـود ، امـا اين‌ها با ترك اين امور پاداش اعمالشـان در پيشگـاه خــدا محفوظ است. به هرحــال لحن آيه نشان مي‌دهــد كه در ميان مؤمنــان آن‌روز نيز افــرادي بوده‌اند كه در مسأله اطاعت خداوند و رســول و حفظ اعمالشــان از باطل شــدن ، كوتاهي‌هايــي داشته‌انــد كه خداوند بــا اين آيــه به آن‌ها اخطـار مي‌كنـد .

اِنّـــا فَتَحْنـــــا لَـــكَ فَتْحـــا مُبينـــا
ما براي‌تو پيروزي‌آشكاري فراهم‌ساختيم .(2)
درنخستين‌آيه سوره بشارت‌عظيمي‌به پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله داده‌شده است، بشارتي كه طبق بعضي از روايات نزد پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله محبوب‌تر از تمام جهان بود. پيروزي چشمگيري كه آثار آن در كوتاه مدت و دراز مدت در پيشرفت اسلام و زندگي مسلمانان آشكار شده و مي‌شود، فتحي كه در طول تاريخ اسلام كم نظير يا بي‌نظير بود. در اين‌جا گفتگو و بحث
1- 33 / محمّد .
2- 1 / فتح .
پيامبر و جريان صلح حديبيه (145)
عظيمي در ميان مفسران درگرفته است كه منظور از اين فتح ، كدام فتح است؟ اكثر مفسران آن را اشاره به پيروزي عظيمي مي‌دانـد كـه از « صلح حديبيه » نصيـب مسلمانان شـد. اما براي روشن شدن تفسير اين آيات بايد قبل از هر چيز فشـرده‌اي از داستـان حديبيه را در اين‌جا بياوريم كه به منزله شأن نزول آن اسـت .
در سال ششم هجرت ماه ذي‌القعده پيغمبر اكرم صلي‌الله‌عليه‌وآله به قصد عمره به سوي مكه حركت كرده و همه مسلمانان را تشويق به شركت در اين سفر نمود ، اما گروهي خودداري كردند ، ولـي جمـع كثيـري از مهاجـران و انصـار و اعراب باديه‌نشين در خدمتش عازم مكه شدند. اين جمعيت كه در حدود يكهزار و چهارصد نفر بودند همگي لباس احرام بر تن داشتنــد و جز شمشيـر كه اسلحه مسافران محسوب مي‌شد هيـچ سلاح جنگي با خود برنداشتند. هنگامي كه پيامبر به « عُسْفان » در نزديكي مكه رسيد با خبر شدكه قريش تصميم گرفته‌انـد از ورود او به مكه جلوگيري نمايند ، تا اين‌كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله به « حُدَيْبِيَّهْ » رسيد (« حديبيه » روستايي است در بيست كيلومتري مكه كه به مناسبت چاه و يا درختي كه در آن‌جا بوده، به اين نام ناميده مي‌شد .) حضرت فرمود همين‌جا توقف كنيد ، عرض كردند در اين‌جا آبي وجود ندارد ، پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله از طريق اعجاز از چاهي كه درآن‌جابود آب براي يارانش فراهم ساخت. در اين‌جا سفرايي ميان قريش و پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله رفت و آمد كردند تا مشكل به نحوي حل شود ، سرانجام « عروة ابن‌مسعود ثقفي » كه مرد هوشياري بود از سوي قريش خدمت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله آمد ، پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله فرمود : من به قصد جنگ نيامده‌ام و تنها هدفم زيارت

خانه خدا است ، ضمنا عروه در اين ملاقات منظره وضو گرفتن پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله را كه اصحاب اجازه نمي‌دادند قطره‌اي از آب وضوي او به
(146) پيامبر شناسي
روي زمين بيفتد مشاهده كرد و هنگام بازگشت به قريش گفت : من به دربار كسري و قيصر و نجاشي رفته‌ام ، هرگز زمامداري‌را درميان قومش به‌عظمت محمد صلي‌الله‌عليه‌وآله در ميان‌يارانش‌نديدم و اگر تصوركنيدكه آن‌ها دست‌از محمد صلي‌الله‌عليه‌وآله بردارند، اشتباه‌بزرگي است، شما باچنين افراد ايثارگري روبرو هستيد ، تصميمتـان را بگيريد. در اين ميان پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله به « عمر » پيشنهاد فرمود كه به مكه رود و اشراف قريش را از هدف اين سفر آگاه سازد ، عمر گفت قريش با من عداوت شديدي دارند و من از آن‌ها بيمناكم ، بهتر اين است كه « عثمان » به اين كار مبادرت ورزد ، عثمان به سوي مكه آمد و چيزي نگذشت كه در ميان مسلمانان شايع شد او را كشته‌اند ، در اين‌جا پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله تصميم به شدت عمل گرفت و در زير درختي كه در آن‌جا بود با يارانش تجديد بيعت كرد كه به نام « بيعت رضوان » معروف شد و با آنان عهد بست كه تا آخرين نفس مقاومت كنند ، ولي چيزي نگذشت كه عثمان سالم بازگشت و به دنبال او قريش « سهيل ابن عمرو » را بـراي مصالحه خدمـت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله فرستادنـد ، ولي تأكيـد كردند كه امسال به هيچ‌وجه ورود او به مكه ممكن نيست .
بعد از گفتگوهاي زياد پيمان صلحي منعقد شد كه يكي از موادش همين بود كه مسلمانان آن سال را از عمره چشم بپوشند و سال آينده به مكه بيايند ، مشروط بر اين‌كه بيش از سه روز نمانند و سلاحي جز سلاح مسافر با خود نياورند و مواد متعدد ديگري داير بر امنيت جاني و مالي مسلمانان كه از مدينه وارد مكه مي‌شوند و همچنين 10 سال متاركه جنگ ميان مسلمين و مشركين و آزادي مسلمانان مكه در انجام فرايض مذهبي در آن گنجانيده شد. ايـن پيمـان در حقيقـت يـك پيمـان عـدم تعـرض همـه جانبه بود كه به جنگ‌هاي مداوم و مكرر بين مسلمانان و مشركان موقتا
پيامبر و جريان صلح حديبيه (147)
پايان مـي‌داد. «متن پيمان صلح» از اين قرار بود كه پيامبر اكرم صلي‌الله‌عليه‌وآله به علي دستور داد : « بنويس : « بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمنِ الرَّحيمِ » ، « سهيل بن عمرو » كه نماينده مشركان بود ، گفت : « من با چنين جمله‌اي آشنا نيستم ، بنويس : " بِسْمِكَ اللّهُمَّ" » ، پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله فرمود : « بنويس : " بِسْمِكَ اللّهُمَ" » . سپس فرمـود : « بنويس ، اين چيزي است كه محمـد رسـول اللّه صلي‌الله‌عليه‌وآله با « سهيل بن عمـرو » مصالحــه كـرده » ، « سهيـل » گفـت : « ما اگر تو را

« رسـول اللّه » مي‌دانستيم ، با تو جنگ نمي‌كرديم ، تنها اسم خودت و اسم پـدرت را بنويس » ، پيغمبر صلي‌الله‌عليه‌وآله فرمود : « مانعي ندارد، بنويس: « اين چيزي است كه « محمد بن عبداللّه » با « سهيـل بـن عمـرو » صلـح كـرده كه ده سـال متاركـه جنــگ شـود تـا مردم امنيت خود را بازيابند ». علاوه بر ايـن هر كس از قريـش بـدون اجازه وليش نزد محمّد بيايد (و مسلمان شود) او را بازگردانـد و هر كس از آن‌ها كه با محمّد هستند نزد قريش بازگردد بازگرداندن او لازم نيست. همه آزادند هر كس مي‌خواهـد در پيمان محمّـد و هر كس مي‌خواهد در پيمان قريش وارد شود. طرفين متعهدند كه نسبت به يكديگر خيانت نكنند (و جان و مال يكديگر را محترم بشمارند). از اين گذشته محمّد امسال بـاز مي‌گردد و وارد مكه نمي‌شود، اما سال آينده ما به مدت سه روز از مكه بيرون مي‌رويم و يارانش بيايند اما بيش از سه روز توقف نكنند (و مراسم عمره را انجام دهند و بازگردند) به شرط اين‌كه جز اسلحه مسافـر يعني شمشير ، آن‌هم در غلاف سلاح ديگري به همراه نداشته باشند ». بـر ايـن پيمـان صلح گروهي از مسلمانان و مشركان گواهي داده و كاتب عهدنامه « علي بن ابيطالـب » بود .(1) در اين‌جا پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله

1- « تــاريخ طبــري » ، جلد 2 ، صفحه 281 .

(148) پيامبر شناسي

دستور داد شترهاي قرباني را كه به همراه آورده بودند در همان‌جا قرباني كنند ، سرهاي خود را بتراشند و از احرام به در آيند . اما اين امر براي جمعي از مسلمانان سخت‌ناگوار بود. چراكه بيرون‌آمدن ازاحرام بدون‌انجام مناسك‌عمره در نظر آن‌ها امكان‌پذير نبود، ولي پيغمبر اكرم صلي‌الله‌عليه‌وآله شخصا پيشگام شد و شتران قرباني را نحر فرمود و از احرام بيرون آمد و به مسلمانان تفهيم نمود كه اين استثنايي است در قانون احرام و قرباني كه از سوي خداوند قرار داده شده است. مسلمين هنگامي كه چنين ديدند تسليم شدند و دستور پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله دقيقا اجرا شد و از همان‌جا آهنگ مدينه كردند ، اما كوهي از غم و اندوه بر قلب آن‌ها سنگيني مي‌نمود ، چراكه ظاهر قضيه مجموع اين مسافرت يك ناكامي و شكست بود ولي خبر نداشتند كه در پشت داستان صلح حديبيه چه پيروزي‌هايي براي مسلمانان و آينده اسلام نهفته اســت و در همیــن هنگـام بـود كه سـوره فتــح نازل شــد و بشارت فتــح عظيمي را به پيامبــر گرامي اســلام داد .(1)

يك مقايسه اجمالي ميان وضع مسلمانان در سال ششم هجرت (هنگام صلح حديبيه) و دو سال بعد كه با ده‌هزار سرباز مجهز براي فتح مكه حركت كردند تا به پيمان‌شكني مشركان پاسخ دندان‌شكني دهند و سرانجام بدون كم‌ترين برخورد نظامي مكه را گشودند ، چراكه قريش كم‌ترين قدرت مقاومت در خود نمي‌ديدند ، نشان مي‌دهد كه بازتاب

1- « سيـــره ابـــن هشـــام » ، جلـــد 3 ، صفحـــه 321 .

صلـح حديبيـه تا چـه حـد گستـرده بـود. به طور خلاصـه مسلمانـان از ايـن صلـح چند امتياز و پيـروزي مهـم به شرح زير به دسـت آوردنـد .

ـ عملاً به فريب‌خوردگـان مكه نشان دادنـد كه آن‌ها قصـد كشتار ندارنـد و براي شهر مقـدس مكـه و خانـه خـدا احتـرام فـراوان قـائلنـد ، همين امـر سبـب جلـب قلـوب جمـع كثيـري بـه سـوي اسـلام شـد .

ـ قريـش براي اوليـن بـار اسـلام و مسلميـن را به رسميـت شناختنـد ، مطلبـي كه دليل بر تثبيـت موقعيت آن‌ها در جزيـره عربستان بود .

ـ بعداز صلح‌حديبيه مسلمانان به‌راحتي مي‌توانستند همه جا رفت و آمد كنند و جان و مالشان محفوظ بماند و عمـلاً با مشركـان از نزديـك تمـاس پيدا كردنـد ، تماسـي كه نتيجه‌اش شناخـت بيشتر اسـلام از سوي مشركـان و جلـب توجـه آن‌هـا بـه اسـلام بـود .

ـ بعد از صلح حديبيه راه براي نشر اسلام در سراسر جزيره عرب گشوده شده و آوازه صلح‌طلبي‌پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله اقوام‌مختلفي را كه برداشت غلطي‌از اسلام و شخص پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله داشتند به تجديد نظر وادار كرد و امكانات وسيعي از نظـر تبليغاتي به‌دست مسلمانـان افتـاد .

ـ صلح‌حديبيه‌راه را براي‌گشودن«خيبر»وبرچيدن‌اين‌غده‌سرطاني‌يهودكه‌بالفعل و بالقوه‌خطرمهمي‌براي اسلام و مسلمين محسوب مي‌شد هموار ساخت .

ـ اصولاً وحشت‌قريش ازدرگيري باسپاه‌هزار و چهارصدنفري پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله كه هيچ سلاح مهم جنگي با خود

نداشتند و پذيرفتن شرايط صلح خود عامل مهمي براي تقويت روحيـه طرفداران اسلام و شكست مخالفان بود كه تا ايـن انـدازه از

مسلمـــانــان حســاب بردند .
ـ بعداز ماجراي‌حديبيه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نامه‌هاي متعددي‌به سران كشورهاي بزرگ ايران و روم و حبشه و پادشاهان بزرگ جهان نوشت و آن‌ها را به‌سوي اسلام دعوت كرد و اين به‌خوبي نشان مي‌دهد كه تا چه حد صلح حديبيه اعتماد به نفس به مسلمين داده بود كه نـه تنهـا در جزيره عرب كه در دنياي بزرگ آن روز راه خود را به پيش مي‌گشودند. از آن‌چـه گفته شـد ، به‌خوبي مي‌توان درك‌كرد كه صلح حديبيه به راستي فتح و پيروزي بزرگي براي اسلام و مسلمين بود و تعجب نيست كه قرآن مجيد از آن به عنوان « فتح مبين » ياد كند .
لِيَغْفِــرَلَــكَ اللّهُ ما تَقَــدَّمَ مِنْذَنْبِكَ وَ ما تَأَخَّرَ وَ يُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَ يَهْدِيَكَصِراطا مُسْتَقيما
غــرض ايــن بــود كــه خـداونـد گناهان گذشته و آينده‌اي را كه به تو نسبت مي‌دادند ببخشد و نعمتش را بر تو تمـام كنــد و بــه راه راست هدايتت فرمايد.(1)
وَ يَنْصُـــــرَكَ اللّـــهُ نَصْـــرا عَـــزيـــزا
و پيروزي‌شكست‌ناپذيري‌نصيب توكند .(2)
1- 2 / فتح .
2- 3 / فتح .

نتایج بزرگ فتح‌المبین (صلح‌حدیبیه)

در این دو آیــه قسمتــي از نتایج پر برکت « فتح المبین » (صلح حدیبیه) که در آیه قبل آمــده تشریــح شــده اسـت .
و بــه ایــن تــرتیــب خــداونــد چهــار موهبت عظیم در سایه این‌فتح مبین نصیب پیامبرش کرد : مغفــرت ، تکمیــل نعمــت ، هــدایت و نصــرت .

در اينجا سؤالات زيادي مطرح شده و مفسران از قديم‌ترين ايّام تاكنون به پاسخ اين ســؤالات پرداخته‌اند. مخصوصا سه سؤال زير دربــاره نخستيــن مـوهبـت الهي يعني موهبت « مغفرت گناهان گذشته و آينده » مطرح است .

ـ بـا اينكـــه پيـامبـــر به حكم مقـام عصمت از هر گنـاهي پـــاك است منظــور از اين جملــه چيســت ؟

ـ بـه فـرض كه از اين ايـراد صرف‌نظر كنيـم چـه ارتباطـي ميـان «فتح‌حديبيه» و «آمرزش‌گناهان» مطرح‌است .

ـ اگر منظوراز جمله «ما تأخَّر» گناهان آينده است، چگونه ممكن است گناهي كه صورت نگرفته مـورد عفـو قــرار گيــرد ؟ آيا اين اجــازه ارتكـاب گناه در آينده نيست ؟

هر يك از مفسران به نحوي به حل اين اشكالات پرداخته‌اند ، اما براي پي بردن به جامع‌ترين پاسـخ و تفسيـر دقيــق اين آيات ذكر مقدمه‌اي لازم به نظر مي‌رسد و آن اين‌كه: مهم‌اين‌است‌كه‌مارابطه «فتح‌حديبيه»رابامسأله «آمرزش‌گناه»

(152) پيامبر شناسي

پيداكنيم‌كه كليداصلي پاسخ به سؤالات سه گانه فوق در آن نهفته است. بادقت درحوادث و رويدادهاي‌تاريخي به‌اين‌نتيجه مي‌رسيم: هنگامي‌كه مكتبي راستين ظاهرمي‌شود و قد برمي‌افرازد، وفاداران به‌سنن‌خرافي‌كه موجوديت خود را در خطر مي‌بينند هر گونه تهمت و نسبت ناروا به آن مي‌بندند ، شايعه‌ها مي‌سازند و دروغ‌ها مي‌پردازند ، گناهان مختلف براي او مي‌شمرنـد و در انتظارنـد ببينند سرانجـام كـارش به‌كجـا مي‌رسـد؟ اگر اين مكتب در مسير پيشرفت خود مواجه با شكست شود، دستاويزي محكم براي اثبات نسبت‌هاي ناروا به‌دست مخالفان مي‌افتد و فرياد مي‌كشند نگفتيم چنين است ، نگفتيم چنان است؟ اما هنگامي كه به پيروزي نايل گردد و برنامه‌هاي خـود را از بـوتـه آزمايــش موفق بيرون آورد ، تمام نسبت‌هاي ناروا نقـش بر آب مـي‌شـود و تمام « نگفتيـم‌هـا » به افسـوس و ندامت مبدّل مي‌گردد و جاي خود را به « ندانستيم‌ها » مي‌دهد. مخصوصا در مورد پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله اين نسبت‌هاي ناروا و گناهان پنداري بسيار فراوان بود ، او را جنگ‌طلب ، آتش‌افروز، بي‌اعتناء به سنت‌هاي راستين ، غيرقابل تفاهم و مانند آن مي‌شمردند. صلح حديبيه به خوبي نشان داد كه آيين او برخلاف آن‌چه‌دشمنان مي‌پندارند يك‌آيين پيشرو و الهي است و آيات قرآنش ضامن تربيت نفوس انسان‌ها و پايانگر ظلم و

ستم و جنگ و خونريزي است. او به خانه خدا احترام مي‌گذارد ، هرگز بي‌دليل به قوم و جمعيتي حمله نمي‌كند ، او اهل منطق و حساب است ، پيروانش به او عشق مي‌ورزند ، او به راستي همه انسان‌ها را به سوي محبوبشان اللّه دعوت مي‌كند و اگر دشمنانش جنگ را بر او تحميل نكنند او طالب صلح و آرامش است. به اين ترتيب فتح حديبيه تمام گناهاني كه قبل از هجرت و بعد از هجرت ، يا تمام گناهاني كه قبل از اين ماجرا و حتي در آينده ممكن بود به‌او نسبت دهند ، همه را شست و چون خداوند اين پيروزي را

پاسخ به سه سؤال مهم در مورد آيه 2 سوره فتح (153)

نصيب پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نمود مي‌توان گفت خداوند همه آن‌ها را شستشو كرد. نتيجه اين‌كه ايـن گناهان ، گناهان واقعي نبود ، بلكه گناهاني پنداري و در افكار مردم و در باور آن‌ها، چنان‌كـه در آيه 14 سوره شعراء داستان موسي مي‌خوانيم كه موسي به پيشگاه خدا عرضه داشت : « وَ لَهُـمْ عَلَـيَّ ذَنْــبٌ فَاَخــافُ اَنْ يَقْتُلـوُنِ : فرعونيان بر من گناهي دارند كه مي‌ترسم به جرم آن گناه مرا بكشند » در حالـي‌كـه گنـاه او چيزي جز ياري فرد مظلومـي از بني‌اسرائيل و كوبيدن ستمگري از فرعونيان نبود. بديهي است اين نه تنها گناه نبود بلكه حمايت از مظلوم بود ولي از دريچه چشم فرعونيان گناه محسوب مي‌شد. به تعبير ديگر « ذَنْبٌ » در لغت به معني آثار شوم و تبعات كاري است ، ظهور اسلام در آغاز ، زندگي مشركان را به هم ريخت ، ولي پيروزي‌هاي بعد سبب شد كه آن تبعات به‌دست فراموشي سپرده شود. هر گاه خانه كهنه و فرسوده‌اي را كه سرپناه فعلي ما است و به آن دلبستگي داريم خراب كنند ممكن است ايـن كـار را تخطئه كنيم ، ولي بعد از آن‌كه ساختماني محكم و مجهز به‌جاي آن ساخته شد و تمام ناراحتي‌ها برطرف گشت ، قضاوت ما به كلي دگرگون مي‌شود. مشركان مكه ، چـه قبل از هجرت و چه بعد از آن ، ذهنيّت نادرستي درباره اسلام و شخص پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله داشتند كه پيروزي‌هاي بعـد بر همه آن‌هـا خـط بطلان كشيـد. آري اگـر رابطـه آمرزش اين گناهان را با مسأله فتح حديبيه در نظر بگيـريم مطلب كامـلاً روشـن است ، رابطـه‌اي كه از « لام » « لِيَغْفِـرَ لَـكَ اللّـهُ » استفـاده مي‌شـود و كليد رمز براي گشودن معني آيه است. اما آن‌ها كه به اين نكته توجه نكرده‌اند در اين‌جا مقام عصمت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله را زير سؤال برده‌اند و براي او (نعوذباللّه) گناهاني قائل‌شده‌اندكه خدا در پرتو فتح‌حديبيه

(154) پيامبر شناسي

آن‌هارابخشيده است يا آيه‌را بر خلاف ظاهر معني كرده‌اند. اما روشن است كه همه اين‌ها تكلّفاتي است بدون دليل ، چه اين‌كه اگر ما عصمت انبياء را مخدوش كنيم فلسفه وجودي آن‌ها از ميان مي‌رود ، زيرا پيامبر

صلي‌الله‌عليه‌وآله بايد در همه چيز سرمشـق باشـد ، چگونـه يك فرد گنهكار مي‌تواند اين نقش را ايفا كند. به‌علاوه او خود نياز به رهبر و راهنماي ديگـري دارد تا هدايتش نمايد. اين‌ها همه درباره نخستين موهبت از مواهب چهارگانه‌اي است كه خداوند در پرتو « صلح حديبيه » به پيامبرش داد. اما « اتمام نعمت پروردگار » و « هدايت به جاده صاف و مستقيم » و « نصرت شكست‌ناپذير الهي » بعد از پيروزي حديبيه چيزي نيست كه بر كسي مكتوم بماند ، اسلام بـه سرعت گسترش يافت ، قلوب آماده را تسخير كرد ، عظمت تعليمات آن بر همگان آشكار شـد ، سمپاشي‌هـا را خنثـي نمود ، نعمت خداوندي را كامل كرد و بــه‌راهــي مستقيم بـه سـوي پيــروزي‌هـاي عظيـم همـوار ساخت به‌طوري كه در ماجراي فتح مكه لشكر اسـلام بـدون هيچ‌گونـه مقاومـت مهم‌ترين دژ دشمـن را گشود .

منظوراز «ماتَقَدَّم» و «ماتَأَخَّر» درآيه 2 سوره فتح چيست ؟

در آيه مورد بحث خوانديم كه خداوند مي‌فرمايد : « در سايه اين فتح مبين ، گناهان متقدم و متأخر تو را بخشيده » ، در اين‌كه منظور از « متقدم » و « متأخر » چيست ، بين مفسران گفتگو است. با توجه به تفسيري كه درباره اصل معني آيه و مخصوصا رابطه اين آمرزش ، با مسأله فتح حديبيه بيان كرديم روشن مي‌شود كه مراد تمام نسبت‌هاي ناروا و گناهاني است كه به زعم خود در « گذشته » و « آينده » به پيغمبر اكرم نسبت مي‌دادند و اگر اين‌پيروزي‌بزرگ نصيب
منظور از «ما تقدم» و «ما تأخر» در آيه 2 سوره فتح چيست (155)
نشده بود تمام اين گناهان را قطعي مي‌پنداشتند، ولي با حصول اين پيروزي هم نسبت‌هـاي نارواي گذشته برچيده‌شد و هم‌آن‌چه ممكن‌بود در آينده نسبت دهند. شاهد ديگر اين تفسير حديثي است كه از امام علي ابن موسي الرضا آمده است كه مأمون هنگامي كه از اين آيه سؤال كرد امام در پاسخ فرمود : « هيچ‌كس نزد مشركان مكه گناهش سنگين‌تر از رسول اللّه صلي‌الله‌عليه‌وآله نبود ، زيرا آن‌ها 330 بت مي‌پرستيدند ، هنگامي كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله آن‌ها را به توحيد دعوت كرد بسيار بر آن‌ها گران آمد و گفتند:آيا او همه خدايان ما را تبديل به‌يك خدا كرده ؟ چيز عجيبي است ... ما هرگز چنين چيزي را از پـدران خود نشنيده‌ايـم اين فقط يك دروغ بزرگ است. اما هنگامـي‌كه خداوند مكه را براي پيامبـرش (بعد از صلـح حديبيه) گشـود خداوند فرمـود :« اي محمـد صلي‌الله‌عليه‌وآله ما فتح مبيني را براي تو فراهـم كرديم تا گناهان گذشته و آينده‌اي را كه نزد مشركان عرب به‌خاطر دعوت به توحيد(؟) داشته و داري ببخشد » ، زيرا بعضي از مشركان مكه تا آن‌روز ايمان آورده و بعضي‌ها از مكه بيرون رفتند و ايمان نياوردند ، ولي قادر بر انكار توحيد نبودند و لـذا گنـاه پيامبـر در نظـر آن‌ها به‌خاطـر پيـروزي بخشوده شد. هنگامي كه مأمون اين سخن را شنيـد عرض كـرد : « بـــارَكَ اللّهُ اي ابوالحسن » . (1)
1- «نورالثقلين»، جلد 5، صفحه 56 .
(156) پيامبر شناسي
سؤالات درس هفتـم
1 ـ نخستين نبرد پيامبـر صلي‌الله‌عليه‌وآله چه نام داشـت و چه اهدافـي را دنبـال مي‌كـرد؟
2 ـ وعـده الهـي بـراي مـؤمنـان در جـريـان جنـگ بـدر چـه بـود؟
3 ـ مفهوم «ذاتُ الشَّوكه» كه در آيه مربوط به جنگ بدر به آن اشاره شده

چیست؟
4 ـ ياري فرشتگان در جنگ بدر چگونه بود؟
5 ـ قرآن كريم، درباره فرار از جهاد در آيه «يـآ اَيُّهَـا الَّـذيـنَ ءَامَنُوآا اِذا لَقيتُمُ الَّذينَ كَفَرُوا زَحْفا فَلا تُوَلُّوهُمُ الْاَدْبارَ» چه مي‌فرمايد؟
6 ـ مفهـوم خيانـت بـه پيامبـر را بـا استفـاده از آيه «يـآ اَيُّهَـا الَّذيـنَ ءَامَنُـوا لا تَخُونُـوا اللّـهَ وَ الرَّسُـولَ وَ تَخُونُـوآا اَمنتِكُـمْ وَ اَنْتُـمْ تَعْلَمُـونَ» شـرح دهيـد.
7 ـ جريـان صلـح حـديبيه چـه بـود؟
8 ـ چهاردستاورداز نتايج هفتگانه سياسي و اجتماعي صلح حديبيه را توضيح دهيد.
منظور از «ما تقدم» و «ما تأخر» در آيه 2 سوره فتح چيست (157)

درس هشتم

خلاصه درس:
1 ـ طبيعي است كه طرفداران هر آييني در مقام دفاع از عقيده خود برمي‌آيند و خود را حقّ به جانب معرّفي مي‌كنند ، از اين‌رو قرآن به پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله مي‌گويد : ممكن است اهل كتاب (يهود و نصاري) با تو بحث كنند و بگويند : ما در برابر حقّ تسليم هستيم و حتّي در اين باره پافشاري كنند ، چنان‌كه مسيحيان نجران در برابر پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله چنين بودند. خداوند در اين آيه به پيامبرش دستور مي‌دهد كه از بحث و مجادله با آن‌ها دوري كن و به جاي آن ، براي راهنمايي و قطع مخاصمه ، « بگو : به آن‌ها كه اهل كتاب هستند (يهود و نصاري) و همچنين درس‌نخوانده‌ها (مشركان) آيا شما هم (همچون من كه تسليم فرمان حقّم) تسليم شده‌ايد » (وَ قُلْ لِلَّذينَ اوُتُوا الْكِتابَ وَ الأُمِّيّينَ ءَاَسْلَمْتُمْ) .
« اگر به‌راستي تسليم شوند، هدايت يافته‌اند و اگر روي‌گردان شوند و سرپيچي كنند، بر تو ابلاغ (رسالت) است » و تو مسؤول اعمال آن‌ها نيستي (فَاِنْ اَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوْا وَ اِنْ‌تَوَلَّوْا فَاِنَّما عَلَيْكَ الْبَلاغُ).
2 ـ ايمان به‌خدا و مباني‌اسلام هيچ‌گونه جنبه‌تحميلي نمي‌تواندداشته‌باشد، بلكه ازطريق‌منطق و استدلال و نفوذ در فكر و روح افراد بايد پيشروي كند، زيرا ايمان اجباري ارزشي ندارد، مهمّ اين است كه مردم حقايق را درك كنند و با اراده و اختيار خويش آن را بپذيرند. قرآن بارها در آيات مختلف روي اين حقيقت تأكيد كرده و بيگانگي اسلام را از اعمال خشونت باري همانند اعمال كليسا در قرون وسطي و محكمه تفتيش عقايد و امثال آن اعلام مي‌دارد.
(158) پيامبر شناسي
3 ـ اسلام آيين فردپرستي نيست و به فرض كه پيامبر در ميدان جنگ شربت شهادت مي‌نوشيد وظيفه مسلمانان بدون ترديد ادامه مبارزه بود ، زيرا با مرگ يا شهادت پيامبر ، اسلام پايان نمي‌يابد ، بلكه آيين حقّي است كه تا ابد جاويدان خواهد ماند . مسأله فردپرستي يكي از بزرگ‌ترين خطراتي است كه مبارزات هدفي را تهديد مي‌كند ، وابستگي به‌شخص معيّن اگرچه پيامبر خاتم باشد، مفهومش پايان يافتن كوشش و تلاش براي پيشرفت ، به هنگام از دست رفتن آن شخص است و اين وابستگي يكي از نشانه‌هاي بارز عدم رشد اجتماعي است.
4 ـ آيه مورد بحث اشاره به سه قسمت از وظايف رهبران و مبلغان به

صورت خطاب به پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله شده ، در آغاز مي‌گويد : « در طرز رفتار با مردم سختگير مباش و با آن‌ها مدارا كن ، عذرشان‌را بپذير و بيش از آن چه قدرت دارند از آن‌ها مخواه » (خُذِ الْعَفْوَ). سپس دومين دستور را به اين صورت مي‌دهد : « مردم را به كارهاي‌نيك و آن‌چه‌را عقل وخرد، شايسته مي‌شناسد و خداوند آن را نيك معرفي كرده، دستور ده » (وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ) . اشاره به اين‌كه ترك سختگيري مفهومش مجامله كاري نيست ، بلكه بايد رهبران و مبلغان همه حقايق را بگويند و مردم را به سوي حق دعوت كنند و چيزي را فروگذار ننمايند . در مرحله سوم دستور به تحمل و بردباري در برابر جاهلان داده مي‌گويد : « از جاهلان روي بگردان و با آن‌ها ستيزه مكن » (وَ اَعْرِضْ عَنِ الْجهِلينَ) .
5 ـ همه سخنان و كردار پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله از وحي آسماني سرچشمه مي‌گيرد و آن‌ها
درس هشتم (159)
كه غير از اين مي‌گويند، از قرآن بيگانه‌اند.
6 ـ آيات مورد بحث مجموعا چهار دستور مهم به پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله مي‌دهد :
دستور اول : در زمينه تقوي و پرهيزكاري است كه زمينه‌ساز هر برنامه ديگري مي‌باشد. دستور دوم : نفي اطاعت كافران و منافقان است در سومين دستور مسأله بذرافشاني توحيد و تبعيت از وحي الهي را مطرح مي‌كند. چهارمين دستور را به اين صورت صادر مي‌كند: «وَ كَفي بِاللّهِ وَكيلاً». اگر هزار دشمن قصد هلاكت تو را دارند ، چون من دوست و ياور توأم از دشمنان باكي نداشته باش.
7 ـ بايد همه مؤمنان از پروردگار كه مالك و مدبر آن‌ها است ، بخواهند لحظه‌اي آن‌ها را به حال خودشان وانگذارد ، نه تنها تحت تأثير وسوسه شياطين قرار نگيرند ، بلكه در مجلس آن‌ها نيز حضور نيابند . به اين ترتيب همه رهروان راه حق بايد به طور مداوم از القائات شيطاني برحذر باشند و هميشه خود را از اين نظر در پناه او قرار دهند .
8 ـ عبادات خود را آن‌چنان انجام ندهيد كه بهانه به دست دشمنان بدهد ، آن‌ها را به استهزاء و ايرادگيري وادارد ، چه بهتر كه توأم با متانت و آرامش و ادب باشد كه نه تنها نتوانند بر آن خرده‌گيري كنند بلكه نمونه‌اي از شكوه و ادب اسلامي و ابّهت و عظمت عبادات گردد. آن‌ها كه سعي دارند در مواقعي كه مردم استراحت كرده‌اند با صداهاي گوشخراشي كه از بلندگوهاي پرغوغا راه مي‌اندازند موجوديت جلسات خود را نشان دهند و به پندار خود با اين عمل صداي اسلام را به گوش ديگران برسانند ، اين نه تنها صداي اسلام نيست ، بلكه باعث پراكندگي مردم از اسلام و در
(160) پيامبر شناسي

نتيجه ضربه‌اي است به تبليغات ديني. ديگر اين‌كه اين آيه بايد الگويي باشد براي همه اعمال ما و تمام برنامه‌هاي اجتماعي و سياسي و اقتصادي ، بايد همه اين‌ها دور از افراط‌كاري‌ها و تندروي‌ها و تفريط‌كاري و مسامحه و سهل‌انگاري باشد.
متـــن اصلـــــــي

برنامه‌هاي چهارگانه رسول اللّه صلي‌الله‌عليه‌وآله
كَمــا اَرْسَلْنــا فيكُمْ رَسُولاً مِنْكُــمْ يَتْلُوا عَلَيْكُــمْ اياتِنا وَ يُزَكّيكُمْ وَ يُعَلِّمُكُمُ الْكِتابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ يُعَلِّمُكُمْ مالَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ
همان‌گونه (كه با تغيير قبله نعمت خود را بر شما كامل كرديم ،)رسولي در ميان شما از نوع خودتان فرستاديم‌تا آيــات ما را بر شما بخوانــد و شما را تزكيــه كند و كتاب و حكمــت بياموزد و آن‌چه نمي‌دانستيد ، به شما ياد دهد .(1)
البته نعمت وجود پيامبري از نژاد عرب براي آغاز كار بود ، اما سرانجام مسأله نژاد و وطن (جغرافيايي) از برنامه‌ها حذف شد و دستور اصلي و جاودانه اسلام كه « جهان » ، را وطن و « انسانيّت » ، را نژاد معرفي مي‌كند ، اعلام گرديــد . بعد از ذكر اين نعمــت ، به چهار نعمــت ديگر كه از بركــت اين پيامبــر ، عايــد مسلميــن شـد ، اشاره مي‌كند ؛
1- 151 / بقـــــره .
وظايف، روش‌ها و برنامه‌هاي پيامبر (161)
ـ «آيات مارا بر شما مي‌خواند» (يَتْلُوا عَلَيْكُمْ اياتِنا). « يَتْلُوا » از ماده « تِلاوَت » به معني پي‌درپي درآوردن است ، لذا هنگامي كه عباراتي پي‌درپي (و روي نظام صحيح) خوانده شود، از آن تعبير به تِلاوَت مي‌كنند، يعني پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله ، سخنــان خــدا را روي نظــام صحيح و مناسبي پي‌درپي بر شمــا مي‌خوانــد تا قلوبتــان را آماده پذيرش معاني آن كنــد ، بنابرايــن تــلاوت منظــم و حســاب‌شــده پيامبــر صلي‌الله‌عليه‌وآله براي ايجــاد آمادگــي براي تعليــم و تربيــت است كه در جمله‌هــاي بعد به آن اشــاره مي‌شـــود .
ـ « او شما را پرورش مي‌دهد » (وَ يُزَكّيكُمْ) . « تَزْكِيَة » در اصل (چنان‌كه « راغب » در « مفردات » گويد ،) به معني افزودن و نموّ دادن است ، يعني او با كمك گرفتن از آيات خدا بر كمالات معنوي و مادّي شما مي‌افزايد و روحتان را نموّ مي‌دهد ، گل‌هاي فضيلت را بر شاخسار وجودتان آشكار مي‌سازد و انواع صفات زشت را كه در عصر جاهليّت ، جامعــه شما را فراگرفتـــه بود ، مي‌زدايـــد .
ـ « و كتاب و حكمت به شما مي‌آموزد » (وَ يُعَلِّمُكُمُ الْكِتابَ وَ الْحِكْمَةَ) . گرچه « تعليم » به طور طبيعي مقدّم بر « تربيت » است ، همان‌گونه كه سابقا هم اشاره كرديم ، قرآن مجيد براي اثبات اين حقيقت كه هدف نهايي ، « تربيت » است ، غالبا آن‌را مقدم بر تعليم آورده است ؛
فرق ميان «كتاب» و «حكمت»، ممكن است از اين نظر باشد كه كتاب،

اشاره به آيات قرآن و وحي الهي است كه به صورت اعجاز بر پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نازل شده، ولي حكمت، سخنان و تعليمات پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله است كه "سُنَّت" نام دارد . و نيز

ممكــن است « كتاب » اشــاره به اصل دستــورات باشد و « حكمــت » ، اشاره به اسرار ، فلسفه‌ها ، علل و نتايج آن باشد .
ـ « و آن‌چـــه را نمــي‌دانستيـــد، بـــه شمـــا تعليــم مــي‌دهــد » (وَ يُعَلِّمُكُــمْ مــا لَــمْ تَكُــونُــوا تَعْلَمُــونَ) .
گرچه اين موضوع در جمله قبل كه تعليم كتاب و حكمت است ، وجود داشته ، ولي قرآن مخصوصا آن را تفكيك مي‌كند تا به آن‌ها بفهماند اگر پيامبران نبودند ، بسياري از علوم براي هميشه از شما مخفي بود ، آن‌ها تنها رهبر اخلاقي و اجتماعــي نبودند ، بلكه پيشــواي علمــي نيز بودنـد كه بدون رهبري آن‌هــا علوم انسانــي نضج نمي‌گرفــت.

فَاِنْ حاجُّوكَ فَقُلْ اَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلّهِ وَ مَنِ اتَّبَعَنِ‌وَ قُلْ لِلَّذينَ اوُتُوا الْكِتابَ وَ الاُمِّيّينَ ءَاَسْلَمْتُمْ فَاِنْ اَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوْا وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّما عَلَيْكَ الْبَلاغُ وَاللّهُ بَصيرٌ بِالْعِبادِ

اگر با تو ، به گفتگو و ستيز برخيزند ، (با آن‌ها مجادله نكن و) بگو : من و پيروانم در برابر خداوند (و فرمان او) تسليم شده‌ايم و به آن‌ها كه اهل كتاب هستند (يهود و نصاري) و بي‌سوادان (مشركان) بگو: آيا شما هم تسليم شده‌ايد؟ اگر (در برابر فرمان و منطق حقّ،) تسليم شوند ،هدايت مي‌يابند و اگر سرپيچي كنند، (نگران مباش، زيرا) بر تو تنها ابلاغ (رسالت) است و خدا نسبت به (اعمال و عقايد) بندگان، بينا است .(1)

1- 20 / آل عمران .

روش پيامبر تحميل فكر و عقيده نبود (163)

« حاجُّوكَ » از ماده « مُحاجَّه » در لغت به معني بحث و گفتگو و استدلال و دفاع از يك عقيده يا يك مسأله است .

طبيعي است كه طرفداران هر آييني در مقام دفاع از عقيده خود برمي‌آيند و خود را حقّ به جانب معرّفي مي‌كنند ، از اين‌رو قرآن به پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله مي‌گويد : ممكن است اهل كتاب (يهود و نصاري) با تو بحث كنند و بگويند : ما در برابر حقّ تسليم هستيم و حتّي در اين باره پافشاري كنند ، چنان‌كه مسيحيان نجران در برابر پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله چنين بودند. خداوند در اين آيه به پيامبرش دستور مي‌دهد كه از بحث و مجادله با آن‌ها دوري كن و به جاي آن ، براي راهنمايي و قطع مخاصمه ، « بگو : به آن‌ها كه اهل كتاب هستند (يهود و نصاري) و همچنين درس‌نخوانده‌ها (مشركان) آيا شما هم (همچون من كه تسليم فرمان حقّم) تسليم شده‌ايد » (وَ قُلْ لِلَّذينَ اوُتُوا الْكِتابَ وَ الاُمِّيّينَ ءَاَسْلَمْتُمْ) .

« اگر به‌راستي تسليم شوند، هدايت يافته‌اند و اگر روي‌گردان شوند و سرپيچي كنند، برتو ابلاغ (رسالت)است » و تو مسؤول اعمال آن‌ها نيستي (فَاِنْ اَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوْا وَ اِنْ‌تَوَلَّوْا فَاِنَّما عَلَيْكَ الْبَلاغُ). بديهي است منظور تسليم زباني و ادّعايي نيست ، بلكه منظور تسليم حقيقي و عملي در برابر حقّ است ، اگر آن‌ها در برابر سخنان حقيقي سر تسليم فرود آورند ، با توجّه به اين‌كه دعوت تو آشكار و آميخته با منطق و دليل روشن است ، مسلّما ايمان مي‌آورند و اگر ايمان نياورند ، تسليم حقّ نيستند و تنها دعوي اسلام و تسليم در برابر فرمان حقّ دارند .

خلاصه اين‌كه؛ وظيفه تو ابلاغ رسالت است، آميخته بادليل و برهان و اگر روح حقّجويي در آن‌ها باشد ، پذيرا

مي‌شوند و اگر نشوند ، تو وظيفه خود را انجام داده‌اي. و در پايان آيه مي‌فرمايد : « خداوند به اعمال و افكار بندگان خود بينا است » (وَ اللّٰهُ بَصيرٌ بِالْعِبادِ). او مدّعيان دروغي تسليم را از راستگويان مي‌شناسد و نيّات محاجّه‌كنندگان را كه براي چه هدفي بحث و گفتگو مي‌كنند ، مي‌داند و اعمال همه را از نيك و بد مي‌بيند و به هركس جزاي مناسب مي‌دهد.
ازاين‌آيه به طور ضمني استفاده مي‌شود كه از ادامه بحث ومحاجّه با مردم لجوجي كه تسليم منطق صحيح نيستند ، بايدپرهيزكرد. منظور از « اُمِّيّينَ » كساني كه نوشتن و خواندن نمي‌دانند ، در اين آيه مشركان مي‌باشند ، علّت اين‌كه از مشركان در برابر اهل‌كتاب (يهود و نصاري) به‌اين نام تعبير شده ، به خاطر اين است كه مشركان كتاب آسماني نداشتند تا مجبور به فراگرفتن ، خواندن و نوشتن شوند. از اين‌آيه به‌خوبي روشن مي‌شود كه روش پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله هرگز تحميل فكر و عقيده نبوده‌است ، بلكه كوشش و مجاهدت داشته كه حقايق بر مردم روشن شود و سپس آنان را به حال خــود وامي‌گذاشته كه خودشان تصميم لازم را در پيروي‌از حقّ بگيرند.

وَ لَوْ شاآءَ اللّهُ ماآ اَشْرَكُوا وَ ما جَعَلْنكَ عَلَيْهِمْ حَفيظا وَ ما اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكيلٍ
اگــر خــدا مي‌خواســت (همــه به اجبــار ايمان مي‌آوردنــد و هيچ‌يك) مشرك نمي‌شدنــد و ما تو رامسؤول (اعمـال) آن‌ها قرارنداديم و وظيفه‌نداري آن‌هارا مجبور (به ايمان) سازي .(1)
1- 107 / انعام .
هدايت اجباري با روح تعليمات پيامبر سازگار نيست (165)
تفاوت « حَفيظ » و « وَكيل » در اين است كه حفيظ به كسي مي‌گويند كه از شخص يا چيزي مراقبت كرده و او را از زيان و ضرر حفظ مي‌كند ، اما وكيل به كسي مي‌گويند كه براي جلب منافع براي كسي تلاش و كوشش مي‌نمايد. شايد نياز به تذكر ندارد كه نفي اين دو صفت (حفيظ و وكيل) از پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله به معني نفي اجبار كردن بر دفع زيان يا جلب منفعت است وگرنه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله از طريق تبليغ و دعوت به كارهاي خير و ترك كارهاي شرّ اين دو وظيفه را در مورد آن‌ها به صورت اختياري انجام مي‌دهد. لحن اين آيات از اين نظر بسيار قابل ملاحظه است كه ايمان به‌خدا و مبانــي اسلام هيچ‌گونه جنبه تحميلــي نمي‌تواند داشتــه باشد، بلكه از طريــق منطــق و استدلال و نفوذ در فكر و روح افراد بايد پيشــروي كند، زيرا ايمــان اجبــاري ارزشــي ندارد، مهــمّ اين اســت كه مــردم حقايــق را درك كننــد و با اراده و اختيــار خويش آن را بپذيرنــد. قرآن بارها در آيات مختلف روي اين حقيقــت تأكيد كــرده و بيگانگــي اســلام را از اعمال خشونــت باري هماننــد اعمال كليســا در قــرون وسطــي (1) و محكمــــه تفتيــش عقايــد و امثــال آن اعــلام مي‌دارد.
1- « قرون وسطي » به دوران يك هزار ساله‌اي گفته مي‌شود كه از قرن 6 ميلادي شروع و به قرن 15 پايان مي‌يابد ، اين دوران يكي از تاريك‌ترين دوران‌هايي اســت كه بر اروپــا و مسيحيّت گذشتــه است و جــالب ايــن‌كــه عصــر طــلايي اســلام درست در وســط قــرون وسطي قرار دارد .
(166) پيامبر شناسي

اِنَّكَ لا تَهْدي مَنْ اَحْبَبْتَ وَ لكِنَّ اللّهَ يَهْدي مَنْ يَشاءُ وَ هُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَديـنَ
تو نمي‌تواني كسي‌راكه دوست داري، هدايت كني، ولي‌خداوند هركس‌را كه بخواهد،هدايت مي‌كند و او از هـدايت‌يافتگان آگاه‌تر است .(1)
او مي‌داند چه افرادي لايق پذيرش ايمانند ، او مي‌داند چه قلب‌هايي براي حق مي‌طپند، او مي‌داند در چه سرهايي سوداي عشق خدا است ، آري او اين افراد شايسته را خوب مي‌شناسد و به آن‌ها توفيق مي‌دهد و لطفش را رفيق راه آن‌هـا مي‌سـازد تا به سـوي ايمـان رهنمـون شوند. اما تاريك‌دلان زشت‌سيرتـي كه در دل با حـق دشمنند و با تمام قدرتشان به پيكار با فرستادگان خدا برخاسته‌انـد و از نظر زندگي آن‌قدر آلوده و ننگينند كه لايق نور ايمان‌نيستند، خداوند هرگز چراغ توفيق را فرا راه آن‌ها قرار نمي‌دهد. بنابراين منظور از هدايت در اين‌جا « ارائه طريق » نيست ، چراكه ارائه طريق ، كار اصلي پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله است و بدون استثناء راه را به همه نشان مي‌دهد ، بلكه منظور از هدايت در اين‌جا « ايصال به مطلوب » و رسانيدن به سرمنزل مقصود است ، اين تنها كار خدا است كه بذر ايمان را در دل‌هـا بپاشد و كار او هم بي‌حساب نيست ، او به دل‌هاي آماده نظر مي‌افكنـد و اين نـور آسماني را بر آن‌هـا مي‌پاشد .
1- 56 / قصـــــــــــص .

وَ ما مُحَمَّدٌ اِلاّ رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ اَفَاِنْ ماتَ اَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلي اَعْقابِكُمْ وَ مَـنْ يَنْقَلِـبْ عَلـي عَقِبَيْـهِ فَلَـنْ يَضُرَّ اللّهَ شَيْئا وَ سَيَجْزِي اللّهُ الشّاكِرينَ

محمّد صلي‌الله‌عليه‌وآله فقط فرستاده خداست و پيش‌از او ، فرستادگان ديگري نيز بودند ، آيا اگر او بميرد و يا كشته شود ، شما به عقب برمي‌گرديد ؟ (و اسلام را رها كرده به دوران جاهليّت و كفر بازگشت خواهيد نمود ؟) و هركس به عقب بــازگردد ، هرگز به خدا ضــرري نمي‌زند و خداونــد به‌زودي شاكـران (و استقـامت كنندگان) را پاداش خواهد داد .(1)

« اَعْقاب » جمع « عَقِبْ » به معني پاشنه پا است. با استفاده از حوادث جنگ احد، آيه حقيقت ديگري را به مسلمانان مي‌آموزد و آن اين‌كه اسلام آيين فردپرستي نيست و به فرض كه پيامبر در اين ميدان شربت شهادت مي‌نوشيد وظيفه مسلمانان بدون ترديد ادامه مبارزه بود ، زيرا با مرگ يا شهادت پيامبر ، اسلام پايان نمي‌يابد ، بلكه آيين حقّي است كه تا ابد جاويدان خواهد ماند. مسأله فردپرستي يكي از بزرگ‌ترين خطراتي است كه مبارزات هدفي را تهديد مي‌كند ، وابستگي به شخص معيّن اگرچه پيامبر خاتم باشد ، مفهومش پايان يافتن كوشش و تلاش براي پيشرفت ، به هنگام از دست رفتن آن شخص است و اين وابستگي يكي از نشانه‌هاي بارز عدم رشد اجتماعي است. مبارزه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله با

1- 144 / آل عمــــــــــــران .

(168) پيامبر شناسي

فردپرستي يكي ديگر از نشانه‌هاي حقانيّت و عظمت او است زيرا اگر او به خاطر شخص خويش قيام كرده بود لازم بود اين فكر را در مردم تقويت كند كه همه‌چيز به وجود او بستگي دارد و اگر او از ميان برود همه‌چيز پايان خواهديافت. ولي‌رهبران راستين همانند پيغمبر اكرم صلي‌الله‌عليه‌وآله هيچ‌گاه مردم‌را به‌چنين‌كاري تشويق نمي‌كنند ، بلكه به شدّت با آن مبارزه مي‌كنند و به آن‌ها مي‌گويند : هدف ما ، از خود ما بالاتر است و هرگز با نابودي ما نابود نخواهد شد و لذا قرآن با صراحت در آيه مورد بحث فوق مي‌گويد : « محمّد تنها فرستاده خدا است ، پيش از او هم فرستادگاني بودند كه از دنيا رفتند آيا اگر او بميرد يا كشته شود ، بايد شما سير قهقرايي كنيد ؟ و به آيين بت‌پرستي بازگرديد ؟ » و آن تصوير روشني است از سير قهقرايي و ارتجاع به معني واقعي منتها از كلمه ارتجاع صريح‌تر و روشن‌تر است. سپس مي‌فرمايد : « آن‌ها كه عقب‌گرد كنند و

به دوران كفر و بت‌پرستي بازگردند تنها به خود زيان مي‌رسانند نه به خدا : وَ مَنْ يَنْقَلِبْ عَلي عَقِبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللّٰهَ شَيْئا ». زيرا با اين عمل نه تنها چرخ‌هاي سعادت خود را متوقّف مي‌سازند ، بلكه آن‌چه را به دست آورده‌اند نيز به سرعت از دست خواهند داد. در پايان آيه براي اقليّتي كه در جنگ احد علي‌رغم همه مشكلات و انتشار خبر شهادت پيغمبر ، دست از جهاد برنداشتند اشاره كرده و كوشش‌هاي آن‌ها را مي‌ستايد و آن‌ها را به عنوان شاكران و كساني كه از نعمت‌ها در راه خدا استفاده كردند معرفي مي‌كند و مي‌گويد : « خداوند اين شاكران را پاداش نيك مي‌دهد : وَ سَيَجْزِي اللّٰهُ الشّٰاكِرينَ ». درسي را كه اين آيه درباره مبارزه با فردپرستي مي‌دهد درسي است براي همه مسلمانان در همه قرون و اعصار ، آن‌ها بايد از قرآن بياموزند كه مسايل هدفي هرگز نبايد قائم به شخص يا

اشخاص باشد بلكه بايد بر محور يك سلسله اصول و تشكيلات ابدي دوربزند كه با تغيير افراد يا فوت آنان حتي اگر پيامبر بزرگ خدا باشد آن كار تعطيل نگردد ، اصولاً رمز بقاي يك مذهب و يا يك تشكيلات همين است ، بنابراين برنامه‌ها و تشكيلاتي كه قائم به شخص هستند تشكيلاتي ناسالم و غير طبيعي محسوب مي‌شوند كه به زودي متلاشي خواهند شد. اما متأسّفانه و روي هم رفته ، غالب تشكيلات جوامع اسلامي هنوز قائم به اشخاص است و به همين دليل بسيار زود از هم مي‌پاشد ، مسلمانان بايد با الهام از آيه فوق مؤسسات گوناگون خود را آن‌چنان پي‌ريزي كنند كه از اشخاص لايق كاملاً بهره‌گيري شود اما در عين حال وابسته به شخص آن‌ها نباشد .

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَ اَعْرِضْ عَنِ الْجهِلينَ
با آن‌ها مدارا كن و عذرشان را بپذير و به نيكي‌ها دعوت نما و از جاهلان روي بگردان (و با آن‌ها ستيزه مكن).(1)
وَ إِمّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللّهِ اِنَّهُ سَميعٌ عَليمٌ
و هرگاه وسوسه‌اي از شيطان به تو رسد به خدا پناه بر، كه او شنونده و دانا است.(2)
1- 199 / اعراف .
2- 200 / اعراف .
(170) پيامبر شناسي
« عَفْو » گاهي به معني مقدار اضافي چيزي آمده و گاهي به معني حدّ وسط و ميانه و گاه به معني قبول عذر خطاكار و بخشيدن او و گاه به معني آسان گرفتن كارها . قرائن آيات نشان مي‌دهد كه آيه فوق ارتباط با مسائل مالي و گرفتن مقدار اضافي از اموال مردم كه بعضي از مفسران گفته‌اند ندارد ، بلكه مفهوم مناسب ، همان « آسان گرفتن » و « گذشت » و « انتخاب حدّ وسط و ميانه » است .(1) « يَنْزَغَنَّكَ » از ماده نَزْغ به معني ورود در كاري، به قصد افساد و يا تحريك بر آن است . آيه مورد بحث اشاره به سه قسمت از وظايف رهبران و مبلغان به صورت خطاب به پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله شده ، در آغاز مي‌گويد : « در طرز رفتار با مردم سختگير مباش و با آن‌ها مدارا كن ، عذرشان‌را بپذير و بيش از آن چه قدرت دارند از آن‌ها مخواه » (خُذِ الْعَفْوَ) . بديهي است اگر رهبر و مبلّغ ، شخص سختگيري باشد به زودي جمعيت از اطراف او پراكنده مي‌شوند و نفوذ خود را در قلوب از دست خواهد داد، همان‌طوركه قرآن مجيد مي‌گويد : « وَ لَوْ كُنْتَ فَظّا غَليظَ الْقَلْبِ لاَنْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ : اگر سختگير و بداخلاق و سنگدل بودي به طور مسلم از گرد تو پراكنده مي‌شدند » .(2) سپس دومين دستور را به اين صورت مي‌دهد : « مردم را به كارهاي‌نيك و آن‌چه‌را عقل و خرد، شايسته مي‌شناسد و خداوند آن را نيك معرفي كرده، دستور ده » (وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ) . اشاره به اين‌كه ترك سختگيري مفهومش مجامله كاري نيست ،
1- براي توضيح بيشتر درباره معني « عفو » به جلد 2 تفسير نمونه صفحه 80 مراجعه شود .
2- 159 / آل عمران .

بلكه بايد رهبران و مبلغان همه حقايق را بگويند و مردم را به سوي حق دعوت كنند و چيزي را فروگذار ننمايند . در مرحله سوم دستور به تحمل و بردباري در برابر جاهلان داده مي‌گويد : « از جاهلان روي بگردان و با آن‌ها ستيزه مكن » (وَ اَعْرِضْ عَنِ الْجهِلينَ) . رهبران و مبلغان در مسير خود با افراد متعصب ، لجوج ، جاهل و بي‌خبر و افرادي كه سطح فكر و اخلاق آن‌ها بسيار پايين است ، روبرو مي‌شوند، از آن‌ها دشنام مي‌شنوند، هدف تهمتشان قرار مي‌گيرند ، سنگ در راهشان مي‌افكنند. راه پيروزي بر اين مشكل گلاويز شدن با جاهلان نيست ، بلكه بهترين راه تحمل و حوصله، ناديده گرفتن و نشنيده گرفتن اين‌گونه كارها است و تجربه نشان‌مي‌دهد براي بيدارساختن جاهلان و خاموش‌كردن‌آتش‌خشم و حسدوتعصبشان،اين‌بهترين‌راه‌است.در آيه‌دوم دستورديگري‌مي‌دهدكه‌درحقيقت چهارمين وظيفه‌رهبران و مبلغان‌را تشكيل مي‌دهد و آن اين‌كه بر سر راه‌آن‌ها همواره وسوسه‌هاي شيطاني در شكل مقام ، مال ، شهوت و امثال‌اين‌ها خودنمايي‌مي‌كند و شيطان و شيطان‌صفتان‌مي‌كوشند آن‌هاراازطريق اين‌وسوسه‌ها از مسيرشان منحرف سازند و از هدفشان بازدارند .

از امام‌صادق چنين‌نقل شده‌كه در قرآن مجيد، آيه‌اي‌جامع‌تر در مسائل‌اخلاقي ازآيه‌فوق (آيه‌نخست) نيست.(1) بعضي‌از دانشمندان در تفسير اين حديث، چنين گفته‌اند، كه از اصول فضايل‌اخلاقي بر طبق اصول‌قواي انساني‌كه

1- « مجمـــع‌البيـــــان » ، ذيـــل آيـــه .

«عقل» و «غضب» و «شهوت»است در سه‌قسمت خلاصه‌مي‌شود . فضاي عقلي كه نامش « حكمت » است و در جمله وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ (به نيكي‌ها و شايستگي‌ها دستور ده) خلاصه شده . و فضايل نفسي‌دربرابرطغيان و شهوت‌كه نامش «عفت» است و در خُذِالْعَفْو خلاصه گرديده. و تسلط برنفس دربرابرقوّه غضبيه‌كه‌نامش «شجاعت»است، در (وَ اَعْرِضْ عَنِ‌الْجهِلينَ) منعكس گرديده است . حديث فوق را خواه به صورتي كه مفسران گفته‌اند و در بالا اشاره شد تفسير كنيم و خواه به صورت شرايط رهبر كه ما عنوان كرديم، تفسير شود، اين واقعيت را بيان مي‌كند كه جمله‌هاي كوتاه و فشرده آيه فوق متضمن يك برنامه جامع و وسيع و كلي‌در زمينه‌هاي اخلاقي و اجتماعي‌است ، به طوري كه مي‌توان همه برنامه‌هاي مثبت و سازنده و فضايل انساني را در آن پيدا كرد و به‌گفته بعضي از مفسران ، اعجاز قرآن در شكل « فشرده گويي » آميخته با وسعت و عمق معني، در آيه فوق كاملاً منعكس است . توجه به اين نكته نيز لازم است كه مخاطب در آيه گرچه شخص پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله

است ولي همه امت و تمامي رهبران و مبلغان را شامل مي‌شود . و نيز توجه به‌اين نكته لازم‌است‌كه درآيات فوق، هيچ مطلبي كه مخالف مقام عصمت بوده باشد وجود ندارد ، زيرا پيامبران و معصومان هم در برابر وسوسه‌هاي شيطان بايد خود را به خدا بسپارند و هيچ كس از لطف و حمايت خدا در برابر وساوس شياطين و نفس بي‌نياز نيست ، حتي معصومان. دربعضي‌از روايات‌نقل‌شده‌هنگامي‌كه نخستين‌آيه فوق نازل‌شد، پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله از جبرئيل درباره آن توضيح خواست (كه چگونه با مـردم مـدارا و ترك سختگيري كند) جبرئيل گفت: نمي‌دانم بايد از آن‌كه مي‌داند سؤال كنم ، سپس بار ديگر بر پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نازل شد و گفت : « يا مُحَمَّدُ اِنَّ اللّٰهَ يَأمُرُكَ اَنْ

جامع‌ترين آيه اخلاقي قرآن خطاب به پيامبر (173)

تَعْفُوا عَمَّنْ ظَلَمَكَ وَ تُعْطي مَنْ حَرَمَكَ وَ تَصِلُ مَنْ قَطَعَكَ : اي محمّد ! خداوند به تو دستور مي‌دهد از آن‌ها كه به تو ستم كرده‌اند (به هنگامي كه قدرت پيدا كردي انتقام نگيري و) گذشت نمايي و به آن‌هاكه تو را محروم ساخته‌اند ، عطا كني و به آن‌ها كه از تو بريده‌اند پيوند برقرار سازي » . (1)

وَ اِذا لَمْ تَأْتِهِمْ بِاٰيَةٍ قالُوا لَوْلاَ اجْتَبَيْتَها قُلْ اِنَّماآ اَتَّبِعُ ما يُوحيآ اِلَيَّ مِنْ رَبّي هذا بَصاآئِرُ مِنْ رَبِّكُمْ وَ هُدًي وَ رَحْمَةٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

و هنگامي‌كه (در نزول‌وحي تأخيرافتد و) آيه‌اي براي‌آن‌ها نياوري‌مي‌گويند چراخودت (ازپيش‌خود) آن را برنگزيدي بگو من تنها پيروي ازچيزي‌مي‌كنم‌كه برمن وحي مي‌شود اين‌وسيله بينايي‌ازطرف پروردگارتان و مايه‌هدايت و رحمت اســت بـــراي جمعيتــي کــه ايمــان مي‌آورنــد. (2)

« اِجْتِباء » از ماده « جِبايَت » در اصل به معني جمع كردن آب در حوض و مانند آن است و لذا به حوض ، « جابِيَة » گفته مي‌شود ، جمع‌آوري خراج را نيز « جِبايَت » مي‌گويند . سپس به جمع آوري كردن‌چيزي به عنوان انتخاب «اِجْتِباء» گفتــه شده است و جملــه «لَوْلاَ اجْتَبَيْتَهــا» به‌معني چرا انتخــاب نكردي اســت. از اين آيه روشــن مي‌شود همه سخنــان و كردار پيامبــر صلي‌الله‌عليه‌وآله از وحي آسمانــي سرچشمه مي‌گيـرد و آن‌ها كه غير از اين مي‌گويند، از قرآن بيگانه‌اند.

1- « مجمع البيان » ، ذيل آيه .

2- 203 / اعراف .

يـا اَيُّهَـــا النَّبِـــيُّ اتَّـــقِ اللّـــــهَ وَ لاتُطِـــعِ الْكـافِـريـــنَ وَ الْمُنـافِقيـــنَ اِنَّ اللّـــهَ كـانَ عَليمـــا حَكيمـــا
اي پيامبـر تقـواي الهي پيشـه كن و از كافـران و منافقـان اطاعـت منمـا ، خداونـد عالـم و حكيـــم اســـت .(1)
وَاتَّبِعْ ما يُوحي‌اِلَيْكَ مِنْ‌رَبِّكَ اِنَ‌اللّهَ كانَ بِماتَعْمَلُونَ‌خَبيرا
و از آن‌چه از سوي پروردگارت به تو وحي مي‌شود پيروي نما كه خداوند به آن‌چه انجـام مي‌دهيد آگاه اسـت .(2)
وَ تَـوَكَّـــلْ عَلَـــي‌اللّـــهِ وَ كَفـــي بِاللّـــهِ وَكيـــلاً
و تـوكـــل بـــر خـــدا كـــن و هميـــن بـــس كـــه خـــدا حـافــظ و مــدافـــع انســان بـاشـــد. (3)
از خطرناك‌ترين پرتگاه‌هايي كه بر سر راه رهبران بزرگ قرار دارد مسأله پيشنهادهاي سازش‌كارانه است كه از ناحيه مخالفان مطرح مي‌گردد و در اين‌جا است كه خطوط انحرافي بر سر راه رهبران ايجاد مي‌شود و سعي دارد آن‌ها را از مسير اصلي بيرون برد و اين آزمون بزرگـي بـراي آن‌ها است. مشركان « مكه » و منافقان « مدينه » بارها كوشيدند كه با طرح پيشنهادهاي سازش‌كارانه ، پيامبر گرامي اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله را از خط « توحيد » منحرف سازند ، از جمله همان بود

1- 1 / احزاب .
2- 2 / احزاب .
3- 3 / احزاب .

كه‌در شأن‌نزول اين‌سوره منقول‌است. اما نخستين آيات سوره احزاب نازل شد و به توطئه آن‌ها پايان داد و پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله را به ادامـه روش قاطعانـه‌اش در خط توحيد بدون كم‌ترين سازش دعوت نمود. اين آيـات مجموعا چهار دستور مهم بـه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله مي‌دهد :
دستـور اول : در زمينه تقوي و پرهيزكاري است كه زمينه‌ساز هر برنامه ديگري مي‌باشد مي‌فرمايد : « يا اَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللّهَ ». حقيقت « تقوي » همان احساس مسؤوليت دروني است و تا اين احساس مسؤوليت نباشد انسان به دنبال هيچ برنامه سازنده‌اي حركت نمي‌كند. تقوي انگيزه هدايت و بهره‌گيري از آيات الهي است ، چنان كه در آيه دوم سوره بقره مي‌خوانيم : « هُديً لِلْمُتَّقينْ : اين قرآن مايه هدايت پرهيزكاران است » . درست است كه مرحله نهايي تقوي بعد از ايمان و عمل به دستورهاي خدا حاصل مي‌شود ولي مرحله ابتدايي آن قبل از همه اين مسايل قرار دارد .

چراكه انسان اگر احساس مسؤوليتي در خود نكند به دنبال تحقيق از دعوت پيامبران نمي‌رود و نه گوش به سخنان آن‌ها فرا مي‌دهد ، حتي مسأله « دفع ضرر محتمل » را كه علماي كلام و عقايد آن را پايه تلاش براي معرفة اللّه ذكـر كرده‌اند در حقيقت شاخه‌اي از تقوي است .
دستور دوم : نفي اطاعت كافران و منافقان است ، مي‌فرمايد : « وَ لا تُطِعِ الْكافِرينَ وَالْمُنـافِقينَ ». و در پـايـان اين آيـه براي تــأكيد اين موضوع مي‌گويد : « اِنَّ اللّهَ كانَ عَليما حَكيما ». اگر فرمان ترك پيروي آن‌ها را به تو مي‌دهد روي علم و حكمت بي‌پايان او است ، زيرا مي‌داند در اين تبعيت و سازش‌كاري چه مصايب دردناك و مفاسد بي‌شماري نهفته‌است.
(176) پيامبر شناسي
به‌هرحال،بعدازتقوا و احساس‌مسؤوليت، نخستين‌وظيفه شستشوي‌صفحه‌دل ازاغيار و ريشه‌كن‌نمودن‌خارهاي مزاحم ازاين سرزمين است .
در سومين دستور مسأله بذرافشاني توحيد و تبعيت از وحي الهي را مطرح مي‌كند مي‌گويد : « وَ اتَّبِعْ مـا يُوحي اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ » . و مراقب باش و بدان كه : « اِنَّ اللّهَ كانَ بِما تَعْمَلُونَ خَبيرا ». بنابراين نخست بايد ديو را از درون جان بيرون راند تا فـرشته درآيد. خارها را بـرچيـد تــا بذر گل‌ها برويد. بايد طاغوت زدايي كرد تا حكومت اللّه و نظام الهي جانشيــن آن گـردد .
و ازآن‌جا كه در ادامه اين‌راه مشكلات فراوان است و تهديدوتوطئه و كارشكني‌بسيار زياد ، چهـارمين دستـور را به اين صـورت صـادر مي‌كند: «وَ كَفي‌بِاللّهِ وَكيلاً». اگر هزار دشمن قصد هلاكت تو را دارند ، چون من دوست و ياور توأم از دشمنان باكي نداشته باش. گرچه مخاطب در اين آيات شخص پيامبر است ، ولي پيدا است كه دستـوري است براي همـه مؤمنان و همه مسلمانان جهان ، نسخه‌اي است نجات‌بخش و معجوني است حيات‌آفرين‌براي هر عصر و هر زمان. ناگفته‌پيدا است، مفهوم‌اين‌دستورها به‌پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله اين نيست كه او در مسأله تقوا و ترك اطاعت كافران و منافقان كوتاهي داشته ، بلكه اين بيانات از يك سو جنبه تأكيد درمورد وظايف پيغمبر صلي‌الله‌عليه‌وآله دارد و از سوي ديگر درسي است براي همـــه مؤمنـان .
وظايف چهارگانه پيامبر اكرم (177)

اِدْفَــعْ بِالَّتـــي هِـــيَ اَحْسَــنُ السَّيِّئَــةَ نَحْـــنُ اَعْلَـــمُ بِما يَصِفُــونَ
بدي را از راهي كه بهتر است ، دفع كن (و پاسخ بدي را به نيكي ده) ما به آن‌چه آن‌ها توصيف مي‌كنند، آگاه‌تريم .(1)
در سيره پيشوايان و روش‌عملي‌پيامبرگرامي صلي‌الله‌عليه‌وآله و ائمه‌هدي عليهم‌السلام بسياردیده‌ايم‌افراد يا جمعيت‌هايي‌را كه مرتكب بدترين جنايات شده‌اند ، به نيكي پاسخ گفته و مشمول محبتشان ساخته‌اند و همين‌سبب انقلاب و دگرگوني‌روحي و بازگشت آن‌ها به طريق حق گرديده است .
قرآن بارها و از جمله در آيه فوق اين امر را به عنوان يك اصل در مبارزه‌با بدي‌ها به‌مسلمانان گوشزدمي‌كند و حتي در آيه 34 سوره فصلت مي‌گويد : « فَاِذَا الَّذي بَيْنَكَ وَ بَيْنَهُ عَداوَةٌ كَاَنَّهُ وَلِيٌّ حَميمٌ : نتيجه اين كار آن خواهد شد كه دشمنــان سرسخت ، دوستــان گرم و صميمــي شوند ». ولي ناگفتــه پيدا است كه اين دستور مخصوص مواردي است كه دشمــن از آن سوءاستفــاده نكنــد ، آن را دليــل بر ضعف نشمــارد و بر جــرأت و جسارتـش افزوده نگردد .

وَ قُلْ رَبِّ اَعُوذُ بِكَ مِـنْ هَمَـزاتِ الشَّياطين
و بگو : پروردگارا ! من از وسوسه‌هاي شياطين به تو پناه مي‌برم .(2)
1- 96 / مؤمنون .
2- 97 / مؤمنون .
(178) پيامبر شناسي
وَ اَعُوذُ بِكَ رَبِّ اَنْ يَحْضُرُونِ
و از ايـــن‌كـــه آنـــان نـــزد مـــــن حـــاضـــر شـــونـــد ، نيـــز بـــه تـــو پنـــاه مـــي‌بـــرم اي پـــروردگـــار .(1)
« هَمَزات » جمع « هَمْزَة » به‌معني دفع و تحريك باشدت است و اگر به حرف هَمْزَة ، « هَمْزَة » مي‌گويند ، به خاطر آن است كه از انتهاي‌گلو باشدت بيرون مي‌آيد و به گفته بعضي از مفسران « هَمْز » و « غَمْز » و « رَمْز » هرسه يك‌معني را مي‌رساند ، اما « رمز » به مرحله خفيف و « غمز » از آن شديدتر و « همز » نهايت شدت را بيان مي‌كند. و با توجه به اين كه « شياطين » جمع است ، همه شيطان‌هاي آشكار و پنهان ، انس و جن را شامل مي‌گردد. در تفسير « عليّ بن ابراهيم » مي‌خوانيم كه امام در معني آيه « قُلْ رَبِّ اَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزاتِ الشَّياطينِ » فرمود: « هُوَ ما يَقَعُ في قَلْبِكَ مِنْ وَسْوَسَةِالشَّيْطانِ : منظور از آن ، وسوسه‌هاي شيطاني است كه در قلب تو مي‌افتد » .(2) آن‌جاكه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله باداشتن مقام‌عصمت و مصونيت الهي ، چنين تقاضايي را از خدا مي‌كند ، تكليف ديگران روشن است ، بايد همه مؤمنان از پروردگار كه مالك و مدبر آن‌ها است ، بخواهند لحظه‌اي آن‌ها را به حال خودشان وانگذارد ، نه تنها تحت تأثير وسوســه شياطيــن قرار نگيرنــد ، بلكــه در مجلس آن‌هــا نيز حضور نيابنــد . به اين ترتيب همه رهروان راه حق بايــد بــه طــور مــداوم از القائــات شيطاني برحــذر باشنــد و هميشــه خود را از ايــن نظر در پنــاه او قــرار دهنــد .
1- 98 / مـــــــؤمنـــــــــون .
2- « نـــور الثقليـــــن » ، جلـــــد 3 ، صفحـــــه 552 .

قُــلِ ادْعُوا اللّــهَ اَوادْعُــوا الرَّحْمنَ اَيّاما تَدْعُوا فَلَهُ‌الْاَسْماءُ الْحُسْني وَ لا تَجْهَرْ بِصَلاتِكَ وَ لا تُخافِتْ‌بِها وَ ابْتَغِ بَيْنَ ذلِكَ سَبيلاً
بگو«اللّه رابخوانيد،يا «رحمن» را، هركدام‌را بخوانيد(ذات پاكش يكي‌است و)براي‌او نام‌هاي نيك‌است و نمازت‌را زياد بلند يا آهسته مخوان و در ميان اين دو راهي (معتدل) انتخاب كن .(1)
به دنبال ايرادهاي سست و بي‌اساس كه در آيات گذشته از زبان مشركان مطرح و پاسخ داده شد، در اين آيه به آخرين بهانه‌هاي‌آن‌ها مي‌رسيم و آن اين‌كه آن‌ها مي‌گفتند چرا پيامبر ، خــدا را به نــام‌هاي متعددي مي‌خواند با اين‌كه مدعي توحيد است. اصولاً خدا را با يك نام نمي‌توان خواند و نمي‌توان شناخت ، بلكه بايد نام‌هاي محدودي براي او پيدا كنيم و لذا معرفت و شناخت ما هم هرچه باشد محدود است ، حتي پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله با آن وسعت روح مي‌فرمايد : « ما عَرَفْناكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ ». ولي اين دليل بر آن نيست كه به اندازه عقل و درايت خويش او را نشناسيم ، به‌خصوص كه او خودش در شناخت ذاتش به ما كمك بسيار فرموده و با نام‌هاي گوناگون در كتابش از خود يادكرده است و در بيانات اولياء دينش به نام‌هاي‌بيشتري كه به هزارنام بالغ مي‌شود برخورد مي‌كنيم. بديهي است همه اين‌ها اسم است و يك معني اسم ، علامت و نشانه است ، همه اين‌ها نشانه‌هايي از ذات پاك او مي‌باشد و تمام اين خطوط به يك نقطه منتهي مي‌گردد و به
1- 110 / اسراء .
(180) پيامبر شناسي
هيچ‌وجه از توحيد ذات و صفات او نمي‌كاهد. ازميان اين‌همه اسماء قسمتي‌اهميت و عظمت بيشتري دارد ، زيرا معرفت و آگاهي فزون‌تري به ما مي‌دهد كه از آن به « اَسْماءِ حُسْني » در قرآن و روايات اسلامي تعبير شده است و طبق روايت معروفي از پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله مي‌خوانيم : « خداوند نود و نه اسم دارد هركس آن‌ها را شماره كند داخل بهشت خواهد شد ». درباره معني اسماء حسني و اين 99 اسم به طور مشروح در جلد هفتم تفسيرنمونه ، صفحه 25 به بعد ذيل آيه 180 سوره اعراف « وَلِلّهِ الْاَسْماءُ الْحُسْني فَادْعُوهُ بِها » بحث مشروحي مطرح شده است. اما مهم آن است كه بدانيم معني شمارش اين اسماء اين نيست كه تنها اين نام‌ها را بر زبان جاري كنيم و خدا را به آن بخوانيم تا بهشتي شويم يا مُسْتَجابُ‌الدَّعْوَة. بلكه هدف«تَخَلُّق»به اين اسماء و پياده كرده پرتوي از نام‌هاي عالم و رحمان و رحيم و جواد و كريم ... در وجودمان‌مي‌باشد تا

هم‌بهشتي‌مان‌كند و هم دعايمان در همه‌حال مستجاب. در ذيل آيه مورد بحث نظر به گفتگوي مشركان در مكه در رابطه با نماز پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله و اين‌كه مي‌گفتند : او نماز خود را بلند مي‌خواند و ما را ناراحت‌مي‌كند ، اين‌چه عبادتي است؟ اين‌چه برنامه‌اي است ؟ به پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله دستور مي‌دهد : «نمازت را زياد بلند مخوان ، زياد هم آهسته مخوان ، بلكه ميان اين دو راه اعتدال را انتخاب كن : وَ لا تَجْهَرْ بِصَلاتِكَ وَ لا تُخافِتْ بِها وَ ابْتَغِ بَيْنَ ذلِكَ سَبيلاً ». بنابراين آيه فوق كاري بر مسأله نمازهاي « جَهْرِيَة » و « اِخْفاتِيَّة » به اصطلاح معروف فقهي ندارد ، بلكه ناظر به افراط و تفريط در بلند خواندن و آهسته خواندن است ، مي‌گويد نه بيش از حد بلند بخوان و فرياد بزن و نه بيش از حد آهسته كه تنها حركت لب‌ها مشخص شود و صدايي به گوش نرسد. روايات متعددي كه از طرق اهل بيت از امام باقر و امام

صادق عليهم‌السلام در ذيل اين آيه آمده است نيز اشاره به همين تفسير مي‌كند . (1) اما اين‌كه حد اعتدال دراين‌جا چگونه است و جَهْر و اِخْفاتي كه از آن نهي شده چه مي‌باشد ؟ ظاهر اين است كه « جَهْر » به معني فرياد كشيدن و « اِخْفات » به‌معني آهسته‌خواندن آن‌چنان‌كه خود انسان هم نشنود مي‌باشد. در تفسير « علي بن ابراهيم » از امام صادق چنين نقل شد كه در تفسير آيه فرمود : « اَلْجَهْرُ بِها رَفَعُ الصَّوْتِ ، وَ التَّخافُتُ بِها ما لَمْ تَسْمَعْ نَفْسُكَ، وَ اقْرَأْ بَيْنَ ذلِكَ : جهر اين است كه زياد صدا را بلند كني و اخفات آن است كه حتي خودت نشنوي ، هيچ يك از اين دو را انجام نده ، بلكه حد وسط ميان آن دو را انتخاب كن » .(2) و اما «اِخْفات» و «جَهْر» در نمازهاي روزانه و شبانه حكم ديگري است، با مفهوم ديگر ، كه دلايل جداگانه دارد و فقهاي ما (رضوان اللّه عليهم) مدارك آن را در « كتاب الصّلوة » آورده‌اند .

اين‌حكم‌اسلامي يعني‌اعتدال در جَهْر و اِخْفات ، از دو نظر به ما ديد و درك مي‌بخشد: نخست از اين نظر كه مي‌گويد : عبادات خود را آن‌چنان انجام ندهيد كه بهانه به دست دشمنان بدهد ، آن‌ها را به استهزاء و ايرادگيري وادارد ، چه بهتر كه توأم با متانت و آرامش و ادب باشد كه نه تنها نتوانند بر آن خرده‌گيري كنند بلكه نمونه‌اي از شكوه و ادب اسلامي و ابّهت و عظمت عبادات گردد. آن‌ها كه سعي دارند در مواقعي كه مردم استراحت كرده‌اند با صداهاي گوشخراشي كه از بلندگوهاي پرغوغا راه مي‌اندازند موجوديت جلسات خود را نشان دهند و به پندار خود با اين عمل

1- به « نورالثقلين » ، جلد 3 ، صفحه 233 به بعد مراجعه شود.

2- « نور الثقلين » ، جلد 3 ، صفحه 234 .

صداي اسلام را به گوش ديگران برسانند ، اين نه تنها صداي اسلام نيست ، بلكه باعث پراكندگي مردم از اسلام و در نتيجه ضربه‌اي است به تبليغات ديني. ديگر اين‌كه اين آيه بايد الگويي باشد براي همه اعمال ما و تمام برنامه‌هاي اجتماعي و سياسي و اقتصادي ، بايد همه اين‌ها دور از افراط‌كاري‌ها و تندروي‌ها و تفريط‌كاري و مسامحه و سهل‌انگاري باشد و اصل اساسي « وَ ابْتَغِ بَيْنَ ذلِكَ سَبيلاً » كه در آيه فوق آمده همه‌جا رعايت گردد .

سؤالات درس هشتم

1 ـ آيا روش تربيتي پيامبر بر مبناي تحميل فكر و عقيده نبود؟ توضيح دهيد.

2 ـ آيا هدايت اجباري با روح تعليمات پيامبر سازگار است؟ پاسخ را براساس آيه «وَ لَوْ شآءَ اللّهُ ما اَشْرَكُوا وَ ما جَعَلْنكَ عَلَيْهِمْ حَفيظا وَ ما اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكيلٍ» تبيين نماييد.

3 ـ جامع‌ترين آيه اخلاقي قرآن خطاب به پيامبر اسلام در مقابل مردم را با استفاده از آيه «خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَ اَعْرِضْ عَنِ الْجهِلينَ» شرح دهيد.

4 ـ زيربناي همه برنامه‌هاي سياسي، اجتماعي پيامبر اكرم صلي‌الله‌عليه‌وآله چه بود؟ پاسخ سؤال را با اقتباس از آيه شريفه «... لا تَجْهَرْ بِصَلاتِكَ وَ لا تُخافِتْ‌بِها وَ ابْتَغِ بَيْنَ ذلِكَ سَبيلاً» را توضيح دهيد.

درس نهم

خلاصـــه درس:
1 ـ تنها اجر و پاداش پيامبر هدايت مردم است، آن هم‌از روي اراده و اختيار نه اكراه و اجبار واين تعبير جالبي است كه‌نهايت‌لطف و محبت‌پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله رانسبت به‌پيروانش روشن مي‌سازد، چرا كه اجر و مزد خود را سعادت و خوشبختي آنان مي‌شمرد.
2 ـ مؤمنـان واقعـي كساني هستند كه ايمـان به خدا و رسولـش آورده‌اند و هنگامـي‌كه در كار مهمـي با او باشنـد ، بدون اجـازه او به جايي نمي‌رونـد ، كساني كه از تو اجـازه مي‌گيرند، آن‌ها به‌راستي ايمان به‌خدا و پيامبرش آورده‌انـد، در اين صـورت هرگاه از تو براي بعضـي از كارهـاي مهم خـود اجـازه بخواهنـد ، هـركس از آن‌هـا را مي‌خواهـي (و صلاح مي‌بيني) اجـازه ده و براي آن‌هـا استغفـار كن كه خداونـد غفور و رحيـم اسـت .
3 ـ عمل زشت منافقانه يعني فرار پنهاني‌از جهاد و كارهاي حساس ، اگر از مردم پنهان بماند ، از خدا هرگز پنهان نخواهـد مانـد و ايـن مخـالفـت‌هـا در بـرابـر فـرمـان پيـامبـر صلي‌الله‌عليه‌وآله مجـازات دردنـاكي در دنيـا و آخـرت دارد.
4 ـ و كافران گفتند اين فقط دروغي است كه ساخته و گروهي او را بر اين كار ياري داده‌اند آن‌ها (با اين سخن) ظلم و دروغ بـزرگـي را مرتكب شدند. «ظُلْم» ازاين‌نظركه مردي‌امين و پاك و راستگوهمچون‌پيامبراسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله رامتهم به
(184) پيامبر شناسي
دروغ و افترابرخدا باهمدستي جمعي‌از اهل كتاب كردند و به مردم و خود نيز ستم نمودند و دروغ وباطل‌ازاين‌نظركه سخن آن‌ها كاملاً بي‌اساس بود، زيرا بارها پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله آن‌ها را دعوت به آوردن سوره‌ها و آياتي همچون قرآن كرده بود و آن‌ها در برابر اين تَحَدّي عاجز و ناتوان شده‌بودند. مشركان گفتند او در واقع از خود چيزي ندارد ، نه علم و دانشي و نه ابتكاري ، تا چه رسد به وحي و نبوت ، او از جمعي كمك گرفته و مشتي از افسانه‌هاي كهن را گردآوري نموده و نام آن را وحي و كتاب آسماني گذارده است. و گفتند چرا اين رسول غذا مي‌خورد؟ و در بازارها راه‌مي‌رود؟ (نه سنت فرشتگان دارد ونه‌روش شاهان) چرا فرشته‌اي بر او نازل نشده كه همراه وي مردم را انذار كند ؟ (و گواه صدق‌دعوت او باشد). يا گنجي‌از آسمان براي‌او فرستاده يا باغي‌داشته باشدكه از(ميوه) آن بخورد و (امرارمعاش كند) و ستمگران گفتند شما تنها از يك‌انسان

مجنون پيروي مي‌كنيد .
5 ـ نعمت‌هـاي مادي نه پايـدارنـد ، نه خالـي از دردسـر ، حتي در بهتريـن حالاتـش نگاهداري آن سخـت مشكل است ، بنابرايـن چيـزي نيسـت كه چشـم تو را به سوي خـود جلـب كند و در برابر آن موهبـت بزرگ معنـوي (قـرآن) كه خـدا به تو داده است ، قابل اهميّت باشد.
6 ـ قرآن در آيه موردبحث اولويـت پيامبـر صلي‌الله‌عليه‌وآله را نسبـت به مسلمانان به‌طور مطلق ذكر كرده است و مفهومش اين اسـت كه در كليـه اختياراتـي كه « انسان » نسبـت به خويشتـن دارد « پيامبـر » صلي‌الله‌عليه‌وآله از خـود او نيـز اولـي اسـت.
درس نهم (185)
متـن اصلي

لَعَلَّكَ باخِــعٌ نَفْسَــكَ اَلاّ يَكُونُـوا مُؤْمِنينَ
گــويــي مي‌خواهـي جان خــود را از شــدت اندوه از دســت دهي به خاطــر اين‌كه آن‌هــا ايمــان نمــي‌آورنــد .(1)
« باخِعٌ » از ماده « بَخْع » به معني هلاك كردن خويشتن از شدت غم و اندوه است . اين تعبير نشان مي‌دهد كه تا چه اندازه پيامبراسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله نسبت به مردم دلسوز و در انجام رسالت خويش اصرار و پافشاري داشت و از اين‌كه مي‌ديد تشنه كاماني در كنار چشمه آب زلال قرآن و اسلام نشسته‌اند و باز از تشنگي فرياد مي‌كشند ناراحت بود. آري همه پيامبــران الهي اين چنيــن دلسوز بودند مخصوصــا پيامبر اسلام كه اين تعبير كرارا در قرآن در مورد او آمده است .

قُـــلْ مـا اَسْئَلُكُـــمْ عَلَيْـــــهِ مِـــنْ اَجْـــــرٍ اِلاّ مَـــــنْ شـــاءَ اَنْ يَتَّخِـــذَ اِلـــي رَبِّـــه سَبيـــلاً
بگو من در برابر ابلاغ اين آيين هيچ‌گونه پاداشي از شما مطالبه‌نمي‌كنم، تنها پاداش من اين است كه كساني بخواهند راهي به سوي پروردگارشان بـرگـزينند .(2)
1- 3 / شعراء .
2- 57 / فرقان .
(186) پيامبر شناسي
تنها اجر و پاداش من هدايت شما است، آن هم‌از روي اراده و اختيار نه اكراه و اجبار واين تعبير جالبي است كه نهايت لطف و محبت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله را نسبت به پيروانش روشن مي‌سازد ، چرا كه اجر و مزد خود را سعادت و خوشبختي آنان مي‌شمرد. بديهي است هدايت امت اجر معنوي فوق‌العاده‌اي براي پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله دارد چرا كه « اَلدّالُّ عَلَي‌الْخَيْرِ كَفاعِلِه : هر كس راهنماي كار خيري باشد همچون رهرو آن راه است ». اين جمله علاوه بر اين كه بهانه‌هاي مشركان‌را قطع‌مي‌كند، روشن‌مي‌سازد كه‌قبول اين دعوت الهي بسيار سهل و ساده و آسان و براي همه كس بدون هيچ زحمت و هزينه‌اي امكان‌پذير است .

اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذينَ امَنُوا بِاللّهِ وَ رَسُولِهِ وَ اِذا كانُوا مَعَهُ عَلي اَمْرٍ جامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتّي يَسْتَأْذِنُوهُ اِنَّ الَّذينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ اوُلئِـكَ الَّذينَ يُؤْمِنُـونَ بِاللّـهِ وَ رَسُولِـهِ فَاِذَا اسْتَأْذَنُـوكَ لِبَعْـضِ شَأْنِهِـمْ فَأْذَنْ لِمَـنْ شِئْتَ مِنْهُـمْ وَ اسْتَغْفِرْ لَهُـمُ اللّـهَ اِنَّ اللّـهَ غَفُـورٌ رَحيـمٌ

مؤمنان واقعي كساني هستند كه ايمان به خدا و رسولش آورده‌اند و هنگامي‌كه در كار مهمي با او باشند ، بدون اجازه او به جايي نمي‌روند ، كساني كه از تو اجازه مي‌گيرند، آن‌ها به‌راستي ايمان به‌خدا و پيامبرش آورده‌اند، دراين‌صورت هرگاه از تو براي بعضي از كارهاي مهم خود اجازه بخواهند ، هركس از آن‌ها را مي‌خواهي (و صلاح

پاداش پيامبر، هدايت مردم است (187)

مي‌بيني) اجازه ده و براي آن‌ها استغفار كن كه خداوند غفور و رحيم است (1).

منظور از « اَمْرٍ جامِعٍ » هركار مهمي است كه اجتماع مردم در آن لازم است و تعاون و همكاريشان ضرورت دارد ، خواه مسأله مهم مشورتي باشد، خواه مطلبي پيرامون جهاد و مبارزه با دشمن و خواه نماز جمعه در شرايط فوق‌العاده و مانند آن. در حقيقت اين يك دستور انضباطي است كه هيچ جمعيت و گروه متشكل و منسجم نمي‌تواند نسبت به آن بي‌اعتنا باشد، چراكه در اين‌گونه مواقع گاهي حتي غيبت يك فرد گران تمام مي‌شود و به هدف نهايي آسيب مي‌رساند ، مخصوصا اگر رييس جمعيت ، فرستاده پروردگار و پيامبر خدا و رهبر روحاني نافِذُ الأَمْر باشد. توجه به اين نكته نيز لازم است كه منظور از اجازه گرفتن اين نيست كه هركس كاري بگيرد ، يك اجازه صوري بگيرد و به دنبال كار خود برود ، بلكه به‌راستي اجازه گيرد ، يعني اگر رهبر غيبت او را مضرّ تشخيص نداد ، به او اجازه مي‌دهد و در غيراين صورت بايد بماند و گاهي كار خصوصي خود را فداي هدف مهم‌تر كند ، لذا در دنبال اين جمله اضافه مي‌كند : « اِنَّ‌الَّذينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ اوُلئِكَ الَّذينَ يُؤْمِنُونَ بِاللّهِ وَ رَسُولِهِ ... ». روشن است كه اين‌گونه افراد باايمان باتوجه به اين‌كه براي امر مهمي اجتماع كرده‌اند ، هرگز براي يك كار جزئي اجازه نمي‌طلبند و منظور از « شَأْنِهِمْ » در آيه ، كارهاي ضروري و

1- 62 / نور .

(188) پيامبر شناسي

قابل اهميت مي‌باشد. و از سوي ديگر خواست پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله مفهومش اين نيست كه بدون در نظر گرفتن جوانب امر و

اثرات حضور و غياب افراد ، اجازه دهد ، بلكه اين تعبير براي آن است كه دست رهبر باز باشد و در هر مورد ضرورت حضور افراد را احساس مي‌كند، به آن‌ها اجازه رفتن را ندهد. شاهد اين سخن اين‌كه در آيه 43 سوره توبه ، پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله را به‌خاطر اجازه دادن به بعضي از افراد مؤاخذه مي‌كند و مي‌گويد : « عَفَي اللّهُ عَنْكَ لِمَ اَذِنَتْ لَهُمْ حَتّي يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذينَ صَدَقُوا وَ تَعْلَمَ الْكاذِبينَ : خداوند تو را عفو كرد ، چرا به آن‌ها اجازه‌دادي پيش از آن كه راستگويان از دروغگويان براي تو شناخته شوند ». اين آيه نشان مي‌دهد كه حتي پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله در اجازه دادن افراد بايد دقت كند و تمام جوانب كار را در نظر گيرد و در اين امر مسؤوليت الهي دارد. و در پايان آيه مي‌فرمايد : هنگامي كه به آن‌ها اجازه مي‌دهي « براي آنان استغفار كن كه خداوند غفور و رحيم است » (وَ اسْتَغْفِرْ لَهُمُ اللّهَ اِنَّ اللّهَ غَفُورٌ رَحيمٌ). در اين‌جا اين سؤال پيش مي‌آيد كه اين استغفار براي چيست ؟ مگر آن‌ها با اجازه گـرفتن از پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله باز گنهكار هستند كه نياز به استغفار دارند؟ اين سؤال را از دو راه مي‌توان پاسخ داد ؛ نخست اين‌كه آن‌ها گرچه مأذون و مجاز هستند ، ولي بالاخره كار شخصي خود را بر كار جمعي مسلمين مقدم داشته‌اند و اين خالي از يك‌نوع ترك اولي نيست (1) و لذا نياز به استغفار دارند (همانند استغفار بر يك عمل مكروه). ضمنا اين تعبير نشان مي‌دهد كه تا مي‌توانند از گرفتن اجازه خودداري كنند و فداكاري و ايثار نمايند كه حتي پس از اجازه ، باز عمل آن‌ها ترك اولي است ، مبادا حوادث جزئي را بهانه ترك گفتن اين

1- « تفسير فخر رازي » ، « روح المعاني » ، ذيل آيه مورد بحث .

برنامه‌هـاي مهـم قرار دهد. ديگر اين‌كه آن‌ها به‌خاطـر رعايت ادب در برابر رهبرشان درخور لطف الهي هستند و پيامبـر صلي‌الله‌عليه‌وآله به عنـوان تشكر از اين عمـل براي آن‌ها استغفـار مي‌كند ، در عين حال اين دو پاسخ باهم منافاتي ندارد و ممكن اسـت هر دو منظور باشد .

لاتَجْعَلُوا دُعاءَالرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضاقَدْ يَعْلَمُ اللّهُ الَّذينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنْكُمْ لِواذا فَلْيَحْذَرِالَّذينَ يُخالِفُونَ عَنْ اَمْرِهِ اَنْ تُصيبَهُمْ فِتْنَةٌ اَوْ يُصيبَهُمْ عَذابٌ اَليمٌ

دعــوت پيامبر را در ميــان خود ماننــد دعوت بعضي از شما نسبــت به بعضي ديگر تلقي نكنيد ، خداوند كساني از شمــا را كه پشــت سر ديگــران پنهان مي‌شوند و يكي پس از ديگري فــرار مي‌كننــد، مي‌دانــد ، آن‌ها كه مخالفت فرمــان او مي‌كننــد ، بايـد از اين بترسنــد كه فتنــه‌اي دامنشــان را بگيـرد و يــا عذاب دردنــاك به آن‌هــا برســد .(1)

« يَتَسَلَّلُونَ » از ماده « تَسَلُّل » در اصل به معني بركندن چيزي است و معمولاً به كساني كه مخفيانه و به‌طور قاچاقي از جايي مي‌گريزند ، « مُتَسَلِّلُون » گفته مي‌شود. « لِواذا » از ماده « مُلاوِزَة » به معني استتار است و در اين‌جا به معني عمل كساني است كه پشت سر ديگري خود را پنهان مي‌كنند يا در پشت ديواري قرار مي‌گيرند و به اصطلاح افرادرا

1- 63 / نور .

(190) پيامبر شناسي

خواب‌مي‌كنند و فرارمي‌نمايند،اين‌عملي‌بوده كه منافقين به هنگامي كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله مردم را براي جهاد يا امر مهم ديگري فرامي‌خواند ، انجام مي‌دادند. قرآن مجيد مي‌گويد : اين عمل زشت منافقانه شما يعني فرار پنهاني‌از جهاد و كارهاي حساس ، اگر از مردم پنهان بماند ، از خدا هرگز پنهان نخواهد ماند و اين مخالفت‌هاي شما در برابر فرمان پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله مجــازات دردناكي در دنيــا و آخــرت دارد. در ايــن‌كه منظور از « فِتْنَة » دراين‌جا چيست، بايدگفت « فِتْنَة » مفهوم وسيعــي دارد كه همه اين امور و غير اين‌ها را شامل مي‌شود همان‌گونه كه « عَذابٌ اَليمٌ » ممكن است عذاب دنيا يا آخرت يا هر دو رادربرگيــرد .

وَ قالَ‌الَّذينَ كَفَرُوا اِنْ هذا اِلاّ اِفْكٌ افْتَريهُ وَ اَعانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ اخَرُونَ فَقَدْ جاؤُا ظُلْما وَ زُورا
و كافران‌گفتنداين‌فقط دروغي‌است‌كه ساخته و گروهي او را بر اين كار ياري داده‌اندآن‌ها (با اين سخن) ظلم و دروغ بزرگي‌را مرتكب شدند .(1)
« جائُوا » از ماده « مَجيء » معمولاً به معني آمدن است ، ولي در اين‌جا به معني آوردن آمده است ، همان‌گونه كه درآيه 81 سوره يونس مي‌خوانيم : كه موسي به ساحران گفت : « ما جِئْتُمُ بِهِ السِّحْرُ : آن‌چه شما آورده‌ايد سحر است ».
1- 4 / فرقان .
بهانه جويي‌هاي پنجگانه كفار و مشركين نسبت به پيامبر (191)
واژه « زُور » در اصل به معني قسمت بالاي سينه ، گرفته شده ، سپس به هرچيز كه حد وسط متمايل شود ، اطلاق گرديده و از آن‌جا كه « دروغ » از حق منحرف شده و به باطل گراييده به آن زور مي‌گويند .
ولي قرآن در جواب آن‌ها فقط يك جمله مي‌گويد و آن اين‌كه « فَقَدْ جاؤُا ظُلْما وَ زُورا » .
«ظُلْم» ازاين‌نظركه مردي‌امين و پاك و راستگو همچون پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله را متهم به دروغ و افترابرخدا باهمدستي جمعي‌از اهل كتاب كردند و به مردم و خود نيز ستم نمودند و دروغ و باطل از اين نظر كه سخن آن‌ها كاملاً بي‌اساس بود، زيرابارها پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله آن‌هارادعوت به‌آوردن‌سوره‌ها و آياتي‌همچون‌قرآن‌كرده‌بود وآن‌هادربرابراين‌تَحَدّي عاجز و ناتوان شده بودند.
اين خود نشان مي‌داد كه اين آيات ساخته مغز بشر نيست ، چرا كه اگر چنين بود آن‌ها نيز مي‌توانستند با كمك گرفتن از جماعت يهود و اهل كتاب نظير آن را بياورند، بنابراين عجزشان بر دروغشان دليل بر ظلمشان است .
وَ قالُوا اَساطيرُ الاْوَّلينَ اكْتَتَبَها فَهِيَ تُمْلي عَلَيْهِ بُكْرَةً وَ اَصيلاً
و گفتند اين همان افسانه‌هاي پيشينيان است كه وي آن را رونويس كرده و هر صبح وشام بر او املا مي‌شود .(1)
مشركان گفتند او در واقع از خود چيزي ندارد ، نه علم و دانشي و نه ابتكاري ، تا چه رسد به وحي و نبوت ، او از
1- 5 / فرقان .

(192) پيامبر شناسي
جمعي كمك گرفته و مشتي از افسانه‌هاي كهن را گردآوري نموده و نام آن را وحي و كتاب آسماني گذارده است . او در مواقعي كه مردم كمتر در صحنه حضور دارند ، يعني به هنگام صبح و هنگام شام براي منظور خود كمك مي‌گيرد. اما متأسفانه‌او فاقد همه اين‌هااست و بازهم مي‌گويد پيغمبر هستم .
و در پايان نتيجه‌گيري كردند كه اين ادعاي بزرگ او در چنين شرايطي دليل بر آن است كه عقل سالمي ندارد .
قُلْ اَنْزَلَهُ الَّذي يَعْلَمُ السِّرَّ فِي السَّمواتِ وَ الاْرْضِ اِنَّهُ كانَ غَفُورا رَحيما
بگو : كسي آن را نازل كرده است كه اسرار آسمان‌ها و زمين را مي‌داند ، او غفور ورحيم بوده و هست .(1)
اشاره به اين‌كه محتواي اين كتاب و اسرار گوناگوني كه از علوم و دانش‌ها ، تاريخ اقوام پيشين ، قوانين و نيازهاي بشري و حتي اسراري از عالم طبيعت و اخباري از آينده در آن است نشان مي‌دهد كه ساخته و پرداخته مغز بشر نيست و با كمك از اين و آن تنظيم نشده ، بلكه مولود علم كسي است كه آگاه از اسرار آسمان و زمين است و علم او برهمه‌چيز احاطه دارد .
وَ قالُوا مالِ هذَاالرَّسُولِ يَاْكُلُ الطَّعامَ وَ يَمْشي فِيالاْسْواقِ لَوْلا اُنْزِلَ اِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونَ مَعَهُ نَذيرا
و گفتند چرا اين رسول غذا مي‌خورد؟ و در بازارها راه‌مي‌رود؟ (نه سنت فرشتگان دارد ونه‌روش شاهان) چرا
1- 6 / فرقان .
بهانه جويي‌هاي پنجگانه كفار و مشركين نسبت به پيامبر (193)
فرشته‌اي بر او نازل نشده كه همراه وي مردم را انذار كند ؟ (و گواه صدق دعوت او باشد) .(1)
اَوْ يُلْقي اِلَيْهِ كَنْزٌ اَوْ تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ يَأْكُلُ مِنْها وَ قالَ الظّالِمُونَ اِنْ تَتَّبِعُونَ اِلاّ رَجُلاً مَسْحُورا
يا گنجي از آسمان براي او فرستاده يا باغي‌داشته‌باشد كه‌از(ميوه)آن بخورد و (امرارمعاش كند) و ستمگران گفتند شما تنها از يك انسان مجنون پيروي مي‌كنيد .(2)
از مجموع دو آيه فوق چنين استفاده مي‌شود كه آنها در واقع چند ايراد واهي به پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله داشتند كه مرحله به مرحله ازگفتار خود عقب نشيني مي‌كردند .
نخست معتقد بودند اصلاً او بايد فرشته باشد، اين‌كه غذا مي‌خورد و در بازارها راه مي‌رود مسلما فرشته نيست .

بعـد گفتنـد: بسيار خوب اگر فرشته نيست لااقل فرشته‌اي به عنوان معاونت همراه او از ســوي خـدا اعــزام گردد .
باز از اين تنزل كردند و گفتند به فرض اين‌كه پيامبر خدا بشر باشد بايد گنجي از آسمان به سوي او انداخته شود ، تا دليل براين‌باشدكه او مورد توجه خدا است .
و در آخريــن مرحله گفتنــد : به فرض كه هيــچ يك از اين‌هــا را نداشتــه باشد لااقـل بايد آدم فقيــري نباشــد، مــاننــد يــك كشـــاورز مــرفــه، بــاغـــي در اختيـــارش بــاشــد كــه از آن زنــدگــي خـــود را تــأميــن كنـــد .
1- 7 / فرقان .
2- 8 / فرقان .
(194) پيامبر شناسي
اُنْظُـــرْ كَيْـــفَ ضَــرَبُـــوا لَـــكَ الأَمْثـــالَ فَضَلُّـــوا فَـــلا يَسْتَطيعُـــونَ سَبيـــلاً
ببيــن چگــونــه بــراي تــو مثـل‌هــا زدنــد و گمــراه شدنــد ، آن‌چنــان كه قــدرت پيــدا كــردن راه را نـدارنـد .(1)
اين جمله تعبيرگوياييِ است از اين واقعيت كه آن‌ها در مقابل دعوت حق و قرآني كه محتواي آن شاهد گوياي ارتباطش با خدا است به يك مشت سخنان واهي و بي‌اساس دست‌زده و مي‌خواهند بااين حرف‌هاي‌بي‌پايه، چهره حقيقـــت را بپــوشاننـــد .
« اَمْثال » در اين‌جا به‌خصوص با قراين موجود در آيه به معني سخنان سست و بي‌پايه است و تعبير به « اَمْثال » شايــد به خاطر آن اســت كه آن را در لبـاس حق و مثل و مانند دليل منطقي درآورده‌اند در حالي‌كه واقعا چنين نيست .
در اين‌جا اين سؤال پيش مي‌آيد كه چرا مي‌فرمايد : « فَضَلُّوا فَلا يَسْتَطيعُونَ سَبيلاً : آن‌ها گمــراه شدند و قــادر بر پيدا كردن راه حق نيستند » .
پاسخ اين است كه انسان در صورتي مي‌تواند به حق راه يابد كه خواهان حق و جوياي حق باشد، اما آن كس كه با پيش‌داوري‌هــاي غلط و گمراه‌كننــده‌اي كه از جهــل و لجاج و عنــاد سرچشمــه مي‌گيرد تصميــم خود را قبــلاً گــرفتــه اســت ، نــه تنهــا حـــق را پيــدا نخــواهـــد كــرد بلكـــه هميشــه در بـرابـر آن مـــوضـع‌گيـري مي‌كنــد .
1- 9 / فـــــرقـــــان .
بهانه جويي‌هاي پنجگانه كفار و مشركين نسبت به پيامبر (195)

لا تَمُــدَّنَّ عَيْنَيْــكَ اِلــي مــا مَتَّعْنــا بِـــه اَزْواجــا مِنْهُــمْ وَ لا تَحْــزَنْ عَلَيْهِــمْ وَاخْفِــضْ جَناحَــكَ لِلْمُؤْمِنيــنَ
(بنابراين)هرگز چشم‌خودرابه‌نعمت‌هاي(مادي)كه به‌گروه‌هايي‌از آن‌ها(كفار)داديم‌ميفكن و به‌خاطرآن‌چه‌آن‌ها دارند غمگين‌مباش و بال و پر خودرا براي مؤمنين‌فرودآر.(1)
اين نعمت‌هاي مادي نه پايدارند ، نه خالي از دردسر ، حتي در بهترين حالاتش نگاهداري آن سخت مشكل است ، بنابراين چيزي نيست كه چشم تو را به سوي خود جلب كند و در برابر آن موهبت بزرگ معنوي (قرآن) كه خدا به تو داده است ، قابل اهميّت باشد ، سپس اضافه مي‌كند « هرگز به خاطر اين مال و ثروت و نعمت‌هاي مادّي كه دردست آن‌ها است ، غمگين مباش ». در حقيقت دستور اول راجع به چشم دوختن به نعمت‌هاي مادّي است و دستور دوم درباره غم نخوردن در برابر محروميّت از آن است. نظير همين مضمون در سوره طه آيه 131 به طور واضح‌تر آمده است : « وَ لا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ اِلي ما مَتَّعْنا بِهِ اَزْواجا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَياةِ الدُّنْيا لِنَفْتِنَهُمْ فيهِ وَ رِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَ اَبْقي : چشم خود را به نعمت‌هايي كه به گروه‌هايي از آن‌ها داده‌ايم نيفكن ، اين‌ها گل‌هاي زندگي دنيا است (گل‌هايي ناپايدار كه زود پژمرده و پرپر مي‌شوند) اين‌ها به خاطر آن است كه مي‌خواهيم آن‌ها را با آن بيازماييم ، آن‌چه خدا به تو روزي داده است
1- 88 / حجر .
(196) پيامبر شناسي
براي تو بهتر و پايدارتر است ». دستور سومي كه به پيامبر مي‌دهد در زمينه تواضع و فروتني و نرمش در برابر مؤمنان است مي‌فرمايد : « وَاخْفِضْ جَناحَكَ لِلْمُؤْمِنينَ ». اين تعبير كنايه زيبايي از تواضع و محبت و ملاطفت است همان‌گونــه كه پرندگان به هنگامــي كه مي‌خواهنــد نسبت به جوجه‌هــاي خود اظهار محبــت كنند آن‌ها را زير بال و پر خود مي‌گيرنــد و هيجان‌انگيزتريــن صحنه عاطفي را مجسم مي‌سازند ، آن‌ها را در مقابل حــوادث و دشمنــان حفظ مي‌كننــد و از پـراكندگــي نگـه مي‌دارنـــــد .

اَلنَّبِـــيُّ اَوْلـــي بِالْمُؤْمِنيـــنَ مِـــنْ اَنْفُسِهِـــــمْ...
پيامبر نسبت به‌مؤمنان‌از خودآن‌هااولي‌است... .(1)
مي‌فرمايد: « پيامبر نسبت به مؤمنان از خود آن‌ها اولي است » .« و همسران او مادران مؤمنين محسـوب مي‌شـوند ». با اين‌كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله به منزله پدر و همسران او به‌منزله مادران مؤمنين هستند ، هيچ‌گاه از آن‌ها ارث نمي‌بـــرند ، چگونه مي‌توان انتظار داشت كه پسر خوانده‌ها وارث گردند. سپس مي‌افزايد : « خويشاوندان نسبت به يكديگر از مؤمنان و مهاجرين در آن‌چه خدا مقرر داشته است اولي هستند : وَ اوُلُوالاَْرْحامِ بَعْضُهُمْ اَوْلي بِبَعْضٍ فيكِتابِ اللّهِ مِنَالْمُؤْمِنينَ
1- 6 / احزاب .
اولويت پيامبر نسبت به مؤمنين (197)
وَالْمُهاجِرينَ» . ولي با اين‌حال براي اين‌كه راه را به كلي به روي مسلمانان نبندد و بتوانند براي دوستان و كساني كه مـــورد علاقه آن‌ها هستنـــد چيزي به ارث بگذارند ، هرچند از طريق وصيت نسبت به ثلث مال باشد ، در پايان آيه اضافه مي‌كند : « مگر اين‌كه بخواهيد نسبت به دوستانتان كار نيكي انجام دهيد اين مانعي ندارد : اِلاّ اَنْ تَفْعَلُواالي اَوْلِيائِكُمْ مُعْرُوفا ».
قرآن در اين آيه اولويت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله را نسبت به مسلمانان به‌طور مطلق ذكر كرده است و مفهومش اين است كه در كليه اختياراتي كه « انسان » نسبت‌به خويشتن دارد « پيامبر » صلي‌الله‌عليه‌وآله از خـود او نيـز اولـي است. پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله هم در مسايل اجتماعي و هم فردي و خصوصي ، هم در مسايل مربوط به حكومت و هم قضاوت و دعوت ، از هر انساني نسبت به خودش اولي است و اراده و خواست او مقدم بر اراده و خواست وي مي‌باشد. از اين مسأله نبايد تعجب كرد چرا كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله معصوم است و نماينده خدا جز خير و صلاح جامعه و فرد را در نظر نمي‌گيرد ، هرگز تابع هوي و هوس نيست و هيچ‌گاه منافع خود را بر ديگران مقدم نمي‌شمرد ، بلكه به عكس برنامه او در تضاد منافع همواره ايثارگري و فداكاري براي امت است. اين اولويت در حقيقت شاخه‌اي از اولويت مشيت الهي است، زيرا ما هر چه داريم از خدا است. اضافه بر اين انسان هنگامي مي‌تواند به اوج ايمان برسد كه نيرومندترين علاقه او يعني عشق به ذات خود را تحت‌الشعاع عشق به ذات خدا و نمايندگان او قرار دهد. لذا درحديثي‌مي‌خوانيم‌كه فرمود: « لا يُؤْمِنُ اَحَدُكُمْ حَتّي يَكُونَ هَواهُ تَبَعا لِما جِئْتُ بِهِ : هيچ يك از شما به حقيقت ايمان نمي‌رسد مگر زماني كه خواست او تابع آن‌چه من از سوي‌خدا

آورده‌ام باشد» . (1) و نيز در حديث ديگري چنين آمده است : « وَالَّذي نَفْسي بِيَدِه لا يُؤْمِنُ اَحَدُكُمْ حَتّي اَكُونَ اَحَبَّ اِلَيْهِ مِنْ نَفْسِه وَ مالِه وَ وَلَدِه وَ النّاسِ اَجْمَعينَ : قسم به آن كسي كه جانم در دست او است ، هيچ‌يك از شما به حقيقت ايمان نمي‌رسد ، مگر زماني كه من نزد او محبوب‌تر از خودش و مالش و فرزندش و تمام مردم باشم » (2). قرآن نيز در آيه 36 همين سوره (احزاب) مي‌گويد : « ما كانَ‌لِمُؤمِنٍ وَ لا مُؤْمِنَةٍ اِذا قَضَي اللّهُ وَ رَسُولُهُ اَمْرا اَنْ يَكُونَ لَهُمْ الْخِيَرَةُ مِنْ اَمْرِهِمْ : هيچ مرد با ايمان و زن باايماني نمي‌تواند هنگامي كه خدا و پيامبرش حكمي كند در برابر آن از خودشان اختياري داشته باشند ». باز تأكيد مي‌كنيم اين سخن ، مفهومش اين نيست كه خداوند متعال بندگانش را دربست تسليم تمايلات يك فرد كرده باشد ، بلكه با توجه به اين‌كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله داراي مقام عصمت است و به مصداق « وَ ما يَنْطِقُ عَنِ‌الْهَوي اِنْ هُوَ اِلاّ وَحْيٌ يُوحي » (3 و 4 / نجم) هر چه مي‌گويد سخن خدا است و از ناحيه او است و حتي از پدر هم دلسوزتر و مهربان‌تر است. اين اولويت در حقيقت در مسير منافع مردم ، هم در جنبه‌هاي حكومت و تدبير جامعه اسلامي و هم در مسايل شخصي و فردي است. به همين دليل بسيار مي‌شود كه اين اولويت ، مسؤوليت‌هاي سنگيني بر دوش پيامبر مي‌گذارد ، لذا در روايت معروفي كه در منابع شيعه و اهل سنت وارد شده مي‌خوانيم : پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله فرمود : « اَنَا اَوْلي بِكُلِّ مُؤْمِنٍ مِنْ نَفْسِه وَ مَنْ‌تَرَكَ مالاً فَلِلْوارِثِ وَ مَنْ تَرَكَ دَيْنا اَوْ ضِياعا فَاِليَّ وَ عَلَيَّ : من از هر مؤمني نسبت به او اولي هستم ،

1- « تفسير في ظلال » ، ذيل آيه مورد بحث .

2- « تفسير في ظلال » ذيل آيه مورد بحث .

كسي كه مالي از خود بگذارد براي وارث او است و كسي كه بدهكار از دنيا برود و يا فرزند و عيالي بگذارد كفالت آن‌ها بر عهده من است » . (1) (بايد توجه داشت كه « ضياع » در اين‌جا به معني فرزندان و يا عيالي است كه بدون سرپرست مانده‌اند و تعبير « دَيْن » قبل از آن نيز قرينه روشني بر اين معني مي‌باشد ، زيرا منظور داشتن بدهي بدون مال است) .

وَ اِذْ اَخَذْنا مِنَ النَّبيّـنَ ميثاقَهُـمْ وَ مِنْـكَ وَ مِنْ نُـوحٍ وَ اِبْرهيـمَ وَ مُوسـي وَ عيسَـي ابْنِ مَرْيَمَ وَ اَخَذْنا مِنْهُمْ ميثاقا غَليظا
به خاطر بياور هنگامي را كه از پيامبران پيمان گرفتيم و از تو و از نوح و ابراهيم و موسي و عيسي بن مريم و از همـه آن‌هـا پيمـان محكمـي گرفتيـم (كه در اَداي مسؤوليـت تبليـغ و رسالـت و رهبـري كوتاهـي نكننـد) .(2)
« ميثـاق » چنـان‌كـه راغـب در مفـردات مي‌گويـد : بـه معنـي پيمـان مـؤكـدي اسـت كـه تـوأم بـا سـوگنـد و عهـد بـوده باشـد ، بنابرايـن ذكـر « غَليظـا » در آيـه تأكيـدي اسـت افـزون بـر ايـن معنـي .
از آن جا كه در آيات گذشته اختيارات وسيع و گسترده پيـامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله تحت عنوان : « اَلنَّبِيُّ اَوْلي بِالْمُؤْمِنينَ مِنْ
1- در وسايـل الشيعـه ، جلـد 17 ، صفحـه 551 ، ايـن سخـن از امـام صـادق از پيـامبـر گـرامـي اسـلام صلي‌الله‌عليه‌وآله نقـل شده است .
2- 7 / احزاب .
(200) پيامبر شناسي
اَنْفُسِهِمْ » بيان شد ، آيات مورد بحث وظايف سنگين پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله و ساير پيامبران بزرگ را بيان مي‌كند ، زيرا مي‌دانيم همواره اختيارات توأم با مسؤوليت‌ها است و هرجا « حقي » وجود دارد « تكليفي » در مقابل آن نيز هست كه اين دو هرگز از هم جدا نمي‌شوند ، بنابراين اگر پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله حق وسيعي دارد تكليف و مسؤوليت سنگيني نيز دربرابرآن قرار داده‌شده‌است. به اين ترتيب نخست تمام پيامبران را در مسأله ميثاق مطرح مي‌كند ، سپس از پنج پيامبر اولوالعزم نام مي‌برد كه در آغاز آن‌ها شخص پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله به خاطر شرافت و عظمتي كه دارد آمده است و بعد از او چهار پيامبر اولواالعزم ديگر به ترتيب زمان ظهور (نوح و ابراهيم و موسي و عيسي عليهم‌السلام) ذكر شده‌اند. اين نشان مي‌دهد كه پيمان مزبور پيماني همگاني بوده كه از تمام انبياء گرفته شده ، هرچند پيامبران اولواالعزم به طور مؤكّدتري در برابر اين پيمان متعهد بوده‌اند ، پيماني كه با جملـه «اَخَذْنا مِنْهُمْ ميثاقا غَليظا» تأكيدفوق‌العاده آن بيان شده است.
مهم اين است بدانيم اين چه پيمان مؤكدي بوده كه پيامبران همه زيربار آن هستند، در اين‌جا مفسران سخنان گوناگوني دارندكه مي‌توان گفت همه آن‌ها شاخه‌هاي مختلف يك اصل كلي است و آن ادا كردن مسؤوليت تبليغ

و رسالت و رهبري و هدايت مردم در زمينه‌ها و ابعاد مختلف است. آن‌ها موظف بودند همه انسان‌ها را قبل از هرچيز به‌سوي توحيد دعوت كنند. و نيز موظف بودند يكديگر را تأييد نمايند و پيامبران امت‌هاي خود را براي پذيرش پيامبران بعد آماده سازند، همان‌گونه كه پيامبران بعد دعوت پيامبران پيشين را تصديق و تأكيد نمايند. خلاصه ، دعوت همه به يك سو باشد و همگي يك حقيقت را تبليغ كنند و امت‌ها را زير پرچم واحدي گردآورند .

مسئوليت بزرگ پيامبر اسلام (201)

سؤالات درس نهم

1 ـ قرآن كريم پاداش تلاش‌هاي خستگي‌ناپذير پيامبر اكرم را در چه مي‌داند؟ با استمداد از آيه «قُلْ ما اَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ اِلاّ مَنْ شاءَ اَنْ يَتَّخِذَ اِلي رَبِّه سَبيلاً» پاسخ را در يك عبارت كوتاه بيان كنيد.

2 ـ اولويت پيامبر نسبت به مؤمنين را با استمداد از آيه شريفه «اَلنَّبِيُّ اَوْلي بِالْمُؤْمِنينَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ...» شرح دهيد.

3 ـ بهانه‌هاي پنجگانه كفار و مشركين را عليه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله فقط نام ببريد (شرح ندهيد).

(202) پيامبر شناسي

درس دهم

خلاصه درس:
1 ـ بهترين الگو براي شما نه‌تنها در اين ميدان كه درتمام زندگي، شخص پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله است ، روحيات عالي او ، استقامت و شكيبايي او ، هوشياري و درايت و اخلاص و توجه به خدا و تسلط او بر حوادث و زانو نزدن در برابر سختي‌ها و مشكلات ، هركدام مي‌تواند الگو و سرمشقي براي همه مسلمين باشد. اين ناخداي بزرگ به هنگامي كه سفينه‌اش گرفتار سخت‌ترين طوفان‌ها مي‌شود كمترين ضعف و سستي و دستپاچگي به خود راه نمي‌دهد ، او هم نـاخدا اسـت هم لنگر مطمئن اين كشتـي، هم چراغ هدايت است و هم مايـه آرامش و راحـت روح و جـان سرنشينـان.
2 ـ بدون شك رسول خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله هرگز اطاعتي از كافران و منافقان نداشت ، اما اهميت موضوع به قدري است كه به عنوان تأكيدي براي شخص پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله و هشدار و سرمشقي براي ديگران ، روي اين موضوع مخصوصا تكيه كند ، چه اين‌كه از خطرات مهمي كه بر سر راه رهبران راستين قرار دارد به سازش و تسليم كشيدن در اثناء مسير است كه گـاه از طريق تهديد و گاه از طريق دادن امتيازات، زمينه‌هاي آن فراهم مي‌شود.
3 ـ يك‌رهبربزرگ‌الهي‌هم‌چون‌پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله آن‌هم‌درزماني‌كه‌در كوره‌حوادث‌سخت‌گرفتاراست و توطئه‌هاي خطرناكي ازداخل و خارج‌براي‌اومي‌چينند،نمي‌تواندفكرخودرازيادمشغول‌زندگي‌شخصي و خصوصيش‌كند،بايددر زندگي داخلي خودداراي‌آرامش‌نسبي باشد تابتواندبه‌حل‌انبوه مشكلاتي كه از هر سو او را احاطه كرده است با فراغت خاطر بپردازد.
درس دهم (203)
4 ـ اصـولاً سلسله مراتب اشخاص و تفـاوت آن بر اثر موقعيـت اجتماعـي و الگو و اسـوه بودن ايجـاب مي‌كند كه‌پاداش و كيفرالهي نيز به همين نسبت باشد .
5 ـ پيامبر گرامي اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله از ناحيه افراد و قبايل مختلف تحت فشار بود كه از آن‌ها همسر بگيرد و هريك از قبايل مسلمان افتخار مي‌كردند كه زني از آن‌ها به همسري پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله در آيد. البته پيوند زناشويي با اين قبايل و اقوام تا حدي براي پيامبر گرامي صلي‌الله‌عليه‌وآله و اهداف اجتماعي و سياسي او مشكل گشا بود ، ولي طبيعي است اگر از حد بگذرد ، خود مشكل آفرين مي‌شود و هر قوم و

قبيله‌اي چنين انتظاري را دارد و اگر پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله بخواهد به انتظارات آن‌ها پاسخ گويد و زناني را هرچند به صورت عقد و نه به صورت عروسي ، در اختيار خود گيرد ، دردسرهاي فراواني ايجاد مي‌شود. لذا خداوندحكيم با يك‌قانون‌محكم جلو اين‌كار راگرفت و اورا از هرگونه ازدواج مجدد و يا تبديـل زنان موجود نهي كرد.

متـــن اصلـــي

لَقَـدْ كـانَ لَكُـمْ فـي رَسُولِ اللّـهِ أُسْـوَةٌ حَسَنَـةٌ لِمَـنْ كـانَ يَـرْجُـوا اللّـهَ وَ الْيَـوْمَ الْآخِـرَ وَ ذَكَـرَ اللّهَ كَثيرا
براي‌شما در زندگي‌رسول‌خدا سرمشق‌نيكويي بود، براي‌آن‌هاكه‌اميد به رحمت خدا و روز رستاخيز دارند و خدا را بسياريادمي‌كنند .(1)
1- 21 / احـزاب .
(204) پيامبر شناسي
« أُسْوَةٌ » در اصل به معني آن حالتي است كه انسان به هنگام پيروي از ديگران به خود مي‌گيرد و به تعبير ديگري همان تأسي كردن و اقتدا نمودن است ، بنابراين معني مصدري دارد ، نه معني وصفي و جمله « لَقَدْ كانَ لَكُمْ في رَسُولِ‌اللّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ » مفهومش اين است كه براي شما در زندگي پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله تأسي و پيروي خوبي‌است، مي‌توانيد با اقتدا كردن به او خطوط خود را اصلاح و در مسير « صراط مستقيم » قرار گيريد .
بهترين الگو براي شما نه‌تنها در اين ميدان كه درتمام زندگي، شخص پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله است ، روحيات عالي او ، استقامت و شكيبايي او ، هوشياري و درايت و اخلاص و توجه به خدا و تسلط او بر حوادث و زانو نزدن در برابر سختي‌ها و مشكلات ، هركدام مي‌تواند الگو و سرمشقي براي همه مسلمين باشد. اين ناخداي بزرگ به هنگامي كه سفينه‌اش گرفتار سخت‌ترين طوفان‌ها مي‌شود كمترين ضعف و سستي و دستپاچگي به خود راه نمي‌دهد ، او هم ناخدا است هم لنگر مطمئن اين كشتي، هم‌چراغ هدايت است و هم مايه آرامش و راحت روح و جان سرنشينان. همراه ديگر مؤمنان ، كلنگ به دست مي‌گيرد ، خندق مي‌كند، با بيل جمع‌آوري كرده و با ظـرف از خندق بيرون مي‌برد ، براي حفظ روحيه و خونسردي يارانش با آن‌ها مزاح مي‌كند و براي گرم كردن دل و جان آن‌ها را به خواندن اشعار حماسي تشويق مي‌نمايد ، مرتبا آنان را به ياد خدا مي‌اندازد و به آينده درخشان و فتوحات بزرگ نويد مي‌دهد. از توطئه منافقان بر حـذر مي‌دارد و هوشياري لازم را به آن‌ها مي‌دهد. از آرايش جنگي صحيح و انتخاب بهترين روش‌هاي نظامي لحظه‌اي
زندگي پيامبر الگوي تمام عيار خوشبختي است (205)
غافل نمي‌ماند و درعين‌حال‌از راه‌هاي مختلف براي ايجاد شكاف در ميان صفوف دشمن از پاي نمي‌نشيند. آري او بهترين مقتدا و اسوه مؤمنان در اين ميدان و در همه ميدان‌ها است. جالب اين‌كه : قرآن در آيه فوق اين اسوه حسنه را مخصوص كساني كه داراي سه ويژگي هستند ، اميد به اللّه

و اميد به روز قيامت دارند و خدا را بسيار ياد مي‌كنند. درحقيقت ايمان به مبدء و معاد انگيزه اين حركت است و ذكر خداوند تداوم بخش آن ، زيرا بدون شك كسي كه از چنين ايماني قلبش سرشار نباشد ، قادر به قدم گذاشتن در جاي قدم‌هاي پيامبر نيست و در ادامه اين راه نيز اگر پيوسته ذكر خدا نكند و شياطين را از خود نراند، قادر به ادامه تأسي و اقتدا نخواهد بود. اين نكته نيز قابل توجه است كه علي با آن شهامت و شجاعتش در همه ميدان‌هاي جنگ كه يك نمونـه زنده آن غزوه احزاب است و بعد اشاره‌خواهد شد در سخني كه در نهج‌البلاغه آمده مي‌فرمايد : « كُنّا اِذِا احْمَرَّ الْبَأسُ اتَّقَيْنا بِرَسُولِ اللّهِ صلي‌الله‌عليه‌وآله فَلَـمْ يَكُـنْ اَحَدٌ مِنّا اَقْرَبَ اِلَيِّ الْعَدُوِّ مِنْهُ : هرگاه‌آتش جنگ، سخت شعله‌ور مي‌شد ما به‌رسول‌اللّه پناه‌مي‌برديم و هيچ‌يك‌از ما به دشمن نزديك‌تر از او نبود » . (1)

يا اَيُّهَاالنَّبِيُّ اِنّااَرْسَلْناكَ شاهِدا وَ مُبَشِّرا وَ نَذيرا
اي پيـامبـــر ! مـا تـــو را بـه عنـــوان گـــواه فـرستـــاديـــم و بشـــارت دهنـــده و انـــذاركننـــده .(2)
او از يك‌سو گواه اعمال امت‌است، چراكه اعمال آن‌هارا مي‌بيند چنان‌كه در جاي‌ديگر مي‌خوانيم : « وَ قُلِ اعْمَلُوا
1- « نهج البلاغه » ، كلمات قصار ، فصل غرائب ، جمله 9 .
2- 45 / احزاب .
(206) پيامبر شناسي
فَسَيَرَي اللّهُ عَمَلَكُمْ وَ رَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ: بگو عمل كنيد خداوند و رسول او و مؤمنان (امامان معصوم) اعمال شما را مي‌بيننـد» (105/توبه) و اين آگـاهي از طريـــق مسأله عرضـه اعمال امت بر پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله و امامان عليهم‌السلام تحقق مي‌پذيرد .
و انذار كننده كافران و منافقان از عذاب دردناك الهي ، از خسارت تمام سرمايه‌هاي وجودي و از سقوط در دامان بدبختي در دنيا و آخرت. بشارت و انذار همه‌جا بايد توأم با هم و متعادل با يكديگر باشد چراكه نيمي از وجود انسان را علاقه جلب منفعت و نيم ديگري را دفع مضرت تشكيل مي‌دهد، «بشارت» انگيزه بخش اول است و «انذار» انگيزه بخش‌دوم و آن‌هاكه در برنامه‌هاي خود تنها روي يك قسمت تكيه‌مي‌كنند انسان را به حقيقت نشناخته‌اند و انگيـزه‌هاي حـركت او را مـورد تـوجه قـرار نـــداده‌انـــد.

وَ بَشِّرِ الْمُؤْمِنينَ بِاَنَّ لَهُمْ مِنَ اللّهِ فَضْلاً كَبيرا
و مـــؤمنـــان را بشـــــارت ده كـــه بـــــراي آن‌هـــا از ســـوي خـــدا فضـــل و پـــاداش بـــزرگـــي اســـت .(1)
اشاره به اين‌كه مسأله « تبشير » پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله تنها محدود به پاداش اعمال نيك مؤمنان نمي‌شود ، بلكه خداوند آن‌قدر از فضل خود به آن‌ها مي‌بخشد كه موازنه ميان عمل و پاداش را به كلـي بر هم مي‌زنـد ، چنـان‌كـه آيـات ديگـر قـرآن
1- 47 / احزاب .
مفهوم شاهد بودن پيامبر اسلام (207)
شـاهـد گـويـاي ايـن مدعا است. در يـك جـا مي‌فرمايد : « مَنْ جاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَـهُ عَشْـرُ اَمْثـالِها : كسي كه كار نيكي كند ده بـرابـر بـه او پـــاداش داده مي‌شـــود » (160 / انعـام). و در جاي ديگر مي‌گويد : « مَثَلُ الَّذينَ يُنْفِقُونَ اَمْوالَهُمْ في سَبيلِ اللّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ اَنْبَتَتْ سَبْـعَ سَنـابِـلَ فـي كُـلِّ سُنْبُلَـةٍ مِـأَةُ حَبَّـةٍ وَ اللّـهُ يُضـاعِـفُ لِمَـنْ يَشـاءُ » (261 / بقره). و گاه ازاين‌هم فراتر مي‌رود و مي‌گويد : « فَلا تَعْلَمُ نَفْسٌ ما اُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ اَعْيُنٍ : هيچ كس نمي‌داند چه پاداش‌هايي كه موجب روشنايي چشم‌ها است براي او پنهان داشته شده » (17 / الم سجده). و به اين ترتيب ابعاد فضل كبير الهي را از آن‌چه در وهم و تصور بگنجد دورتر و فراتر مي‌برد.

وَ لا تُطِـــعِ‌الْكـــافِـــريـــنَ وَالْمُنـــافِقيـــــنَ وَدَعْ اَذيهُـــــمْ وَ تَـــوَكَّـــلْ عَلَـــــي اللّـــــهِ وَ كَفـــي بِاللّـــهِ وَكيـــلاً

و از كافـــران و منافقـــان اطاعـــت مكـــن و به آزارهـــاي آن‌ها اعتنـــا منمـــا ، بر خدا توكـــل كن و هميـــن بس كه خـــدا حامي و مدافـــع (تو) باشد .(1)

بدون شك رسول خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله هرگز اطاعتي از كافران و منافقان نداشت ، اما اهميت موضوع به قدري است كه به عنوان تأكيدي براي شخص پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله و هشدار و سرمشقي براي ديگران ، روي اين موضوع مخصوصا تكيه كند ، چه اين‌كه

1- 48 / احزاب .

(208) پيامبر شناسي

از خطرات مهمي كه بر سر راه‌رهبران راستين قراردارد به‌سازش و تسليم كشيدن در اثناء مسير است كه گاه از طريق تهديد و گاه از طريق دادن امتيازات، زمينه‌هاي آن فراهم مي‌شود، تا آن‌جا كه گاهي انسان به اشتباه مي‌افتد و گمان مي‌كند راه وصول به هدف تن‌دادن به چنين سازش و تسليمي است، همان‌سازش و تسليمي كـه نتيجـه‌اش عقيم ماندن همه تلاش‌ها و كوشش‌ها و خنثـي شـدن همـه مجـاهـدات است. تاريخ اسلام نشان مي‌دهد كه بارها كافران و يا گروه‌هايي از منافقان كوشيدند پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله را به چنين موضعي بكشانند ، گاه پيشنهاد كردند كه نام بت‌ها را به بدي نبرد و از آن‌ها انتقاد نكند و گاه گفتند اجازه ده يك سال معبود تو را بپرستيم و يك سال هم تو معبودان ما را پرستش كن و گاه مي‌گفتند به ما مهلت ده تا يك سال ديگر به برنامه‌هاي خود ادامه دهيم و بعد ايمان بياوريم ، گاه پيشنهاد كردند تهي‌دستان و مؤمنان فقير را از گرد خود دور كن تا ما ثروتمنـدان متنفذ با تو هم‌صدا شويم و گاه اعلام آمادگي براي دادن امتيازات مالي و پست و مقام حساس و زنان زيبا و مانند آن كردند. مسلم است همه اين‌ها دام‌هاي خطرناكي بود بر سر راه پيشرفت سريع اسلام و ريشه‌كن شدن كفر، و نفاق و اگر پيامبر اكرم صلي‌الله‌عليه‌وآله در برابر يكي از پيشنهادها انعطاف و نرمشي به خرج مي‌داد پايه‌هاي انقلاب اسلامي فرو مي‌ريخت و تلاش‌ها هرگز به نتيجه نمي‌رسيد.

سپس مي‌گويد : « وَدَعْ اَذيهُمْ وَ تَوَكَّلْ عَلَي اللّهِ وَ كَفي بِاللّهِ وَكيلاً ». اين قسمت از آيه نشان مي‌دهد كه آن‌ها براي تسليم ساختن پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله او را سخت در فشار قرار داده بودند و انواع آزارها چه از طريق زخم زبان و بدگويي و جسارت و چه از طريق آزار بدني و چه محاصره اقتصادي نسبت به او و يارانش روا مي‌داشتند ، البته در دوران مكه به صورتي

و در دوران مدينه به صورت ديگر ، زيرا « اَذي » واژه‌اي است كه همه انواع آزار را شامل مي‌شـود. « راغب » در « مفردات » مي‌گويد : « اَذي به معني هرگونه ضرري است كه به يك موجود زنده برسد ، چه در جان ، يا در جسم ، يا وابستگان به او ، خواه دنيوي يا اخروي ». البته اين كلمه گاه در آيات قرآن در خصوص « ايذاء زباني » به كار رفته ، مانند آيه 61 سوره توبه : « وَ مِنْهُمُ الَّذينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَ يَقُولُونَ هُوَاُذُنٌ : بعضي از آن‌ها پيامبر را ايذاء مي‌كنند و مي‌گويند او آدم خوش باوري است و به حرف هر كس گوش مي‌دهد ». ولي در آيـات ديگـر در مـورد آزار بدنـي نيز به كار رفتـه ، ماننـد آيه 16 سـوره نسـاء : « وَ الَّذانِ يَأْتِيانِها مِنْكُمْ فَاَذُوهُما : مردان و زناني كه اقدام به ارتكاب آن عمل زشت (زنا) مي‌كنند آن‌ها را آزار دهيـد (و حدّ شرعي را بر آن‌ها جاري نماييد)». تاريخ مي‌گويد پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله و مؤمنان نخستين هم‌چون كوه در مقابل انواع آزارها ايستادگي به‌خرج‌دادند و هرگزننگ تسليم وشكست‌رانپذيرفتند و سرانجام در اهداف خود پيروز شدند. دليل اين مقاومت و پيروزي همان توكل بر خدا و اعتماد بر ذات پاك او بود ، خدايي كه همه مشكلات‌در برابر اراده‌اش‌سهل و آسان‌است و «اگر تيغ عالم‌بجنبد ز جاي، نبرد رگي تانخواهد خداي» آري كافي است كه پشتيبان و پناه‌گاه‌انسان چنين خدايي باشد .

دستورهاي پنج‌گانه فوق كه در دو آيه اخير آمده مكمل يكديگر و مربوط به هم هستند ، بشارت دادن به مؤمنان براي جذب نيروهاي با ايمان ، عدم سازش و تسليم در مقابل كفار و در برابر منافقان ، بي‌اعتنايي به آزارهاي آن‌ها و توكل بر خدا مجموعه‌اي را تشكيل مي‌دهد كه راه وصول به مقصد در آن نهفته است و دستورالعمل جامعي براي همه
(210) پيامبر شناسي
رهروان راه حق است.

تُرْجــي مَــنْ تَشــاءُ مِنْهُــنَّ وَ تُئْــوِي اِلَيْــكَ مَــنْ تَشاءُ وَ مَنِ‌ابْتَغَيْــتَ مِمَّنْ عَزَلْــتَ فَلا جُنــاحَ عَلَيْــكَ ذلِكَ اَدْني اَنْ تَقَرَّ اَعْيُنُهُــنَّ وَ لا يَحْــزَنَّ وَ يَــرْضَيْــنَ بِمــا اتَيْتَهُــنَّ كُلُّهُــنَّ وَ اللّهُ يَعْلَــمُ مــا فــي قُلُــوبِكُــمْ وَ كــانَ اللّــهُ عَليمــا حَليمــا

(موعد) هر يك از همسرانت را بخواهي مي‌تواني به‌تأخيراندازي و هركدام را بخواهي نزد خود جاي دهي و هرگاه ازآن‌ها را كه بركنار ساخته‌اي بخواهي نزد خود جاي دهي گناهي بر تو نيست ، اين حكم الهي براي روشني چشم آن‌هاواين‌كه غمگين نباشند وبه آن‌چه دراختيار همه آنان مي‌گذاري راضي شوند نزديك‌تر است و خدا آن‌چه را در قلوب شما است مي‌داند و خداوند از همه اعمال و مصالح بندگان با خبر است و در عيــن حــال حليـم است و در كيفــر آن‌هــا عجله نمي‌كند .(1)

« تُرْجي » از مــاده « اِرْجاء » به معنــي تأخيــر و « تُؤْي » از ماده « ايواء » به معني كسي را نزد خود جاي دادن است .

يك رهبر بزرگ الهي هم‌چون پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله آن هم در زماني كه در كوره حوادث سخت گرفتار است و توطئه‌هاي خطرناكي از داخل و خارج براي او مي‌چينند ، نمي‌تواند فكر خود را زياد مشغول زندگي شخصي و خصوصيش كند ،

1- 51 / احــــــــــزاب .

بايد در زندگي داخلي خود داراي آرامش نسبي باشد تا بتواند به حل انبوه مشكلاتي كه از هر سو او را احاطه كرده است با فراغت خاطر بپردازد. آشفتگي زندگي شخصي و دل مشغول بودن او به وضع خانوادگي در اين لحظات بحراني و طوفاني سخت خطرناك است. با اين‌كه طبق بحث‌هاي گذشته و مداركي كه در شرح آيه پيش آورديم ازدواج‌هاي متعدد پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله غالبا جنبه‌هاي سياسي و اجتماعي و عاطفي داشته و در حقيقت جزيي از برنامه انجام رسالت الهي او بوده ، ولي در عين حال گاه اختلاف ميان همسران و رقابت‌هاي زنانه متداول آن‌ها ، طوفاني در درون خانه پيـامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله برمي‌انگيخته و فكر او را به خود مشغول مي‌داشته است. اين‌جا است كه خداوند يكي ديگر از ويژگي‌ها را براي پيامبرش قايل شده و براي هميشه به اين ماجراها و كشمكش‌ها پايان داد و پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله را از اين نظر آسوده خاطر و فارغ‌البال كرد. و چنان‌كه در آيه مورد بحث مي‌خوانيم فرمود : « مي‌تواني (موعد) هريك از اين زنان را بخواهي به تأخير بيندازي و به وقت ديگري موكول كني و

هركدام را بخواهي نزد خود جاي دهي : تُرْجي مَنْتَشاءُ مِنْهُنَّ وَ تُئْوِي اِلَيْكَ مَنْ تَشاءُ ». مي‌دانيم يكي از احكام اسلام در مورد همسران متعدد آن است كه شوهر اوقات خود را در ميان آن‌ها به طور عادلانه تقسيم كند ، اگر يك شب نزد يكي از آن‌ها است ، شب ديگر نزد ديگري باشد تفاوتي در ميان زنان از اين نظر وجود ندارد و اين موضوع را در كتب فقه اسلامي به عنوان « حق قَسْم » تعبير مي‌كنند. يكي از خصايص پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله اين بود كه به خاطر شرايط خاص زندگي طوفاني و بحرانيش مخصوصا در زماني كه در مدينه بود و در هر ماه تقريبا يك جنگ بر او تحميل مي‌شد و در همين زمان همسران متعدد داشت ، رعايت حق قَسْم به حكم آيه فوق

از او ساقط بود و مي‌توانست هرگونه اوقات خود را تقسيم كند هرچند او با اين حال حتي‌الامكان مساوات و عدالت را ، چنان‌كه در تواريخ‌اسلامي صريحا آمده است، رعايت‌مي‌كرد. ولي وجودهمين حكم‌الهي‌آرامشي‌به همسران پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله و محيط زندگي داخلي او مي‌داد. سپس مي‌افزايد : « هرگاه بعضي از آن‌ها را كنار بگذاري بعدا بخواهي او را نزد خود جاي دهي گناهي بر تو نيست : وَ مَنِ ابْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلا جُناحَ عَلَيْكَ ». به اين ترتيب نه تنها در آغاز، اختيار با تو است ، در ادامه كار نيز اين تخيير برقرار است و به‌اصطلاح اين تخيير « تخيير استمراري » است نه « ابتدايي »و بااين حكم گسترده و وسيع هرگونه بهانه‌اي از برنامه زندگي تو نسبت به همسرانت قطع خواهد شد و مي‌تواني فكر خود را متوجّه مسئوليّت‌هاي بزرگ و سنگين رسالت كني. و براي اين‌كه همسران پيامبر نيز بدانند گذشته از افتخاري كه از ناحيه همسري با او كسب مي‌كنند با تسليم در برابر اين برنامه خاص در مورد تقسيم اوقات پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله يك نوع ايثار و فداكاري از خود نشان داده و به هيچ‌وجه عيب و ايرادي متوجه آن‌ها نيست، چراكه در برابر حكم خدا تسليم شده‌اند اضافه مي‌كند: « اين حكم الهي براي روشني چشم آن‌ها و اين كه غمگين نشوند و همه آن‌ها راضي به آن‌چه در اختيارشان مي‌گذاري گردند نزديك‌تر است : ذلِكَ اَدْني اَنْ تَقَرَّ اَعْيُنُهُنَّ وَ لا يَحْزَنَّ وَ يَرْضَيْنَ بِما اتَيْتَهُنَّ كُلُّهُنَّ ». زيرا اولاً اين يك حكم عمومي درباره آن‌ها است وتفاوتي دركار نيست و ثانيا حكمي است از ناحيه خدا كه براي مصالح مهمي تشريع شده ، بنابراين آنها بايد با رضا و رغبت به آن تن دهند و نه تنها نگران نباشند بلكه خشنود گردند. ولي در عين حال همان‌گونه كه در بالا نيز اشاره كرديم پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله حتي‌الامكان تساوي را در تقسيم اوقات خود رعايت

مي‌كرد جز در مواردي كه شرايط خاصي عدم مساوات را ايجاب مي‌كرد و اين خود مطلب ديگري بود كه موجب خشنودي آن‌ها مي‌شد ، زيرا مشاهده مي‌كردند كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله با اين‌كه مخير است سعي در برقراري مساوات دارد. در پايان آيه مطلب را بااين جمله ختم مي‌كند : « وَاللّهُ يَعْلَمُ ما في قُلُوبِكُمْ وَ كانَ اللّهُ عَليما حَليما ». آري خدا مي‌داند شما در برابر كدامين حكم قلبا رضا و تسليم داريد و در برابر كدامين ناخشنود هستيد. او مي‌داند شما به كدام يك از همسرانتان تمايل بيشتر داريد و به كدام كمتر و حكم خدا را در برخورد با اين تمايلات چگونه رعايت مي‌كنيد. همچنين او مي‌داند چه كساني در گوشه و كنار مي‌نشينند و به اين‌گونه احكام الهي در مورد شخص پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله خرده‌گيري مي‌كنند و در دل نسبت به آن معترضند و چه كساني با آغوش باز همه را پذيرا مي‌شوند. بنابراين تعبير « قُلُوبِكُمْ » تعبير گسترده‌اي است كه هم پيامبر گرامي اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله و همسران او را شامل مي‌شود و هم همه مؤمنان را كه در ارتباط با اين احكام از در رضا و تسليم وارد مي‌شوند ، يا اعتراض و انكار مي‌كنند هرچند آن را آشكار نسازند .

يـا نِسـاءَ النَّبِـيِّ مَنْ يَـأْتِ مِنْكُـنَّ بِفـاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ يُضاعَفْ لَهَا الْعَـذابُ ضِعْفَيْـنِ وَ كـانَ ذلِـكَ عَلَـي اللّـهِ يَسيـرا
اي همسـران پيـامبـر ! هـر كـدام از شمـا گنـاه آشكـار و فـاحشي مرتكب شود عذاب او دو چندان خواهد بود و اين بـراي خـدا آسان است . (1)
1- 30 / احزاب .
(214) پيامبر شناسي
منظور از « فاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ » گناهان آشكار است و مي‌دانيم مفاسد گناهاني كه از افراد با شخصيت سر مي‌زند بيشتر در زماني خواهد بود كه آشكارا باشد. شما در خانه وحي و مركز نبوت زندگي مي‌كنيد ، آگاهي شما درزمينه مسايل‌اسلامي باتوجه به تماس‌دايم با پيامبر خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله از توده مردم بيشتر است ، به علاوه ديگران به شما نگاه مي‌كنند و اعمالتان سرمشقي است براي آن‌ها ، بنابراين گناهتان در پيشگاه خدا عظيم‌تر است چرا كه هم ثواب و هم عذاب بر طبق معرفت و ميزان آگاهي و همچنين تأثير آن در محيط داده مي‌شود ، شما هم سهم بيشتري از آگاهي داريد و هم موقعيت حساس‌تري از نظر تأثير گذاردن روي جامعه. از همه اين‌ها گذشته اعمال خلاف شما از يك سو پيامبر را آزرده خاطر مي‌سازد و از سوي ديگر به حيثيت او لطمه مي‌زند و اين خود گناه ديگري محسوب مي‌شود و مستوجب عذاب ديگري است. اما اين‌كه مي‌فرمايد : « اين كار بر خدا آسان است » اشاره به اين است كه هرگز گمان نكنيد كه مجازات كردن شما براي خداوند مشكلي دارد و ارتباطتان با پيامبر اسلام مانع از آن خواهد بود ، آن‌گونه كه در ميان مردم معمول است كه گناهان دوستان و نزديكان خود راناديده يا كم اهميت مي‌گيرند ، نه چنين نيست اين حكم با قـاطعيـت در مورد شمـا اجرا خواهـد شـد .

گفتيم گرچه آيه فوق پيرامون همسران پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله سخن مي‌گويد كه اگر اطاعت خدا كنند پاداشي مضاعف دارند و
مسئوليت سنگين وابستگي به پيامبر (215)
اگر گناه آشكاري مرتكب شوند كيفر مضاعف خواهند داشت ، ولي از آن‌جا كه ملاك و معيار اصلي همان داشتن مقام و شخصيت و موقعيت اجتماعي است ، اين حكم درباره افراد ديگر كه موقعيتي در جامعه دارنـد نيز صادق است. اين‌گونه افراد تنها متعلق به خويش نيستند ، بلكه وجود آن‌ها داراي دو بعد است ، بعدي تعلق به خودشان دارد و بعدي تعلق به جامعه و برنامه زندگي آن‌ها مي‌تواند جمعي‌را هدايت يا عده‌اي را گمـراه كند ، لذا اعمال آن‌ها دواثردارد، يك‌اثر فردي و ديگر اثر اجتماعي و از اين لحاظ هر يك داراي پاداش و كيفري است. لذا در حديثي از امام صادق مي‌خوانيم كه فرمود: « يُغْفَرُ لِلْجاهِلِ سَبْعُونَ ذَنْبا قَبْلَ اَنْ يُغْفَرَ لِلْعالِمِ ذَنْبٌ واحِدٌ : هفتادگناه جاهل بخشوده مي‌شود پيش از آن كه يك گناه از عالم بخشوده شود »(1). از اين گذشته همواره رابطه نزديكي ميان سطح علم و معرفت با پاداش و كيفر است ، همان‌گونه كه در بعضي از احاديث اسلامي مي‌خوانيم : « اِنَّ الثَّوابَ عَلي قَـدْرِ الْعَقْلِ : پـاداش بـه انــدازه عقـل و آگاهي انسان است» . (2) و در حديث ديگري از امام باقرآمده است : « اِنَّما يُداقُّ اللّهُ الْعِبادَ فِي الْحِسابِ يَوْمَ الْقِيامَةِ عَلي قَدْرِ ما آتاهُمْ مِنَ الْعُقُولِ فِي‌الدُّنْيا : خداوند در روز قيامت در حساب بندگان به اندازه عقلي كه به آن‌ها در دنيا داده دقت و سخت‌گيري مي‌كند » .(3) حتي در روايتي از امام صادق آمده است كه « توبه عالم در بعضي از مراحل پذيرفته نخواهد شد » ، سپس به اين آيه شريفه استناد ، فرمود : « اِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَي اللّهِ لِلَّذينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهالَةٍ : توبه تنها
1- « اصول كافي » جلد اول ، صفحه 37 (باب لزوم الحجة علي‌العالم) .
2- « اصول كافي » جلد 1 ، صفحـــه 9 ، كتاب العقـل و الجهل .
3- «اصول‌كافي» جلد 1 ، صفحه 9 ، كتاب العقل‌والجهل.
(216) پيامبر شناسي
براي كساني‌است كه از روي جهل و ناداني‌كار بدي انجام‌دهند » (17 / نساء) (1). از اين‌جا روشن مي‌شود كه ممكن است مفهـــوم « مضـــاعـــف » يـــا «مـــرتيـــن » در ايـــن‌جـــا افـــزايـــش ثـــواب و عقـــاب بـــاشـــد ، گـــاه دو بـــرابـــر و گاه بيشتر ، درست همانند اعدادي كه جنبه « تكثير » دارد به خصوص اين‌كه « راغب » در « مفردات » در معني « ضِعْف » مي‌گـــويـــد : « ضاعَفْتُهُ ضَمَمْتُ اِلَيْهِ مِثْلَهُ فَصاعِدا : آن را

مضاعف ساختم يعني همانندش و يا بيشتـر و چنـد بـرابـر آن افزودم » (دقت كنيد). روايتي كه در بالا درباره تفاوت گناه عالم و جاهل تا هفتاد برابر ذكر كرديم گواه ديگري بر اين مدعا است. اصولاً سلسلـه مـراتـب اشخـاص و تفـاوت آن بر اثر موقعيت‌اجتماعي و الگو و اسوه‌بودن‌نيز ايجاب مي‌كنـد كـه پـاداش و كيفـر الهـي نيـز به همين نسبت باشد.

در فقه اسلامي در باب خصايص پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله اين مسأله موردبحث واقع شده است كه آيا تقسيم اوقات به‌طور مساوي در ميان همسران متعدد همان‌گونه‌كه برعموم مسلمانان واجب‌است برپيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نيز واجب‌بوده يا اين‌كه پيامبر حكم استثنايي «تخيير» را داشته است؟ مشهور و معروف در ميان فقهاي ما و جمعي از فقهاي اهل سنت اين

1- « اصـــول كـافـي » جلـد 1 ، صفحـه 38 ، (بـاب لـزوم الحجـــة علـي العـالـــم) .

آيا حكم «تقسيم اوقات » در حق همه همسران پيامبراسلام بود؟ (217)

است كه او در اين حكم مستثناء بوده و دليل آن را آيه فوق مي‌شمرند كه مي‌گويد: «تُرْجي مَنْ تَشاءُ مِنْهُنَّ وَ تُئْوِي اِلَيْكَ مَنْ تَشاءُ: هركدام را بخواهي به تأخير مي‌اندازي و هريك را بخواهي نزد خود نگاه مي‌داري ». زيرا قرار گرفتن اين جمله بعد از بحـث درباره همه زنان پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله چنين ايجاب مي‌كند كه ضمير جمع «هُنَّ» به تمام آن‌ها بازگردد و اين مطلبي است كه از طرف فقها و بسياري از مفسران پذيرفته شده است.

لايَحِـلُّ لَكَ‌النِّسـاءُ مِـنْ بَعْدُ وَلا اَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ‌اَزْواجٍ وَ لَوْ اَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ اِلاّ ما مَلَكَتْ يَمينُكَ وَكانَ‌اللّهُ عَلي كُلِّ شَيءٍ رَقيبا

بعدازاين‌ديگر زني برتوحلال‌نيست و نمي‌تواني‌همسرانت‌رابه‌همسران‌ديگري‌تبديل‌كني(بعضي‌را طلاق‌دهي و همسر ديگري‌به‌جاي‌او برگزيني) هرچند جمال آن‌ها مورد توجه تو واقع شود مگر آن چه كه به صورت كنيز در ملك تو درآيد و خداونـد ناظر و مراقب هرچيـز است (و به اين ترتيـب فشار قبايل را در اختيار همسر از آن‌ها ، از تو برداشتيم).(1)

مفسّران و فقهاي‌اسلام در تفسير اين آيه بحث‌هاي فراواني دارند و روايات مختلفي نيز در اين زمينه در منابع اسلامي وارد شده است ، ما قبلاً آن‌چه‌را كه ازظاهر آيه در ارتباط باآيات گذشته و آينده، قطع‌نظراز گفته‌هاي‌مفسران به نظر مي‌رسد ذكر مي‌كنيم بعد به سـراغ مطالب ديگر مي‌رويم. ظاهرتعبير «مِنْ بَعْدُ» اين‌است‌كه بعداز اين، ازدواج‌مجدد براي تو حرام‌است، بنابراين « بعد يا به معني » بعد زماني است يعني بعد از اين زمان ديگر همسري انتخاب مكن ، يا بعد از آن كه همسرانت را طبق فرمان الهي در آيات گذشته مخير درميان زندگي ساده در خانه تو و يا

1- 52 / احزاب .

(218) پيامبر شناسي

جداشدن كردي و آن‌ها با ميل و رغبت ترجيح دادند كه به همسري با تو ادامه دهند، ديگر بعد از آن‌ها نبايد با زن ديگري ازدواج كني. و نيز نمي‌تواني بعضي از آن‌ها را طلاق داده و همسر ديگري به جاي او برگزيني ، به تعبير ديگر نه بر تعداد آن‌ها بيفزاي و نه افراد موجود را عوض كن .

اين محدوديت براي شخص پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نقصي محسوب نمي‌شود و حكمي است كه فلسفه بسيار حساب شده‌اي دارد زيرا : طبق شواهدي كه از تواريخ استفاده مي‌شود پيامبر گرامي اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله از ناحيه افراد و قبايل مختلف تحت فشار بود كه از آن‌ها همسر بگيرد و هريك از قبايل مسلمان افتخار مي‌كردند كه زني از آن‌ها به همسري پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله در آيد ، حتي چنان‌كه گذشت بعضي از زنان بدون هيچ‌گونه مهريه ، حاضر بودند خود را به‌عنوان « هبه » در اختيار آن حضرت بگذارند و بي‌هيچ قيد و شرط با او ازدواج كنند. البته پيوند زناشويي با اين قبايل و اقوام تا حدي براي پيامبر گرامي صلي‌الله‌عليه‌وآله و اهداف اجتماعي و سياسي او مشكل گشا بود ، ولي طبيعي است اگر از حد بگذرد ، خود مشكل آفرين مي‌شود و هر قوم و قبيله‌اي چنين انتظاري را دارد و اگر پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله بخواهد به انتظارات آن‌ها پاسخ گويد و زناني را هرچند به صورت عقد و نه به صورت عروسي ، در اختيار خود گيرد ، دردسرهاي فراواني ايجاد مي‌شود. لذا خداوند حكيم با يك قانون محكم جلو اين كار را گرفت و او را از هرگونه ازدواج مجدد و يا تبديـل زنان موجود نهي كرد. در اين وسط شايد افرادي بودند كه براي رسيدن به مقصود خود به اين بهانه متوسل مي‌شدند كه همسران تو غالبا بيوه

هستند و درميان آن‌ها زنان‌مسني يافت‌مي‌شوندكه هيچ بهره‌اي از جمال ندارند ، شايسته است كه با زني صاحب جمال ازدواج كني قرآن مخصوصا روي اين مسأله نيز تكيه و تأكيد مي‌كند كه حتي اگر زنان صاحب جمالي نيز باشند حقّ ازدواج با آن‌ها نخواهي داشت. به علاوه حق‌شناسي ايجاب مي‌كرد كه بعد از وفاداري همسـرانش با او و تـرجيـح دادن زندگي ساده معنوي پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله را بر هرچيز ديگر ، خداوند براي حفظ مقام آن‌ها چنيـن دستوري را به پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله بدهد. و اما در مورد كنيز كه مجاز شده به خاطر آن است كه مشكل و گرفتاري پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله از ناحيه زنان آزاد بود ، لذا ضرورتي نداشت كه اين‌حكم دراين مورد محدود شود هرچند پيامبر گرامي صلي‌الله‌عليه‌وآله از اين استثناء نيز طبق گواهي تاريخ استفاده نكرد. اين چيزي است كه از ظاهر آيه به نظر مي‌رسد .

جمعي از مفسران جمله «وَ لَوْ اَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ» را دليل به حكم معروفي گرفته‌اند كه در روايات اسلامي نيز به آن اشاره شده و آن اين‌كه كسي‌كه مي‌خواهد بازني ازدواج‌كند مي‌تواند قبلاً به او نگاه كند، نگاهي كه وضع قيافه و اندام او را براي وي مشخص كند. فلسفه اين حكم اين است كه انسان با بصيرت كامل همسر خود را انتخاب كند و از ندامت و پشيماني‌هاي آينده كه پيمان زناشويي را به خطر مي‌افكند جلوگيري شود، چنان‌كه در حديثي از پيامبر اسلام آمده است كه به يكي از ياران خود كه مي‌خواست با زني ازدواج كند فرمود: «اُنْظُرْ اِلَيْها فَاِنَّهُ اَجْدَرُ اَنْ‌يَدُومَ بَيْنَكُما: قبلاً به او

نگاه كن كه اين‌سبب مي‌شود مودت و الفت ميان شما پايدار شود ».(1) در حديثي ديگر از امام صادق مي‌خوانيم كه در پاسخ اين سؤال كه: آيا مرد مي‌تواند به‌هنگام تصميم بر ازدواج با زني او را به دقت بنگرد و به صورت و پشت سر او نگاه كند؟ فرمود : «نَعَمْ لابَأْسَ اَنْ يَنْظُرَ الرَّجُلُ اِلَي الْمَرْأَةِ اِذا اَرادَ اَنْ يَتَزَوَّجَها يَنْظُرُ اِلي خَلْفِها وَ اِلي وَجْهِها: آري مانعي ندارد هنگامي كه مردي بخواهد با زني ازدواج كند به او نگاه كند و به صورت و پشت سر او بنگرد ».(2) البته احاديث در اين زمينه فراوان است ولي در بعضي از آن‌ها تصريح شده كه نبايد دراين هنگام نگاه از روي شهوت و به قصد لذت بردن باشد. اين نيز روشن است كه اين حكم مخصوص مواردي است كه انسان به راستي مي‌خواهد درباره زني تحقيق نمايد كه اگر شرايط در او جمع بود با او ازدواج كند، اما كسي‌كه هنوز تصميم بر ازدواج نگرفته، تنها به احتمال ازدواج، يا به عنوان جستجوگري ، نمي‌تواند به زنان نگاه كند.

1- « تفسيـــــر قـــــرطبـــــي » ، جلـــــــــد 8 ، صفحـــــــه 5303 .

2- « وسايل الشيعه » ، جلد 14 ، ابواب مقدمات نكاح باب 36 ، حديث 3 .

سؤالات درس دهم

1 ـ چگونه مي‌توان با استفاده از آيه شريفه «لَقَدْ كانَ لَكُمْ فـي رَسُولِ اللّـهِ اُسْـوَةٌ حَسَنَـةٌ...» پيامبر اكرم را الگوي خود قرار داد؟

2 ـ مفهوم شاهد بودن پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله چيست ؟

3 ـ سيـره سياسـي پيامبـر را بـا استمـداد از آيـــه «وَ لا تُطِـــعِ‌الْكافِـريـنَ وَالْمُنـافِقيـنَ وَدَعْ اَذيهُـمْ وَ تَوَكَّـلْ عَلَـي اللّـهِ وَ كَفـي بِـاللّـهِ وَكيـلاً» شـــرح دهيـــــــد.

4 ـ چرا گناه و ثواب افراد با شخصيت مضاعف است. از آيه 30 سوره

احزاب (در مورد زنان پیامبر) در این رابطه استفاده کنید.
(222) پیامبر شناسي

درس یازدهم

خـلاصـه درس:
1 ـ در دستوري كه در آيه مورد بحث در زمينه رعايت حجاب اسلامي به طور كامل آمده است به پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله مي‌فرمايد : اين دستور را ابلاغ كن ، نخست همسران پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله مطرح شده‌اند ، سپس دختران او و بعد زنان با ايمان ، اشاره‌به‌اين‌كه‌هرگونه اصلاحي‌را بايدازخود و خانواده‌خود شروع‌كني و اين‌برنامه‌اي‌است‌براي‌همه‌اصلاح‌گران بشري.
2 ـ براي پيشرفت و پيروزي بر مشكلات ، دو ركن اساسي لازم است ؛ يكي پايگاه نيرومند دروني و ديگر تكيه‌گاه محكم بروني، در آيه مورد بحث به اين دو ركن اساسي با تعبير « صَبْر » و « صَلوة » اشاره شده‌است ؛ صبر، آن‌حالت استقامت و شكيبايي و ايستادگي در جبهه مشكلات است و نماز ، پيوندي است با خدا و وسيله ارتباطي است با اين تكيه‌گاه محكم.
3 ـ زندگي پيامبران بزرگ خدا ، مخصوصا پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله بيانگر مقاومت بي‌حد و حصر آن‌ها در برابر حوادث سخت و طوفان‌هاي شديد و مشكلات طاقت‌فرسا است و با توجه به اين‌كه مسير حق هميشه داراي اين‌گونه مشكلات است ، رهروان راه حق بايد از آن‌ها در اين مسير الهام بگيرند. ما معمولاً از نقطه روشن تاريخ اسلام به روزهاي تاريك پيشين مي‌نگريم و اين نگرش كه « از آينده به گذشته » است ، واقعيت‌ها را طور ديگري مجسم مي‌كند ، ما بايد
درس يازدهم (223)
خود را در آن روز تصور كنيم كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله تك و تنها بود ، هيچ نشانه‌اي از پيروزي در افق زندگي او به چشم نمي‌خورد. دشمنان لجوج براي نابودي او ، كمر بسته بودند و حتي خويشاوندان نزديكش در صف اول اين مبارزه قرار داشتند. روزهايي بر پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله گذشت كه توصيف آن با بيان و قلم ، مشكل است . هنگامي كه براي دعوت مردم به سوي اسلام به « طائف » آمد ، نه تنها دعوتش را اجابت نگفتند ، بلكه آن‌قدر سنگ بر او زدند كه خون از پاهايش جاري شد . گاه ساحرش خواندند و گاه ديوانه‌اش خطاب كردند . گاه خاكستر بر سرش ريختند و گاه كمر به قتلش بستند و خانه‌اش را در ميان شمشيرها محاصره نمودند . اما باتمام اين احوال ، همچنان به صبر و شكيبايي و استقامت ادامه داد.
4 ـ پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله به حكم مقام عصمت ، هرگز مرتكب گناهي نشده و برخي از تعبيرهاي قرآن در مورد استغفار حضرت، يا اشاره به

مسأله « ترك اولي » و « حَسَناتُ الاَبْرارِ سَيِّئاتُ الْمُقَرَّبينَ » است و يا سرمشقي براي مسلمانان است. اگر ديگران‌از گناهان و معاصي خود استغفار مي‌كنند، پيغمبراكرم صلي‌الله‌عليه‌وآله براي ارتقاء مقام خود و محتوا بخشيدن به اعمال گذشته خود حسب عالي‌ترين مقام قرب خودش كه به آن دست مي‌يابد ، استغفار مي‌كند .
5 ـ مشركان نزد رسول خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله آمدند و گفتند : « اگر راست مي‌گويي و تو پيامبر خدايي ، ماه را براي ما دو پاره كن » . ايشان فرمود : « اگر اين كار را كنم ، ايمان مي‌آوريد » ؟ عرض كردند : « آري » ـ و آن شب ، شب چهاردهم ماه بود ـ پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله از پيشگاه پروردگار تقاضا كرد آن‌چه را خواسته‌اند به او بدهد، ناگهان ماه به‌دو پاره شد و رسول اللّه
(224) پيامبر شناسي
آن‌ها را يك‌يك صدا مي‌زد و مي‌فرمود: «ببينيد» .

يا اَيُّها النَّبِيُّ قُلْ لِاَزْواجِكَ وَ بَناتِكَ وَ نِساءِ الْمُؤْمِنينَ يُدْنينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلا بيبِهِنَّ ذلِكَ اَدْني اَنْ يُعْرَفْنَ فَلا يُؤْذَيْنَ وَ كانَ اللّهُ غَفُــورا رَحيمــا
اي پيامبر!به همسران و دخترانت و زنان مؤمنان بگوجلباب‌ها (روسري‌هاي‌بلند) خود را بر خويش فروافكنند ،اين كار براي اين كه (از كنيزان و آلودگان) شنـاخته شوند و مورد آزار قرار نگيرند بهتر است و (اگر تاكنون خطا و كوتاهي از آن‌ها ســر زده) خداوند همــواره غفــور و رحيــم است .(1)
در اين كه منظور از شناخته‌شدن چيست؟ دونظر در ميان‌مفسران وجوددارد‌كه منافاتي با هم ندارند. نخست اين‌كه در آن زمان معمول بوده است كه كنيزان بدون پوشيدن سر و گردن از منزل بيرون مي‌آمدند و از آن‌جا كه از نظر اخلاقي وضع خوبي نداشتند گاهي بعضي از جوانان هرزه مزاحم‌آن‌ها مي‌شدند، در اين‌جا به‌زنان آزادمسلمان دستورداده‌شد كه حجاب‌اسلامي را كاملا رعايت كنند تا از كنيزان شناخته شوند و بهانه‌اي براي مزاحمت به دست هرزگان ندهند. بديهي است مفهوم ايـن سخـن آن نيست كه اوبـاش حقّ داشتند مزاحم كنيزان شوند ، بلكه منظور اين
1- 59 / احزاب .

است كه بهانه را از دست افراد فاسد بگيرند. ديگر اين‌كه هدف اين است كه زنان مسلمان در پوشيدن حجاب سهل انگار و بي‌اعتنا نباشند مثل بعضي از زنان بي‌قيد و بار كه در عين داشتن حجاب آن چنان بي‌پروا و لاابالي هستند كه غالبا قسمت‌هايي از بدن‌هاي آنان نمايان است و همين معني توجه افراد هرزه را به آن‌ها جلب مي‌كند. در اين‌كه منظور از «جلباب» چيست؟ مفسران و ارباب لغت چند معني براي آن ذكر كرده‌اند:
ـ ملحفه (چادر) و پارچـه بــزرگــي كــه از روسري بلندتر است و سر و گــردن و سينــه‌هــا را مي‌پــوشــاند .
ـ مقنعــه و خمــار (روســري)
ـ پيــراهــن گشـــاد . (1)
گرچه اين معاني با هم متفاوتند ولي قدر مشترك همه آن‌ها اين است كه بدن را به وسيله آن بپوشاند (ضمنا بايد توجه داشت "جلباب" به كسر و فتح جيم و هردو قرائت مي‌شود). اما بيشتر به نظر مي‌رسد كه منظور پوششي است كه از روسري بزرگ‌تر و از چادر كوچك‌تر است چنان‌كه نويسنده « لسـان العـرب » روي آن تكيه كرده است. و منظور از « يدنين » (نزديك كنند) اين است كه زنان « جلباب » را به بدن خويش نزديك

سازند تا درست آن‌ها را محفوظ دارد ، نه این‌که آن را آزاد بگذارند به طوري که گاه و بي‌گاه کنار رود و بدن آشکار گردد و به تعبیر ساده خودمان لباس خود را جمع و جور کنند. امّا این که بعضي خواسته‌اند از ایـن جمله استفاده کنند که صورت را نیز باید پوشانید هیچ دلالتي بر این معني ندارد و کمتر کسي از مفسّران پوشاندن صورت را در مفهوم آیه داخل دانسته‌اند .(1) به هرحال از این آیه استفاده مي‌شود که حکم « حجاب و پوشش » براي آزاد زنان قبل از این زمان نازل شده بود ، ولي بعضي روي سـاده‌انـدیشـي درست مـراقـب آن نبـودنـد آیـه فـوق تـأکیـد مي‌کنـد کـه در رعـایـت آن دقیـق بـاشنـد .

1- « لسـان العـرب » .

در دستوري كه در آيه مورد بحث در زمينه رعايت حجاب‌اسلامي به طور كامل آمده است به پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله مي‌فرمايد : اين دستور را ابلاغ كن ، نخست همسران پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله مطرح شده‌اند ، سپس دختران او و بعد زنان با ايمان ، اشاره به اين كه هرگونه اصلاحي را بايد از خود و خانواده خود شروع كني و اين برنامه‌اي است براي همه اصلاح‌گران بشري. و در ميان همسران‌ودختران نخست همسران‌را عنوان‌مي‌كند، چراكه‌آن‌ها به‌مرد نزديك‌ترند ، زيرا دختـران همسـر مي‌گيرند و به خانه‌هاي همسران خود منتقل مي‌شوند .
1- درباره فلسفه حجاب و اهميت آن و هم‌چنين استثناء وجه و كفين (صورت و دست‌ها تا مچ) در جلد 14 تفسير نمونه ذيل آيه 30 و 31 ، سوره‌نور (صفحه442 به‌بعد) بحث‌مشروحي‌داشته‌ايم.
اصلاحات را از خود شروع كن (227)

پيشگيري‌از مفاسداجتماعي با دوطريق

مفاسد اجتماعي چون غالبا تك‌علتي نيست بايد مبارزه با آن‌را از همه جوانب شروع كرد و جالب اين‌كه در آيات فوق براي جلوگيري از مزاحمت‌هاي افراد هرزه ، نخست به زنان با ايمان دستور مي‌دهد كه بهانه‌اي به دست آن‌ها ندهند ، سپس مزاحمين را با شديدترين تهديد بر سر جاي خود مي‌نشاند. و اين نيز برنامه‌اي است براي هميشه و همگان ، هم دوست را بايد اصلاح كرد و هم دشمن را با قدرت بر سر جاي خود نشانيد .

لَقَدْ جاآ ءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ اَنْفُسِكُمْ عَزيزٌ عَلَيْهِ ما عَنِتُّمْ حَريصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنينَ رَؤُوفٌ رَحيمٌ
رسولي از خود شمابه سويتان آمد كه رنج‌هاي شما بر او سخت است و اصراربه‌هدايت شما دارد و نسبت‌به مـؤمنـان رؤوف و مهـربـان است. (1)
«حِرْص» درلغت به معناي شدت علاقه به چيزي است. اين آيه و آيه بعد كه به گفته بعضي‌از مفسران ، آخرين آياتي است كه بر پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نازل شده است و با آن سوره برائت پايان مي‌پذيرد ، در واقع اشاره‌اي است به تمام مسائل سوره توبه. زيرا از يك‌سو به تمام مردم اعم از مؤمنان و كافران و منافقان گوشزد مي‌كند كه سختگيري‌هاي پيامبر و
1- 128 / توبه .
(228) پيامبر شناسي
قرآن و خشونت‌هاي ظاهري كه نمونه‌هايي از آن در اين سوره بيان شد ، همه به خاطر عشق وعلاقه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله به‌هدايت و تربيت و تكامل آن‌ها است. از سوي ديگر به پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نيز خبر مي‌دهدكه از سركشي‌ها و عصيان‌هاي مردم كه نمونه‌هاي زيادي از آن نيز در اين سوره گذشت ، نگران و ناراحت نباشد و بداند كه در هرحال خداوند پشتيبان و يار و ياور او است. لذا در نخستين آيه ، روي سخن را به مردم كرده ، مي‌گويد : « پيامبري از خودتان به‌سوي شما آمد » (لَقَدْ جاآءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ اَنْفُسِكُمْ). مخصوصا اين‌كه به جاي « مِنْكُمْ » در اين آيه « مِنْ اَنْفُسِكُمْ » آمده است ، اشاره به شدت ارتباط پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله با مردم است ، گويي پاره‌اي از جان مردم و از روح جامعه در شكل پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله ظاهر شده است. به همين دليل تمام دردهاي آن‌ها را مي‌داند ، از مشكلات آنان آگاه است و در ناراحتي‌ها و غم‌ها و اندوه‌ها با آنان شريك مي‌باشد و با اين حال تصور نمي‌شود سخني جز به نفع آن‌ها بگويد و گامي جز در راه آن‌ها بردارد و اين در واقع نخستين وصفي است كه در آيه فوق براي پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله ذكر شده است. و عجيب اين‌كه گروهي از مفسران كه تحت تأثير تعصّبات نژادي و عربي بوده‌اند ، گفته‌اند: مخاطب در اين آيه ، نژاد عرب است ، يعني پيامبري از اين نژاد به سوي شما آمد. به عقيده ما اين بدترين تفسيري است كه براي آيه فوق ذكر كرده‌اند ، زيرا مي‌دانيم چيزي كه در قرآن از آن سخني نيست ، مسأله « نژاد » است ، همه‌جا خطابات قرآن با « يا اَيُّهَا النّاسُ » و « يا اَيُّهَا الَّذينَ

امَنُوا » و امثال آن‌ها شروع مي‌شود و در هيچ موردي « يا اَيُّهَا الْعَرَبُ » و « يا قُرَيْشُ » و مانند آن وجود ندارد. به علاوه ذيل آيه كه مي‌گويد : « بِالْمُؤْمِنينَ رَؤُوفٌ‌رَحيمٌ » به روشني اين‌تفسير را نفي مي‌كند، زيرا در آن سخن‌از همه مؤمنان است، از هر
ويژگي‌هاي پيامبر اسلام (229)
قوم و ملت و نژادي كه باشند. جاي تأسف است كه بعضي‌از دانشمندان متعصب، قرآن را از آن اوج جهاني و بشري فرود آورده و مي‌خواهند در محدوده‌هاي كوچك نژادي محصور كنند. به هر حال پس از ذكر اين صفت (مِنْ اَنْفُسِكُمْ) به چهار قسمت ديگر از صفات ممتاز پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله كه درتحريك عواطف‌مردم و جلب احساساتشان اثر عميق دارد ، اشاره مي‌كند. نخست مي‌گويد : « هرگونه ناراحتي و ضرري به شما برسد ، براي او سخت ناراحت‌كننده است » (عَزيزٌ عَلَيْهِ ما عَنِتُّمْ). يعني او نه‌تنها از ناراحتي شما خشنود نمي‌شود ، بلكه بي‌تفاوت هم نخواهد بود ، او به شدت از رنج‌هاي شما رنج مي‌برد و اگر اصرار بر هدايت شما و جنگ‌هاي طاقت‌فرساي پرزحمت دارد ، آن‌هم براي نجات شما ، براي رهاييتان از چنگال ظلم و ستم و گناه و بدبختي است. ديگر اين كه « او سخت به هدايت شما علاقمند است » و به آن عشق مي‌ورزد (حَريصٌ عَلَيْكُمْ). جالب اين‌كه در آيه مورد بحث به طور مطلق مي‌گويد : « حريص بر شما است » ، نه سخني از هدايت به ميان مي‌آورد و نه از چيز ديگر ، اشاره به اين‌كه به هرگونه خير و سعادت شما و به هرگونه پيشرفت و ترقي و خوشبختيتان عشق مي‌ورزد (و به اصطلاح حذف متعلق ، دليل بر عموم است). بنابراين اگر شما را به ميدان‌هاي پرمرارت جهاد ، اعزام مي‌دارد و اگر منافقان را تحت فشار شديد مي‌گذارد ، همه اين‌ها به خاطر عشق به آزادي ، شرف ، عزت و هدايت شما و پاكسازي جامعه شما است. سپس به سومين و چهارمين صفت اشاره كرده مي‌گويد : « او نسبت به مؤمنان رؤوف و رحيم است » (بِالْمُؤْمِنينَ رَؤُوفٌ رَحيمٌ). بنابراين هرگونه دستور مشكل و طاقت‌فرسايي را مي‌دهد (حتي گذشتن از بيابان‌هاي طولاني و سوزان در فصل تابستان ، با گرسنگي و تشنگي ، براي
(230) پيامبر شناسي
مقابله با يك دشمن نيرومند در جنگ تبوك) آن هم يك نوع محبت و لطف از ناحيه او است. در اين‌كه «رَؤُوف» و «رَحيم» باهم چه‌تفاوتي‌دارند، در ميان‌مفسران گفتگو است، ولي به‌نظرمي‌رسد بهترين‌تفسيرآن‌است‌كه «رَؤُوف» اشاره‌به محبت و لطف مخصوص در مورد فرمانبرداران است ، در حالي‌كه «رَحيم» اشاره به رحمت در مقابل گناهكاران مي‌باشد.

وَ اسْتَعينُوا بِالصَّبْرِ وَ الصَّلوةِ وَ اِنَّها لَكَبيرَةٌ اِلاّ عَلَي الْخاشِعينَ
از صبر و نماز ياري‌جوييد (و با استقامت و كنتـرل هـوس‌هـاي درونـي و تـوجّـه به پـروردگـار ، نيرو بگيـريـد) و ايـن كـار ، جـز بـراي خـاشعان ، گران است .(1)
براي پيشرفت و پيروزي بر مشكلات ، دو ركن اساسي لازم است ؛ يكي پايگاه نيرومند دروني و ديگر تكيه‌گاه محكم بروني، در آيات فوق به اين دو ركن اساسي با تعبير « صَبْر » و « صَلوة » اشاره شده‌است ؛ صبر، آن‌حالت استقامت و شكيبايي و ايستادگي در جبهه مشكلات است و نماز ، پيوندي است با خدا و وسيله ارتباطي است با اين تكيه‌گاه محكم. گرچه كلمه « صَبْر » ، در روايات فراواني به روزه تفسير شده است ، ولي مسلّما منحصر به روزه نيست ، بلكه ذكر روزه ، به عنوان يك مصداق بارز و روشن آن است ، زيرا انسان ، در پرتو اين عبادت بزرگ ، اراده‌اي نيرومند و ايماني‌استوار، پيدامي‌كند و حاكميّت عقلش بر هوس‌هايش مسلّم مي‌گردد . مفسران بزرگ در تفسير اين آيه،
1- 45 / بقره .
نقش نماز و روزه در زندگي پيامبر اكرم (231)
نقل كرده‌اند كه : رسول گرامي‌اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله هرگاه با مشكلي روبه‌رو مي‌شد كه او را ناراحت مي‌كرد ، از نماز و روزه ، مدد مي‌گرفت .(1) و نيز از امام صادق نقل شده كه فرمود: « هنگامي‌كه با غمي‌از غم‌هاي‌دنيا روبه‌رو مي‌شويد، وضو گرفته، به مسجد برويد، نماز بخوانيد و دعا كنيد، زيرا خداوند دستور داده؛ " وَ اسْتَعينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلوةِ"» .(2) توجه به نماز و راز و نياز با پروردگار ، نيروي تازه‌اي در انسان ايجاد مي‌كند و او را براي رويارويي با مشكلات، نيرو مي‌بخشد . در كتاب « كافي » از امام صادق آمده: « كانَ عَلِيٌّ اِذا اَهالَهُ اَمْرٌ فَزِعٌ قامَ اِلَي الصَّلوةِ ثُمَّ تَلا هذِهِ الاْيَةَ ؛ " وَ اسْتَعينُوا بِالصَّبْرِ وَ الصَّلوةِ " : هنگامي كه مشكل مهمّي براي علي پيش مي‌آمد ، به نماز برمي‌خاست، سپس اين آيه راتلاوت‌مي‌فرمود؛ " وَ اسْتَعينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلوةِ " » آري نماز، انسان‌را به قدرت لايزالي پيوند مي‌دهد كه همه مشكلات، براي او سهل و آسان است و همين احساس ، سبب مي‌شود كه انسان در برابر حوادث، نيرومند و خـونسـرد بـاشـد .

قُــلْ مــا كُنْــتُ بِـدْعـا مِـنَ الـرُّسُـلِ وَ مــا اَدْري مــا يُفْعَــلُ بي وَ لا بِكُــمْ اِنْ اَتَّبِــعُ اِلاّ ما يُوحي اِلَيَّ وَ ما اَنَا اِلاّ نَذيرٌ مُبينٌ
بگو : من پيامبر نوظهوري نيستم و نمي‌دانم خداوند با من وشما چه خواهد كرد ؟ من تنهـا از چيـزي پيـروي مي‌كنم كه برمن وحي‌مي‌شود و جزبيم‌دهنده‌آشكاري‌نيستم.(3)
1- « مجمـــــع البيـــــان » ، ذيـــــل آيـــــه مـــــورد بحــث .
2- « مجمع البيان » ، ذيل آيه مورد بحث .
3- 9 / احقاف .
(232) پيامبر شناسي
اين جمله‌هاي كوتاه و پرمعني ، پاسخي است به بسياري از ايرادات مشركان ، از جمله اين‌كه گاه‌از بعثت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله به عنوان اين‌كه يك بشر چگونه ممكن است با خدا ارتباط پيدا كند ، تعجب مي‌كردند. گاه مي‌گفتند : چرا او غذا مي‌خورد و در كوچه و بازار راه مي‌رود؟ گاه تقاضاي معجزات عجيب و غريب داشتند و هريـك تمنايي مي‌نمودند. گاه انتظار داشتند كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله كانوني از علم غيب باشد و همه حوادث آينده را براي آن‌ها بازگو كند. و بالاخره گاه از اين‌كه او دعوت به توحيد و يگانگي معبود مي‌كند ، تعجب مي‌كردند. مي‌گويد : من نخستين پيامبري نيستم كه دعوت به توحيد كرده‌ام ، پيش از من پيامبران زيـادي آمدند كه همه آن‌ها از جنس بشر بودند ، لباس مي‌پوشيدند و غذا مي‌خوردند ، هيچ‌يك از آن‌ها مدعي علم غيب مطلق نبودند ، بلكه مي‌گفتند : ما از حوادث غيب ، آن مقدار مي‌دانيم كـه خـدا بـه مـا تعليم داده اسـت و هيچ‌يك از آن‌ها در برابر « معجزات اقتراحي » و پيشنهادهاي هوس‌آلود مردم تسليـم نشدند. تا همگان بدانند پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نيز بنده‌اي‌است از بندگان خدا، علم و قدرت او نيز محدود است به آن‌چه خدا مي‌خواهد ، علم و قدرت مطلق تنها از آنِ پروردگار است ، اين‌ها واقعيت‌هايي است كه مي‌بايست مردم بدانند تا به ايرادهاي نابه‌جا پايان دهند. از اين‌جا روشن مي‌شود كه مفاد اين آيه با آيات ديگري كه نشان مي‌دهد پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله از غيب ، آگاهـي دارد ، مانند آن‌چه در سوره فتح درباره فتح مكه و ورود در مسجد الحرام (27 / فتح) آمده ويا آن‌چه در مورد مسيح آمده كه مي‌فرمود : « اُنَبِّئُكُمْ بِما تَأكُلُونَ وَ ما تَدَّخِرُونَ‌في بُيُوتِكُمْ:من شمارابه‌آن‌چه‌مي‌خوريد و درخانه‌هاذخيره‌مي‌كنيد، خبر
نقش نماز و روزه در زندگي پيامبر اكرم (233)

مي‌دهم » (49 / آل‌عمران) و امثال اين‌ها منافات ندارد ، چراكه آيه مورد بحث ، نفي « علم غيب مطلق » مي‌كند نه « مطلق علم غيب » ، به تعبير ديگر اين آيه ، نفي علم غيب استقلالي مي‌كند ، ولي آن آيات از علم غيب به بركت تعليم الهي سخن مي‌گويد. شاهد اين گفتار، آيات 26 و 27 سوره جن است: « عالِمُ الْغَيْبِ فَلا يُظْهِـرُ عَلي غَيْبِهِ اَحَـدا اِلاّ مَنِ ارْتَضي مِنْ رَسُولٍ : خـدا ، عــالــم الغيــب است و هيــچ‌كــس را بــر مكنون علم خود آگاه نمي‌كند، مگر رسولاني كه مورد رضايت اويند » .

فَاصْبِرْ كَما صَبَرَ اُولُوا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ وَ لاتَسْتَعْجِلْ‌لَهُمْ كَاَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ ما يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُوا اِلاّ ساعَةً مِنْ نَهارٍ بَلاغٌ‌فَهَلْ يُهْلَكُ اِلاَّ الْقَوْمُ الْفاسِقُونَ

بنابراين صبر كن، آن گونه كه پيامبران اولواالعزم شكيبايي كردند و براي (عذاب) آن‌ها شتاب مكن، هنگامي كه وعده‌هايي را كه به آن‌ها داده شد، مي‌بينند، احساس مي‌كنند كه گويي فقط ساعتي از يك روز در دنيا توقف داشتند، اين ابلاغي است براي همگان، آيا جز قوم فاسق، هلاك مي‌شوند؟(1)

تنها تو نيستي‌كه بامخالفت و عداوت اين قوم مواجه شده‌اي ، همه پيامبران اولو العزم با اين مشكلات روبرو بودند و استقامت كردند ؛ « نوح » پيامبر بزرگ خدا ، 950 سال دعوت كرد ، اما جز گروه اندكي به او ايمان نياوردند ، پيوسته آزارش مي‌دادند و به سخريه‌اش مي‌گرفتند . « ابراهيم » را به ميان آتش افكندند و « موسي » را تهديد به مرگ نمودند و قلبش از نافرماني‌هاي قومش پرخون بود و « عيسي مسيح » را بعد از آزار بسيار مي‌خواستند به قتل برسانند كه خداوند نجاتش داد ، خلاصه تا بوده ، دنيا چنين بوده است و جز با نيروي صبر و استقامت ، نمي‌توان بر مشكلات پيروز شد .

1- 35 / احقاف .

(234) پيامبر شناسي

در اين‌كه منظور از پيامبران اولوا العزم چه كساني هستند ، در ميان مفسران گفتگو بسيار است و پيش از آن‌كه در اين‌باره تحقيق كنيم ، بايد معني « عَزْم » را بررسي كرد ، زيرا «اولواالعزم»به‌معني "صاحبان«عزم»" است. « عَزْم » به معني اراده محكم و استوار است ، « راغب » در « مفردات » مي‌گويد : « عزم » به معني تصميم گرفتن بر انجام كاري است (عَقْدُ الْقَلْبِ عَلي اِمْضاءِ الاَمْرِ). در قرآن مجيد ، گاهي « عزم » در مورد "صبر" به كار رفته ، مانند : « وَ لَمَنْ صَبَرَ وَ غَفَرَ اِنَّ ذلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الاُمُورِ : كسي كه صبر كند و عفو نمايد ، اين از عزم امور است » (43 / شوري). و گاه به معني "وفاي به عهد" آمده ، مانند : « وَ لَقَدْ عَهِدْنا اِلي اآدَمَ مِنْ قَبْلُ فَنَسِيَ وَ لَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْما : ما به آدم از قبل، عهد كرديم، اما او فراموش كرد و بر سر عهد خود نايستاد » (115 / طه). ولي با توجه به اين‌كه پيامبران صاحب شريعت جديد و آيين تازه با مشكلات و گرفتاري‌هاي‌بيشتري روبرو بودند و براي مقابله با آن ، عزم و اراده محكم‌تري لازم داشتند، به اين دسته از پيامبران ، « اولوا العزم »

اطلاق شده است و آيه مورد بحث نيز ظاهرا اشاره به همين معنا است. در ضمن اشاره‌اي است به اين‌كه پيغمبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله نيز از همان پيامبران‌است ، زيرا مي‌گويد: « تـو هـم شكيبايـي كن ، آن‌گونه كه پيامبران اولوا العزم شكيبايي كردند ». در آيه 13 سورهٔ شوري از آن‌ها سخن مي‌گويد : « شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدّينِ ما وَصّي بِهِ نُوحا وَ الَّذي اَوْحَيْنا
پيامبر اسطوره صبر و استقامت بود (235)
اِلَيْكَ وَ ما وَصَّيْنا بِهِ اِبْراهيمَ وَ مُوسي وَ عيسي : آييني براي شما تشريع كرد كه به نوح توصيه كرده بود و آن‌چه را بر تو وحي فرستاديم و بر ابراهيم و موسي و عيسي سفارش نموديم ». روايات‌فراواني در منابع‌شيعه و اهل سنت در اين زمينه نقل شده است كه پيامبران اولوا العزم ، همين پنج تن بودند، چنان‌كه در حديثي‌ازامام‌باقر و امام‌صادق عليهماالسلام آمده: «مِنْهُمْ خَمْسَةٌ؛ اَوَّلُهُمْ نُوحٌ ، ثُمَّ اِبْراهيمُ،ثُمَّ مُوسي، ثُمَّ عيسي، ثُمَّ مُحَمَّدٌ صلي‌الله‌عليه‌وآله » .(1) در حديث ديگري‌از امام‌علي‌بن‌الحسين آمده است : «مِنْهُمْ‌خَمْسَةٌ‌اوُلُواالْعَزْمِ مِنَ‌الْمُرْسَلينَ ؛ نُوحٌ وَ اِبْراهيمُ وَمُوسي وَعيسي وَمُحَمَّدٌ صلي‌الله‌عليه‌وآله » ، راوي مي‌پرسد : « لِمَ سُمُّوا اوُلُوا الْعَزْمِ : چـرا آن‌هـا اولوا العزم ناميـده شدند » ؟ امام در پاسـخ فرمود : « لِاَنَّهُمْ بُعِثُوا اِلي شَرْقِها وَ غَرْبِها وَ جِنِّها وَ اِنْسِها : زيرا آن‌ها مبعوث به شرق و غرب و جن و انس شدند » .(2) در ادامه آيه مي‌فرمايد : « لا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ ... ». اين احساس كمي عمر دنيا در برابر آخرت ، يا به خاطر آن است كه واقعا اين زندگي در برابر آن حيات جاويدان ، ساعتي بيش نيست و يا به خاطر اين است كه دنيا چنان باسرعت بر آن‌ها مي‌گذرد كه گويي ساعتي بيش نبوده است و يا از اين جهت كه آن‌ها محصول تمام عمـر خود را كه از آن بهره‌برداري صحيح نكردند ، بيش از يك ساعت نمي‌بينند. اين‌جا است كه سيلاب حسرت بر قلب آن‌ها جاري مي‌شود ، اما چه سود كه راه بازگشت وجود ندارد. لذا مي‌بينيم هنگامي كه از پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله مي‌پرسند : « كَمْ ما بَيْنَ الدُّنْيا وَ الْآخِرَةِ : فاصله بين دنيا و آخرت چه‌قدر است » ؟ در پاسخ مي‌فرمايد :
1- « مجمـــع البيـــان » ، جلـــد 9 ، صفحـــه 94 .
2- « بحار الانوار » ، جلد 11 ، صفحه 58 ، حديث 61 .
(236) پيامبر شناسي
«غَمْضَةُ عَيْنٍ : يك چشم برهم زدن » سپس مي‌گويد : « خداوند فرموده : " كَاَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مايُوعَدوُنَ لَمْ‌يَلْبَثُوا اِلاّ ساعَةً مِنْ نَهارٍ"» .(1) اين نشان مي‌دهد كه تعبير به «ساعَة» به معني مقدار ساعت معمولي نيست ، بلكه اشاره به زمان كم و كوتاه است. بعـد به عنـوان هشدار به همه انسان‌ها مي‌افزايد : « اين ابلاغي است براي همه » (بَلاغٌ). براي‌تمام كساني‌كه‌از خط‌عبوديت پروردگار خارج‌شدند، براي‌كساني كه غرق در زندگي

زودگذردنيا و شهوات آن گشتند و بالاخره ابلاغي است براي همه ساكنان اين جهان ناپايدار .
زندگي پيامبران بزرگ خدا ، مخصوصا پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله بيانگر مقاومت بي‌حد و حصر آن‌ها در برابر حوادث سخت و طوفان‌هاي شديد و مشكلات طاقت‌فرسا است و با توجه به اين‌كه مسير حق هميشه داراي اين‌گونه مشكلات است ، رهروان راه حق بايد از آن‌ها در اين مسير الهام بگيرند. ما معمولاً از نقطه روشن تاريخ اسلام به روزهاي تاريك پيشين مي‌نگريم و اين نگرش كه « از آينده به گذشته » است ، واقعيت‌ها را طور ديگري مجسم مي‌كند ، ما بايد خود را در آن روز تصور كنيم كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله تك و تنها بود ، هيچ نشانه‌اي از پيروزي در افق زندگي او به چشم نمي‌خورد. دشمنان لجوج براي نابودي او ، كمر بسته بودند و حتي خويشاوندان نزديكش در صف اول اين مبارزه قرار داشتند. روزهايي بر پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله گذشت كه توصيف آن با بيان و قلم ، مشكل است . هنگامي كه براي دعوت مردم
1- «نـــورالثقليـــــن»، جلـــــد 5، صفحـــه 25 .
پيامبر اسطوره صبر و استقامت بود (237)
به سوي اسلام به « طائف » آمد ، نه تنها دعوتش را اجابت نگفتند ، بلكه آن‌قدر سنگ بر او زدند كه خون از پاهايش جاري شد . گاه ساحرش خواندند و گاه ديوانه‌اش خطاب كردند . گاه خاكستر بر سرش ريختند و گاه كمر به قتلش بستند و خانه‌اش را در ميان شمشيرها محاصره نمودند . اما باتمام اين احوال ، همچنان به صبر و شكيبايي و استقامت ادامه داد. و سرانجام ميوه شيرين اين درخت را چشيـد ، آيين او نه تنها جزيره عربستان ، كه شرق و غرب عالَم را دربر گرفت و امروز بانگ اذان كه فرياد پيروزي او است ، هر صبح و شام ، از چهارگوشه دنيا وِ در تمام پنج قاره جهان ، به گوش مي‌رسد. و اين است معني « فَاصْبِرْ كَما صَبَرَ اوُلُوا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ ». و اين است راه و رسم مبارزه با شياطين و اهريمنان و طريق پيروزي بر آنان و نيل به اهداف بزرگ الهي. بااين‌حال چگونه‌عافيت‌طلبان مي‌خواهندبدون شكيبايي و تحمل رنج و درد ، به اهداف بزرگ خود نايل شوند ؟ چگونه مسلمانان امروزدر برابر اين‌همه دشمناني كه كمر به نابودي آن‌ها بسته‌اند ، مي‌خواهند بدون الهام گرفتن از مكتب‌اصيل پيغمبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله پيروزشوند؟ مخصوصا رهبـــران اسلامي ، بيش از همه مأمــور به اين برنامه هستنــد ، چنان‌كــه در حديثي‌از اميرمؤمنان علي آمده است : « اِنَ‌الصَّبْـرَ عَلي وُلاةِ الأَمْرِ مَفْرُوضٌ لِقَوْلِ اللّهِ عَزَّ وَ جَلَّ لِنَبِيِّـهِ ؛ " فَاصْبِرْ كَما صَبَرَ اوُلُوا الْعَزْمِ مِنَ اَلرُّسُلِ" وَ ايجابِهِ مِثْلَ ذلِكَ عَلي اَوْلِيائِهِ وَ اَهْلِ طاعَتِهِ ، بِقَوْلِهِ ؛ " لَقَدْ كانَ لَكُمْ في رَسُولِ اللّهِ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ " : صبر و استقامت بر رهبران و زمامداران،

فريضَه است، زيرا خداوند به پيامبرش فرموده: " فَاصْبِرْ كَما صَبَرَ اوُلُواالْعَزْمِ مِنَ‌الرُّسُلِ" و همين معني را بر دوستان و اهل طـاعتش نيــز فرض كرده است ، چراكه مي‌گويد : براي شما در زندگي پيامبر ، تأسي نيكويي بود(و شما نيز بايد
(238) پيامبر شناسي
همگـــي بـــه او اقتـــــدا كنيـــد)» .(1)

فَـاعْلَـمْ اَنَّـهُ لا اِلهَ اِلاَّ اللّـهُ وَ اسْتَغْفِـرْ لِـذَنْبِـكَ وَ لِلْمُـؤْمِنيـنَ وَ الْمُـؤْمِنـاتِ وَ اللّـهُ يَعْلَـمُ مُتَقَلَّبَكُـمْ وَ مَثْـويكُمْ
پس بـدان كـه معبـودي جـز اللّه نيست و براي گناه خود و مردان و زنان باايمان، استغفار كن و خداوند محل حركت و قرارگاه شما را مي‌داند .(2)
يعني روي خط توحيد محكم بايست كه داروي شفابخش و بهترين وسيله نجات همين توحيد اسـت كه آثار آن در آيات قبل بيان شد. بنابراين مفهوم اين سخن آن نيست كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله از توحيد آگاه نبوده ، بلكه منظور ادامه اين خط است ، درست شبيه آن‌چه در تفسير سوره حمد در آيه « اِهْدِنَا الصِّراطَ الْمُسْتَقيـمَ » گفته‌انـد كه مفهـومش هدايت‌نيافتن نيست ، بلكه مفهومش اين است كه ما را بر خط هدايت ، ثابت بدار.
به‌دنبال اين‌مسأله عقيدتي باز به‌سراغ مسأله‌تقوا و پاكي‌ازگناه رفته، مي‌افزايد: « وَ اسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَ لِلْمُؤْمِنينَ وَ الْمُؤْمِناتِ ». پيدا است پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله به حكم مقام عصمت ، هرگز مرتكب گناهي نشده ، اين‌گونه تعبيرها يا اشاره به مسأله « ترك اولي » و « حَسَناتُ الاَبْرارِ سَيِّئاتُ الْمُقَرَّبينَ » است و يا سرمشقي براي مسلمانان است. اگر ديگران‌از گناهان و معاصي خود استغفار مي‌كنند، پيغمبراكرم صلي‌الله‌عليه‌وآله براي ارتقاء
1- « نـور الثقليـن » ، جلـد 5 ، صفحه 23 .
2- 19 / محمّد .

مقام خود و محتوا بخشيدن به اعمال گذشته خود حسب عالي‌ترين مقام قرب خودش كه به آن دست مي‌يابد ، استغفار مي‌كند. اين نكته نيز قـابـل تـوجـه است كه خداوند در اين‌جا براي مؤمنين و مؤمنان ، شفاعت كرده و دستور استغفار به پيامبرش داده، تا آن‌ها را مشمـول رحمـت خـود كنـد و از ايـن‌جـا عمـق مسأله « شفاعـت » در دنيا و آخرت و همچنين مشروعيت و اهميت مسأله « توسل » ظاهر مي‌شود. و در ذيـل آيـه به عنـوان بيان علت مي‌فرمايد : « وَ اللّهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ وَ مَثْويكُمْ ». از ظـاهـر و آشكـار و درون و برون و سرّ و نجواي شما باخبر است و حتي‌از انديشه‌ها و نيات شما در حركات و سكونتان كاملاً آگـاهي دارد ، به همين دليل بـايـد بـه سوي او برويد و از درگـاه او طلب عفو كنيد. « مُتَقَلَّب » به معنـي جـايگـاه رفت و آمد و « مَثْوي » به معني محـل استقرار است. ظاهر اين است كه اين دو كلمـه مفهـوم وسيعـي دارد كه تمـام حـركـات و سكـون آدمي را چه در دنيا و چه در آخرت ، چه در

دوران جنيني و چه در قبور ، را شامل مي‌شود ، هرچند بسياري از مفسران معاني محدودي براي آن ذكر نموده‌اند .

اِقْتَـــرَبَـتِ السّاعَـةُ وَ انْشَـــقَّ الْقَمَـــرُ
قيـامت نزديك شد و ماه از هم شكافت .(1)
1- 1 / قمر .
(240) پيامبر شناسي
قيامت نزديك است گرچه در مقياس عمر دنيا ممكن است هزاران سال طول بكشد اما بـا توجـه بـه مجمـوع عمـر اين جهـان از يك‌سـو و با توجه به اين‌كه تمام عمر دنيا در برابر قيامت لحظه زودگذري بيش نيست ، منظور از اين تعبيـر روشـن مي‌شـود. ذكر اين دو حادثه باهم ، به خاطر آن است كه اصولاً ظهور پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله كه آخرين پيامبر الهي‌است ، خوداز نشانه‌هاي نزديكي قيامت است، لذا در حديثي از خود پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله مي‌خوانيم كه فرمود : « بُعِثْتُ اَنَا وَ السّاعَةُ كَهـاتَيْنِ : مبعوث شدن من و قيامت همچـون اين دو اسـت » (1) (اشـاره بـه دو انگشت مباركش كه در كنار هم قرار گرفته). از سوي ديگر شكافتن ماه خود دليلي است بر امكان به هم ريختن نظام كواكب و نمونه كوچكي است از حوادث عظيمي كه در آستانه رستاخيز در اين جهان رخ مي‌دهد ، چراكه تمـامي كـواكب و ستارگـان و زمين درهم‌مي‌ريزند و عالَمي نو به جاي آن‌ها ايجاد مي‌شود. طبق برخي روايات مشهور كه بعضي ادعاي تواتر آن را نيز كرده‌اند ، مشركان نزد رسول خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله آمدند و گفتند : « اگر راست مي‌گويي و تو پيامبر خدايي ، ماه را براي ما دو پاره كن » . ايشان فرمود : « اگر اين كار را كنم ، ايمان مي‌آوريـد » ؟ عرض كردنـد : « آري » ــ و آن شب ، شب چهاردهم ماه بود ــ پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله از پيشگاه پروردگار تقاضا كرد آن‌چه را خواسته‌اند به او بدهد، ناگهان ماه به‌دو پاره شد و رسول اللّه آن‌هارا يك‌يك صدامي‌زدو مي‌فرمود:«ببينيد» .(2)
1- « تفسيـر فخـــر رازي » ، جلـــد 29 ، صفحـــــه 29 .
شقّ القمر يك معجزه بزرگ پيامبر اسلام (241)
گرچه بعضي از كوته‌نظران اصرار دارند كه اين معجزه را طوري توجيه كنند كه از صورت يك خارق‌العاده خارج شود ، چنان‌كه گفته‌اند : آيه فوق از آينده خبر مي‌دهد و مربوط به « اَشْراط ساعَت » يعني حوادث قبل از قيامت است ولي قرائن متعددي در آيه وجود دارد كه تأكيدبر وقوع يك اعجاز مي‌كند ، از جمله ذكر ايـن موضوع به صورت فعل ماضي كه نشان مي‌دهد « شَقُّ الْقَمَر » واقع شده است ، همان‌گونه كه نزديكي رستاخيز با ظهـور آخرين پيامبر نيز تحقق يافته است. به علاوه اگر سخن از معجـزه

نباشـد ، هيـچ تناسبـي با نسبت سِحر به پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله كه در آيه بعد آمده است ، ندارد و همچنين با جمله « وَ كَذَّبُـوا وَ اتَّبَعـُوا اَهْوائَهُمْ » كه خبر از تكذيب آن‌ها مي‌دهد ، هماهنگ نيست .

در اين‌كه شقّ القمر در مكه و قبل از هجرت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله واقع شده ، در ميان مفسران و روات حديث بحثي‌نيست. در برخـي روايات آمده علت پيشنهاد « شقّ القمر » به پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله اين بود كه مي‌گفتند: سِحر در امور زميني اثر مي‌گذارد ، ما مي‌خواهيم مطمئن شويم كه معجزات محمد صلي‌الله‌عليه‌وآله سِحر نيست .(1) حتي جمعي‌از متعصبان لجوج بعداز ديدن اين‌معجزه بزرگ ، گفتند : ما قبول نخواهيم كرد ، مگر اين‌كه كاروان‌هاي شام و يمن فرارسند و از آن‌ها سؤال كنيم : آيا آن‌ها در مسير خود چنين چيزي را ديــده‌انــد، امــا هنگامي‌كه مسافران گفتند: ديده‌ايم، باز ايمان نياوردند .(2)

1- « مجمع البيان » و كتب تفسير ديگر ، ذيل آيه مورد بحث .

2- « بحار الانوار » ، جلد 17 ، صفحه 355 ، حديث 10 .

(242) پيامبر شناسي

وَ اِنْ يَرَوْا ايَةً يُعْرِضُوا وَ يَقُـولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ

و هرگاه نشانه و معجزه‌اي را ببينند ، اعراض كرده مي‌گويند: اين سِحري است مستمرّ .(1)

تعبير به «مُسْتَمِرّ» اشاره به اين است كه آن‌ها معجزات مكرري از پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله ديده بودند كه شقّ‌القمر ادامه آن بــود، آن‌هــا همــه را بر تداوم سِحر حمل مي‌كردند و آن را «سِحري مستمر» مي‌پنداشتند، هرچند اين تهمت بهــانــه‌اي بـود براي عدم تسليم در مقابل حق.

سـؤالات درس يــازدهـم

1 ـ پيــامبر اكــرم «اصــلاحات» را چگونه آغاز كرد. از آيه 59 سوره احزاب كمك بگيريد «يا اَيُّهَاالنَّبِيُّ قُلْ لِاَزْواجِكَ وَ بَناتِكَ وَ نِساءِ الْمُؤْمِنينَ يُدْنينَ عَلَيْهِــنَّ مِــنْ جَلا بيبِهِنَّ ذلِكَ اَدْني اَنْ يُعْرَفْنَ‌فَلا يُؤْذَيْنَ وَ كانَ اللّهُ غَفُورا رَحيمــا».

2 ـ نقش نماز و روزه را در زندگي پيامبر اكرم صلي‌الله‌عليه‌وآله به استناد آيه شريفه «وَ اسْتَعينُوا بِالصَّبْرِ وَ الصَّلوةِ وَ اِنَّها لَكَبيرَةٌ اِلاّ عَلَي‌الْخاشِعينَ» شرح دهيد.

3 ـ منظــور قــرآن كـريـم از عبارت «وَ اسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ» در آيه كريمــه 19 سـوره محمــد چيست؟

4 ـ درباره شقّ القمــــر با استفــاده از آيـه شريفه «اِقْتَرَبَــتِ السّاعَــةُ وَ انْشَـقَّ الْقَمَـرُ» توضيح دهيد.

1- « در المنثــور » ، جلـــــد 6 ، صفحـــــه 133 .

2- 2 / قمر .
تاریخ وقوع معجزه بزرگ شقّالقمر (243)

درس دوازدهم

خـلاصـــــه درس:
1 ـ « آيات محكم » از يك نظر همچون شاهراه‌هاي بزرگ و « آيات متشابه » همانند جاده‌هاي فرعي هستند ، روشن است كه اگر انسان در جاده‌هاي فرعي ، احيانا سرگردان شود ، سعي مي‌كند خود را به نخستين شاهراه برساند و از آن‌جا مسير خود را اصلاح كرده و راه را پيدا كند. تعبير از « محكمات » به « اُمُّ الْكِتابِ » نيزمؤيدهمين حقيقت است ، زيرا واژه « اُمّ » در لغت به معني اصل و اساس هرچيزي‌است و اگر "مادر" را « اُمّ » مي‌گويند ، به خاطر اين است كه ريشه خانواده و پناهگاه فرزندان درحوادث و مشكلات مي‌باشد و به‌اين ترتيب ، محكمات ، اساس و ريشه و مادر آيات ديگر محسوب مي‌گردد.
2 ـ « رفتار پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله با همنشينانش چنين بود كه دائما خوشرو و خندان و سهل‌الخلق و ملايم بود ، هرگز خشن و سنگدل و پرخاشگر و بدزبان و عيبجو و مديحه‌گر نبود ، هيچ‌كس از او مأيوس نمي‌شد و هركس به درِ خانه او مي‌آمد ، نوميد بازنمي‌گشت ، سه چيز را از خود رها كرده بود : مجادله در سخن ، پُرگويي و دخالت‌در كاري كه به‌او مربوط‌نبود و سه چيز را در مورد مردم رها كرده بود : كسي را مذمّت نمي‌كرد ، سرزنش نمي‌فرمود و از لغزش‌ها و عيوب پنهاني مردم جستجو نمي‌كرد . هرگز سخن نمي‌گفت مگر در مورد اموري كه ثواب الهي را اميد داشت ، در موقع
(244) پيامبر شناسي
سخـــن گفتـــن به قـــدري نـــافـــذ الكلمـــه بـــود ، كه همـــه سكوت اختيار مي‌كردند و تكان نمي‌خوردند و به هنگامي كه ســاكـــت مي‌شـــد ، آن‌هـــا بـــه سخـــن درمي‌آمدند ، امـــا نـــزد او هـــرگـــز نـــزاع و مجادله نمي‌كردند... هرگاه فرد غـــريـــب و ناآگـــاهي با خشـــونت سخـــن مي‌گفـــت و درخـــواستـــي مي‌كرد ، تحمل مي‌نمود و به يـــارانش مي‌فرمود: هرگاه كسي را ديديد كه حاجتي دارد، به او اعطاء كنيد و هرگز كلام كسي را قطـــع نمي‌كـــرد تا سخنش پايان گيـــرد » .
3 ـ يكي از ويژگي‌هاي «رهبران الهي» اين‌است كه بر خلاف « رهبران شيطاني » هرگز پُرمدّعا و خودبزرگ‌بين و متكبر و مغرور نيستند. در حالي كه فرعون فرياد احمقانه « اَنَا رَبُّكُمُ الأَعْلي : من خداي بزرگ شما هستم » . « وَ هـذِهِ الأَنْهارُ تَجْري مِنْ تَحْتي : اين شاخه‌هاي عظيم رود نيل همه زيرنظر من جريان دارد » بلند مي‌كرد ، رهبران الهي در نهايت تواضع و فروتني خود را بنده كوچكي از بندگان خدا معرفي مي‌نمودند كه در برابر

اراده او هيچ قدرتي از خود ندارند. در آيه 110 كهف آمده : « قُلْ اِنَّما اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحي اِلَيَّ : بگـو : من تنهـا بشـري همچـون شمـا هستـم جز ايــن‌كه بر من وحي مي‌شود ».
4 ـ منظور از اختصاص علم غيب به خدا، علم‌ذاتي و استقلالي است، لذا غير او مستقلاً هيچ‌گونه آگاهي از غيب ندارند و هر چه دارند، از ناحيه خداست ، با الطاف و عنايات اوست و جنبه تبعي دارد. سه آيه در قرآن مجيد است كه اگر آن‌ها را در كنار هم بچينيم ، مسأله علم غيب پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله و امامان عليهم‌السلام از آن روشن مي‌شود ، نخست اين‌كه قرآن در مورد كسي كه تخت ملكه سبـا را در يك چشم بر هم زدن نزد « سليمـان » آورد ، (يعني آصف بن برخيـا) مي‌گويد : « قالَ الَّذي
پيامبر بزرگ‌ترين راسخ در علم (245)
عِنْدَهُ عِلْـمٌ مِنَ الْكِتـابِ اَنَا اتيكَ بِهِ قَبْـلَ اَنْ يَرْتَـدَّ اِلَيْـكَ طَرْفُكَ فَلَمّا رَاآهُ مُسْتَقِرّا عِنْـدَهُ قـالَ هـذا مِنْ فَضْـلِ رَبّي : كسي كه دانشي از كتاب داشت ، گفت : من آن را پيش از آن‌كه چشم بر هم زني نزد تو خواهم آورد ، هنگامي كه (سليمان) آن را نزد خود مستقر ديد ، گفت : اين از فضل پروردگار من است » (40 / نمل). در آيه ديگر مي‌خوانيم : « قُلْ كَفي بِاللّهِ شَهيـدا بَيْني وَ بَيْنَكُمْ وَ مَنْ عِنْـدَهُ عِلْـمُ الْكِتـابِ : بگو كافـي اسـت بـراي گـواه ميان من و شما ، خداوند و كسي كه علم كتاب نزد اوست » (43 / رعـد). از سوي ديگر در احاديث متعددي كه در كتب اهل سنت و شيعه نقل‌شده ، چنين مي‌خوانيم‌كه « ابوسعيد خدري » مي‌گويد: از رسول خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله معني « اَلَّذي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتاب » را سؤال كردم، ايشان فرمود: «او وصي برادرم سليمان‌بن داوود بود»، گفتم: «وَ مَنْ عِنْدَهُعِلْمُ الْكِتاب » كيست ؟ فرمود : « ذاكَ اَخي عَلِيّ بْن اَبيطالِب : او برادرم "عليّ بن ابيطالب" است ».(1) با توجه به‌اين‌كه « عِلْمٌ مِنَ الْكِتاب » كه در مورد « آصف » آمده ، « علم جزئي » را مي‌گويد و « عِلْمُ الْكِتـاب » كه درباره علي آمده ، « علم كلّي » را مي‌گويد . تفاوت ميان مقام علمي آصف و علي روشن مي‌گردد. از سوي سوم در آيــه 89 ســوره نحــل مي‌خــوانيم: « وَ نَزَّلْنا عَلَيْكَ الْكِتابَ تِبْيانا لِكُلِّ شَيْءٍ:ما قرآن را بر تو نازل كـرديـم كـه بيـانگـر هر چيـزي است ». روشن است كسي كه عــالــم به اســرار چنيــن كتــابـي باشد ، بايد اسرار غيب را بداند و ايــن دليلـي اسـت آشكـار بــر اين كــه ممكــن است انســاني از اوليــاء اللّه از اســرار غيــب به فرمان خدا آگاه گردد.
1- « احقاق الحق » ، جلد 3 ، صفحه 280 ـ 281 .
(246) پيامبر شناسي
متــن اصلـي

هُوَ الَّذي اَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتابَ مِنْهُ اياتٌ مُحْكَماتٌ هُنَّ اُمُّ الْكِتابِ وَ اُخَرُ مُتَشابِهاتٌ فَاَمَّا الَّذينَ في قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ ما تَشابَهَ مِنْهُ ابْتِغاءَ الْفِتْنَةِ وَ ابْتِغاءَ تَأويلِهِ وَ ما يَعْلَمُ تَأويلَهُ اِلاَّ اللّهُ وَ الرّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ امَنّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنا وَ ما يَذَّكَّرُ اِلاّ اوُلُوا الاَلْبابِ
او كسي است كه اين كتاب (آسماني) را بر تو نازل كرد كه قسمتي از آن ، آيات « محكم » (صريح و روشن) است كه اساس اين كتاب مي‌باشد (و هرگونه پيچيدگي در آيات ديگر ، با مراجعه به اين‌ها ، برطرف مي‌گردد) و قسمتي از آن، « متشابه » است (آياتي كه به‌خاطر بالا بودن سطح مطلب و جهات ديگر ، در نگاه اول ، احتمالات مختلفي در آن مي‌رود، ولي باتوجّه به آيات محكم، تفسيرآن‌هاآشكارمي‌گردد) اماآن‌هاكه درقلوبشان انحراف‌است، به‌دنبال متشابهات هستند، تافتنه‌انگيزي‌كنند (و مردم را گمراه سازند) و تفسير (نادرستي) براي آن مي‌طلبند ، در حالي كه تفسير آن‌ها را ، جز خدا و راسخان در علم، نمي‌دانند (آن‌ها كه به دنبال فهم و درك اسرار همه‌آيات قرآن درپرتو علم‌و دانش‌الهي هستند،) مي‌گويند: مابه‌همه‌آن‌ايمان‌آورديم، همه‌از طرف پروردگارماست و جزصاحبان‌عقل، متذكّر نمي‌شوند (و اين حقيقت را

درك نمي‌كنند) .(1)
واژه « مُحْكَم » در اصل از « اِحْكام » به معني ممنوع ساختن ، گرفته شده است و به همين دليل به موجودات پايدار و استوار ، « محكم » مي‌گويند ، زيرا عوامل انحرافي را مي‌زدايند و نيز سخنان روشن و قاطع كه هرگونه احتمال خلاف را از خود دور مي‌سازد، « مُحْكَم » مي‌گويند ، (« راغب » در مفردات مي‌گويد : "حُكْم" (و حِكْمَة) در اصل به معني منع است) و دانش را از اين جهت "حِكْمَت" مي‌گويند كه انسان را از بدي‌ها باز مي‌دارد. لذا مراداز « اياتٌ مُحْكَماتٌ » آياتي است كه مفهــوم آن به قدري روشــن است كه جاي بحث در آن نيست ، آياتي چون « قُلْ هُوَ اللّهُ اَحَدٌ : بگو او است خداي يگانه » (1 / اخلاص) ، « لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ : هيچ‌چيز همانند او نيست » (11 / شوري) ، « اَللّهُ خالِقُ كُلِّ شَيْءٍ : خدا آفريننده و آفريدگار همه‌چيز است » (26 / زمر) ، « لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّالاُنْثَيَيْنِ: سهم ارث پسر معادل سهم دودختراست » (11 / نساء) و هزاران آيه مانند آن‌ها درباره عقايد و احكام و مواعظ و تواريخ ، همه از محكمات مي‌باشند. اين آيات (محكمات) در قرآن « اُمُ‌الْكِتاب » ناميده شده، يعني اصل و مرجِع و مُفَسِّر و توضيح‌دهنده آيات ديگر است. واژه « مُتَشابِه» در اصل به

معني چيزي است كه قسمت‌هاي مختلف آن ، شبيه يكديگر باشد ، به همين جهت به جمله‌ها و كلماتي كه معني آن‌ها
1- 7 / آل عمـــــران .
(248) پيامبر شناسي
پيچيده است و گاهي احتمالات مختلف درباره‌آن داده مي‌شود، « متشابه » مي‌گويند و منظور از متشابهات قرآن همين است ، يعني آياتي كه معاني آن در بدو نظر پيچيده است و در آغاز ، احتمالات متعدّدي در آن مي‌رود ، اگر چه با توجّه به آيات محكم ، تفسير آن‌ها روشن است. گرچه درباره محكم و متشابه ، مفسّران احتمالات زيادي داده‌اند (1) ، ولي آن‌چه ما در بالا گفتيم ، هم با معني اصلي اين دو واژه كاملاً مناسب است و هم با شأن نزول آيه و هم با رواياتي كه در تفسيرآيه وارد شده و هم با خود آيه مورد بحث، سازگارتر مي‌باشد. زيرا در ذيل آيه فوق مي‌خوانيم كه افراد مغرض ، هميشه آيات متشابه را دستاويز خود قرار مي‌دهند، بديهي است آن‌ها از آياتي سوءاستفاده مي‌كنند كه در بدو نظرتاب تفسيرهاي متعدّدي دارد و اين خود مي‌رساند كه «مُتَشابِه» به‌آن معني است كه در بالا گفته شد. براي نمونه آيات متشابه، قسمتي از آيات مربوط به صفات خدا و چگونگي معاد را مي‌توان ذكر كرد ، مانند « يَدُ اللّهِ فَوْقَ اَيْديهِمْ : دست خدا بالاي دست‌هاي آن‌ها است » (10 / فتح) كه درباره قدرت خداوند مي‌باشد ، « وَ اللّهُ سَميعٌ عَليمٌ : خداوند شنوا و دانا است » (224 / بقره) كه اشاره به علم خدا است و مانند « وَ نَضَعُ الْمَوازينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيامَةِ : ترازوهاي عدالت را در روز رستاخيز قرار مي‌دهيم » (47 / انبياء) كه درباره وسيله سنجش اعمال سخن مي‌گويد. بديهي است نه خداوند دست (به معني عضو مخصوص) دارد و نه گوش (به همين معني) و نه ترازوي سنجش اعمال ، شبيه ترازوهاي ما است ، بلكه اين‌ها اشاره به مفاهيم كلّي قدرت و علم و وسيله سنجش مي‌باشد. اين نكته نيز لازم به يادآوري است كه محكم و
1- مرحوم « طبرسي » ، در « مجمع البيان » ، 5 تفسير ذكر كرده‌است .
پيامبر اكرم بزرگ‌ترين راسخ در علم (249)
متشابه ، به معني ديگري نيز درقرآن آمده‌است، دراول سوره هود مي‌خوانيم: « كِتابٌ اُحْكِمَتْ اياتُهُ » در اين آيه تمام آيات قرآن ، « محكم » قلم‌داد شده و منظور از آن ، ارتباط و به‌هم‌پيوستگي آيات قرآن است و در آيه 23 سوره « زُمَر » مي‌خوانيم : « كِتابا مُتَشابِها ... » يعني كتابي‌كه تمام آيات آن ، متشابه‌است ، « متشابه » در اين‌جا يعني همانند يكديگر از نظر درستي و صحّت و حقّانيّت. از آن‌چه درباره محكم و متشابه گفتيم ، معلوم شد كه يك انسان واقع‌بين و حقيقت‌جو براي فهم كلمات پروردگار ، راهي جز اين ندارد كه همه آيات را دركنارهم بچيند و از آن‌ها حقيقت را دريابد و

اگر در ظواهر پاره‌اي از آيات ، در ابتداي نظر ، ابهام و پيچيدگي بيابد ، با توجّه به آيات ديگر ، آن ابهام و پيچيدگي را برطرف سازد و به كنه آن برسد. در حقيقت ، « آيات محكم » از يك نظر همچون شاهراه‌هاي بزرگ و « آيات متشابه » همانند جاده‌هاي فرعي هستند ، روشن است كه اگر انسان در جاده‌هاي فرعي ، احيانا سرگردان شود ، سعي مي‌كند خود را به نخستين شاهراه برساند و از آن‌جا مسير خود را اصلاح كرده و راه را پيدا كند. تعبير از « محكمات » به « اُمُّ الْكِتابِ » نيزمؤيدهمين حقيقت است ، زيرا واژه « اُمّ » در لغت به معني اصل و اساس هرچيزي‌است و اگر "مادر" را « اُمّ » مي‌گويند ، به خاطر اين است كه ريشه خانواده و پناهگاه فرزندان درحوادث و مشكلات مي‌باشد و به‌اين ترتيب ، محكمات ، اساس و ريشه و مادر آيات ديگر محسوب مي‌گردد.(1)

1- براي مطالعه بيشتر در خصوص بحث محكم و متشابه به كتاب قرآن‌شناسي جوان تأليف دكتر محمد بيستوني مراجعه كنيد.

« راسخون در علم » چه كساني هستند؟

در قـرآن مجيــد در دو مــورد ايـن تعبير به كار رفته است ؛ يكي در اين‌جا و ديگري در آيه 162 سوره نساء ، آن‌جاكه مي‌فرمايد : « لكِنِ الرّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَ الْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِما اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَ ما اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ : دانشمندان و راسخان در علم از اهل كتاب ، به آن‌چه بر تو نازل شده و آن‌چه پيش از تو نازل گرديده است ، ايمان مي‌آورند ». همان‌طوركه ازمعني لغوي اين‌كلمه استفاده مي‌شود، منظور از آن ، كساني هستندكه در علم و دانش، ثابت‌قدم و صاحب‌نظرند. البتّه مفهوم اين‌كلمه يك مفهوم وسيع‌است كه همه دانشمندان و متفكّران را دربرمي‌گيرد ، ولي در ميان آن‌ها افراد ممتازي هستند كه درخشندگي خاصّي‌دارند و طبعا در درجه اول در ميان مصاديق اين كلمه قرار گرفته‌اند و هنگــامي كه اين تعبيــر ذكر مي‌شــود ، قبل از همه نظرهــا متوجّه آنان مي‌شود. و اگر مي‌بينيم كه در روايات متعدّدي « راسِخُونَ فِي الْعِلْمِ » به پيامبر گرامي اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله و ائمه هدي عليهم‌السلام تفسير شده، روي همين نظر است، زيرا بارها گفته‌ايم‌كه آيات و كلمات قرآن ، مفاهيم وسيعي دارد كه در ميان مصاديق آن افراد نمونه و فوق‌العاده‌اي ديده مي‌شود كه گاهي در تفسير آن‌ها تنها از آنــان نــام مي‌بــرنــد. در « اصـــول كــافــي » از امــام بــاقــر يا امام صادق عليهماالسلام نقل شــده اســت كــه فــرمـــود : « پيامبر خدا ، بزرگ‌ترين راسخان در علم‌بود و تمام آن‌چه‌را خداوند بر او نازل كرده‌بود، از تأويل و تنزيل قرآن مي‌دانست ، خداوند هرگز چيزي بر او نازل نكرد كه تأويل آن را به او تعليم نكند و او و اوصياي راسخون در علم چه كساني هستند؟ (251)
وي ، همــه اين‌هــا را مـي‌دانستنـــد » .

وَ اِنَّـــــــكَ لَعَـــــلي خُلُـــــقٍ عَظيـــــــــم
و تـــو اخـــلاق عظيـــم و بـــرجسته‌اي داري .(1)
« خُلُـق » از مادّه « خلقت » و به معني صفاتي است كه از انسان جدا نمي‌شود و همچون خلقت و آفرينش انسان مي‌گردد. اگر مردم را به بندگي خدا دعوت مي‌كني ، تو خود بيش از همه عبادت مي‌نمايي و اگر از كار بد بازمي‌داري ، تو خود قبل‌از همه خودداري مي‌كني ، آزارت مي‌كنند و تو اندرز مي‌دهي ، ناسزايت مي‌گويند و براي آن‌ها دعا مي‌كني ، بر بدنت سنگ مي‌زنند و خاكستر داغ بر سرت مي‌ريزند و تو براي هدايت آن‌ها دست به درگاه خدا برمي‌داري. آري تو كانون مهر و محبّت و عواطف و سرچشمه رحمتي .

پيروزي پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله هرچند با تأييد و امداد الهي بود، ولي عوامل زيادي از نظر ظاهر داشت كه يكي از مهم‌ترين آن‌ها جاذبه اخلاقي پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله بود . آن‌چنان صفات عالي انساني و مكارم اخلاق در او جمع بود، كه دشمنان سرسخت را تحت‌تأثير قرار مي‌داد و به تسليم وادار مي‌كرد و دوستان را سخت مجذوب مي‌ساخت. بلكه اگر اين را

1- 4 / قلم .

معجزه اخلاقي پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله بناميم ، اِغراق نكرده‌ايم ، چنان‌كه نمونه‌اي از اين معجزه اخلاقي در فتح مكه نمايان گشت ؛ هنگامي‌كه‌مشركان خونخوار و جنايت‌پيشه‌كه ساليان دراز هر چه در توان داشتند ، بر ضدّ اسلام و شخص پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله به كار گرفتند ، در چنگال مسلمين گرفتار شدند، پيغمبر اكرم صلي‌الله‌عليه‌وآله بر خلاف تمام محاسبات دوستان و دشمنان فرمان عفو عمومي آن‌ها را صادر كرد و تمام جنايات آن‌ها را به دست فراموشي سپرد و همين سبب شد كه به مصداق « يَدْخُلُونَ في دينِ اللّهِ اَفْواجا » فوج فوج مسلمان شوند. در حديثي از حسين بن علي آمده است كه مي‌گويد : از پدرم علي درباره ويژگي‌هاي زندگي پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله و اخلاق او سؤال‌كردم و پدرم مشروحـا به من پاسخ فرمود ، در بخشي از اين حديث آمده است : « رفتار پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله با همنشينانش چنين بود كه دائما خوشرو و خندان و سهل‌الخلق و ملايم بود ، هرگز خشن و سنگدل و پرخاشگر و بدزبان و عيبجو و مديحه‌گر نبود ، هيچ‌كس از او مأيوس نمي‌شد و هركس به درِ خانه او مي‌آمد ، نوميد بازنمي‌گشت ، سه چيز را از خود رها كرده بود : مجادله در سخن ، پُرگويي و دخالت‌در كاري كه به‌او مربوط‌نبود و سه چيز را در مورد مردم رها كرده بود : كسي را مذمّت نمي‌كرد ، سرزنش نمي‌فرمود و از لغزش‌ها و عيوب پنهاني مردم جستجو نمي‌كرد . هرگز سخن نمي‌گفت مگر در مورد اموري كه ثواب الهي را اميد داشت ، در موقع سخن گفتن به قدري نافذ الكلمه بود ، كه همه سكوت اختيار مي‌كردند و تكان نمي‌خوردند و به هنگامي كه ساكت مي‌شد ، آن‌ها به سخن درمي‌آمدند ، اما نزد او هرگز نزاع و مجادله نمي‌كردند... هرگاه فرد غريب و ناآگاهي با خشونت سخن مي‌گفت و درخواستي مي‌كرد ، تحمل مي‌نمود و به يارانش مي‌فرمود: هرگاه كسي را ديديد

که حاجتي دارد، به او اعطاء کنيد و هرگز کلام کسي را قطع نمي‌کرد تا سخنش پايان گيرد » .(1) آري اگر اين اخلاق کريمه و اين ملکات فاضله نبود ، آن ملّت عقب مانده جاهلي و آن جمع خَشن انعطاف ناپذير در آغوش اسلام قرار نمي‌گرفتند و به مصداق « لاَ انْفَضُّوا مِنْ حَوْلِك » همه پراکنده مي‌شدند. و چه خوب است که اين اخلاق اسلامي امروز زنده شود و در هر مسلماني پرتوي از خُلق و خوي پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله باشد. روايات اسلامي نيز در اين زمينه چه درباره شخص پيامبر اکرم صلي‌الله‌عليه‌وآله و چه درباره وظيفه همه مسلمين فراوان است که به ذکر چند روايت اکتفا مي‌کنيم :

ـ درحديثي‌آمده‌است‌که پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله فرمود : « من براي اين مبعوث شده‌ام که فضايل اخلاقي را تکميل کنم » . (2) به اين ترتيب يکي از اهداف اصلي بعثت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله همين تکميل اخلاق فضيله است .

ـ در حديث ديگري از آن حضرت آمده است: «مؤمن با حُسن خُلق خود به درجه کسي مي‌رسد که‌شب‌ها به عبادت مي‌ايستد و روزها روزه‌دار است».(3)

ـ و باز از همان حضرت آمده است که فرمود : « ما مِنْ شَيْءٍ اَثْقَلُ فِي‌الْميزانِ مِنْ خُلْقٍ حَسَنٍ : چيزي در ميزان عمل در روز قيامت سنگين‌تر از خُلق خوب نيست » .(4)

1- « معاني الاخبار » ، صفحه 83 .

2- « مجمع البيان » ، جلد 10 ، صفحه 333 .

3 و 4 - « مجمع البيان » ، جلد 10 ، صفحه 333 .

ـ در حديثي از امام علي بن موسي الرّضا آمده است که پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله فرمود : « بر شما لازم است به سراغ حُسن خُلق برويد ، زيرا حُسن خُلق سرانجام در بهشت است و از سوء خُلق بپرهيزيد که سوء خُلق سرانجام در آتش است » .(1) از مجموع اخبار فوق استفاده مي‌کنيم که حُسن خُلق کليد بهشت ، وسيله جلب رضاي خدا، نشانه قدرت ايمان و همطراز عبادات شبانه و روزانه است و حديث در اين زمينه فراوان است .

قُــلْ اِنَّمــا اَدْعُــوا رَبّي وَ لا اُشْــرِكُ بِــهِ اَحَــدا
بگو : من تنها پروردگــارم را مي‌خوانــم و هيــچ‌كس را شريـك او قرار نمي‌دهم .(2)
قُـلْ اِنّــي لا اَمْلِــكُ لَكُــمْ ضَــرّا وَ لا رَشَــدا
بگو: من مالك‌زيان و هدايتي براي‌شما نيستم .(3)
قُــلْ اِنّــي لَــنْ يُجيــرَنــي مِــنَ اللّــهِ اَحَــدٌ وَ لَــنْ اَجِــدَ مِــنْ دوُنِـهِ مُلْتَحَــدا
بگو : (اگر من بر خلاف فرمانش رفتار كنم) هيــچ‌كس مــرا در برابر او پناه نمي‌دهد و پناهگاهي جُز او نمي‌يابم .(4)
1- « روح البيــــــــان » ، جلــــد 10 ، صفحــــه 108 .
2- 20 / جنّ .
3- 21 / جــــــــنّ .

« مُلْتَحَد » به معني پناهگاه مطمئن است و در اصل از ماده « لَحْد » (بر وزن مَهْد) به معني حفره‌اي است كه در كنار قرار گرفته باشد ، شبيه آن‌چه براي‌مردگان در عمق قبر كنده مي‌شود كه در يك‌سوي عمق قبر مقداري پيشروي به يك‌طرف مي‌كنند و جسم مرده را در آن مي‌گذارند ، تا خاك به روي او ريخته نشود و از آسيب جانوران نيز محفوظتر بماند ، سپس به هر مكان و پناهگاه مطمئن ديگري اطلاق شده است. اين سخنان از يك سو اعتراف به عبوديت كامل پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله در پيشگاه خداوند است و از سوي ديگر هرگونه غلو در مورد پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله را نفي مي‌كند و از سوي سوم نشان مي‌دهد كه نه تنها از بت‌ها كاري ساخته نيست ، بلكه شخص پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نيز با آن‌همه عظمت ، ملجأ و پناهگاه مستقلي در برابر عذاب خدا نمي‌تواند باشد و از سوي چهارم به بهانه‌جويي‌ها و انتظارات بي‌موردي كه افراد لجوج در برابر پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله داشتنــد و از او تقــاضــاي كــارهــاي خــدايــي مي‌كــردنــد ، پـايـان مي‌دهـد و ثـابـت مي‌كنـد كه تـوسل و شفاعت نيز به‌اذن خداست .

يكي از ويژگي‌هاي «رهبران الهي» اين‌است كه بر خلاف « رهبران شيطاني » هرگز پُرمدّعا و خودبزرگ‌بين و متكبر و مغرور نيستند. در حالي كه فرعون فرياد احمقانه « اَنَا رَبُّكُمُ الاَعْلي : من خداي بزرگ شما هستم » . « وَ هـذِهِ الاَنْهارُ تَجْري مِنْ تَحْتي : اين شاخه‌هاي عظيم رود نيل همه زيرنظر من جريان دارد » بلند مي‌كرد ، رهبران الهي در نهايت تواضع و
1- 22 / جنّ .
(256) پيامبر شناسي
فروتني خود را بنده كوچكي از بندگان خدا معرفي مي‌نمودند كه در برابر اراده او هيچ قدرتي از خود ندارند. در آيه 110 كهف آمـده : « قُـلْ اِنَّما اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحي اِلَيَّ : بگو : من تنها بشري همچون شما هستم جز اين‌كه بر من وحي مي‌شود ». و در جاي ديگر آمده : « وَ مـا اَدْري مـا يُفْعَلُ بي وَ لا بِكُمْ اِنْ اَتَّبِعُ اِلاّ مـا يُوحي اِلَيَّ وَ مـا اَنَا اِلاّ نَذيرٌ مُبينٌ: من نمي‌دانم خداوند با من و با شما چه خواهد كرد، تنها از چيزي پيروي مي‌كنم كه به من وحي مي‌شود و جز بيم دهنده آشكار نيستم »(9/احقاف). « قُـلْ لا اَقُولُ لَكُمْ عِنْدي خَزائِنُ اللّهِ وَ لا اَعْلَمُ الْغَيْبَ وَ لا اَقُولُ لَكُمْ اِنّي مَلَكٌ : بگو : من نمي‌گويم خزائـن خدا نزد من است و من از غيـب آگاه نيستـم (جز آن‌چه خدا به من بياموزد) و ادعا نمي‌كنم كه من فرشته‌ام » (50 / انعام). آن‌ها حتي اگر به اوج قدرت مالي مي‌رسيدند ، هرگز دست و پاي خود را گُم نكرده و مانند سليمـان مي‌گفتنـد : « هـذا مِنْ فَضْلِ رَبّي : اين قدرت و شوكت از فضل پروردگار من است » (40/نمل). جالب اين كه در آيات متعددي از قرآن مجيد تعبيرات تندي ديده مي‌شود كه مخاطب در آن شخص پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله است و به او عتاب مي‌كند و هشدار مي‌دهد كه دقيقا مراقب مسؤوليت‌هاي خويش باشد. مجموعه اين آيات و آيات گذشته كه تعداد آن در قرآن كم نيسـت ، سنـد زنـده‌اي بر حقـانيـت اين پيـامبـر بـزرگ است وگـرنـه چـه مـانعـي داشـت در بـرابـر تـوده مردمي كه آماده پذيرش هرگونه مقامي براي او بودند ، مقامات عظيمي براي خـود ادعـا كنـد كه از دستـرس فكـر بشـر بالاتر و دورتر از هرگونه چون و چرا باشد، همان‌گونه كه تاريخ نظير آن را در مورد رهبران شيطاني بسيار نشان داده است. آري تعبيراتي همچون آيات مورد بحث و مانند آن از شواهد زنده حقانيت دعوت رسول اللّه صلي‌الله‌عليه‌وآله است .

با دقت در آيات مختلف قرآن به خوبي روشن مي‌شود كه دو دسته آيه در زمينه علم غيب وجود دارد ؛ نخست آياتي كه علم غيب را مخصوص خدا معرفي كرده و از غير او نفي مي‌نمايد ، مانند آيه 59 سوره انعام : « وَ عِنْدَهُ مَفـاتِحُ الْغَيْبِ لا يَعْلَمُهـا اِلاّ هُـوَ : كليدهاي غيب نزد خداست كه جُز او كسي آن‌ها را نمي‌داند » و آيه 65 سوره نمل : « قُـلْ لا يَعْلَمُ مَـنْ فِي السَّمواتِ وَالأَرْضِ الْغَيْبَ اِلاَّ اللّهُ: بگو هيچ‌يك‌ازكساني‌كه در آسمان‌ها و زمين هستند ، غيب را نمي‌دانند ، جُز خدا ». و مانند آن‌چه درباره پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله در آيه 50 سوره انعام آمده است : « قُلْ لا اَقُولُ لَكُمْ عِنْدي خَزائِنُ اللّهِ وَ لا اَعْلَمُ الْغَيْبَ : بگو من به شما نمي‌گويم خزائن خداوند نزد من است و من غيب‌را نمي‌دانم ». و در آيه 188 سوره اعراف مي‌خوانيم : « وَ لَوْ كُنْتُ اَعْلَـمُ الْغَيْبَ لاَسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ : اگر من غيب را مي‌دانستم ، خير فراواني را براي خود فراهم مي‌نمودم » و بالاخره در آيه 20 سوره يونس مي‌خوانيم : « فَقُلْ اِنَّمَا الْغَيْبُ لِلّهِ : بگو غيب مخصوص خداست ». و امثال اين آيات. گروه دوم آياتي است كه به روشني نشان مي‌دهد كه اولياء الهي « اجمالاً » از غيب آگاهي داشتند ، چنان‌كه در آيه 179 سوره آل‌عمران مي‌خوانيم : « وَ ما كانَ اللّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَي الْغَيْبِ وَلكِنَّ اللّهَ يَجْتَبي مِنْ رُسُلِهِ مَنْ يَشاءُ : چنان نبود كه خدا شما را از علم غيب آگاه كند ولي خداوند از ميان رسولان خود هركس را بخواهـد ، برمي‌گزيند (و قسمتي از اسرار غيب را در اختيار او مي‌گذارد) ». و در معجزات حضرت مسيح آمده‌كه فرمود : « وَ اُنَبِّئُكُمْ بِمـا تَأْكُلُونَ وَ ما تَدَّخِرُونَ في بُيُوتِكُمْ: من شمارا از آن‌چه مي‌خوريد يا در خانه‌هاي خود ذخيره مي‌كنيد ، خبر مي‌دهم » (49/آل‌عمران). آيه مورد بحث نيز با

(258) پيامبر شناسي

توجه به استثنايي كه در آن آمده است ، نشان مي‌دهد كه خداوند قسمتي‌از علم غيب را در اختيار رسولان برگزيده‌اش قرارمي‌دهد (زيرا استثناء از نفي ، دلالت بر اثبات دارد). از سوي ديگر آياتي از قرآن كه مشتمل بر خبرهاي غيبي است، نيز كم نيست ، مانند آيه دوم تا چهارم سوره روم : « غُلِبَتِ الرُّومُ ، في اَدْنَي الأَرْضِ وَ هُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ في بِضْعِ سِنينَ : روميان مغلوب شدند و اين شكست در سرزمين نزديك واقع شد ، اما آن‌ها بعد از اين مغلوبيت به زودي غالب خواهند شد در عرض چند سال » و آيه 85 سوره قصص كه مي‌گويد : « اِنَّ الَّذي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُـرْاآنَ لَرادُّكَ اِلي مَعـادٍ : آن كس كه قرآن را بر تو فرض كرد ، تو را به جايگاهت (مكه) بازمي‌گرداند ». و آيه 27 فتح كه مي‌گويد : «

لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرامَ اِنْ شاءَ اللّهُ اٰمِنينَ : شما به خواست خدا مسلما وارد مسجدالحرام مي‌شويد در نهايت امنيت » و مانند اين آيات: اصولاً وحي آسماني كه بر پيامبران نازل مي‌شود ، نوعي غيب است كه در اختيار آنان قرار مي‌گيرد ، چگونه مي‌توان گفت آن‌ها آگاهي از غيب ندارند در حالي كه وحي بر آنان نازل مي‌شود ؟! از همه اين‌ها گذشته ، روايات زيادي داريم كه نشان مي‌دهد پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله و امامان معصوم عليهم‌السلام اجمالاً به اذن‌اللّه از غيب ، آگاهي داشتند و گاه از آن خبر مي‌دادند مثلاً در داستان فتح مكه و ماجراي « حاطب بن اَبي بلتعه » كه نامه‌اي به مردم مكه نوشت و به دست زني به نام « ساره » داد تا به مشركان مكه برساند و آن‌ها را از حمله قريب‌الوقوع لشكريان اسلام آگاه سازد و آن زن نامه‌را در ميان گيسوان خود پنهان كرده و به سوي مكه حركت نمود، پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله ، علي و بعضي ديگر از مسلمانان را به سراغ او فرستاد و فرمود : « در منزلگاهي كه نامش روضه « خاخ » است ، به چنين زني برخورد مي‌كنيد كه نامه‌اي از « حاطب » به مشركان

مكه دارد ، نامه را از او بگيريد و آن‌ها آمدند و او را يافتند، او در آغاز شديدا انكاركرد، ولي سرانجام اعتــراف نمود و نامـه را از او گرفتند » . (1) و مانند خبر دادن از ماجراي جنگ «موته» و شهادت جعفر و بعضي ديگر از فرماندهان اسلام كه در همان لحظه وقوع، پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله در مدينه مسلمانان را آگاه كرد (2) و مانند آن در زندگي پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله كم نيست. در «نهج‌البلاغه» نيز پيشگويي‌هاي بسياري از حوادث آينده آمده كه نشان‌مي‌دهد علي اين اسرار غيب را مي‌دانست مانند خطبه 13 در مذمت اهل بصره كه مي‌فرمايد : « كَاَنّي بِمَسْجِدِكُمْ كَجُؤْجُؤِ سَفينَةٍ قَدْبَعَثَاللّهُ عَلَيْهَا الْعَذابَ مِنْ فَوْقِها وَ مِنْ تَحْتِها وَ غَرَقَ مَنْ في ضِمْنِها : گويا مي‌بينم عذاب خدا از آسمان و زمين بر شما فرود آمده و همه غرق شده‌ايد ، تنها قله بلند مسجدتان همچون سينه كشتي در روي آب نمايان است ». در روايات ديگري كه در كتب علماي اهل سنت و شيعه نقل شده ، پيشگويي‌هاي متعـددي از آن حضرت نسبت به حوادث آينده آمده است ، مانند آن‌چه به « حجر بن قيس » فرمود كه : « تو را بعد از من مجبور به لعن مي‌كنند » .(3) و آن‌چه درباره « مروان » فرمود كه : « او پرچم ضلالت را بعد از پيري به دوش خواهد كشيد » .(4) و آن‌چه « كميل بن زياد » به « حجـاج » گفت كه : « امير مؤمنان علي

1- به « تفسير نمونه » جلد 24 ، ذيل سوره « ممتحنه » مراجعه شود .
2- « كامل بن اثيــر » ، جلـد 2 ، صفحه 237 (ماجراي غزوه موته) .
3- « مستـــــدرك الصحيحيـــــن » ، جلـــد 2 ، صفحــه 358 .
4- « طبقـــات ابـــن سعـــد » ، جلد 5 ، صفحه 30 .

به من خبر داده كه تو قاتل مني » .(1) و آن‌چه درباره خوارج نهروان فرمود كه: « درجنگ با آن‌هااز گروه ما ده‌نفركشته نمي‌شود و از آن‌ها ده نفر نجات نمي‌يابد » (2) و مطلب عينا چنين شد. و آن‌چه درباره محل قبر امـام حسين به هنگام عبور از كنار سرزمين كربلا به « اَصْبَغ بن نُباته » فرمود .(3) در كتاب « فضايل‌الخمسه » روايات‌فراواني از كتب اهــل‌سنت درباره وسعت فوق العاده علم علي نقل شده است كه ذكــر همــه آن‌هـا در اين‌جا به طول مي‌انجامد .(4) در روايات اهل بيت عليهم‌السلام نيز در احاديث متعددي اشاره به علم غيب براي امامان معصوم عليهم‌السلام شده است ، از جملــه در كتــاب « كــافــي » جلــد اول در ابــواب متعــددي تصــريح يــا اشــاراتــي در اين زمينــه ديــده مي‌شــود. و مــرحــوم « علامه مجلسي » در « بحار الانوار » جلد 26 احاديث زيادي كه بالغ بر 22 حديث مي‌شود ، را در اين زمينه آورده اســت. روي هــم رفتــه روايــات در زمينــه آگــاهــي پيــامبــر صلي‌الله‌عليه‌وآله و امــامــان معصوم عليهم‌السلام بر اسرار غيب در حد تواتر است. اكنون سخن در اين است كه چگونه بين آيات و روايات كه بعضي علم غيب را از غير خدا نفي و بعضــي اثبــات مي‌كنند، جمع كنيم؟ در اين‌جـا هفــت استــدلال مختلــف به شــرح زيــر بــراي جمــع ذكــر مي‌شــود:

1- « الاصابة ابن حجر » ، جلد 5 ، قسم 3 ، صفحه 325 .
2- « مجمــع هيثمــــي » ، جلــد 6 ، صفحــه 241 .
3- « الــريــاض النظــرة » ، جلــد 2 ، صفحه 222 .
4- «فضـايل الخمسـه»، جلـد 2، صفحــه 231 تا 253 .

ـ از معروف‌ترين راه‌هاي جمع اين است كه منظور از اختصاص علم غيب به خدا، علم‌ذاتي و استقلالي است، لذا غير او مستقلاً هيچ‌گونه آگاهي از غيب نQûлъKٹ)و هر چه دارند، از ناحيه خداست ، با الطاف و عنايات اوست و جنبه تبعي دارد. شاهد اين جمع همان آيه مورد بحث است ، كه مي‌گويد :« خداوند هيچ‌كس را از اسرار غيب آگاه نمي‌كند ، مگر رسولاني را كه مورد رضايت او هستند ». در « نهج‌البلاغه » نيز به همين معني اشاره شده است كه وقتي علي از حوادث آينده خبر مي‌داد (و حمله مغول را به كشورهاي اسلامي پيش‌بيني مي‌فرمود) ، يكي‌از يارانش پرسيد: « اي اميرمؤمنان ! آيا داراي علم غيبٌ هستي » ؟ حضرت خنديد و فرمود : « لَيْسَ هُوَ بِعِلْمِ الْغَيْـبِ وَ اِنَّمـا هُـوَ تَعَلُّـمٌ مِـنْ ذي عِلْـمٍ : ايـن علم غيب نيست ، اين علمي‌است كه از صاحب علمي (پيامبر) آموخته‌ام » .(1) ايــن جمــــع را بسيــــاري از محققــان و دانشمنــدان پــذيــرفتــه‌انــد

.
ـ اسرار غيب دو گونه است ؛ قسمتي مخصوص به خدا است و هيچ‌كس جز او نمي‌داند مانند قيام قيامت و اموري از اين قبيل و قسمتي از آن را به انبياء و اولياء مي‌آموزد ، چنان‌كه در « نهج‌البلاغه » ذيل همان خطبه مذكور مي‌فرمايد : « وَ اِنَّما عِلْمُ الْغَيْبِ عِلْمُ السّاعَةِ وَ ما عَدَّدَهُ اللّهُ سُبْحانَهُ بِقَوْلِهِ : اِنَّ اللّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السّاعَةِ وَ يُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَ يَعْلَمُ ما فِي الْأَرْحامِ وَ ما تَدْري نَفْسٌ ماذا تَكْسِبُ غَدا وَ ما تَدْري نَفْسٌ بِاَيِّ اَرْضٍ تَمُوتُ : علم غيب تنها علم قيامت و آن‌چه خداوند در اين آيه برشمرده است ، مي‌باشد . آن‌جا كه مي‌فرمايد : آگاهي از زمان قيامت مخصوص خدا است و اوست كه
1- « نهج البلاغه » ، خطبه 128 .

باران را نازل مي‌كند و آن‌چه در رَحِم مادران است ، را مي‌داند و هيچ‌كس نمي‌داند فردا چه مي‌كند يا در چه سرزميني مي‌ميرد »؟ سپس امام در شرح اين معني افزود : « خداوند سبحان از آن‌چه در رَحِم‌ها قرار دارد ، آگاه‌است؛ پسراست يا دختر؟ زشت است يا زيبا؟ سخاوتمند است يا بخيل ؟ سعادتمند است يا شقي ؟ اهل دوزخ است يابهشت؟ ... اين‌ها علوم‌غيبي است‌كه غيرازخدا كسي‌نمي‌داند و غيرازآن علومي است كه خدا به پيامبرانش تعليم كرده و او به من آموخته است » .(1) ممكن است بعضي از انسان‌ها علم اجمالي به وضع جنين يا نزول باران و مانند آن پيدا كنند ، اما علم تفصيلي و آگاهي بر جزئيات اين امور مخصوص ذات پاك خداست ، همان‌گونه كه در مورد قيامت ما نيز علم اجمالي داريم ، اما از جزئيات و خصوصيات قيامت بي‌خبريم و اگر در رواياتي آمده است كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله يا امامان عليهم‌السلام از بعضي از نوزادان يا از پايان عمر بعضي از افراد خبر دادند ، مربوط به همان علم اجمالي است .
ـ راه ديگر جمع ميان اين دو گروه از آيات و روايات اين‌كه اسرار غيب در دو جا ثبت است ؛ در « لوح محفوظ » (خزانه مخصوص علم خداوند) كه هيچ‌گونه دگرگوني در آن رخ نمي‌دهد و هيچ‌كس از آن آگاه نيست و « لوح محو و اثبات » كه علم به مقتضيات است نه علت تامه و به همين دليل قابل دگرگوني است و آن‌چه ديگران نمي‌دانند، مربوط به‌همين قسمت است. لذا درحديثي از امام صادق مي‌خوانيم : « اِنَّ لِلّهِ عِلْما لَمْ يَعْلَمْهُ اِلاّ هُوَ وَ عِلْما اَعْلَمَهُ مَلائِكَتَهُ وَ
1- « نهج البلاغه » ، خطبه 128 .

رُسُلَهُ ، فَما اَعْلَمَهُ مَلائِكَتَهُ وَ اَنْبِياءَهُ وَ رُسُلَهُ فَنَحْنُ نَعْلَمُهُ : خداوند علمي دارد كه جُز خودش نمي‌داند و علمي دارد كه فرشتگان و پيامبران را از آن

آگاه ساخته ، آن‌چه را به فرشتگان و پيامبران و رسولانش داده ، ما مي‌دانيم ».(1) از امام علي‌بن‌الحسين نيز نقل شده است كه فرمود : « لَوْ لا اٰيَةٌ في كِتابِ اللّهِ لَحَدَّثْتُكُمْ بِما كانَ وَ ما يَكُونُ اِلي يَوْمِ الْقِيامَةِ ! فَقُلْتُ لَهُ اَيَّةُ اٰيَةٍ ؟ فَقالَ : قَوْلُ اللّهِ : يَمْحُوا اللّهُ ما يَشاءُ وَ يُثْبِتُ وَ عِنْدَهُ اُمُّ الْكِتابِ : اگر آيه‌اي در قرآن مجيد نبود ، من از آن‌چه در گذشته اتفاق افتاده و حوادثي كه تا روز قيامت اتفاق مي‌افتد ، خبر مي‌دادم . كسي عرض كرد : كدام آيه ؟ فرمود : خداوند مي‌فرمايد : (يَمْحُوا اللّهُ ما يَشاءُ « 39 / رعد ») خدا هر چيزي را بخواهد ، محو مي‌كند و هر چيزي را بخواهد ، ثابت مي‌دارد و لوح محفوظ (اُمُّ الْكِتاب) نزد اوست » .(2) تقسيم‌بندي علوم مطابق اين جمع بر اساس حتمي بودن و نبودن آن است و در جمع سابق بر اساس مقدار معلومات است .

ـ راه ديگر اين‌كه خداوند بالفعل از همه اسرار غيب آگاه است ، ولي انبياء و اولياء ممكن است بالفعل بسياري از اسرار غيب را ندانند ، اما هنگامي كه اراده كنند ، خداوند به آن‌ها تعليم مي‌دهد و البته اين اراده نيز با اذن و رضاي خدا انجام مي‌گيرد. بنابراين جمع ، آيات و رواياتي‌كه مي‌گويد: آن‌ها نمي‌دانند، اشاره به امكان دانستن آن است. اين درست به آن مي‌ماند كه كسي نامه‌اي را به انسان بدهد كه به ديگري برساند ، در اين‌جا مي‌توان گفت : او از محتواي نامه

1- « بحار الانوار » ، جلد 26 ، صفحه 160 ، حديث 5 .

2- « نور الثقلين » ، جلد 2 ، صفحه 512 ، حديث 160 .

اطلاعي ندارد و در عين حال مي‌تواند نامه را باز كند و باخبر شود ، گاه صاحب نامه اجازه مطالعه را به او داده ، در اين صورت مي‌توان او را از يك نظر عالم به محتواي نامه دانست و گاه به او اجازه نداده است. شاهد اين جمع رواياتي است در كتاب كافي در بابي تحت عنوان « اِنَّ الاَْئِمَّةَ اِذا شاءُوا اَنْ يَعْلَمُوا عُلِّمُوا (امامان هرگاه بخواهند چيزي را بدانند ، به آن‌ها تعليم داده مي‌شود) ، از جمله در حديثي از امام صادق نقل شده است : « اِذا اَرادَ الاِْمامُ اَنْ يَعْلَمَ شَيْئا اَعْلَمَهُ‌اللّهُ بِذلِكَ : هنگامي كه امام اراده مي‌كند چيزي را بداند ، خدا به او تعليم مي‌دهد » .(1) اين وجه جمع بسياري از مشكلات در زمينه علم پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله و امام را حل مي‌كند، از جمله اين‌كه ؛ چگونه آن‌ها آب يا غذايي را كه مثلاً مسموم بود ، مي‌خوردند در حالي كه جايز نيست انسان به كاري كه موجب‌خطر براي‌اوست، اقدام كند، بايد گفت: دراين‌گونه موارد پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله يا امام اجازه نداشته‌اند كه اراده كنند تا اسرار غيب بر آن‌ها آشكار گردد . همچنين گاه مصلحت ايجاب مي‌كند پيامبر

صلي‌الله‌عليه‌وآله يا امام مطلبي را نداند ، يا آزمايشي براي او صورت گيرد كه موجب تكامل او گردد ، همان‌گونه كه در داستان « ليلةالمَبيت » آمده است كه علي در بستر پيغمبر صلي‌الله‌عليه‌وآله خوابيد ، در حالي كه از خود آن حضرت نقل شده است كه نمي‌دانست صبحگاهان كه مشركان قريش به آن بستر حمله مي‌كنند، شهيد خواهدشد يا جان به‌سلامت مي‌برد؟ دراين‌جا مصلحت اين‌است‌كه امام ازسرانجام اين‌كار آگاه نگردد تا آزمون الهي تحقق يابد

1- « اصـول كـافي » ، بـاب اِنَّ الائمـة اذا شاءوا اَنْ يَعْلموا عُلِّموا ، حديث 3 .

علم غيب خدا و پيامبر و امامان معصوم (265)

و اگر امام مي‌دانست كه در بستر پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله مي‌خوابد و صبح سالم برمي‌خيزد ، چندان افتخاري محسوب نمي‌شد و آن‌چه در آيات قرآن و روايات در اهميت اين ايثارگري وارد شده است ، چندان موجه به نظر نمي‌رسيد. آري مسأله علـم ارادي ، پـاسخي است بـراي تمام اين اشكالات .

ـ راه جمع ديگري نيز براي روايات مختلف در علم غيب وجود دارد (هرچند اين راه فقط در مورد قسمتي از اين روايات صادق است) و آن اين‌كه مخاطبين در اين روايات مختلف بودند ، آن‌ها كه استعداد و آمادگي پذيرش مسأله علم غيب را درباره امامان داشتند ، حق مطلب به آن‌ها گفته مي‌شد ، ولي در برابر افراد مخالف يا ضعيف و كم‌استعداد سخن به اندازه فهم شنونده مطرح مي‌گشت . مثلاً در حديثي مي‌خوانيم كه « ابوبصير » و چند تن از ياران بزرگ امام صادق در مجلسي بودند ، امام غضبناك وارد مجلس شد ، هنگامي كه نشست ، در حضور جمع فرمود : «عجيب است كه عده‌اي گمان مي‌كنند ما علم غيب داريم ، هيچ‌كس جز خداوندمتعال از غيب آگاه نيست ، من الآن مي‌خواستم كنيزم را تأديب كنم ، از دست من گريخت ، ندانستم در كدام‌يك از اتاق‌هاي خانه است » .(1) راوي حديث مي‌گويد: وقتي‌كه امام ازمجلس برخاست ، من و بعضي ديگر از ياران حضرت وارد اندرون منزل شديم و گفتيم : « فدايت شويم ، شما درباره كنيزتان چنين گفتي ، در حالي كه ما مي‌دانيم شما علوم زيادي داريد و ما نامي از علم غيب

1- « اصول كافي » ، جلد 1 ، باب نادر فيه ذكر الغيب ، حديث 3 .

(266) پيامبر شناسي

نمي‌بريم ». امام سپس شرحي در اين زمينه داد كه مفهومش آگاهي او بر اسرار غيب بود. واضـح اسـت كه در آن مجلـس افـرادي بـوده‌انـد كـه آمـادگـي و استعـداد لازم بـراي درك ايـن معـاني و معـرفت مقـام امـام نداشتند .

ـ مي‌دانيم دايره مأموريت آن‌ها محدود به مكان و زمان خاصي نبوده ، بلكه رسالت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله و امامت امامان عليهم‌السلام جهاني و جاوداني است ، چگونه ممكن است كسي چنين مأموريت گسترده‌اي داشته باشد ، در حالي كه هيچ‌گونه آگاهي جز بر زمان و محيط محدود خود نداشته باشد ؟ آيا كسي را كه مثلاً مأمور امارت و استانداري بخش عظيمي‌از كشوري مي‌كنند ، مي‌تواند از آن منطقه آگاهي نداشته باشد و در عين حال مأموريت خود را به خوبي انجام دهد؟ به تعبير ديگر پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله و امـام در مـدت حيات خود بايد آن‌چنان احكام الهي را بيان و اجرا كند كه جوابگوي نيازمندي‌هاي همه انسان‌ها در هر زمان و مكان باشـد و ايـن ممكن نيست مگر اين‌كه لااقل بخشي از اسرار غيب را بداند .

ـ سه آيه در قرآن مجيد است كه اگر آن‌ها را در كنار هم بچينيم ، مسأله علم غيب پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله و امامان عليهم‌السلام از آن روشن مي‌شود ، نخست اين‌كه قرآن در مورد كسي كه تخت ملكه سبـا را در يك چشم بر هم زدن نزد « سليمـان » آورد ، (يعني آصف بن برخيـا) مي‌گويد : « قالَ الَّذي عِنْدَهُ عِلْـمٌ مِنَ الْكِتـابِ اَنَا اتيكَ بِهِ قَبْـلَ اَنْ يَرْتَـدَّ اِلَيْـكَ طَرْفُكَ فَلَمّا رَاآهُ مُسْتَقِرّا عِنْـدَهُ قـالَ هـذا مِنْ فَضْـلِ رَبّي : كسي كه دانشي از كتاب داشت ، گفت : من آن را پيش از آن‌كه چشم بر هم زني نزد تو خواهــم آورد ، هنگامي كــه (سليمان) آن را نزد خــود مستقـر ديد ، گفــت : اين از فضل پروردگار من است »

علم غيب خدا و پيامبر و امامان معصوم (267)

(40 / نمل). در آيه ديگر مي‌خوانيم : « قُلْ كَفي بِاللّهِ شَهيـدا بَيْني وَ بَيْنَكُمْ وَ مَنْ عِنْـدَهُ عِلْـمُ الْكِتـابِ : بگو كافـي اسـت بـراي گـواه ميان من و شما ، خداوند و كسي كه علم كتاب نزد اوست » (43 / رعـد). از سوي ديگر در احاديث متعددي كه در كتب اهل سنت و شيعه نقل‌شده ، چنين مي‌خوانيم‌كه « ابوسعيد خدري » مي‌گويد: از رسول‌خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله معني « اَلَّذي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتاب » را سؤال كردم،ايشان‌فرمود:«او وصي‌برادرم‌سليمان‌بن‌داوود بود»،گفتم: «وَ مَنْ عِنْدَهُعِلْمُ الْكِتاب » كيست ؟ فرمود : « ذاكَ اَخي عَلِيّ بْن اَبيطالِب : او برادرم "عليّ بن ابيطالب" است » .(1) با توجه به اين‌كه « عِلْـمٌ مِنَ الْكِتـاب » كه در مورد « آصف » آمده ، « علم جزئي » را مي‌گويد و « عِلْـمُ الْكِتـاب » كه درباره علي آمده ، « علم كلّي » را مي‌گويد . تفاوت ميان مقام علمي آصف و علي روشن مي‌گردد. ازسوي‌سوم درآيه 89 سوره‌نحل مي‌خوانيم: « وَ نَزَّلْنا عَلَيْكَ الْكِتابَ تِبْيانا لِكُلِّ شَيْءٍ:ما قرآن را بر تو نازل كـرديـم كـه بيـانگـر هر چيـزي است ». روشن است كسي كه عالم به اسرار چنين كتــابــي بــاشــد ، بــايــد اســرار غيــب را بــدانــد و ايــن دليلي اسـت آشكـار بر

ايــن‌كــه ممكــن اســت انســاني از اوليــاء اللّه از اســرار غيــب به فــرمــان خدا آگاه گــردد. بايد توجه داشت كه اين استدلال‌هاي هفتگانه منافاتي با هم ندارند و همه آن‌ها مي‌تواند صادق‌باشد .
1- « احقاق الحق » ، جلد 3 ، صفحه 280 ـ 281 .
(268) پيامبر شناسي
سؤالات درس دوازدهم
1 ـ منظور از «راسِخُونَ فِي الْعِلْم» در آيه 7 سوره آل عمران (كه در خصوص آيات محكم و متشابه قرآن توضيح داده) چيست؟
2 ـ مهــم‌تــريــن عــامــل پيــروزي پيــامبــر اكــرم صلي‌الله‌عليه‌وآله چه بود؟
3 ـ درباره علم غيب خدا و پيامبر و امامان معصوم عليهم‌السلام توضيح دهيد.
علم غيب خدا و پيامبر و امامان معصوم (269)

درس سیزدهم

خلاصه درس:
1 ـ عبادت در شب و مخصوصا در سحرگاهان و نزديك طلوع فجر، اثر فوق‌العاده‌اي در صفاي روح و تهذيب نفوس و تربيت‌معنوي انسان و پاكي قلب و بيداري دل و تقويت ايمان و اراده و تحكيم پايه‌هاي تقوا در دل و جان انسان دارد ، كه حتـي با يك‌مرتبه آزمايش انسان آن‌را به روشني در خود احساس مي‌كند. و به همين دليل علاوه بر آيات قرآن ، در روايات اسلامي نيز تأكيد فراواني روي آن شده است. از جمله در حديثي از امام صادق مي‌خوانيم : « اِنَّ مِنْ رَوْحِ‌اللّهِ تَعالي ثَلاثَةٌ : اَلتَّهَجُّدُ بِاللَّيْلِ وَ اِفْطارُ الصّائِمِ وَ لِقاءُ الاِْخْوانِ : سه چيز از عنايات مخصوص الهي است : عبادت شبانه (نماز شب) و افطار دادن به روزه‌داران و ملاقات برادران مسلمان » .(1) و در حديث ديگري از همان حضرت مي‌خوانيم كه در تفسير آيه « اِنَّ الْحَسَناتِ يُذْهِبْنَ‌السَّيِّئاتِ (كارهاي نيك، اثر كارهاي بد را از بين‌مي‌برد)فرمود : « صَلاةُ اللَّيْلِ تُذْهِبُ بِذُنُوبِ النَّهارِ : نماز شب، گناهان روز را از بين مي‌برد ».
2 ـ در آيه موردبحث پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله را دلداري داده ، مي‌افزايد : « ما تو را به انجام هر كار خيري توفيق مي‌دهيم و كارها
1 - « بحـــــار الانـــــوار » ، جلـــد 87 ، صفحـــــه 143 .

را بر تو آسان مي‌سازيم » . و به تعبير ديگر هدف بيان اين حقيقت است كه در راهي كه تو در پيش داري ، مشكلات و سختي‌ها فراوان است، هم در راه گرفتن وحي و حفظ آن و هم در تبليغ رسالت و اداي آن و هم در انجام كارهاي خير و عمل به آن ، ما در تمام اين امور به تو ياري مي‌دهيم و مشكلات را بر تو آسان مي‌سازيم.
3 ـ در حديثي آمده كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله مي‌فرمايد : من از پروردگارم تقاضايي كردم و دوست مي‌داشتم اين تقاضا را نمي‌كردم ، عرض كردم: « خداوندا پيامبران قبل از من بعضي‌را جريان باد در اختيارشان قراردادي و بعضي مردگان را زنده مي‌كردند » ، خداوند به من فرمود : « آيا تو يتيم نبودي پناهت دادم » ؟ گفتم : « آري » ، فرمود : « آيا گمشده نبودي هدايتت كردم»؟ عرض كردم: «آري». فرمود: «آيا سينه تورا گشاده و پشتت‌را سبكبار نكردم » ؟ عرض كردم : « آري اي پـــروردگـــار » . (1) اين نشان مي‌دهد كه "نعمت « شـرح صدر » مافـــوق معجـــزات انبياء است".
4 ـ اصولاً تكميل مقام رهبري ، آن هم يك رهبري جهاني و همگاني ، آن هم

در تمام زمينه‌هاي مادي و معنوي ، نياز به آگاهي بر بسياري از مسائل دارد كه از ساير مردم پوشيده است ، نه تنها آگاهي از احكام و قوانين الهي ، بلكه آگاهي بر اسرار جهان هستي و ساختمان بشر و قسمتي از حوادث آينده و گذشته ، اين بخش از علم‌غيب را خداونددر اختيار فــرستــادگــان و نمــاينــدگـانش مي‌گــذارد و اگر نگــذارد رهبري آن‌ها تكميل نخواهد شد.

1- « مجمع البيان » ، جلد 10 ، صفحه 508 .

درس سيزدهم (271)

5 ـ يك رهبر مهربان و دلسوز و در عين حال پخته و دانا ، بايد همه‌چيز را بفهمد ولي بايد بسياري از آن‌ها را به روي خود نياورد تا آن‌ها كه شايسته تربيتند ، تربيت شوند و از مكتب او فرار نكنند و اسرار مردم از پرده برون نيفتد.

متـــن اصلـــي

يـــا اَيُّهَـــــا الْمُـــــزَّمِّـــلُ
اي جـــامـــه بـــه خـــود پيچيـــده !(1)
قُـــــم اللَّيْـــــلَ اِلاّ قَليـــــلاً
شـــب را ، جـــز كمـــي ، بـــه پـــاخيـــز !(2)
نِصْفَـــهُ اَوِ انْقُـــصْ مِنْـــهُ قَليـــلاً
نيمي از شب را ، يا كمي از آن كم كن !(3)
اَوْ زِدْ عَلَيْـــهِ وَ رَتِّـــلِ الْقُـــرآنَ تَـــرْتيـلاً
1- 1 / مـــزّمّـــل .
2- 2 / مزّمّل .
3- 3 / مـــزّمّـــل .
(272) پيامبر شناسي
يـــا بـــر نصـــف آن بيفـــزا و قـــرآن را بـــا دقـــت و تـــأمـــل بخـــوان !(1)
« مُـزَّمِّـل » در اصل « مُتَزَمِّل » بوده ، از ماده « تَزَمُّـل » به معني پيچيدن پارچه‌اي بر خويش است و « زَميـل » كه به معني همرديف (كسي كه همراه انسان بر مركبي سوار مي‌شـود) و سپـس به معني رفيق آمده ، به خاطر اين است كه ارتباط و پيوند نزديكي دارد. همان‌گونه كه از لحن آغاز اين سوره برمي‌آيد ، دعوتي است آسماني از پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله براي استقامت و آمادگي جهت پذيرش يك وظيفه بزرگ و سنگين ، كه بدون خودسازي قبلي انجام آن ممكن نيست. جالب اين‌كه مخاطب دراين‌آيات، پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله است ولي نه به‌عنوان «يا اَيُّهَاالرَّسُول» و « يا اَيُّهَاالنَّبِيّ » بلكه به عنوان « يا اَيُّهَـا الْمُـزَّمِّـل » ، اشاره به اين‌كه دوران «جامه به خود پيچيدن» و درگوشه انزوا نشستن نيست، بلكه دوران قيام و خودسازي و آمادگي براي انجـام رسالتـي عظيم است. و انتخاب شب براي اين كار به خاطر اين است كه اولاً چشم و گوش دشمنان در خواب است و ثانيا كارهاي زندگي تعطيل مي‌باشد و به همين دليل انسان آمادگي بيشتري براي انديشـه و تفكر و تربيت نفس دارد. همچنيـن انتخاب « قرآن » به عنوان متن اصلي اين برنامه ، به خاطر آن است كه تمام درس‌هاي لازم را در اين زمينه دربـردارد و بهتريـن وسيله تقويت ايمان و استقامت است و تقوا و پرورش نفوس است. تعبير به « ترتيل » كه در اصل به معني تنظيم و ترتيب موزون است ، در اين‌جا به‌معني خواندن آيات قرآن با تأني و نظم لازم ،
1- 4 / مزّمّل .

اداء صحيح حروف ، تبيين كلمات ، دقت و تأمّل در مفاهيم آيات و انديشه در نتايج آن است. بديهي است چنين قرآن خواندني مي‌تواند به سرعت به انسان رشد و نمو معنوي ، شهامت اخلاقي ، تقوا و پرهيزگاري ببخشد. تعبير به « قيام » در جمله « قُمِ اللَّيْل » به معني برخاستن در مقابل خوابيدن است، نه‌فقط روي‌پاايستادن . و اما تعبيرات مختلفي كه درباره مقدار « شب‌زنده‌داري » در اين آيات آمده ، درحقيقت براي بيان « تخيير » است و در واقع پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله را مخيّر مي‌كند كه نيمي از شب يا چيزي كمتر ، يا چيزي بيشتر را بيدار بماند و تلاوت قرآن كند در مرحله اول « تمام شب » را جز مقدار كمي ذكر مي‌كند و بعد تخفيف داده و آن را به نيمي از شب مي‌رساند و سپس كمتر از نيم .

گفتيم‌گرچه مخاطب دراين آيات ، شخص پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله است ، ولي ذيل سوره نشان‌مي‌دهد كه مؤمنان هم دراين‌برنامه باشخص پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله همگام بودند ، اكنون سخن در اين است كه آيا اين قيام و شب‌زنده‌داري در اوايل دعوت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله بر همگان واجب بوده است يا نه؟ بعضي از مفسران معتقدند اين امر واجب بوده ، بعدا آيه آخر سوره اين حكم را نسخ كرده و فاصله آن حدود يكسال بوده است . حتي بعضي معتقدند كه اين حكم قبل از تشريع نمازهاي پنجگانه بوده و پس از آن‌كه نمازهاي پنجگانه تشريع شد ، اين حكم نسخ گرديد. ولي همان‌طور كه مرحوم « طبرسي » در « مجمع البيان » نيز آورده ، در ظاهر آيات اين سوره چيزي كه دليل بر « نسخ » باشد ، به چشم نمي‌خورد و بهتر آن است كه گفته شود اين‌قيام و عبادت ، مستحب و سنت مؤكد بوده و هرگز جنبه وجوب نداشته است ، جُز در مورد شخص پيامبر اكرم صلي‌الله‌عليه‌وآله

كه طبق بعضي از آيات ديگر قرآن نماز شب بر او واجب بوده است و مانعي ندارد كه اين مسأله براي پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله واجب باشد و بر مسلمين مستحب ، از اين گذشته آن‌چه در آيات فوق آمده ، منحصر به « نماز شب » نيست ، چراكه نماز شب نيمي از شب يا دو ثلث از شب و يا حتي يك ثلث از شب را اشغال نمي‌كند ، آن‌چه در آيه مطرح است ، قيام براي ترتيل قرآن است. بنابراين در اوايل كار اين حكم به صورت مستحب مؤكدي بوده و بعد تخفيف داده‌شده‌است و با توجه به اين‌كه در آغاز هر كار مخصوصا در اوايل يك انقلاب بزرگ هميشه توان و نيروي بيشتري لازم است، جاي تعجب نيست كه يك چنين دستور فوق‌العاده به پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله و مسلمانان داده شده باشد ، كه قسمت زيادي از شب را بيدار بمانند و به محتواي اين برنامه جديد و تعليمات انقلابي آن آشنا گردند و علاوه بر آگاهي ، خود را براي پياده كردن آن از نظر روحيه بسازند .

اين آيات بار ديگر اهميت شب‌زنده‌داري و نماز شب و تلاوت قرآن را در آن هنگام كه غافلان در خوابند ، گوشزد مي‌كند . عبادت در شب و مخصوصا در سحرگاهان و نزديك طلوع فجر، اثر فوق‌العاده‌اي در صفاي روح و تهذيب نفوس و تربيت معنوي انسان و پاكي قلب و بيداري دل و تقويت ايمان و اراده و تحكيم پايه‌هاي تقوا در دل و جان انسان دارد ، كه حتـي با يك‌مرتبه آزمايش انسان آن‌را به روشني در خود احساس مي‌كند. و به همين دليل علاوه بر آيات قرآن، در روايات اسلامي نيز تأكيد فراواني روي آن شده است. از جمله در حديثي از امام صادق مي‌خوانيم :

فضيلت نماز شب (275)

« اِنَّ مِنْ رَوْحِ اللّهِ تَعالي ثَلاثَةٌ : اَلتَّهَجُّدُ بِاللَّيْلِ وَ اِفْطارُ الصّائِمِ وَ لِقاءُ الاِْخْوانِ : سه چيز از عنايات مخصوص الهي است : عبادت شبانه (نماز شب) و افطار دادن به روزه‌داران و ملاقات برادران مسلمان » .(1) و در حديث ديگري از همان حضرت مي‌خوانيم كه در تفسير آيه « اِنَّ الْحَسَناتِ يُـذْهِبْـنَ السَّيِّئـاتِ (كـارهـاي نيـك، اثر كـارهـاي بـد را از بين مي‌بـرد) فـرمـود : « صَـلاةُ اللَّيْـلِ تُـذْهِـبُ بِـذُنُـوبِ النَّهـارِ : نمـاز شـب، گنـاهـان روز را از بيـن مي‌بـرد ».(2)

آن‌چه درآيات فوق رويآن تكيه‌شده، مسأله قرائت‌قرآن نيست ، بلكه مسأله « ترتيل » است. در تفسير « ترتيل » رواياتي از معصومين عليهم‌السلام نقل شده كه هركدام به يكي از ابعاد وسيع آن اشاره مي‌كند. در حديثي از علي مي‌خوانيم : « بَيِّنْهُ بَيانا وَ لا تَهُذُّهُ هَذَّ الشِّعْرِ وَ لا تَنْثُرْهُ نَثْرَ الرَّمْلِ وَ لكِنِ اقْرَعْ بِهِ الْقُلُوبَ الْقاسِيَةِ وَ لا يَكُونَنَّ هَمُّ اَحَدِكُمْ اٰاٰخِـرَالسُّورَةِ : « ترتيل » يعني آن را به طور روشن بيان كن ، نه مانند اشعار ، سريع و پشت سر هم بخوان و نه مانند دانه‌هاي شن آن را پراكنده ساز ، لكن چنان بخوان كه دل‌هاي سنگين را با آن بكوبي و بيدار كني ، هرگز هدف شما اين نباشدكه حتما به آخر سوره برسيد (مهم آن‌است‌كه محتواي‌آيات‌را درك‌كنيد)».(3) در حديث‌ديگري‌ازامام‌صادق در تفسير « ترتيل » مي‌خوانيم : « اِذا مَرَرْتَ بِاٰيَةٍ فيها ذِكْرُ الْجَنَّـةِ فَاسْأَلِ اللّٰهَ الْجَنَّةَ ، وَ اِذا مَرَرْتَ بِاٰيَةٍ فيها ذِكْرُ النّارِ فَتُعَوِّذْ بِاللّٰهِ

1 و 2- « بحار الانوار » ، جلـد 87 ، صفحه 143 .

1- « مجمع البيان » ، جلد 10 ، صفحه 378 .

مِنَ النّارِ : وقتي از كنار آيه‌اي مي‌گذري كه در آن نامي از بهشت است ، توقف كن و از خدا بهشت را بطلب (و خودرا براي‌آن بساز) و هنگامي‌كه از آيه‌اي‌مي‌گذري كه در آن نام دوزخ است ، از آن به خدا پناه ببر (و خويشتن‌را از آن دوربدار) » .(1) آن امام در روايت ديگري در تفسير « ترتيل » فرموده : « هُـوَ اَنْ تَتَمَكَّثَ فيهِ وَ تُحَسِّـنَ بِهِ صَوْتَكَ : ترتيل آن است كه در آيات مكث كني و با صداي خوب آن را بخواني » .(2) و نيز در حديث ديگري از همان حضرت چنين نقل شده است : « اِنَّ الْقُرْاٰانَ لا يُقْرَأُ هَـذْرَمَةً وَ لكِنْ يُرَتَّلُ تَرْتيلاً ، اِذا مَرَرْتَ بِاٰيَةٍ فيها ذِكْرُ النّارِ وَقَفْتَ عِنْدَها وَ تَعَوَّذْتَ بِاللّٰهِ مِنَ النّارِ : قرآن را سريع و تند نبايد خواند ، بلكه با ترتيل خوانده شود ، هرگاه از آيه‌اي مي‌گذري كه در آن سخني از دوزخ است ، مي‌ايستي و از آتش دوزخ به خدا پناه مي‌بري » .(3) و بالاخره در حالات پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نقل شده كه ايشان آيات را از يكديگر جدا مي‌كرد و صداي خود را مي‌كشيد .(4) اين روايت و روايات ديگري كه به همين معني نقل شده ، همگي گواه بر اين حقيقت است كه نبايد آيات قرآن را به عنوان الفاظي خالي از محتوا و پيام تلاوت كرد ، بلكه بايد به تمام اموري كه تأثير آن را در خواننده و شنونده عميق مي‌سازد ، توجـه داشـت و فراموش نكرد كه اين پيام الهي است و هدف تحقق بخشيدن به محتواي آن است. ولي متأسفانه امروز بسياري از مسلمانان از اين واقعيت فاصله

گرفته و از آن قرآن تنها به الفاظي اكتفا نموده‌اند و همّشان فقط ختم سوره و ختم قرآن است ، بي‌آن‌كه بدانند اين آيات براي چه نازل شده؟ و چه پيامي را ابلاغ مي‌كند؟ درست است كه الفاظ قرآن نيز محترم و خواندن آن داراي فضيلت است ، ولي نبايد فراموش كرد كه اين الفاظ و تلاوت ، مقدمه بيان محتواست.
1 و 2 ـ « مجمع البيان » ، جلد 10 ، صفحه 378 .
1- « نور الثقلين » ، جلد 5 ، صفحه 447 .
2- « مجمــع البيـــان » ، ذيل آيات مورد بحث .
معني ترتيل چيست (277)

وَ نُيَسِّــرُكَ لِلْيُسْري
و ما تو را براي انجـام هر كار خيـر آمــاده مي‌كنيــم.(1)
در اين آيه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله را دلداري داده ، مي‌افزايد : « ما تو را به انجام هر كار خيري توفيق مي‌دهيم و كارها را بر تو آسان مي‌سازيم » . و به تعبير ديگر هدف بيان اين حقيقت است كه در راهي كه تو در پيش داري ، مشكلات و سختي‌ها فراوان است، هم در راه گرفتن وحي و حفظ آن و هم در تبليغ رسالت و اداي آن و هم در انجام كارهاي خير و عمل به آن ، ما در تمام اين امور به تو ياري مي‌دهيم و مشكلات را بر تو آسان مي‌سازيم. اين جمله ممكن است اشاره به محتواي دعوت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله و تكاليف و برنامه‌هاي الهي نيز باشد يعني محتواي آن آسان و شريعت او شريعت سمحه سهله است و تكاليف شاقّ و كمرشكن در آيين الهي وجود ندارد. زندگي خود پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله هم نمونه كامل تعليم اين حقيقت بود . او در هيچ چيز ، اعم از لباس و خوراك و مركب و وسايل زندگي سخت‌گير نبود، هر غذاي مناسبي را
1- 8 / اعلي .
(278) پيامبر شناسي
تناول مي‌فرمود، هرگونه لباسي را كه زنندگي نداشت، مي‌پوشيد، گاه در بستر مي‌آرميـد و گاه روي فرش و گاه حتي روي شن‌هاي بيابان و از هرگونه تعلق و تقيّدي آزادبود.

اَلَـــــمْ نَشْـــــــرَحْ لَـــــــكَ صَـــــــــــدْرَكَ
آيـــا مـا سينـه تـو را گشـــــاده نسـاختيـــم ؟(1)
« نَشْـرَح » از ماده « شرح » در اصل به معني " گسترش دادن قطعات گوشت و توليد ورقه‌هاي نازكتر" است . سپس مي‌افزايد منظور از « شرح صدر »، توسعه دادن به روح و فكر پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله است و اين توسعه مي‌تواند مفهوم وسيعي داشته باشد كه هم وسعت علمي پيامبر را از طريق وحي و رسالت شامل گردد و هم بسط و گسترش تحمل و استقامت او در برابر لجاجت‌ها و كارشكني‌هاي دشمنان و مخالفان . اصولاً هيچ رهبر بزرگي نمي‌تواند بدون شرح صدر به مبارزه با مشكلات رود و آن‌كس كه رسالتش از همه عظيم‌تر است (مانند پيامبر اكرم) شرح صدر او بايد از همه بيشتر باشد ، طـوفـان‌هـا آرامش اقيـانـوس روح او را بـر هـم نزند، مشكلات اورا به‌زانو درنياورد، كارشكني‌هاي دشمنان مأيوسش نسازد ، سؤالات از مسايل پيچيده او را در تنگنـا قـرار نـدهـد و ايـن عظيم‌ترين هديه الهي به رسول‌اللّه بود .
1- 1 / انشراح .

" شـرح صـدر" مافوق معجزات انبياء است

در حديثي آمده كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله مي‌فرمايد : من از پروردگارم تقاضايي كردم و دوست مي‌داشتم اين تقاضا را نمي‌كردم ، عرض كردم: « خداوندا پيامبران قبل از من بعضي‌را جريان باد در اختيارشان قراردادي و بعضي مردگان را زنده مي‌كردند » ، خداوندبه من فرمود : « آيا تو يتيم نبودي پناهت دادم » ؟ گفتم : « آري » ، فرمود : « آيا گمشده نبودي هـدايتـت كـردم»؟ عـرض كـردم: «آري». فرمود: «آيا سينه تورا گشاده و پشتت‌را سبكبار نكردم » ؟ عرض كردم : « آري اي پروردگار » . (1) اين نشـان مي‌دهـد كـه "نعمت « شرح‌صدر » مافوق معجزات انبياء است" و به‌راستي كه اگر كسي حالت پيـامبـر صلي‌الله‌عليه‌وآله را دقيقـا مطـالـعـه كنـد و ميـزان شرح صدر او را در حوادث سخت و پيچيده دوران عمـرش بنگـرد، يقيـن مي‌كنـد كـه ايـن از طـريـق عـادي امكـان‌پـذيـر نيست ، ايـن يـك تأييـد الهي و رباني است .

پاره‌اي از كساني كه مطالعات محدودي دارند و تنها با توجه سطحي به يك آيه بدون در نظر گرفتن آيات ديگر قرآن و حتي قرائني كه در خود آن آيه وجود دارد داوري مي‌كنند ، آيه بالا را دليل بر نفي علم غيب به طور مطلق از پيامبران دانسته‌اند . در حالي كه آيه فوق « علم بالذات و مستقل » را از پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نفي مي‌كند همان‌گونه كه مالكيت هر گونه سود
1- « مجمــع البيــان » ، جلـــد 10 ، صفحه 508 .

و زيان را به طور مستقل از او نفي كرده است با اين‌كه شك نيست هرانساني مالك سود و زيان‌هايي درباره خويش و ديگران است. بنابراين جمله قبل گواه روشني است بر اين‌كه هدف نفي مالكيت سود و زيان يا نفي علم غيب به طور مطلق نيست بلكه هدف نفي استقلال مي‌باشد و به تعبير ديگر پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله از خودش چيزي نمي‌داند بلكه آن‌چه خدا از غيب و اسرار نهان در اختيارش گذارده است مي‌داند ، همان‌گونه كه در آيه 26 و 27 از سوره جن مي‌خوانيم : «عالِمُ‌الْغَيْبِ فَلا يُظْهِرُ عَلي غَيْبِه اَحَدا اِلاّ مَنِ ارْتَضي مِنْ رَسُولٍ : خداوند از تمام امور پنهاني آگاه است و هيچ‌كس را از علم‌غيب خود آگاه نمي‌سازد مگر رسولاني كه مورد رضايت او هستند » . اصولاً تكميل مقام رهبري ، آن هم يك رهبري جهاني و همگاني ، آن هم در تمام زمينه‌هاي مادي و معنوي ، نياز به آگاهي بر بسياري از مسائل دارد كه از ساير مردم پوشيده است ، نه تنها آگاهي از احكام و قوانين الهي ، بلكه آگاهي بر اسرار جهان هستي و ساختمان بشر و قسمتي از حوادث آينده و گذشته ، اين بخش از علم‌غيب را خداوند در اختيار فرستادگان و نمايندگانش مي‌گذارد و اگر نگذارد رهبري آن‌ها تكميل نخواهد شد. و به تعبير ديگر : اقدامات و سخنان و گفته‌هاي آن‌ها رنگ زمان و مكان خودشان را پيدا خواهد كرد و محدود به‌شرايط يك عصر و يك محيط مي‌شود ، اما هنگامي كه از اين بخش از اسرار غيب آگاه باشند ، برنامه‌ها را آن‌چنان پياده مي‌كنند كه براي آيندگان و كساني كه در شرايط و مقتضيات ديگر به وجود خواهند آمد نيز مفيد و كافي خواهد بود .

وَ مِنْهُمُ الَّذينَ يُؤْذوُنَ النَّبِيَّ وَ يَقُولُونَ هُوَ اُذُنٌ قُلْ اُذُنُ خَيْرٍ لَكُمْ يُؤْمِنُ بِاللّهِ وَ يُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنينَ وَ رَحْمَةٌ لِلَّذينَ امَنُوا مِنْكُمْ وَ الَّذينَ يُؤْذوُنَ رَسُولَ اللّهِ لَهُمْ عَذابٌ اَليمٌ

از آن‌ها كساني هستند كه پيامبر را آزار مي‌دهند و مي‌گويند: او خوش باور و گوشي است ، بگو : خوش‌باور بودن او به نفع شما است (ولي بدانيد) او ايمان به خدا دارد و (تنها) تصديق مؤمنان مي‌كند و رحمت است براي كساني‌از شماكه ايمان آورده‌اند و آن‌ها كه فرستاده خدا را آزار مي‌دهند، عذاب دردناكي دارند .(1)

« اُذُن » در اصل به‌معني گوش است ، ولي به اشخاصي كه زياد به حرف مردم گوش مي‌دهند و به اصطلاح « گوشي » هستند ، نيز اين كلمه اطلاق مي‌شود. آن‌ها در حقيقت يكي از نقاط قوّت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله را كه وجود آن در يك رهبر كاملاً لازم است ، به عنوان نقطه ضعف نشان مي‌دادند و از اين واقعيت غافل بودند كه يك رهبر محبوب ، بايد نهايت لطف و محبت را نشان دهد و حتي‌الامكان عذرهاي مردم را بپذيرد و در مورد عيوب آن‌ها پرده‌دري نكند (مگر در آن‌جا كه اين كار موجب سوء استفاده شود). لذا قرآن بلافاصله اضافه مي‌كند كه ؛ « به آن‌ها بگو : اگر پيامبر به سخنان شما گوش فرا مي‌دهد و عذرتان را مي‌پذيرد و به گمان شما يك آدم گوشي است ، اين به نفع شما است » . (قُلْ اُذُنُ خَيْرٍ لَكُمْ). زيرا

1- 61 / توبه .

از اين طريق آبروي شما را حفظ كرده و شخصيتتان را خرد نمي‌كند ، عواطف شما را جريحه‌دار نمي‌سازد و براي حفظ محبت و اتحاد و وحدت شما از اين طريق كوشش مي‌كند ، در حالي كه اگر او فورا پرده‌ها را بالا مي‌زد و دروغگويان را رسوا مي‌كرد ، دردسر فراواني براي شما فراهم مي‌آمد ، علاوه بر اين‌كه آبروي عده‌اي به سرعت از بين مي‌رفت ، راه بازگشت و توبه نيز بر آن‌ها بسته مي‌شد و افراد آلوده‌اي كه قابل هدايت بودند ، درصف بدكاران جاي مي‌گرفتند و از اطراف پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله دور مي‌شدند. يك رهبر مهربان و دلسوز و در عين حال پخته و دانا ، بايد همه‌چيز را بفهمد ولي بايد بسياري از آن‌ها را به روي خود نياورد تا آن‌ها كه شايسته تربيتند ، تربيت شوند و از مكتب او فرار نكنند و اسرار مردم از پرده برون نيفتد. سپس براي اين‌كه عيبجويان از اين سخن سوء استفاده نكنند و آن را دستاويز قرار ندهند ، چنين اضافه مي‌كند : «

يُؤْمِنُ بِاللّـهِ وَ يُؤْمِنُ لِلّمُؤْمِنينَ ». يعني درواقع پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله دو گونه برنامه دارد ؛ يكي برنامه حفظ ظاهر و جلوگيري از پرده‌دري ، و ديگري در مرحله عمل ، در مرحله اول به سخنان همه گوش فرامي‌دهد و ظاهرا انكار نمي‌كند ولي در مقام عمل تنها توجه او به فرمان‌هاي خدا و پيشنهادها و سخنان مؤمنان راستين است و يك رهبر واقع‌بين بايد چنين باشد و تأمين منافع جامعه جز از ايـن راه ممكن نيست، لذا بلافاصله مي‌فرمايد : « وَ رَحْمَةٌ لِلَّذينَ امَنُوا مِنْكُمْ » (او رحمت براي مؤمنان شما است) ممكن است در اين‌جا سؤال شود كه در پاره‌اي‌از آيات‌قرآن مي‌خوانيم‌پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله «رَحْمَةً لِلْعالَمينَ» است (107/انبياء). ولي آيه موردبحث‌مي‌گويد: « رحمت براي مؤمنان است » ، آيا آن "عموميت" با اين "تخصيص" سازگار است؟ اما با توجه به يك نكته ، پاسخ اين سؤال روشن

رحمت پيامبر اسلام (283)

مي‌شود و آن اين‌كه ؛ رحمت ، درجات و مراتب دارد كه يكي‌از مراتب آن ، « قابليت و استعداد » است و مرتبه ديگر ، « فضيلت ». مثلاً باران ، رحمت الهي است يعني اين قابليت و شايستگي در تمام قطرات آن وجود دارد كه منشأ خير و بركت و نموّ و حيات باشد، ولي مسلما ظهور و بروز آثار اين رحمت تنها در سرزمين‌هاي آماده و مستعد است ، بنابراين هم مي‌توانيم بگوييم تمام قطره‌هاي باران ، « رحمت » است ، و هم صحيح است گفته شود اين قطرات در سرزمين‌هاي‌مستعد و آماده، مايه « رحمت » است ، جمله اول اشاره به مرحله " اقتضاء و قابليت" است و جمله دوم اشاره به مرحله "وجود و فعليت" . در مورد پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله او بالقوّه براي همه جهانيان مايه رحمت است ولي بالفعل مخصوص مؤمنان مي‌باشد. تنها چيزي كه در اين‌جا باقي مي‌ماند ، اين است كه نبايد آن‌ها كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله را با اين سخنان خود ناراحت مي‌كنند و از او عيبجويي مي‌نمايند ، تصور كنند كه بدون مجازات خواهند ماند ، درست است كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله در برابر آن‌ها وظيفه‌اي دارد كه با بزرگواري و وسعت روح خود با آنان روبرو شود و از رسوا ساختنشان خودداري كند، ولي مفهوم اين سخن چنين نيست كه آن‌ها در اين‌اعمال خود بدون كيفر خواهند ماند، لذا در پايان آيه مي‌فرمايد: « آن‌هـا كـه رسـول خـدا صلي‌الله‌عليه‌وآله را آزار مي‌رسـانـد، عـذابي دردناك دارند » (وَ الَّذينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ‌اللّهِ لَهُمْ عَذابٌ اَليمٌ).

(284) پيامبر شناسي

سؤالات درس سيزدهم

1 ـ تفسير آيه شريفه « يا اَيُّهَـا الْمُـزَّمِّـل » را بنويسيد.

2 ـ منظور از آيات «قُم اللَّيْلَ اِلاّ قَليلاً. نِصْفَهُ اَو انْقُصْ مِنْهُ قَليلاً. اَوْ زِدْ عَلَيْهِ

وَ رَتِّلِ الْقُرآنَ تَرْتيلاً (3 وَ 4 و 5 / مزّمِّل) چيستَ؟
3 ـ خـــداونـــد در آيـــه «وَ نُيَسِّـــرُكَ لِلْيُسْـري» (8 / اَعْلـي) چگـونه پيـامبـر صلي‌الله‌عليه‌وآله را دلـــداري مـي‌دهـــد ؟
4 ـ درباره شـرح صـــدر پيـامبـر اعظـــم صلي‌الله‌عليه‌وآله بـا استفـاده از آيـه شـريفـــه «اَلَمْ نَشْـرَحْ لَـكَ صَدْرَكَ» توضيح دهيد.
رحمت پيامبر اسلام (285)

درس چهاردهم

خلاصه درس:
1 ـ طرز جهاد با « كفار » روشن است و آن جهاد همه‌جانبه و مخصوصا جهاد مسلّحانه است ، ولي در طرز جهاد با « منافقان » بحث است ، زيرا مسلما پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله با منافقان جهاد مسلّحانه نداشت.
2 ـ در پانزده مورد از آيات قرآن جمله « يَسْئَلُونَكَ » آمده كه نشان مي‌دهد مردم كرارا سؤالات مختلفي در مسائل گوناگون از پيغمبر اكرم صلي‌الله‌عليه‌وآله داشتند و جالب اين‌كه پيامبر نه تنها از اين سؤالات ناراحت نمي‌شد ، بلكه با آغوش باز از آن‌ها استقبال مي‌كرد و از طريق آيات قرآني به آن‌ها پاسخ مي‌داد .
3 ـ شك نيست كه هر انساني مي‌تواند براي خود منافعي كسب كند و يا از خويشتن ضررهايي را دور سازد ، ولي با اين حال ، در آيه موردبحث مطلقا اين قدرت و توانايي بشر نفي شده است و اين به خاطر آن است كه انسان در كارهاي خود ، قدرت و نيرويي از خويش ندارد بلكه همه قدرت‌ها از ناحيه خدا است .
4 ـ آن‌هايي كه آيات نفي قدرت مستقل انسانها را دستاويز براي نفي هر گونه توسل جستن به پيامبران و امامان قرارداده‌اند و آن‌را يك‌نوع شرك پنداشته‌اند ، اشتباهشان از اين‌جا سرچشمه گرفته كه تصور كرده‌اند توسل به پيامبر و امام مفهومش آن است كه او را در برابر خداوند مستقل بدانيم و مالك سود و زيان . اما اگر كسي با اين عقيده كه پيامبر و امام از خود چيزي ندارند و هر چه بخواهند از خدا مي‌خواهند ، به آنان توسل جويد ، يا از آن‌ها شفاعتي بخواهد عين توحيد و عين اخلاص است.
(286) پيامبر شناسي
5 ـ مسلمانان هرگز نبايد در انتظار موازنه ظاهري قوا با دشمن بنشينند بلكه گاهي با دو برابر جمعيت خود و گاهي حتّي با ده برابر بايد به مقابله برخيزند و به عذر كمبود نفرات از برابر دشمن فرار نكنند و جالب اين‌كه در بيشتر ميدان‌هاي جنگي اسلام تعادل قوا به سود دشمن به‌هم خورده بود و مسلمين غالبا در اقليت بوده‌اند، نه‌تنها در جنگ‌هايي كه در زمان پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله اتفاق افتاد ، مانند بدر و احد و احزاب و يا جنگ‌هايي مثل مُوته كه تعداد مسلمانان سه هزار نفر و حدّاقلّ عددي كه از نفرات دشمن نوشته‌اند يكصد و پنجاه هزار نفر بود، بلكه در جنگ‌هايي كه بعد از پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله رخ داد اين تفاوت به نحو حيرت‌انگيزي وجود داشت ، مثلاً «پيروزي اخير حزب اللّه بر صهيونيستها در لبنان جديدترين

مصــداق تحقــق ايــن وعـــده الهــي اســت».
متــن اصلــي

يا اَيُّهَا النَّبِيُّ جاهِدِ الْكُفّارَ وَ الْمُنافِقينَ وَ اغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَ مَأْويهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْـــسَ الْمَصيـــرُ
اي پيامبر! با كافران و منافقان جهادكن و بر آن‌ها سخت گير، جايگاهشان جهنم است و چه بد سرنوشتي دارند .(1)
البته طرز جهاد با « كفار » روشن است و آن جهاد همه‌جانبه و مخصوصا جهاد مسلّحانه است ، ولي در طرز جهاد با
1- 73 / توبه .
درس چهاردهم (287)
« منافقان » بحث است ، زيرا مسلما پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله با منافقان جهاد مسلّحانه نداشت، چه‌اين‌كه منافق كسي‌است كه ظاهرا درصفوف مسلمين قرار دارد و به حكم ظاهر محكوم به تمام آثار اسلام است ، هرچند كه در باطن كارشكني مي‌كند ، چه‌بسا افرادي كه مي‌دانيم كه ايمان واقعي ندارند ، ولي به خاطر اظهار اسلام نمي‌توانيم رفتار يك نامسلمان با آن‌ها كنيم. لذا همان‌گونه كه از روايات اسلامي و گفتار مفسران استفاده مي‌شود ، بايد گفت : منظور از جهاد با منافقان ، انواع و اَشكال ديگر مبارزه غير از مبارزه مسلّحانه است ، مانند مذمت و توبيخ و رسوا ساختن آن‌ها و شايد جمله « وَ اغْلُظْ عَلَيْهِمْ » اشاره به همين معني باشد.

يَحْلِفُونَ بِاللّهِ ماقالُوا وَلَقَدْ قالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَ كَفَرُوا بَعْدَ اِسْلامِهِمْ وَ هَمُّوابِما لَمْ يَنالُوا وَ مـا نَقَمُوآ اِلاّ اَنْ اَغْناهُمُ اللّهُ وَ رَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ فَاِنْ يَتُوبُوايَكُ خَيْرا لَهُمْ وَ اِنْ يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبْهُمُ اللّهُ عَذابا اَليما فِي الدُّنْيا وَ الاْخِرَةِ وَ مالَهُمْ فِي الاْرْضِ مِنْ وَلِيٍّ وَ لانَصيـرٍ

به خدَاسوگندمي‌خورندكه (سخنان‌زننده درغياب‌پيامبر)نگفته‌اند، درحالي‌كه قطعاسخنان كفرآميزگفته‌اندوپس‌از اسلام ، كافر شده‌اند و تصميم (به كار خطرناكي)گرفتند كه به‌آن نرسيدند ، آن‌ها فقط از اين انتقام مي‌گيرند كه خداوند و رسولش آنان‌را به فضل (و كرم) خود بي‌نياز ساختند ، (با اين حال) اگر توبه كنند ، براي آن‌ها بهتراست و اگر روي گردانند ، خداوند آن‌ها را در دنيا و آخرت به مجازات‌دردناكي كيفر خواهد داد و در سراسر روي زمين نه وليّ و حامي دارندونه‌ياوري.(1)

(288) پيامبر شناسي

اين‌تصميم، ممكن‌است كه اشاره داشته باشد به همان داستان معروف توطئه براي نابودكردن پيامبرگرامي خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله در « لَيْلَةُ الْعَقِبَة » (2) و يا اشاره به تمام كارها و فعاليت‌هايي است كه منافقين براي به هم ريختن سازمان جامعه اسلامي و توليد فساد و نفاق و شكاف ، انجام مي‌دادند ، كه هرگز به هدف نهايي منتهي نشد. قابل توجه اين‌كه هوشياري مسلمين در حوادث مختلف ، سبب مي‌شد منافقان و نقشه‌هاي آن‌ها شناخته شوند ؛ مسلمانان همواره در كمين آن‌ها بودند تا اگر سخني از آن‌ها بشنوند ، براي پيشگيري و اقدام لازم ، به پيامبر گزارش دهند ، اين بيداري و اقدام به‌موقع و به دنبال آن نزول آيات و تصديق خداوند ، موجب رسوايي منافقان و خنثي شدن توطئه‌هاي آن‌ها مي‌شـد. در جمله بعد براي اين‌كه زشتي و وقاحت فعاليت‌هاي منافقان و نمك‌نشناسي آن‌ها كاملاً آشكار شود ، اضافه مي‌كند : آن‌ها درواقع خلافي از پيامبر نديده بودند و هيچ لطمه‌اي از ناحيه اسلام بر آنان وارد نشده بود ، بلكه به‌عكس در پرتو

1- 74 / تـــــوبـــه .

2- گروهي از منافقين تصميم گرفتند كه پس از مراجعت از جنگ "تبوك" ، در يكي از گردنه‌هاي سر راه به صورت ناشناس كمين كرده ، شتر پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله را رم‌دهند و حضرت را به قتل برسانند ، خداوند پيـامبـــرش را از ايــن نقشـــه آگــاه ســاخـــت و ايـــن تــوطئــه خنـثــي شد .

روش مبارزه پيامبر با منافقين (289)

حكومت اسلام به انواع نعمت‌هاي مادي و معنوي رسيده بودند، بنابراين «

آن‌ها درحقيقت انتقام نعمت‌هايي را مـي‌كشيدند كه خداوند و پيامبر با فضل و كرم خود تا سرحد استغناء به آن‌ها داده بودند » (وَ ما نَقَمُوا اِلاّ اَنْ اَغْناهُمُ اللّهُ وَ رَسُولُهُ مِنْ فَضْلِـهِ). شك نيست كه بي‌نياز ساختن و رفع احتياجاتشان در پرتو فضل پروردگار و خدمات پيامبر ، چيزي نبود كه بخواهند انتقام آن را بگيرند ، بلكه جاي حق‌شناسي و سپاسگزاري داشت ، اما اين حق‌ناشناسان زشت‌سيرت ، خدمت و نعمت را با جنايت پاسخ گفتند و اين تعبير زيبا و رسايي است كه در بسياري از گفته‌ها و نوشته‌ها به كار مي‌رود ، مثل اين‌كه به كسي كه سال‌ها به او خدمت كرده‌ايم و بعد به ما خيانت مي‌كند ، مي‌گوييم : گناه ما فقط اين بود كه به تو پناه داديم و از تو دفاع كرديم و حدّاكثر محبت را نموديم. سپس آن‌چنان كه سيره قرآن است ، راه بازگشت را به روي آنان گشوده ، مي‌گويد : « اگر آنان توبه كنند ، براي آن‌ها بهتر است » (فَاِنْ يَتُوبُوا يَكُ خَيْرا لَهُمْ). و اين نشانه واقع‌بيني اسلام و اهتمام به امر تربيت و مبارزه با هرگونه سختگيري و شدت عمل نابجا است كه حتي راه آشتي و توبه را به روي منافقاني كه توطئه براي نابودي پيامبر كردند و سخنان كفرآميز و توهين‌هاي زننده داشتند ، باز گذارده ، بلكه از آن‌ها دعوت به توبه مي‌كند. اين در واقع چهره واقعي‌اسلام است ، ولي چه‌قدر بي‌انصافند آن كساني كه اسلام را با چنين چهره‌اي ، دين فشار و خشونت معرفي كرده‌اند. آيا در دنياي امروز هيچ حكومتي هرچند طرفدار نهايت نرمش بوده باشد ، در برابر توطئه‌گراني كه بر ضد او نقشه كشيده‌اند ، حاضر به چنين انعطاف و محبّتي مي‌باشد؟ در عين حال براي اين‌كه آن‌ها اين نرمش را دليل بر ضعف نگيرند ، به آن‌ها هشدار مي‌دهد كه « اگر به روش خود ادامه دهند و از توبه روي برگردانند ، خداوند در دنيا و آخرت آنان را به مجازات دردناكي كيفر خواهد داد » (وَ اِنْ

يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبْهُمُ اللّهُ عَذابا اَليما فِي الدُّنْيا وَ الْاْخِرَةِ). و اگر مي‌پندارند كسي در برابر مجازات الهي ممكن است به كمك آنان بشتابد ، سخت در اشتباهند ، زيرا « آن‌ها در سراسر روي زمين نه وليّ و سرپرستي خواهند داشت و نه يار و ياوري » (وَ ما لَهُمْ فِي الْاَرْضِ مِنْ وَلِيٍّ وَ لا نَصيرٍ). البته مجازات‌هاي آن‌ها در آخرت روشن‌است، اما عَذاب‌هاي دنياي آن‌ها همان رسوايي و بي‌آبرويي و خواري و بدبختي و مانند آن است .

در پانزده مورد از آيات قرآن جمله « يَسْئَلُونَكَ » آمده كه نشان مي‌دهد مردم كرارا سؤالات مختلفي در مسائل گوناگون از پيغمبر اكرم صلي‌الله‌عليه‌وآله داشتند و جالب اين‌كه پيامبر نه تنها از اين سؤالات ناراحت نمي‌شد ، بلكه با آغوش باز از آن‌ها استقبال مي‌كرد و از طريق آيات قرآني به آن‌ها پاسخ مي‌داد . اصولاً سؤال كردن يكي از حقوق مردم در برابر رهبران است حتّي اين حقّ را به دشمنان نيز بايد داد كه سؤالات خود را به‌طور معقول طرح كنند ، سؤال كليد حلّ مشكلات و دريچه علوم و وسيله انتقال دانش‌ها است . اصولاً طرح سؤالات مختلف در هر جامعه نشانه جنب و جوش افكار و بيداري انديشه‌ها است و وجود اين‌همه سؤال در عصر پيامبر، نشانه تكان خوردن افكار مردم آن محيط در پـرتـو قـرآن و اسـلام اسـت . از ايـن‌جـا روشـن مي‌شـود كسـاني كه با طرح سؤالات منطقي در جامعه مخالفت مي‌كننـد ، كـارشـان با روح تعليمات اسلام ناسازگار است .

سؤالات مختلف از شخص پيامبر (291)

قُلْ اَطيعُوا اللّهَ وَ الرَّسُولَ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّ اللّهَ لا يُحِـبُّ الْكـافِـرينَ
بگـو : از خـدا و فـرستـاده (او) اطـاعـت كنيـد و اگـر سـرپيچـي كنيـد ، خداوند كافران را دوست نمي‌دارد .(1)
چون شما مدّعي محبّت او هستيد ، بايد با اطاعت از فرمان او و پيامبرش اين محبّت را عملاً اثبات كنيد. در فراز دوم آيه مي‌افزايد: « اگر آن‌ها سرپيچي كنند ، خداوند كافران را دوست ندارد » (فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّ اللّهَ لا يُحِبُّ الْكافِرينَ). سرپيچي‌آن‌ها نشان‌مي‌دهدكه محبّت خدا را ندارند ، بنابراين خدا هم آن‌ها را دوست ندارد، زيرا محبّت يك طرفه، بي‌معني است. ازجمله « اَطيعُوا اللّهَ وَ اَطيعُوا الرَّسُولَ » استفاده مي‌شود كه اطاعت خدا و پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله از هم جدا نيستند .

چرا سال هجرت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله به عنوان مبدأ تاريخ اسلام انتخاب شد ؟

تاريخ مي‌گويد : مسلمانان در زمان خليفه دوم كه اسلام طبعا توسعه يافته بود ، به فكر تعيين مبدأ تاريخي كه جنبه عمومي و همگاني داشته باشد، افتادند و پس‌از گفتگوي فراوان نظر علي را دايز بر انتخاب هجرت به عنوان مبدأ تاريخ پذيرفتند .(2) در واقع مي‌بايست چنين هم باشد ، زيرا هجرت درخشنده‌ترين برنامه‌اي بود كه در اسلام پياده شد و سرآغاز فصل نويني از تاريخ اسلام گشت . مسلمانان تا در مكّه بودند و دوران آموزش خود را مي‌ديدند ، در ظاهر هيچ گونه قدرت اجتماعي و سياسي نداشتند ، اما پس از هجرت بلافاصله دولت اسلامي تشكيل شد و با سرعت فراواني درهمه زمينه‌ها پيشرفت‌كرد و اگرمسلمانان به‌فرمان‌پيغمبر صلي‌الله‌عليه‌وآله دست به چنين هجرتي نمي‌زدند ، نه تنها اسلام از محيط مَكّه فراتر نمي‌رفت ، بلكه ممكن بود در همان جا دفن و فراموش مي‌شد .

1- 32 / آل عمران .

2- « تاريخ طبري » ، جلد 2 ، صفحه 112 .

اَلَّــذيــنَ ءَامَنُــواْ وَ لَــمْ يَلْبِسُــوآا ايمنَهُــمْ بِظُلْــمٍ اُوْلآئِــكَ لَهُمُ الاْمْنُ وَ هُمْ مُهْتَدُونَ
(آري) آن‌هــا كه ايمان آوردند و ايمان خود را با شرك نياميختند امنيّت مال آن‌ها است و آن‌ها هدايت يافتگانند .(1)
يعني جنگ‌ها ، تجاوزها ، مفاسد ، جنايات و حتي امنيّت و آرامش روحي تنها موقعي به دست مي‌آيد كه در جوامع انساني دو اصل حكومت كند ، ايمان و عدالت اجتماعي ، اگر پايه‌هاي‌ايمان به‌خدا متزلزل گردد و احساس مسؤوليت در برابر پروردگار از ميان برود و عدالت اجتماعي جاي خود را به ظلم و ستم بسپارد ، امنيّت در چنان جامعه‌اي وجود نخواهد داشت و به همين دليل با تمام تلاش و كوششي كه جمعي از انديشمندان جهان براي برچيدن بساط ناامني‌هاي مختلف در دنيا مي‌كنند روز به روز فاصله مردم جهان از آرامش و امنيّت واقعي بيشتر مي‌گردد ، دليل اين وضع همان است كه در آيه فوق به آن اشاره شده : پايه‌هاي ايمان لرزان و ظلم جاي عدالت را گرفته است. مخصوصا تأثير ايمان
1- 82 / انعام .

در آرامش و امنيّــت روحــي بــراي هيــچ‌كــس جاي تــرديــد نيســت ، همــان‌طــور كه ناراحتي وجدان و سلب آرامش رواني بــه خــاطـــر ارتكــاب ظلم بر كســي پــوشيــده نمي‌بــاشد. در بعضــي از روايــات نيــز از امام صادق نقل شده كه : « منظور از آيه فوق اين است كه آن‌هايي كه به دستور پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله در زمينه ولايت و رهبري امت‌اسلامي بعداز اوايمان بياورند و آن را با ولايت و رهبري ديگران مخلوط نكنند امنيّت از آن آن‌ها است » .(1)

قُلْ لاآ اَمْلِكُ لِنَفْسي نَفْعا وَ لا ضَرّا اِلاّ ما شاآءَ اللّهُ وَ لَوْ كُنْتُ اَعْلَمُ الْغَيْبَ لاَسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَ ما مَسَّنِيَ‌السُّوآءُ اِنْ اَنَا اِلاّ نَذيرٌ وَ بَشيرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ
بگو من مالك سود و زيان خويش نيستم مگر آن‌چه را خدا بخواهد (و از غيب و اسرار نهان نيز باخبر نيستم مگر آن‌چه خداوند اراده كند) و اگر از غيب باخبر بودم منافع فراواني براي خود فراهم مي‌ساختم و هيچ بدي (و زياني) به من نمي‌رسيد، من فقط بيم‌دهنده و بشارت دهنده‌ام‌براي جمعيتي كه ايمان مي‌آورند (بيم از مجازات پروردگار و بشـارت به پـاداش‌هاي گرانبهايش) .(2)
شك نيست كه هر انساني مي‌تواند براي خود منافعي كسب كند و يا از خويشتن ضررهايي را دور سازد ، ولي با

1- « تفسير نورالثَّقَلَيْن » ، جلد 1 ، صفحه 740 .
2- 188 / اعراف .

اين حال ، همان‌گونه كه مي‌بينيم ، در آيه فوق مطلقا اين قدرت و توانايي بشر نفي شده است و اين به خاطر آن است كه انسان در كارهاي خود ، قدرت و نيرويي از خويش ندارد بلكه همه قدرت‌ها از ناحيه خدا است و او است كه اين توانايي‌ها را در اختيار آن‌ها گذاشته است . و به تعبير ديگر مالك همه قدرت‌ها و صاحب اختيار مستقل و بالذات در عالم هستي تنها ذات پاك خدا است و ديگران ، حتي پيامبران و فرشتگان ، از او كسب قـدرت مي‌كنند و مالكيت و قادريت آن‌ها بالغير است ، جمله « اِلاّ ما شاآءَ اللّهُ » (مگر آن‌چه خدا بخواهد و در اختيار من بگذارد) نيز گواه اين مطلب است . در بسياري ديگر از آيات قرآن نيز مالكيت سود و زيان از غير خدا نفي شده است و به همين دليل از پرستش بت‌ها و هر چه غير از خدا است، نهي‌گرديده . در سوره فرقان آيه 3 و 4 مي‌خوانيم : « وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِه اِلهَةً لا يَخْلُقُونَ شَيْئا وَ هُمْ يُخْلَقُونَ وَ لا يَمْلِكُونَ لِاَنْفُسِهِمْ ضَرّا وَ لا نَفْعا : آن‌ها جز خدا معبودهايي براي خود انتخاب كردند ، معبودهايي كه هيچ چيز را نمي‌آفرينند ، بلكه خودشان مخلوقند و صاحب اختيار سود و زياني درباره خويش نيستند » (تا چه رسد به ديگران) . اين عقيده يك نفر مسلمان است كه هيچ‌كس را ذاتا خالق و رازق و مالك سود و زيان ، جز خدا نمي‌داند و به همين دليل اگر از ديگري چيزي مي‌خواهد با توجه به اين حقيقت است كه او آن‌چه دارد از ناحيه خدا است . و از اين‌جا روشن مي‌شود آن‌هايي كه اين‌گونه آيات را دستاويز براي نفي هر گونه توسل جستن به پيامبران و امامان قرارداده‌اند و آن‌را يك‌نوع شرك پنداشته‌اند ،

اشتباهشان از اين‌جا سرچشمه گرفته كه تصور كرده‌اند توسل به پيامبر و امام مفهومش آن است كه او را در برابر خداوند مستقل بدانيم و مالك سود و زيان . اما اگر كسي با اين عقيده كه پيامبر و امام از خود

چيزي‌ندارندو هرچه‌بخواهندازخدا مي‌خواهند، به‌آنان توسل جويد، يا ازآن‌هاشفاعتي‌بخواهد عين‌توحيد و عين اخلاص است و همسان چيزي است كه قرآن با جمله « اِلاّ ما شآءَ اللّهُ » در آيه فوق به آن اشاره كرده و همان چيزي است كه با جمله «اِلاّ بِاِذْنِه» در آيه « مَنْ ذَا الَّذي يَشْفَعُ عِنْدَهُ اِلاّ بِاِذْنِه » به آن اشاره شده است. بنابراين دو گروه درباره توسل جستن در اشتباهند ، آن‌ها كه براي پيامبر و امام قدرتي بالذات و دستگاهي مستقل در مقابل خدا قائلند كه اين يك نوع شرك و بت‌پرستي است و آن‌ها كه قدرت بالغير را از آن‌ها نفي مي‌كنند كه اين نيز يك‌نوع انحراف از مفاد صريح آيات قرآن است ، راه حق اين است كه آن‌ها به فرمان‌خدا نزداو شفاعت مي‌كنند و حل مشكل توسّل جــوينده را از او مي‌خواهند .

وَ اَطيعُوا اللّهَ وَ رَسُولَهُ وَ لا تَنزَعُوا فَتَفْشَلُوا وَ تَذْهَبَ ريحُكُمْ وَاصْبِرُواِنَّ اللّهَ مَعَ الصّبِرينَ
و اطاعت (فرمان) خدا و پيـامبـرش نمـاييـد و نزاع (و كشمكش) مكنيد تا سست نشوند وقدرت (و شـوكت و هيبـت) شمـا از ميـان نـرود و استقــامت نمــاييد كه خداوند بااستقامت‌كنندگان است.(1)
ـ يكي ديگر از مهم‌ترين برنامه‌هاي مبارزه توجّه به مسأله رهبري و اطاعت از دستور پيشوا و رهبر است همان دستوري كه اگر انجام نمي‌گرفت جنگ بدر به شكست كامل مسلمانان منتهـي مي‌شـد ، لذا در آيه بدر مي‌گويد : « و
1- 46 / انفال .
(296) پيامبر شناسي
اطاعت خدا و پيامبرش كنيد » (وَاَطيعُوا اللّهَ وَ رَسُولَهُ) .
ـ «و از پراكندگي و نزاع بپرهيزيد» (وَ لا تَنزَعُوا). «زيرا كشمكش و نزاع و اختلاف مجاهدان در برابر دشمن نخستين اثرش سستي و ناتواني و ضعف در مبارزه است» (فَتَفْشَلُوا). «و نتيجه اين سستي و فتور از ميان رفتن قدرت و قوّت و هيبت و عظمت شماست» (وَ تَذْهَبَ ريحُكُمْ). «ريح» به معني باد است و اين‌كه مي‌گويد: اگر به نزاع با يكديگر بــرخيــزيــد سست مي‌شــويــد و به دنبــال آن بــاد شمــا را از ميان خواهد برد اشاره لطيفي به اين معني است كه قــوّت و عظمــت و جــريــان امــور بر وفــق مراد و مقصــودتان از ميــان خواهد رفت زيرا هميشه وزش بادهاي مــوافــق سبب حركت كشتي‌ها به‌سوي منزل مقصود بوده است و در آن زمان كه تنها نيروي محرك كشتي وزش باد بود اين مطلب فوق‌العادّه اهميت داشت. به‌علاوه وزش باد به پرچم‌ها نشانه برپا بودن پرچم كه رمز قدرت و حكومت است مي‌باشد و تعبير فوق كنايه‌اي از اين معني است.
ـ سپس دستور به استقامت در برابر دشمنان و در مقابل حوادث سخت مي‌دهد و مي‌گويد : « استقامت كنيد كه خداوند با استقامت‌كنندگان است » (وَاصْبِرُوا اِنَّ اللّهَ مَعَ الصّبِرينَ). تفاوت ميان ثبات قدم (دستور اول) و استقامت و صبر (دستور پنجم) از اين نظر است كه ثبات قدم بيشتر جنبه جسماني و ظاهري دارد ، در حالي كه استقامت و صبر بيشتــر جنبــه‌هاي روانـي و باطني را شامل مي‌شود .
«اقتدار ملي و جهاني مسلمين در سايه وحدت و ايمان» به خدا و رسول است (297)

اَلْئــنَ خَفَّــفَ اللّــهُ عَنْكُــمْ وَ عَلِــمَ اَنَّ فيكُــمْ ضَعْفــا فَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِأْئَةٌ صابِرَةٌيَغْلِبُوا مِأَتَيْنِ وَ اِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ اَلْفٌ يَغْلِبُوآا اَلْفَيْـنِ بِـأِذْنِ اللّــهِ وَ اللّــهُ مَعَ الصّبِرينَ

هم اكنون خداوند به شما تخفيف داد و دانست كه در شما ضعفي وجود دارد بنابراين هرگاه يك صد نفر بااستقامت از شماباشند بر دويست نفر پيروز مي‌شوند واگر يك‌هزارنفرباشند بر دو هزارنفر به‌فرمان‌خدا غلبه خواهند كرد و خدا با صابران است.(1)

همان‌طور كه مشاهده كرديم آيه نخست ، به مسلمانان دستور مي‌دهد كه حتّي اگر لشكر دشمن ده برابر آن‌ها باشد از مقابله با آن‌ها سرباز نزنند ، در حالي كه در آيه دوم نسبت را به دو برابر تنزل داده است. اين اختلاف ظاهري سبب شده كه بعضي حكم آيه اوّل را به وسيله آيه دوم منسوخ بدانند و يا آيه اوّل را بر يك حكم مستحب و آيه دوم را بر يك حكم واجب حمل كنند ، يعني اگر تعداد دشمنان حدّاكثر دو برابر تعداد مسلمانان‌باشد وظيفه دارند از ميدان جهاد عقب‌نشيني نكنند ، امّا اگر بيش از دو برابر باشد تا ده برابر مي‌توانند از جهاد خودداري كنند ، امّا بهتر آن است كه باز هم دست از جهاد برندارند. ولي جمعي از مفسران را عقيده بر اين است كه اختلاف ظاهري كه بين دو آيه ديده مي‌شود

1- 66 / انفـــــــال .

نه دليل بر نسخ است و نه دليل بر استحباب، بلكه هريك ازاين دو حكم مورد معيني دارد : به هنگامي كه مسلمانان گرفتار ضعف و سستي شوند و در ميان آن‌ها افراد تازه كار و ناآزموده و ساخته نشده ، بوده باشند مقياس سنجش همان نسبت دو برابر است ، ولي به هنگامي كه افراد ساخته شده و ورزيده و قويّ الايمان همانند بسياري از رزمندگان بدر بوده باشند اين نسبت تا ده برابر ترقّي مي‌كند. بنابراين دو حكم مذكور در دو آيه ، مربوط به دو گروه مختلف و در شرايط متفاوت است و به اين ترتيب نسخي در اين‌جا وجود ندارد و اگر مي‌بينيم در بعضي از روايات تعبير به نسخ شده است بايد توجّه داشته باشيم نسخ در لسان روايات مفهوم وسيعي دارد كه « تخصيص » را هم شــامل مي‌شــود .

دو آيه فوق اين حكم مسلّم را دربردارد كه مسلمانان هرگز نبايد در انتظار موازنه ظاهري قوا با دشمن بنشينند بلكه گاهي با دو برابر جمعيت خود و گاهي حتّي با ده برابر بايد به مقابله برخيزند و به عذر كمبود نفرات از برابر دشمن فرار نكنند و جالب اين‌كه در بيشتر ميدان‌هاي جنگي اسلام

تعادل قوا به‌سود دشمن به‌هم‌خورده بود و مسلمين غالبا در اقليت بوده‌اند، نه‌تنها در جنگ‌هايي‌كه درزمان‌پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله اتفاق افتاد ، مانند بدر و احد و احزاب و يا جنگ‌هايي مثل مُوته كه تعداد مسلمانان سه هزار نفر و حدّاقلّ عددي كه از نفرات‌دشمن نوشته‌انديكصدوپنجاه‌هزار نفر بود، بلكه درجنگ‌هايي‌كه‌بعد از پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله رخ داد اين تفاوت به نحو حيرت‌انگيزي وجود داشت ، مثلاً تعداد نفرات ارتش آزادي بخش اسلام را در جنگ با سپاه « ساساني » پنجاه هزار نفر ، در حالي كه تعداد سپاهيان خسرو پرويز را پانصدهزار نفر نوشته‌اند. در واقعه « يَرْمُوك » كه برخورد بزرگ ارتش اسلام با سپاهيان روم بود مورخان نقل كرده‌اند لشكري را

پيامبر افسانه موازنه قوا را درهم شكست (299)

كه هِرْقِل گردآوري كرد حدود دويست‌هزار نفر بود ، ولي ارتش اسلام از بيست و چهار هزار نفر تجاوز نمي‌كرد . و عجيب‌تر اين‌كه نوشته‌اند تعداد نفراتي كه از دشمن در اين ميدان به خاك افتادند بالغ بر هفتاد هزار نفر مي‌شد. شك نيست كه موازنه و برتري قوا به ظاهر يكي از عوامل پيروزي است ، ولي چه چيز سبب مي‌شد كه اين تفاوت بزرگ و چشمگير به سود مسلمان‌ها جبران گردد؟ پاسخ اين سؤال مهم را قرآن با سه تعبير در دو آيه فوق بيان كرده است ٍدر يك‌جا مي‌گويد : « عِشْرُونَ صبِرُونَ : بيست نفر با استقامت » و « مِأئَةٌ صابِرَةٌ : يكصد نفر بااستقامت ». يعني روح استقامت و پايداري كه ثمره درخت ايمان است سبب مي‌شد كه هر يك نفر در برابر ده نفر استقامت كنند و بر آن‌ها پيروز گردند. و در جاي ديگر مي‌گويد : « بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لا يَفْقَهُونَ » يعني عدم آگاهي آن‌ها از هدفشان و آگاهي شما نسبت به هدف مقدستان ، كمبود نفرات را جبران مي‌كند. و در جاي ديگر تعبير « بِإِذْنِ اللّهِ » مي‌كند ، يعني امدادهاي الهي و كمك‌هاي غيبي و معنوي و لطف و رحمت پروردگار شامل حال چنين مجاهدان باايمان و پراستقامت است. امروز نيز مسلمانان در برابر دشمنان نيرومندي قرار دارند ، اما عجب اين است كه در بسياري از ميدان‌هاي جنگ نفرات مسلمين بسيار از دشمن برتري دارند ، ولي بازهم اثري از پيروزي نيست و درست در جهت عكس « مسلمين نخستين » گام برمي‌دارند. اين‌ها به خاطر آن است كه آگاهي كافي متأسفانه در مسلمانان امروز نيست ، روح استقامت را به‌خاطر تسليم شدن در برابر عوامل فساد و زرق و برق مادي از دست داده‌اند ، حمايت‌هاي الهي نيز به خاطر آلودگي به گناه از آن‌ها سلب شده است در نتيجه به چنين سرنوشتي گرفتارشده‌اند. ولي راه‌بازگشت هنوز بازاست و اميدواريم روزي فرارسد كه مفهوم‌آيات فوق بار ديگر در مسلميــن زنـــده شود و به وضع ذلّت بار

كنوني پايان دهند .
(300) پيامبر شناسي

وَ السّابِقُونَ الأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهاجِرِينَ وَ الأَنْصارِ وَ الَّذينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسانٍرَضِيَ اللّهُ عَنْهُمْ وَ رَضُوا عَنْهُ وَ أَعَدَّ لَهُمْ جَنّاتٍ تَجْــري تَحْتَهَـا الأَنْهارُخالِدينَ فيهاآ أَبَدا ذلِكَ الْفَوْزُ الْعَظيمُ
پيشگامان نخستين از مهاجرين و انصار و آن‌ها كه به نيكي از آن‌ها پيروي كردند،خداوند ازآن‌ها خشنود و آن‌ها (نيز) از او خشنود شدند و باغ‌هايي‌از بهشت براي‌آنان فراهم ساخته كه نهرها از زير درختانش جريان دارد ، جاودانه در آن خـواهند ماند و اين پيروزي بزرگي اســت .(1)
درآيه‌فوق اشاره‌به‌گروه‌هاي مختلف‌از مسلمانان راستين شده است و آن‌ها را در سه گروه مشخص تقسيم مي‌كند.
اول آن‌ها كـه در اسـلام و هجـرت پيشگام بـوده‌اند (وَ السّابِقُونَ الأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهاجِرينَ) .
دوم آن‌ها كه درنصرت و ياري پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله و ياران مهاجرش پيشگام بودند (وَ الأَنْصار) .
سوم آن‌ها كه بعد از اين دو گروه آمدند و از برنامه‌هاي آن‌ها پيروي كردند و با انجام اعمال نيك و قبول اسلام و هجرت و نصرت آيين پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله به آن‌ها پيوستند (وَ الَّذينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسانٍ). از آن‌چه گفتيم ، روشن شد كه منظور
1- 100 / تـــوبـــه .
پيامبر اعظم و صحابه (301)
از « بِإِحْسان » ، درواقع بيان اعمال و معتقداني است كه در آن‌ها از پيشگامان اسلام پيروي مي‌كنند و به تعبير ديگر « اِحْسان » بيان وصف برنامه‌هايي است كه از آن متابعت مي‌شود. پس از ذكر اين گروه سه‌گانه مي‌فرمايد : « رَضِيَ اللّهُ عَنْهُمْ وَ رَضُوا عَنْهُ » ، رضايت خدا از آن‌ها به خاطر ايمان و اعمال صالحي است كه انجام داده‌اند و خشنودي آنان از خدا به‌خاطر پاداش‌هاي گوناگون و فوق‌العاده و پراهميت است كه به آنان ارزاني داشته است. به‌تعبير ديگر آن‌چه خدا از آن‌هاخواسته، انجام‌داده‌اندوآن‌چه آن‌هااز خدا خواسته‌اند ، به آنان بخشيده ، بنابراين هم خدا از آن‌هاراضي‌است و هم آنان از خدا راضـي هستنــد .
ســؤالات درس چهـــاردهــم
1 ـ روش مبارزه پيامبر با منافقين را با استمداد از آيه شريفه «يا اَيُّهَا النَّبِيُّ جاهِدِ الْكُفّارَ وَ الْمُنافِقينَ...» (73 / توبه) توضيح دهيد.
2 ـ شيوه پيامبر اكرم در ارتباط با پاسخگويي به سؤالات مردم چگونه بود؟
3 ـ تفسيــر آيــه كــريمــه «قُــلْ أَطيعُــوا اللّــهَ وَ الــرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ

اللّهَ لا يُحِـــبُّ الْكــافِــرينَ» را مختصـــرا بنــويسيــد.
4 ـ چرا سال هجــرت پيــامبــر به عنــوان مبــدأ تاريخ اسلام انتخاب شد.
5 ـ قدرت مسلمان‌ها چگونه تحقق مي‌يابد. پاسخ خود را با استفاده از آيه شريفه «وَاَطيعُوا اللّهَ وَ رَسُولَهُ وَ لا تَنزَعُوا فَتَفْشَلُـوا وَ تَـذْهَبَ ريحُكُـمْ وَاصْبِـرُوااِنَّ اللّهَ مَعَ الصّبِرينَ» (26 / انفال) مــرقــوم فـرماييد.
6 ـ پيامبر اكرم صلي‌الله‌عليه‌وآله چگونه افسانه موازنه قوا را درهم شكست؟ پاسخ را از آيه 66 / انفال «... فَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِأَئَةٌ صابِرَةٌ...» استخراج نموده و توضيح دهيد.
(302) پيامبر شناسي

درس پانزدهم

خلاصه درس:
1 ـ نخستين كسي كه از زنان مسلمان شد ، «خديجه» همسر وفادار و فداكار پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله بود و اما از مردان ، همه دانشمندان و مفسران شيعه به اتفاق گروه عظيمي از دانشمندان اهل سنت ، « علي » نخستين كسي از مردان مي‌دانند كه دعوت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله را پاسخ گفت. شهرت اين موضوع در ميان دانشمندان اهل تسنن به حدي است كه جمعي از آن‌ها ادعـاي اجماع و اتّفاق بـر آن كرده‌اند.
2 ـ بسيـار كسـان بـودنـد كـه روزي در رديـف مهـاجـران و انصـار بـودنـد و سپس از راه خـود منحـرف شـدنـد و مـورد خشـم و غضـب پيـامبـر صلي‌الله‌عليه‌وآله كـه تـوأم بـا خشـم و غضـب خـدا است ، قرار گرفتند.
3 ـ رضايت و خشنودي خدا كه در آيه موردبحث به آن اشاره خواهد شد ، روي يك عنوان كلي قرار گرفته و آن « هجرت » و « نصرت » و « ايمان » و « عمل صالح » است ، تمام صحابه و تابعان مادام كه از تحت اين عناوين خارج شدند ، از تحت رضايت خدا نيز خارج گشتند.
4 ـ بدون شك پيامبر معصوم گناهي نداشته كه بخواهد از آن توبه كند و خدا توبه او را بپذيرد (هر چند پاره‌اي از مفسران اهل تسنن تعبير فوق را دليل بر صدور لغزشي از پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله در ماجراي تبوك گرفته‌اند). ولي دقت در آيه

درس پانزدهم (303)

موردبحث و ساير آيات قرآن ، به نادرست بودن اين تفسير گواهي مي‌دهد ، زيرا اولاً توبه پروردگار به معني بازگشت او به رحمت و توجه او به بندگان است و در مفهوم آن ، گنـاه يـا لغـزش نيسـت .
بلكه طبق تصريح آيه موردبحث، سخن از تبيين احكام و هدايت به سنت‌هاي ارزنده پيشين در ميان است و اين خود نشان مي‌دهد كه توبه در اين‌جا به معني شمول رحمت الهي نسبت به بندگان است .
ثانيا در كتب لغت نيز يكي از معاني توبه همين موضوع ذكر شده است ، در كتاب معروف « قاموس » يكي از معاني توبه چنين ذكر شـده ؛ " رَجَعَ عَلَيْهِ بِفَضْلِهِ وَ قَبُولِهِ" .
و ثالثا در آيه مورد بحث ، تخلف و انحراف از حق را تنها به گروهي از مؤمنان نسبت مي‌دهد با اين‌كه توبه الهي را شـامل حـال همـه مي‌دانـد و ايـن خـود نشـان مي‌دهـد كه تـوبـه خدا در اين‌جا به معني پذيرش عذر بندگان از گنـاه نيسـت ، بلكه همان رحمت خاص الهي است .

5 ـ قرآن بااستفاده‌ازيك بيان عاطفي ، همه افراد باايمان را به ملازمت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله و حمايت و دفاع از او در برابر مشكلات تشويق مي‌كند ، مي‌گويد : جان شما از جان او عزيزتر و حيات شما از حيات او باارزش‌تر نيست ، آيا ايمانتان اجـازه مي‌دهـد او كـه پـرارزش‌تـريـن وجود انساني است و براي نجات و رهبري شما مبعوث شده، به خطر بيفتد و شمـا سـلامت طلبـان براي حفظ جان خويش از فداكاري در راه او مضايقه كنيد؟

(304) پيامبر شناسي

متن اصلي

درهر انقلاب وسيع اجتماعي كه برضد وضع نابسامان جامعه صورت مي‌گيرد، پيشگاماني هستندكه پايه‌هاي انقــلاب و نهضــت بر دوش آن‌هــا است ، آن‌هــا در واقــع وفــادارتــريـن عنــاصــر انقــلابي هستند ، زيرا هنگامي كه پيشــوا و رهبــرشــان از هر نظــر تنهــا است ، گــرد او را مي‌گيــرنــد و با ايــن كه از جهــات مختلــف در محــاصــره قــرار دارنــد و انــواع خطـرها از چهار طرف آن‌ها را احاطه كرده، دست از ياري و فداكاري برنمي‌دارند .
خصوصا مطالعه تاريخ آغاز اسلام نشان مي‌دهدكه پيشگامان و مؤمنان نخستين با چه مشكلاتي روبرو بوده‌اند ، چگونه آن‌ها را شكنجه و آزار مي‌دادند ، ناسزا مي‌گفتند ، متهم مي‌كردند ، به زنجير مي‌كشيدند و نابود مي‌نمودند. ولي با اين‌همه گروهي با اراده آهنين و عشق سوزان و عزم راسخ و ايمان عميق در اين راه گام گذاردند و به استقبال انواع خطرها رفتند. در اين ميان سهم مهاجران نخستين از همه بيشتر بود و به دنبال آن‌ها انصار نخستين يعني آن‌هايي كه با آغوش باز از پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله به مدينه دعوت كردند و ياران مهاجر او را همچون برادران خويش مسكن دادند و از آن‌ها با تمام وجود خود دفاع كردند و حتي برخويشتن نيز مقدم داشتند. و اگر مي‌بينيم در آيه فوق به‌اين‌دو گروه اهميت فوق‌العاده‌اي داده شده است ، به خاطر همـين موضوع است. ولي با اين حال قرآن مجيد ـ آن‌چنان كه روش هميشگي او است ـ سهم ديگران را نيز ناديده نگرفته است و به عنوان « تابعين به احسان » از تمام گروه‌هايي كه در عصر پيامبر و يا

زمان‌هاي بعد به‌اسلام پيوستند، هجرت كردند و يا مهاجران را پناه دادند و حمايت نمودند ، ياد مي‌كند و براي همه اجر و پاداش‌هاي بزرگي را نويد مي‌دهد .

تابعين چــه اشخــاصي بــودنــد ؟

اصطلاح گروهي‌از دانشمندان بر اين‌است كه كلمه « تابِعين » را تنها به شاگردان صحابه مي‌گويند ، يعني آن عده‌اي كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله را نديدند اما بعد از ايشان به روي كار آمدند و علوم و دانش‌هاي اسلامي‌را وسعت بخشيدند و به‌تعبير ديگر اطلاعات اسلامي خود را بدون واسطه از صحابه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله گرفتند. ولي همان‌گونه كه در بالا گفتيم ، مفهوم آيه از نظر لغت به اين گروه ، محدود نمي‌شود ، بلكه تعبير «تابعين به احسان» ، تمام گروه‌هايي را كه در عصر و زمان از برنامه و اهداف پيشگامان اسلام پيروي كردند ، شامل مي‌شود .
توضيح اين‌كه ؛ برخلاف آن‌چه بعضي‌ها فكر مي‌كنند مسأله « هجرت » و همچنين «نصرت» كه دو مفهوم سازنده اسلامي است ، محدود به زمان پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نيست ، بلكه امروز نيز اين دو مفهوم در شكل‌هاي ديگري وجود دارد و فردا نيز وجود خواهد داشت ، بنابراين تمام كساني كه به نحوي در مسير اين دو برنامه قرار مي‌گيرند ، در مفهوم تابعين به احسان داخلند. منتها مهم آن است كه توجه داشته باشيم قرآن با ذكر كلمه « اِحْسان » ، تأكيد مي‌كند كه پيروي و تبعيت از پيشگــامــان در اســلام نبــايــد در دايره حرف و ادعا و يا حتي ايمان بدون عمل خلاصه شود ، بلكه بايد اين پيـــروي ، يك پيــروي فكــري و عملـي و همه‌جانبه بوده باشد .
(306) پيامبر شناسي

در اين‌جا بيشتر مفسران به تناسب بحث آيه فوق ، اين سؤال را مطرح كرده‌اند كه نخستين كسي‌كه اسلام‌آورد و اين افتخار بزرگ در تاريخ به نام او ثبت شد ، چه كسي است؟ در پاسخ اين سؤال همه متفقا گفته‌اند : نخستين كسي كه از زنان مسلمان شد ، «خديجه» همسر وفادار و فداكار پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله بود و اما از مردان ، همه دانشمندان و مفسران شيعه به اتفاق گروه عظيمي از دانشمندان اهل سنت ، « علي » نخستين كسي از مردان مي‌دانند كه دعوت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله را پاسخ گفت. شهرت اين موضوع در ميان دانشمندان اهل تسنن به حدي است كه جمعي از آن‌ها ادعاي اجماع و اتّفاق بر آن كرده‌اند. از جمله « حاكم نيشابوري » در « مستدرك علي‌الصحيحين » در كتاب « معرفت » ، صفحه 22 چنين مي‌گويـد : « لا اَعْلَمُ خِلافا بَيْنَ اَصْحابِ التَّواريخِ اَنَّ عَلَيَّ بْنَ اَبيطالِبٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ اَوَّلُهُمْ اِسْلاما وَ اَنَّمَا اخْتَلَفُوا في بُلُوغِه : هيچ مخالفتي در ميان تاريخ‌نويسان در اين مسأله وجود ندارد كه علي‌بن‌ابي‌طالب نخستين كسي است كه اسلام آورده ، تنها در بلوغ او به هنگام پذيرش اسلام اختلاف دارند » .(1) « ابن عَبْدالبِّر » در « استيعاب » (جلد 2 ، صفحه 457) چنين مي‌نويسـد: « اِتَّفَقُوا عَلي اَنَّ خَديجَةَ اَوَّلُ مَنْ اٰمَنَ بِاللّهِ وَ صَدَّقَهُ فيما جاءَ بِهِ ثُمَّ عَلِيٌّ بَعْدَها : در اين مسأله اتفاق است كه خديجه نخستين كسي بود كه ايمان به خدا و پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله آورد و او را در آن‌چه آورده بود ، تصديق كرد ، سپس علي بعد از او همين

1- « تفسيـر قرطبي » ، جلد 5 ، صفحه 3075 .

كار را انجام داد » .(1) « ابوجعفر اسكافي معتزلي » مي‌نويسد : « قَدْ رَوَي النّاسُ كافَّةً اِفْتِخارَ عَلِيٍّ بِالسَّبْقِ اِلَي الاِْسْلام : عموم مردم نقل كرده‌اند كه افتخار سبقت در اسلام مخصوص علي‌بن‌اَبي‌طالب است ».(2) گذشته از اين، رواياتِ فراواني از پيـامبـر صلي‌الله‌عليه‌وآله و نيـز از خـود علـي و صحابه در اين‌باره نقل شده است كه به حد تواتر مي‌رسد و ذيلاً چند حديث را بـه عنـوان نمـونه مي‌آوريم :

ـ پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله فرمود : « اَوَّلُكُمْ وارِدا عَلَي الْحَوْضِ اَوَّلُكُمْ اِسْلاما ، عَلِيُّ بْنُ اَبيطالِبٍ : نخستين كسي كه در كنار حـوض كـوثـر بـر مـن وارد مي‌شـود ، نخستين كسي است كه اسلام آورده و او علي بن ابي طالب است » .(3)

ـ گروهي از دانشمندان اهل سنت از پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نقل كرده‌اند كه پيامبر اكرم صلي‌الله‌عليه‌وآله دست علي را گرفت و فرمود : « اِنَّ هـذا

اَوَّلُ مَنْ آمَنَ بي وَ هـذا اَوَّلُ مَنْ يُصافِحُني وَ هذَا الصِّدّيقُ الاَكْبَرُ : اين اولين كسي است كه به من ايمان آورده و اولين كسي است كه در قيامت با من مصافحه مي‌كند و اين صديق اكبر است » .(4)
ـ ابوسعيد خُدْرِيّ از پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله چنين نقل مي‌كند كه ؛ دست به ميان شانه‌هاي علي زد و فرمود : « يا عَلِيُّ
1- «الغدير»، جلد 3، صفحه 237و238.
2- « الغدير » ، جلد 3 ، صفحه 237 و 238 .
3- « مستدرك علي الصحيحين » ، حاكم ، جلد 2 ، صفحه 136 .
4- به نقل « الغدير » ، از « طبراني » و « بيهقي » و « ميثمي » در « مجمع » .
(308) پيامبر شناسي
لَكَ سَبْعُ خِصالٍ لا يُحاجُّكَ فيهِنَّ اَحَدٌ يَوْمَ الْقِيامَةِ ؛ اَنْتَ اَوَّلُ الْمُؤْمِنينَ بِاللّهِ ايمانا وَ اَوْفاهُمْ بِعَهْدِ اللّهِ وَ اَقْوَمُهُمْ بِاَمْرِ اللّهِ ... : اي علي هفت صفت ممتاز داري كه احدي در قيامت نمي‌تواند درباره‌آن‌ها باتو گفتگوكند، تو نخستين كسي‌هستي‌كه‌به‌خدا ايمان‌آوردي و ازهمه نسبت به‌پيمان‌هاي الهي باوفاتري و در اطاعت فرمان‌خدا پابرجاتري ... » .(1) همان‌گونه كه اشاره كرديم، ده‌ها روايت در كتب مختلف تاريخ و تفسير و حديث ، در اين‌باره از پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله و ديگران نقل شده است و علاقمندان مي‌توانند براي كسب اطلاعات بيشتر به جلد سوم عربي « الغدير » ، صفحه 220 تا 240 و جلد سوم كتاب « اِحْقاقُ الْحَقّ » ، صفحه 114 تا 120 مراجعه نمايند. جالب اين‌كه گروهي كه نتوانسته‌اند سبقت علي در ايمان و اسلام را انكار كنند ، به عللي كه ناگفته پيدا است كوشش دارند آن‌را به نحو ديگري انكار يا كم‌اهميت جلوه دهند و بعضي ديگر كوشش دارند كه به جاي او ابوبكر را بگذارند كه او اولين مسلمان است. گاهي مي‌گويند : علي در آن هنگام ده ساله بود و طبعا نابالغ ، بنابراين اسلام او به‌عنوان اسلام يك كودك تأثيري در قوت و قدرت جبهه مسلمين در برابر دشمن نداشت (اين سخن را « فخر رازي » در تفسيرش ذيل آيه فوق آورده است) و اين به راستي عجيب‌است و درواقع ايرادي‌است برشخص پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله ، زيرا مي‌دانيم هنگامي كه در « يَوْمُ الدّارِ » پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله اسلام را به عشيره و طايفه خود عرضه داشت ، هيچ‌كس آن را نپذيرفت ، جز علي كه برخاست و اعلام اسلام نمود، پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله اسلامش
1- به نقل « الغدير » ، از « حلية الاولياء » ، جلد 1 ، صفحه 66 .
نخستين مسلمان چه كسي بود (309)
را پذيرفت و حتي اعلام كرد كه تو برادر و وصي و خليفه مني. و اين حديث

را كه گروهي از حافظان حديث از شيعه و سني در كتب « صحاح » و « مسانيد » و همچنين گروهي از مورخان اسلام نقل كرده و بر آن تكيه نموده‌اند ، نشان مي‌دهد كه نه تنها پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله اسلام علي رادر آن سن و سال كم، پذيرفت، بلكه او را به عنوان برادر و وصي و جانشين خود معرفي نمود .(1) گاهي اين تعبير كه خديجه نخستين مسلمان از زنان و ابوبكر نخستين مسلمان از مردان و علي نخستين مسلمان ازكودكان بود ، خواسته‌اند از اهميت آن بكاهند (اين تعبير را مفسر معروف، نويسنده « المنار » ذيل آيه مورد بحث ذكر كرده‌است). درحالي‌كه اولاً همان‌گونه كه گفتيم كمي سن علي در آن روز به‌هيچ‌وجه از اهميت موضوع نمي‌كاهد، خصوصا اين‌كه خدا در آيه 12 سوره مريم درباره حضرت يحيي صريحا مي‌گويد: « وَآتَيْناهُالْحُكْمَ صَبِيّا: ما فرمان را به او در حال كودكي داديم ». درباره عيسي نيز مي‌خوانيم كه در حال كودكي به‌سخن‌آمد و به آن‌ها كه درباره او گرفتار شك و ترديـد بودند ، گفت : « اِنّي عَبْدُ اللّهِ آتانِيَ الْكِتابَ وَ جَعَلَني نَبِيّا : من بنده خدايم ، كتاب آسماني به من داده و مرا پيامبر قرار داده است » (30 / مـريـم). هنگامي‌كه اين‌گونه آيات را با حديثي كه از پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله در بالا نقل كرديم ، او علي را وصي و خليفه و جانشين خود قرار داد ، ضميمه كنيم ، روشن مي‌شود كه سخن «المنار» گفتارتعصب‌آميزي بيش نيست. ثانيا اين‌موضوع از نظر تاريخي مسلم نيست كه

1- « نهج العثمانيه »، ابوجعفر اسكافي ، (به نقل « الغدير » عربي ، جلد 2 ، صفحه 278 تا 286) .

ابوبكر سومين نفري باشد كه اسلام را پذيرفته است ، بلكه در بسياري از كتب تاريخ و حديث ، اسلام آوردن ، گروه ديگري را قبل از او ذكر كرده‌اند. اين بحث را با ذكر اين نكته پايان مي‌دهيم كه علي بارها به‌اين موضوع‌كه من اولين مؤمن و اولين مسلمان و نخستين نمازگزار با پيامبرم ، اشاره نموده ، موقعيت خود را روشن ساخته و اين مــوضــوع در بسيــاري كتــب از آن حضــرت نقــل شــده اســت. بــه عــلاوه « ابــن ابي‌الحــديــد » از دانشمند معــروف « ابــو جعفـر اسكافي معتزلي » نقل مي‌كند : اين‌كه بعضي مي‌گويند : ابوبكر سبقت در اسلام داشته ، اگر صحيح باشد ، چرا خودش در هيچ مورد به اين موضوع بر فضيلت خود استدلال نكرده و هيچ‌يك از هواداران او از صحابه نيز چنين ادعايي‌نكرده‌اند .(1)

دانشمندان اهل سنت معمولاً معتقدند كه همه ياران پيامبر اكرم صلي‌الله‌عليه‌وآله پاك و درستكار و صالح و شايسته و اهل بهشتند. در اين‌جا به تناسب آيه فوق كه بعضي آن را دليل قاطعي بر ادعاي فوق گرفته‌اند ، بار ديگر اين موضوع مهم را كه سرچشمه دگرگوني‌هاي زيادي در مسائل اسلامي مي‌شود ، مورد تجزيه و تحليل قرار مي‌دهيم: بسياري از مفسران اهل سنت اين حديث را ذيل آيه فوق نقل كرده‌اند كه « حميد بن زياد » مي‌گويد: نزد «محمدبن‌كعب قرظي» رفتم و
1- « الغــديــر » ، جلـد 3 ، صفحــه 240 .
آيا همه صحابه افراد صالحي بودند (311)
به او گفتم : « درباره اصحاب رسول خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله چه مي‌گويي »؟ او پاسخ داد : « جَميعُ اَصْحابِ رَسُولِ اللّهِ صلي‌الله‌عليه‌وآله فِي الْجَنَّةِ مُحْسِنِهِمْ وَ مُسيئِهِمْ : همه ياران پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله در بهشتند ، اعم از نيكوكار و بدكار و گنهكار » ، گفتم : « اين سخن را از كجا مي‌گويي »؟ گفت : « اين آيه را بخوان ؛ " وَ السّابِقُونَ الأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهـاجِرينَ وَ الأَنْصـارِ ..." تاآن‌جاكه‌مي‌فرمايد ؛ " رَضِيَ اللّهُ عَنْهُمْ وَ رَضُوا عَنْهُ " ، سپس گفت : « اما درباره " تابعين" ، شرطي قائل شده و آن اين است كه آن‌ها بايد تنها در كارهاي نيك از صحابه پيروي كنند (فقط در اين صورت اهل نجات هستند و اما صحابه چنين قيد و شرطي را ندارند) » .(1) ولي ايــن ادعــا به دلايل زيادي مردود و غيرقابل قبول است ، زيرا ؛
اولاً ـ حكم مزبور در آيه فوق شامل تابعين هم مي‌شود و منظور از تابعان ، همان‌گونه كه اشاره كرديم ، تمام كساني هستند كه از روش مهاجران و انصار نخستين و برنامه‌هاي آن‌ها پيروي مي‌كنند، بنابراين بايد تمام امت بدون استثناء اهل‌نجات باشند. و اما اين‌كه در حديث محمد بن كعب از اين موضوع جواب داده شده كه خداوند در تابعين قيد احسان را ذكر كرده ، يعني از برنامه نيك و روش صحيح صحابه پيروي كند ، نه از گناهانشان ، اين سخن از عجيب‌ترين بحث‌ها است. چراكه مفهومش اضافه « فرع » بر « اصل » است ، جايي كه شرط نجات تابعان و پيروان صحابه اين باشد كه در اعمال صالح از آن‌ها پيروي كنند ، به طريق اولي بايد اين شرط در خود صحابه بوده باشد. به‌تعبيرديگر خداوند درآيه
1- « تفسيــر المنـــار » و « تفسيـــــر فخــر رازي » ، ذيــل آيــه فــوق .
(312) پيامبر شناسي
فوق مي‌گويد: رضايت وخشنودي او شامل حال همه مهاجران و انصار

نخستين كه داراي برنامه صحيحي بودند و همه پيروان آن‌ها است ، نه اين‌كه مي‌خواهد مهاجران و انصار راچه خوب باشند و چه بد، مشمول رضايت خود قرار دهد ، اما تابعان را با قيد و شرط خاصي بپذيرد .
ثانيا ـ اين موضوع با دليل عقل به هيچ وجه سازگار نيست ، زيرا عقل هيچ‌گونه امتيازي براي ياران پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله بر ديگران قائل نمي‌باشد ، چه تفاوتي ميان ابوجهل‌ها و كساني است كه نخست ايمان آوردند و سپس از آيين او منحرف شدند. و چرا كساني كه سال‌ها و قرن‌ها بعد از پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله قدم به اين جهان گذاردند و فداكاري‌ها و جانبازي‌هاي آن‌ها در راه اسلام كمتر از ياران نخستين پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نبود ، بلكه اين امتياز را داشتند كه پيامبر را نديده شناختند و به او ايمان آوردند ، مشمول اين رحمت و رضايت الهي نباشند. قرآني كه مي‌گويد : « گرامي‌ترين شما نزد خدا ، پرهيزكارترين شما است » ، چگونه اين تبعيض غيرمنطقي را مي‌پسندد ؟ قرآني كه در آيات مختلفش به ظالمان و فاسقان لعن مي‌كند و آن‌ها را مستوجب عذاب الهي مي‌شمرد ، چگونه اين « مصونيت غير منطقي صحابه » را در برابر كيفر الهي مي‌پسندد ؟ آيا اين‌گونه لعن‌ها و تهديدهاي قرآن قابل استثناء است و گروه خاصي از آن خارجند ؟ چرا و براي چه؟ ازهمه گذشته آيا چنين حكمي به منزله چراغ سبز نشان دادن به صحابه نسبت ، به هرگونه گناه و جنايت محسوب نمي‌شود ؟
ثالثا ـ اين حكم با متون تاريخ اسلامي به هيچ وجه سازگار نيست ، زيرا بسيار كسان بودند كه روزي در رديف
آيا همه صحابه افراد صالحي بودند (313)
مهاجران و انصار بودند و سپس از راه خود منحرف شدند و مورد خشم و غضب پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله كه توأم با خشم و غضب خدا است ، قرار گرفتند ، آيا در آيات قبل داستان ثعلبة بن حاطب انصاري را نخوانديم كه چگونه منحرف گرديد و مغضوب پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله شد. روشن‌تر بگوييم ؛ اگر منظور آن‌ها اين است كه صحابه پيامبر اكرم صلي‌الله‌عليه‌وآله عموما مرتكب هيچ‌گونه گناهي نشدند و معصوم و پاك از هر معصيتي بودند، اين از قبيل انكار بديهيات است. و اگر منظور آن است كه آن‌ها گناه كردند و اعمال خلافي انجام دادند ، بازهم خدا از آن‌ها راضي است ، مفهومش اين است كه خدا رضايت به گناه داده است. چه كسي مي‌تواند « طلحه » و « زبير » كه در آغاز از ياران خاص پيامبر بودند و همچنين « عايشه » همسر پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله را از خون هفده‌هزارنفر مردم مسلماني‌كه خونشان درميدان‌جنگ جمل ريخته شد ، تبرئه كند ؟ آيا خدا به اين خون‌ريزي‌ها راضي بود؟ آيا مخالفت با علي خليفه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله كه‌اگرفرضا خلافت منصوص‌او را نپذيريم ،

حداقل با اجماع امت برگزيده شده بود ، شمشير كشيدن به روي او و ياران وفادارش چيزي است كه خدا از آن خشنود و راضي باشد؟ حقيقت اين است كه طرفداران نظريه «تنزيه صحابه» با اصرار و پافشاري روي اين مطلب ، چهره پاك اسلام را كه همه‌جا ميزان شخصيت اشخاص را ايمان و عمل صالح قرار مي‌دهد ، زشت و بلامنظر ساخته‌اند. آخرين سخن اين‌كه رضايت و خشنودي خدا كه در آيه فوق است ، روي يك عنوان كلي قرار گرفته و آن « هجرت » و « نصرت » و « ايمان » و « عمل صالح » است ، تمام صحابه و تابعان مادام كه از تحت اين عناوين خارج شدند ، از تحت رضايت خدا نيز خارج گشتند. از آن‌چه گفتيم ، به خوبي روشن مي‌شود كه گفتار مفسّران دانشمند اما متعصب يعني نويسنده

(314) پيامبر شناسي

« المنار » كه در اين‌جا شيعه را به خاطر عدم اعتقاد به پاكي و درستي همه صحابه مورد سرزنش و حمله قرار مي‌دهد ، كمتــريــن ارزشــي نــدارد ، شيعه گناهي نكرده جز اين‌كه حكم عقل و شهادت تاريخ و گواهي قرآن را در اين‌جا پذيرفته و به امتيــازات واهــي و نــادرست متعصبــان گوش فرانداده است .

لَقَـدْ تـابَ اللّهُ عَلَـي النَّبِـيِّ وَ الْمُهـاجِرينَ وَ الأنْصـارِ الَّـذينَ اتَّبَعُوهُ فـيسـاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ ماكادَ يَزيغُ قُلُوبُ فَريقٍ مِنْهُمْ ثُـمَّ تـابَ عَلَيْهِمْ اِنَّهُبِهِمْرَؤُوفٌ رَحيمٌ

خداوند رحمت خود را شامل حال پيامبر و (همچنين) مهاجران و انصاركه در زمان‌عسرت وشدت (درجنگ تبوك) از او پيروي نمود، پس از آن‌كه نزديك بود دل‌هاي گروهي از آن‌ها از حق منحرف شود (و از ميدان جنگ بازگردند) سپس خدا توبه آن‌هارا پذيرفت كه اونسبت به آنان مهربان و رحيم است .(1)

مفسران گفته‌اند كه اين آيه در مورد غزوه تبوك و مشكلات طاقت‌فرسايي كه به مسلمانان در اين جنگ رسيد ، نازل شده ، اين مشكلات به‌قدري بودكه گروهي تصميم به بازگشت گـرفتنـد ، امـا لطـف و تـوفيق الهي شامل حالشان شد و همچنان پابرجا ماندند. از جمله كساني كه مي‌گويند آيه در مورد او نازل شده ، « ابوخُيْثَمَة » است كه از ياران پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله

1- 117 / توبه .

بود ، نه از منافقان ، ولي بر اثر سستي ، از حركت به سوي ميدان تبوك به اتفاق پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله خودداري كرد. ده روز از اين واقعه گذشت . هوا گرم و سوزان بود ، روزي نزد همسران خود آمد ، درحالي‌كه سايبان‌هاي‌او را مرتب و آماده و آب خنك مهيا و طعام‌خوبي فراهم ساخته بودند ، او ناگهان در فكر فرورفت و به ياد پيشواي خود پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله افتاد و گفت : « رسول خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله كه هيچ گناهي ندارد و خدا(ÙŠ¸K?)گذشته و آينده او را تضمين فرموده ، در ميان بادهاي سوزان بيابان ، اسلحه به دوش گرفته و رنج اين‌سفر دشوار را برخود تحمل‌كرده، اَبُوخُيْثَمَة را ببين كه در سايه خنك و كنار غذاي آماده و زنان‌زيبا قرار گرفته، اين انصاف نيست ». سپس رو به همسران خود كرد و گفت : « به خدا قسم با هيچ‌كدام از شما يك كلمه سخن نمي‌گويم و در زير اين سايبان قرار نمي‌گيرم تا به پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله ملحق شوم ، اين سخن را گفت و زاد و توشه برگرفت و بر شتر خود سوار شد و حركت كرد، هرقدر همسرانش خواستند با او سخن بگويند، او كلمه‌اي‌بر زبان جاري نكرد و همچنان به حركت ادامه داد تا به نزديكي تبوك رسيد. مسلمانان به يكديگر مي‌گفتند : « اين سواري است كه از كنار جاده مي‌گذرد » ، اما پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله فرمود : « اي سوار ، اَبُوخُيْثَمَة

باشي ، بهتر است ». هنگامي كه نزديك شد و مردم او را شناختند ، گفتند : « آري اَبُوخُيْثَمَة است » ، شتر خود را بر زمين خواباند ، به پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله سلام گفت و ماجراي خويش را بازگو كرد ، پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله به او خوش آمد گفت و براي او دعا فرمود. به اين ترتيب او از جمله كساني بود كه قلبش متمايل به باطل شده بود ، اما به خاطر آمادگي روحي ، خداوند او را متوجه حق ساخت و ثابت‌قدم گردانيد .

(316) پيامبر شناسي

بدون شك پيامبر معصوم گناهي نداشته كه بخواهد از آن توبه كند و خدا توبه او را بپذيرد (هر چند پاره‌اي از مفسران اهل تسنن تعبير فوق را دليل بر صدور لغزشي از پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله در ماجراي تبوك گرفته‌اند). ولي دقت در خود آيه و ساير آيات قرآن ، به نادرست بودن اين تفسير گواهي مي‌دهد ، زيرا اولاً توبه پروردگار به معني بازگشت او به رحمت و توجه او به بندگان است و در مفهوم آن ، گناه يا لغزش نيست ، چنان‌كه در سوره نساء بعد از ذكر قسمتي از احكام اسلام مي‌فرمايد : « يُرِيدُ اللّهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَ يَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذينَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَ اللّهُ عَليمٌ حَكيمٌ : خداوند مي‌خواهد احكام خود را براي شما تبيين كند و به روش شايسته كه قبل از شما بودند ، شما را هدايت كند و بر شما توبه كند و خداوند عالم و حكيم است ». در اين آيه و پيش‌از آن سخن‌از گناه و لغزشي به ميان نيامده ، بلكه طبق تصريح همين آيه ، سخن از تبيين احكام و هدايت به سنت‌هاي ارزنده پيشين در ميان است و اين خود نشان مي‌دهد كه توبه در اين‌جا به معني شمول رحمت الهي نسبت به بندگان است .

ثانيا در كتب لغت نيز يكي از معاني توبه همين موضوع ذكر شده است ، در كتاب معروف « قاموس » يكي از معاني توبه چنين ذكر شده ؛ " رَجَعَ عَلَيْهِ بِفَضْلِهِ وَ قَبُولِهِ" .

و ثالثا درآيه‌موردبحث،تخلف و انحراف‌از حق‌را تنهابه‌گروهي‌از مؤمنان‌نسبت‌مي‌دهد بااين‌كه توبه‌الهي‌راشامل حال همه‌مي‌داندواين خودنشان‌مي‌دهدكه‌توبه‌خدادراين‌جابه‌معني‌پذيرش‌عذربندگان از گناه نيست ، بلكه همان رحمت خاص الهي است كه در اين لحظات سخت به ياري پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله و همه مؤمنان بدون استثناء از مهاجران و انصار آمد و آن‌ها را در امر جهاد ثابت قدم ساخت .

مفهوم توبه خدا بر پيامبر اسلام (317)

ما كانَ لِاَهْلِ الْمَدينَةِ وَ مَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْاَعْرابِ اَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللّهِ‌وَلا يَرْغَبُوا بِاَنْفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهِ ذلِكَ بِاَنَّهُمْ لا يُصيبُهُمْ ظَمَأٌ وَ لا نَصَبٌ وَ لامَخْمَصَةٌ في سَبيلِ اللّهِ وَ لا يَطَؤُونَ مَوْطِئا يَغيظُ الْكُفّارَ وَ لا يَنالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَيْلاً اِلاّ كُتِبَ لَهُمْ بِهِ عَمَلٌ صالِحٌ اِنَ‌اللّـهَ لا يُضيـعُ اَجْرَ الْمُحْسِنينَ

سزاوار نيست كه اهل مدينه و باديه‌نشيناني كه اطراف آن‌ها هستند، از رسول خدا تخلف جويند و براي حفظ جان خويش از جان او چشم بپوشند ، اين به خاطر آن‌است كه هيچ تشنگي به آن‌ها نمي‌رسد و نه خستگي و نه گرسنگي در راه خدا و هيچ‌گامي كه موجب خشم‌كافران شود ، برنمي‌دارند و ضربه‌اي از دشمن نمي‌خورند ، مگر اين‌كه به واسطه آن عمل صـالحـي بـراي آن‌هـا نـوشته مي‌شود، زيرا خداوند پاداش نيكوكاران را ضايع نمي‌كند .(1)

وَ لا يُنْفِقُونَ نَفَقَةً صَغيرَةً وَ لا كَبيرَةً وَ لا يَقْطَعُونَ وادِيا اِلاّ كُتِبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ اللّهُ اَحْسَنَ ما كانُوا يَعْمَلُونَ

و هيچ مال كوچك يا بزرگي را (در اين راه) انفاق نمي‌كنند و هيچ سرزميني را (به سوي‌ميدان جهاد و يا در بازگشت) نمي‌پيمايند، مگر اين‌كه براي آن‌ها نوشته مي‌شود تا خداوند آن را به عنوان بهترين اعمالشان پاداش دهد .(2)

1- 120 / توبه .

2- 121 / توبه .

(318) پيامبر شناسي

در واقع قرآن با استفاده از يك بيان عاطفي ، همه افراد باايمان را به ملازمت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله و حمايت و دفاع از او در برابر مشكلات تشويق مي‌كند ، مي‌گويد : جان شما از جان او عزيزتر و حيات شما از حيات او باارزش‌تر نيست ، آيا ايمانتان اجازه مي‌دهد او كه پرارزش‌ترين وجود انساني است و براي نجات و رهبري شما مبعوث شده، به خطر بيفتد و شما سلامت طلبان براي حفظ جان خويش از فداكاري در راه او مضايقه كنيد؟ مسلم است تأكيد و تكيه روي مدينه و اطرافش به خاطر آن است كه در آن روز كانون اسلام مدينه بود وگرنه اين‌حكم نه اختصاصي به مدينه و اطراف آن دارد و نه مخصوص پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله است. اين وظيفه همه مسلمانان در تمام قرون و اعصار است كه رهبران خويش را همچون جان خويش ، بلكه بيشتر گرامي دارند و در حفظ آنان بكوشند و آن‌ها را در برابر حوادث سخت تنها نگذارند ، چرا كه خطر براي آن‌ها خطر براي امت است. سپس به‌پاداش‌هاي مجاهدان كه در برابر هرگونه مشكلي در راه

جهاد نصيبشان مي‌شود ، اشاره كرده و روي هفت قسمت از اين مشكلات و پاداشش انگشت مي‌گذارد و مي‌گويد : « اين به خاطر آن است كه هيچ‌گونه تشنگي به آن‌ها نمي‌رسد » (ذلِكَ بِاَنَّهُمْ لا يُصيبُهُمْ ظَمَأٌ). « و هيچ رنج و خستگي پيدا نمي‌كنند » (وَ لا نَصَبٌ). « و هيچ گرسنگي در راه خدا دامن آن‌ها را نمي‌گيرد » (وَ لا مَخْمَصَةٌ في سَبيلِ اللّهِ). « و در هيچ نقطه خطرناك و ميدان‌پرمخاطره‌اي كه موجب خشم و ناراحتي كفار است ، قرار نمي‌گيرند » (وَ لا يَطِؤُونَ مَوْطِئا يَغيظُ الْكُفّارَ). « و هيچ ضربه‌اي از دشمن بر آن‌ها وارد نمي‌شود » (وَ لا يَنالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَيْلاً). « مگر اين كه در ارتباط با آن ، عمل

صالحي براي آن‌ها ثبت مي‌شود » (اِلاّ كُتِبَ لَهُمْ بِهِ عَمَلٌ صالِحٌ). و مسلما پاداش يك به يك آن‌ها را از خداوند بزرگ دريافت خواهند داشت ، « زيرا خدا پاداش نيكوكاران را هيچ‌گاه ضايع نمي‌كند » (اِنَّ اللّهَ لا يُضيعُ اَجْرَ الْمُحْسِنينَ). آيات فوق ، تنها براي مسلمانان ديروز نبود ، بلكه براي ديروز و امروز و همه قرون و اعصار است. بدون شك شركت در هرنوع جهاد خواه كوچك‌باشد يا بزرگ، مشكلات و ناراحتي‌هاي گوناگون دارد ، مشكلات جسمي و روحي و مشكلات مالي و مانند آن ، ولي هرگاه مجاهدان دل و جان خود را با ايمان به خدا و وعده‌هاي بزرگ او روشن سازند و بدانند هر نفسي و هرسخني و هر گامي در اين راه برمي‌دارند ، گم نمي‌شود بلكه حساب همه آن‌ها بدون كم و كاست و در نهايت دقت محفوظ است و خداوند در برابر آن‌ها به عنوان بهترين اعمال از درياي بي‌كران لطفش شايسته‌ترين پاداش‌ها را مي‌دهد ، با اين حال هرگز از تحمل اين مشكلات سر باز نمي‌زنند و از عظمت آن‌ها نمي‌هراسند و هيچ‌گونه ضعف و فتوري هرچند جهاد طولاني و پرحادثه و پرمشقت باشد ، به خود راه نمي‌دهند .

سؤالات درس پانزدهم

1 ـ قرآن كريم موقعيت پيشگامان نهضت‌ها را چگونه ارزيابي مي‌كند (پاسخ را با استفاده از آيه شريفه «وَ السّابِقُونَ الاَوَّلُونَ مِنَ‌الْمُهاجِرينَ وَ الاَنْصارِ...» درج فرماييد).

2 ـ آيا همه صحابه پيامبر افراد صالح بودند؟ چرا؟

3 ـ مفهوم توبه خدا بر پيامبر اسلام را با بررسي آيه زير شرح دهيد: «لَقَدْ تابَ اللّهُ عَلَي النَّبِيِّ وَ الْمُهاجِرينَ وَ الاَنْصارِ الَّذينَ‌اتَّبَعُوهُ في ساعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ ماكادَ يَزيغُ قُلُوبُ فَريقٍ مِنْهُمْ ثُمَّ تابَ عَلَيْهِمْ اِنَّهُ‌بِهِمْ‌رَؤُوفٌ رَحيمٌ» (117 / توبه).

درس شانزدهم

خلاصه درس:
با گذشت زمان جلوه‌هاي تازه‌اي از اعجاز قرآن آشكار مي‌شود كه در گذشته مورد توجه قرار نمي‌گرفت ، از جمله محـاسبـات فراواني است كه روي كلمات آيات قرآن با مغزهاي الكترونيكي انجام شده ، ويژگي‌هاي تازه‌اي براي كلمات و جملـه‌بنـدي‌هـاي قرآن و رابطه‌آن با زمان نزول هر سوره، ثـابت شده است كه بيـانگـر يكـي از انواع اعجـاز قـرآن يعنـي «اعجـاز عـددي و ريـاضي» است .
طـول هـر آيه‌اي كوتاه‌تر از آيه نازل‌شده سال بعد و بلندتر از آيه نازل‌شده سال پيش مي‌باشد و اندازه اين طولاني شدن ، انـدازه‌اي دقيـق و حساب‌شده است،
متـــن اصلي

جالب اين‌كه با گذشت زمان جلوه‌هاي تازه‌اي از اعجاز قرآن آشكار مي‌شود كه در گذشته مورد توجه قرار نمي‌گرفت ، از جمله محاسبات فراواني است كه روي كلمات آيات قرآن با مغزهاي الكترونيكي انجام شده ، ويژگي‌هاي تازه‌اي براي كلمات و جمله‌بندي‌هاي قرآن و رابطه‌آن با زمان نزول هر سوره، ثـابت شده است كه بيانگر يكي از انواع

درس شانزدهم (321)

اعجاز قرآن يعني «اعجاز عددي و رياضي» است و آن‌چه ذيلاً مي‌خوانيد ، نمونه‌اي از آن است ؛ پژوهش‌هاي برخي‌از دانشمندان محقق امروز، به‌كشف روابط‌پيچيده و فرمول‌هاي‌محاسباتي بسيار دقيق منجر شده است كه حيرت‌انگيز است ، با يقين به اين امر كه چنين نظم علمي در ساختمان قرآن است ، از طريق بررسي‌هاي آماري و به زبان رياضي به كشف قواعد دقيق و فرمول‌هاي رياضي و منحني‌هاي كامل و سالمي توفيق يافته است كه از نظر اهميت و شناخت ، كشف نيوتن را در جاذبه تداعي مي‌كند. يك قرآن‌شناس بزرگ نقطه شروع كارش اين‌مسأله ساده است كه آيات نازل‌شده درمكه‌كوتاه‌است و آيات نازل‌شده در مدينه ، بلند ، اين يك مسأله طبيعي است ، هر نويسنده يا سخنران ورزيده ، طول جملات و آهنگ كلمات سخنش‌را برحسب موضوع سخن تغييرمي‌دهد ؛ مسائل توصيفي ، جملات كوتاه و مسائل تحليلي و استدلالي، بلند ، آن‌جا كه سخن ، تحريكي و انتقادي و يا بيان اصول كلي اعتقادي است ، لحن شعاري مي‌شود و عبارات كوتاه و آن‌جا كه شروع داستان است و بيان كلام در نتيجه‌گيري‌هاي اخلاقي و ... لحن ، آرام و عبارات طولاني و آهنگ نرم. مسائل طرح‌شده در مكه از نوع اول است و مسائل طرح‌شده در مدينه ، از نوع دوم ، چه در مكّه آغاز يك نهضت است و بيان اصول كلي اعتقادي و انتقادي و در مدينه ، يك جامعه و مسائل حقوقي و اخلاقي و قصه‌هاي تاريخي و نتيجه‌گيري‌هاي فكري و علمي. اما قرآن يك سخن گفتن طبيعي است و ناچار تابع سبك زيبا و بليغ سخن گفتن بشر و درنتيجه رعايت‌كوتاهي و بلندي آيات نيز به‌تناسب مفاهيم . اما اگر قبول كنيم كه اين كلام در عين حال كه يك كتاب است ، يك طبيعت نيز هست ، بايد اين كوتاهي و بلندي درعين‌حال بي‌حساب نباشد و

(322) پيامبر شناسي

طبق يك قاعده دقيق علمي از آيات كوتاه آغاز كند و يكنواخت و تصاعدي رو به آيات بلند رود ، بر اين اساس بايد طول هر آيه‌اي كوتاه‌تر از آيه نازل‌شده سال بعد و بلندتر از آيه نازل‌شده سال پيش باشد و اندازه اين

طولاني شدن ، اندازه‌اي دقيق و حساب‌شده باشد ، بنابراين در طول 23 سال كه وحي نازل مي‌شده است ، بايد 23 طول معدل در آيات داشته باشيم. بر اين قاعده مي‌توانيم 23 ستون داشته باشيم كه همه آيات برحسب طول در اين ستون‌ها تقسيم‌بندي شود، حال‌از كجا مي‌توانيم بفهميم كه اين‌تقسيم‌بندي‌ها درست است؟ مي‌دانيم‌كه شأن نزول بعضي از آيات قرآن معلوم است ، برخي را روايات تاريخي معين كرده و صريحا گفته كه در چه سالي نازل شده است و برخي را از روي مفاهيم آن مي‌توان تعيين كرد ؛ مثلاً آياتي كه احكامي چون تغيير قبله ، حرمت شراب ، وضع حجاب ، زكات و خمس را بيان مي‌كند و آياتي كه از « هجرت » سخن مي‌گويند، سال تعيين اين احكام معلوم است. با شگفتي فوق‌العاده مي‌بينيم كه اين آيات ــ كه سال نزول آن‌ها معين است ــ درست در همان ستون‌هايي قرار مي‌گيرند كه در اين جدول از نظر معدل طول آيات ويژه هر سال فرض شده‌اند. آن‌چه جالب‌تر است ، پيداشدن دو سه مورد استثنايي است . به اين معني كه سوره « مائده » آخرين سوره بزرگ نازل‌شده است ، درحالي‌كه چند آيه از آن طبق فرمول ، بايد در سال‌هاي اوليه نازل شده باشد ، پس از تحقيق در متون تفاسير و روايات اسلامي ، اقوال مفسران معتبري را مي‌يابيم كه گفته‌اند : اين چند آيه در اوايل نازل شده ، اما از نظر تدوين به دستور پيامبر در سوره « مائده » جاي داده شده است ، به اين طريق مي‌توان سال نزول هر آيه را از روي اين ملاك رياضي تعيين كرد و قرآن را برحسب سال نزول نيز تدوين نمود. چه
اعجاز عددي و رياضي قرآن معجزه جاويد پيامبر (323)
سخنوري است در عالم كه بتوان از روي طول عبارت ، سال اداي هر جمله‌اش را معين كرد ؟ خصوصا كه اين متن كتابي نباشد كه مثل يك اثر علمي يا ادبي نويسنده‌اش نشسته باشد و آن را در يك مدت معين و پيوسته نوشته و بر زبانش رفته و به ويژه كتابي نباشد كه نويسنده‌اش در يك موضوع ــ يا حتي زمينه تعيين‌شده‌اي ــ تأليف كرده باشد ، بلكه مسائل گوناگوني است كه به‌تدريج برحسب نياز جامعه و در پاسخ به سؤالاتي كه عنوان مي‌شود ، حوادث يا مسائلي كه در مسير مبارزه طولاني مطرح مي‌شود ، به وسيله رهبر بيان و سپس جمع‌آوري و تنظيم شده است .(1) بلكه به گفته بعضي از مفسران ، آهنگ مخصوص لغات و كلمات قرآن نيز در نوع خود معجزه‌آسا است. شواهد گوناگون جالبي براي اين موضوع ذكركرده‌اند، ازجمله جريان زير كه براي سيد قطب مفسر معروف واقع شده است ؛ او در ذيل آيه مورد بحث چنين مي‌گويد: من از حوادثي كه براي ديگران واقع شده ، سخني نمي‌گويم ، تنها حادثه‌اي را بيان مي‌كنم كه براي خود من واقع شد و شش نفر ناظر آن بودند (خودم و پنج نفر ديگر). ما شش نفر از مسلمانان بوديم كه با يك كشتي مصري ، اقيانوس اطلس

را به سوي نيويورك مي‌پيموديم ، مسافران كشتي 120 مرد و زن بودند و كسي در ميان مسافران جز ما مسلمان نبود ، روز جمعه به اين فكر افتاديم كه نماز جمعه را در قلب اقيانوس و بر روي كشتي به‌جا آوريم ، و ما علاوه‌بر اقامه فريضه مذهبي مايل بوديم يك حماسه اسلامي در مقابل يك

1- نقـــــل از نشـــــريــه « فلـــــق » (نشـــــريــه دانشجـــــويــان دانشگـــاه) .

(324) پيامبر شناسي

مبشرمسيحي كه در داخل كشتي نيز دست از برنامه تبليغاتي خود برنمي‌داشت ، بيافرينيم ، خصوصا اين‌كه او حتي مايل‌بود مارا هم به مسيحيت تبليغ‌كند. ناخداي كشتي كه يك انگليسي بود ، موافقت كرد كه ما نماز جماعت را در صفحه كشتي تشكيل دهيم و به كاركنان كشتي نيز كه همه از مسلمانان آفريقا بودند ، نيز اجازه داده شد كه با ما نماز بخوانند و آن‌ها از اين جريان بسيار خوشحال شدند ، زيرا اين اولين باري بود كه نماز جمعه بر روي كشتي انجام مي‌گرفت. من (سيدقطب) به‌خواندن خطبه نمازجمعه و امامت پرداختم و جالب اين‌كه مسافران غيرمسلمان اطراف ما حلقه زده بودند و بادقت مراقب انجام اين فـريضـه اسلامي بودند. پس از پايان نماز ، گروه زيادي از آن‌ها نزد ما آمدند و اين موفقيت را به ما تبريك گفتند ولي در ميان اين گروه ، خانمي بود كه بعدا فهميديم يك زن مسيحي يوگسلاوي است كه از جهنم « تيتو » و كمونيسم او ، فرار كرده است. او فوق‌العاده تحت‌تأثير نماز ما قرار گرفته بود ، به حدي كه اشك از چشمانش سرازير بود و قادر به كنترل خويشتن نبود. او به زبان انگليسي ساده و آميخته با تأثر شديد و خضوع و خشـوع خاصي سخن مي‌گفت و از جمله سخنانش اين بود كه ؛ بگوييد ببينم كشيش شما با چه لغتي سخن مي‌گفت ؟ (او فكر مي‌كرد كه حتما بايد كشيش يا يك مرد روحاني اقامه نماز كند ، آن‌چنان‌كه در نزد مسيحيان است ، ولي ما به‌زودي به او حالي كرديم كه اين برنامه اسلامي را هر مسلمان باايماني مي‌تواند انجام دهد) و سرانجام به او گفتيم‌كه ما با لغت‌عربي صحبت‌مي‌كرديم. ولي او گفت : من هرچند يك كلمه ازمطالب شما را نفهميدم ، اما به وضوح ديدم كه اين كلمات آهنگ عجيبي داشت اما از اين مهم‌تر مطلبي كه نظر مرا فوق‌العاده به خود جلب كرد ، اين بود كه در لابلاي خطبه

اعجاز عددي و رياضي قرآن معجزه جاويد پيامبر (325)

امام شما جمله‌هايي وجود داشت كه از بقيه ممتاز بود ، آن‌ها داراي آهنگ فوق‌العاده مؤثر و عميقي بودند ، آن‌چنان‌كه لرزه بر اندام من انداخت ، يقينا اين جمله‌ها مطالب ديگري بودند ، فكر مي‌كنم امام شما به هنگامي كه اين جمله‌ها را ادا مي‌كرد ، مملـو از روح‌القدس شده بود. ما كمي فكر

كرديم و متوجه شديم اين جمله‌ها همان آياتي از قرآن بود كه من در اثناء خطبه و در نماز آن‌ها را مي‌خواندم ، اين موضوع ما را تكان داد و متوجه اين نكته ساخت كه آهنگ خاص قرآن آن‌چنـان مـؤثـر اسـت كـه حتي بانويي را كه يك كلمه مفهوم آن را نمي‌فهمد، تحت تأثير شديد خود قرار مي‌دهد .(1)

فَـاِنْ كُنْـتَ في شَـكٍّ مِمّآ اَنْـزَلْناآ اِلَيْكَ فَاسْئَلِ الَّذينَ يَقْرَؤُونَ الْكِتابَ مِنْ قَبْلِكَ لَقَدْجاآءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرينَ
اگـر در آن‌چـه بر تو نـازل كـرده‌ايـم ، تـرديـد داري ، از آن‌هـا كه پيش از تو كتب آسماني رامي‌خوانند ، سؤال كـن ، (بـدان) بـه طـور قطـع « حـق » از طـرف پـروردگـارت به تـو رسيـده، بنـابـرايـن هـرگـز از ترديدكنندگان مباش (البته او در چيزي كه با شهود دريافته بود ، هرگز ترديد نداشت ، اين درسي بود براي مـردم) .(2)
ممكن است در ابتدا چنين به نظر برسد كه آيه حكايت از اين دارد كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله در حقانيت آياتي كه بر او نازل مي‌شد ، ترديد داشت و خداوند از طريق فوق ، ترديد او را زايل كرد. ولي باتوجه به اين‌كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله مسأله وحي را با
1- « تفسير في ظلال » ، جلد 4 ، صفحه 422 .
2- 94 / يونس .

شهود و مشاهده دريافته بود ، چنان‌كه آيات قرآن حاكي از همين معني است ، شك و ترديد در اين مورد معني نداشت ، به‌علاوه اين تعبير رايج است كه براي تنبيه دوردستان ، افراد نزديك را مخاطب مي‌كنند و سخني را القاء مي‌نمايند ، اين همان است كه عرب با ضرب‌المثل معروف « اِيّاكَ اَعْني وَ اسْمَعي يا جارَةُ : به تو مي‌گويم ولي همسايه تو بشنو » ، از آن ياد مي‌كند كه نظير آن را نيز در فارسي داريم و اين‌گونه سخن در بسياري از موارد تأثيرش از خطاب صريح بيشتر است. به علاوه ذكر جمله شرطيه ، هميشه دليل بر احتمال وجود شرط نيست ، بلكه گاهي براي تأكيد روي يك مطلب و يا براي بيان يك قانون كلي است ، مثلاً در آيه 23 سوره اسراء آمده : « وَ قَضي رَبُّكَ اَنْ لاتَعْبُدُوآاِلاّآ اِيّاهُ وَ بِالْوالِدَيْنِ اِحْسانا اِمّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ اَحَدُهُماآ اَوْ كِلاهُماآ فَلا تَقُلْ لَهُما اُفٍّ : پروردگار تو فرمان داده كه جز او را پرستش نكنيد و به پدر و مادر نيكي كنيد ، هرگاه يكي از اين‌دو نزد تو (توجه داشته باشيد كه در اين جمله مخاطب ، ظاهرا پيامبر است) به پيري برسند ، هيچ‌گاه كمترين سخن ناراحت‌كننده‌اي به آن‌ها مگو ». با اين‌كه مي‌دانيم پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله پدرش را قبل از تولد و مادرش را در دوران طفوليتش از دست داد ، با اين حال حكم احترام به پدر و مادر به عنوان يك قانون كلي بيان شده است ، هرچند مخاطب‌آن، ظاهرا پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله است. و نيز درسوره طلاق مي‌خوانيم: «يآ اَيُّهَاالنَّبِيُّ اِذا طَلَّقْتُمُ النِّسآءَ ... : اي پيامبر هنگامي كه زنان را طلاق داديد ، ...». اين

تعبير دليل بر اين نيست كه پيامبر زني را در عمرش طلاق داده باشد، بلكه بيان يك قانون كلي است و جالب اين‌كه مخاطب در آغاز اين جمله ، پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله است و در آخر جمله ، همه مردم. و از جمله قرائني كه تأييد مي‌كند منظور اصلي در آيه ، مشركان و كافران هستند ، آيات پشت سر اين آيه است كـه از كفر
آيا پيامبر ترديد داشت (327)
و بي‌ايماني آن‌ها سخن مي‌گويد. نظير همين موضوع در آيات مربوط به مسيح ديده مي‌شود كه وقتي خداوند در روز رستاخيز از او مي‌پرسد : « آيا تو مردم را به عبادت خويش و مادرت دعوت كردي » ؟ او صريحا اين مسأله را انكـــار مي‌كنـــد و اضــافــه مي‌كنـد : « اِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ : اگر من چنين سخني را گفته بودم ، تو مي‌دانستــي » (1)
سؤالات درس شانزدهم
دربــاره اعجــاز عــددي و ريــاضـي قــرآن معجــزه جــاويــد پيــامبــر تــوضيــح دهيد.
1- 116 / مـــــائـــــده .
(328) پيامبر شناسي

درس هفدهم

سه نكته درباره پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله

خلاصه درس:
1 ـ گـاهـي پيـامبـر صلي‌الله‌عليه‌وآله به خاطر شدت مخالفت و لجاجت دشمنان ابلاغ بعضي از آيات را به آخرين فرصت مـوكـول مـي‌كـرده اسـت ، لـذا خـداونـد در آيـه مـورد بحـث پيـامبـرش را از ايـن كـار نهـي مي‌كنـد.
2 ـ «صَلات» و «صَلَوات» كه‌جمع آن است هرگاه به‌خدا نسبت داده شود به‌معني فرستادن رحمت است و هرگاه به فرشتگان و مؤمنان منسوب گردد به معني طلب رحمت مي‌باشد . در اين‌كه ميان « صَلُّوا » و « سَلِّمُوا » چه فرقي است ؟ مفسران بحث‌هاي مختلفي دارند ، آن‌چه مناسب‌تر با ريشه لغوي اين دو كلمه و ظاهر آيه قرآن به نظر مي‌رسد اين است كه « صَلُّوا » امر به طلب رحمت و درود فرستادن بر پيامبر است ، اما « سَلِّمُوا » يا به معني تسليـم در برابر فرمان‌هاي پيامبر گرامي اسلام است. و يا به معني سلام فرستادن بر پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله به عنوان « اَلسَّلامُ عَلَيْكَ يا رَسُولَ اللّه » و مانندآن مي‌باشد. و يا به‌معني سلام‌فرستادن‌برپيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله به عنوان « اَلسَّلامُ عَلَيْكَ يا رَسُولَ اللّه » و مانند آن مي‌باشد.
متـن اصلـي

فَلَعَلَّكَ تارِكٌ بَعْضَ مايُوحآي اِلَيْكَ وَ ضاآئِقٌ بِهِ صَدْرُكَ اَنْ يَقُولُوا لَوْلاآ اُنْزِلَ عَلَيْهِ كَنْزٌ اَوْجاآءَ مَعَهُ مَلَكٌ اِنَّما اَنْتَ نَذيرٌوَ اللّهُ عَلي كُلِّ شَيْءٍ وَكيلٌ

درس هفدهم (329)

شايد ابلاغ بعض آياتي را كه بر تو وحي مي‌شود به تأخير مي‌اندازي و سينه‌ات از اين‌جهت تنگ (و ناراحت) مي‌شود كه مي‌گويند چرا گنجي بر او نازل نشده ؟ و يا چرافرشته‌اي همراه او نيامده است ؟ (ابلاغ كن و نگران و ناراحت مباش چرا كه) تو فقط بيم‌دهنده (و بيانگر اعلام خطرهاي الهي) هستي و خداوند نگاهبان و ناظر بر همه‌چيز است (و به حساب آنان مي‌رسد) .(1)

گاهي پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله به خاطر شدت مخالفت و لجاجت دشمنان ابلاغ بعضي از آيات را به آخرين فرصت موكول مي‌كرده است ، لذا خداوند در آيه مورد بحث پيامبرش را از اين كار نهي مي‌كند. البتّه همان‌گونه كه از آيات ديگر قرآن مانند سوره اِسْراء آيه 90 تا 93 برمي‌آيد آن‌ها با اين تقاضاهاي خود درخواست معجزه براي پذيرش‌حق و پي‌بردن به صدق گفتار او نمي‌كردند ، بلكه هدفشان بهانه‌جويي و لجاجت و عناد بوده است. همان‌طوركه مي‌دانيم « لَعَلَّ » معمولاً براي اظهار اميدواري به انجام چيزي ذكر مي‌شود ، ولي در اين‌جا به معني « نهي » آمده است ، درست مثل اين‌كه پدري مي‌خواهد فرزند خود را از انجام چيزي نهي كند مي‌گويد شايد تو با فلان كس رفاقت مي‌كني كه دركارهاي خود زياد جدّي نيستي ، يعني با او رفاقت مكن زيرا رفاقت با او تو را سست مي‌كند. بنابراين « لَعَلَّ » در اين‌گونه موارد هرچند در همان معني « شايد » به كاررفته است ، ولي مفهوم التزامي آن نهي از انجام كاري است. در آيه مورد بحث نيز خداوند به

1- 12 / هـــــود .

(330) پيامبر شناسي

پيامبرش تأكيد مي‌كند كه ابلاغ آيات الهي را به خاطر وحشت از تكذيب مخالفان و يا تقاضاي « معجزات اقتراحي » به تأخير نيندازد. در اين‌جا سؤالي پيش مي‌آيد كه چگونه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله ممكن است ابلاغ آيات الهي را تأخير اندازد و يا اصولاً از ابلاغ آن‌ها خودداري كند ؟ با اين‌كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله معصوم است و هيچ‌گونه گناه و خطايي از او سرنمي‌زند. پاسخ اين است كه هرگاه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله مأمور به ابلاغ فوري حكمي باشد مسلما بدون واهمه آن را ابلاغ خواهد كرد ، ولي

گاه مي‌شود كه وقت ابلاغ وسيع است و پيامبر روي ملاحظاتي آن هم نه ملاحظاتي كه به شخص خودش بازگردد ، بلكه ملاحظاتي كه جنبه عمومي و دفاع از مكتب دارد ، ابلاغ آن را به عقب مي‌اندازد و اين مسلما گناه نيست ، همان‌گونه كه نظير آن را در سوره « مائده » آيه 67 خوانديم كه خداوند به پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله تأكيد مي‌كند كه آيات الهي را ابلاغ نمايد و از تهديدهاي مردم نهراسد و خدا او را حفظ خواهدكرد «يآ اَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ماآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَ اِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَما بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ وَ اللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ‌النّاسِ». در واقع با اين‌كه تأخير ابلاغ در اين‌جا ممنوع نبود ، ولي سرعت در آن كه توأم با نشان دادن قاطعيّت بوده اَوْلي محسوب شده است ، خداوند به اين طريق مي‌خواهد پيامبرش را از نظر رواني تقويت كند و قاطعيّت او را در مقابل مخالفان بيشتر سازد كه از جار و جنجال و درخواست‌هاي بي‌اساس و بهانه‌جويي‌هاي مسخره آنان وحشتي به خود راه ندهد. البتّه شك نيست كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله بايد در مقابل حق طلبان معجزاتي به‌عنوان سند حقّانيّت خود ارائه كند و هيچ پيامبري نمي‌تواند تنها روي ادعا تكيه نمايد ولي بدون شك مخالفاني كه در آيات فوق سخني از آنان به ميان آمده در جستجوي حقيقت نبودند و معجزاتي را كه مطالبه مي‌كردند معجزات اقتراحي بود (منظور از معجزات اِقْتِراحي اين است كه هركس به ميل و هوس خود پيشنهاد معجزه‌اي بكند و به هيچ معجزه ديگري قناعت نكند) مسلما چنين افرادي بهانه‌جو هستند نه حقيقت خواه. آيا حتما لازم است پيامبر داراي گنج‌هاي عظيمي باشد آن‌چنان كه مشركان مكّه پيشنهاد مي‌كردند ؟ و يا حتما بايد فرشته‌اي همراه او به تبليغ رسالت پردازد ؟ از اين گـذشتـه آيـا خـود قـرآن از هر معجـزه‌اي بـرتـر و بالاتر نبود ؟

وَ قالُوا لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَيْهِ‌اياتٌ‌مِنْ‌رَبِّهِ قُلْ‌اِنَّمَاالْاياتُ‌عِنْدَاللّهِ‌وَاِنَّماَاَنَانَذيرٌ‌مُبينٌ
گفتند : چرا معجزاتي از سوي پروردگارش بر او نازل نشده؟ بگو: معجزات همه نزد خدا است (و به فرمان او نازل مي‌شود، نه به ميل من و شما) من تنها انذاركننـده آشكاري هستم .(1)
مشركين از روي سخريه و استهزاء گفتند : چرا پيامبر عصاي موسي و يد بيضاء و دَم مسيحا ندارد ؟ چرا او هم دشمنان خود را با معجزات بزرگ نابود نمي‌كند ؟ آن‌گونه كه موسي و شعيب و هود و نوح و ثمود كردند؟ يا همان‌طور كه در آيات 90 تا 93 سوره اسراء از زبان اين‌گروه آمده ؛ « چرا پيامبر اسلام ، نهرها و چشمه‌هاي آب جاري از بيابان خشك مكه ظاهر نمي‌كند » ؟ « چرا قصري از طلا ندارد » ؟ « چرا به آسمان صعود نمي‌كند » ؟ و « چرا نامه‌اي ازسوي خدا از آسمان براي آن‌ها نمي‌آورد »؟ بدون شك پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله معجزات ديگري غير از قرآن مجيد داشته و تواريخ نيز باصراحت از آن سخن مي‌گويد ، ولي آن‌ها با اين سخنانشان دنبال تحصيل معجزه نبودند ، بلكه از يك‌سو مي‌خواستند
1- 50 / عنكبوت .
(332) پيامبر شناسي
اعجاز قرآن را ناديده بگيرند و از سوي ديگر تقاضاي معجزات اقتراحي داشتند (منظور از معجزات اقتراحي اين است كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله طبق تمايلات اين و آن ، هر امر خارق العاده‌اي را كه پيشنهاد كنند ، انجام دهد ، مثلاً اين‌يكي پيشنهاد خارج‌ساختن چشمه‌هاي آب كند، ديگري بگويد : من قبول ندارم بايد كوه‌هاي مكه را طلا كني ، سومي هم بهانه بگيرد كه اين كافي نيست بايد به آسمان صعود كني و به اين ترتيب معجزه را بازيچه‌بي‌ارزشي كنند و تازه‌آخركار بعداز ديدن همه اين‌ها او را ساحر بخوانند). به هر حـال قـرآن براي پاسخگويي به اين بهانه‌جويان لجوج ، از دو راه وارد مي‌شود؛ نخست مي‌گويد: «قُلْ اِنَّمَاالْاياتُ عِنْدَاللّهِ وَاِنَّماَاَنَانَذيرٌ‌مُبينٌ». اومي‌داند چه‌معجزه‌اي‌باچه زماني و براي چه اقوامي متناسب است ، او مي‌داند چه افرادي درصدد تحقيق و پي‌جويي حقند و بايد خارق عادات به آن‌ها نشان دهد و چه افرادي بهانه‌گيرند و دنبال‌هواي‌نفس؟ تنهاوظيفه من‌انذاروتبليغ‌است‌وبيان‌كلام‌خدا،امااراِئه معجزات و خارق‌عادات، تنها به اختيـــار ذات پـــاك او است .

اِنَّ اللّـهَ وَ مَـلائِكَتَـهُ يُصَلُّـونَ عَلَـي النَّبِـيِّ يـا اَيُّهَـا الَّـذيـنَ امَنُـوا صَلُّـوا عَلَيْـهِ وَ سَلِّمُـوا تَسْليمـا
خـداونـد و فـرشتگـانش بـر پيـامبـر درود مي‌فرستند ، اي كساني‌كه ايمان آورديد بر او درود فرستيد و سلام گوييد و تسليم فرمانش باشيد .(1)
1- 56 / احزاب .
به سؤالات بهانه جويانه پاسخ ندهيد (333)
«صَلات» و «صَلَوات» كه‌جمع آن است هرگاه به‌خدا نسبت داده شود به‌معني فرستادن رحمت است و هرگاه به فرشتگان و مؤمنان منسوب گردد به معني طلب رحمت مي‌باشد . (1) تعبير به « يُصَلُّون » به صورت فعل مضارع دليل بر استمرار است يعني پيوسته خداوند و فرشتگان رحمت و درود برِ او مي‌فرستند ، رحمت و درودي پيوسته و جاوداني. در اين‌كه ميان « صَلُّوا » و « سَلِّمُوا » چه فرقي است ؟ مفسران بحث‌هاي مختلفي دارند ، آن‌چه مناسب‌تر با ريشه لغوي اين‌دوكلمه و ظاهر آيه قرآن به نظر مي‌رسد اين است كه « صَلُّوا » امر به طلب رحمت و درود فرستادن بر پيامبر است ، اما « سَلِّمُوا » يا به معني تسليم در برابر فرمان‌هـاي پيامبـر گرامي اسلام است چنان‌كه در آيه 65 سوره نساء آمده : «ثُمَّ لا يَجِدُوا في اَنْفُسِهِمْ حَرَجا مِمّا قَضَيْتَ وَ يُسَلِّمُوا تَسْليما : مؤمنان كساني هستند كه به داوري تو تن دهند و حتي در دل از قضاوتت كمترين‌ناراحتي‌نداشته‌باشندو تسليم‌مطلق گردند». چنان‌كه‌در روايتي‌ازامام‌صادق مي‌خوانيم: «ابوبصير»از محضرش سؤال‌كرد منظور از «صلات» بر پيامبراسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله را فهميده‌ايم ، اما معني تسليم بر او چيست ؟ امام فرمود : « هُوَ التَّسْليمُ لَهُ فِي الأُمُورِ : منظور تسليم بودن در برابر او در هركار است » . (2) و يا به معني سلام فرستادن بر پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله به عنوان « اَلسَّلامُ عَلَيْكَ يا رَسُولَ اللّه » و مانند آن مي‌بـاشد ، كه محتوايش تقاضاي سلامت بر پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله از پيشگاه خدا است .
1- «راغــب» در«مفــردات» همين معني را به عبارت ديگري آورده است .
2- « مجمــــــع البيــــــان » ، ذيـل آيـــات مـــورد بحـــث .

درباره كيفيت صلوات بر پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله در روايات بي‌شماري كه از طرق اهل سنت و اهل‌بيت رسيده صريحا آمده است كه « آل محمد » را به هنگام صلوات بر « محمد » بيفزاييد. در « درالمنثور » از صحيح « بخاري » و « مسلم » و « ابوداود » و « ترمذي » و « نسايي » و « ابن ماجه » و « ابن مردويه » و روات ديگري از « كعب بن عجره » نقل شده كه مردي خدمت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله عرض كرد: « اَمَّا السَّلامُ عَلَيْكَ فَقَدْ عَلِمْنا فَكَيْفَ الصَلاةُ عَلَيْكَ : سلام بر تو را ما مي‌دانيم چگونه است ، اما صلات بر شما بايد چگونه باشد» ؟ پيامبر فرمود : بگو : اَللّهُمَّ صَلِّ عَلي مُحَمّدٍ وَ عَلي الِ مُحَمَّدٍ كَما صَلَّيْتَ عَلي اِبْراهيمَ اِنَّكَ حَميدٌ مَجيدٌ ، اللّهُمَّ بارِكْ عَلي مُحَمَّدٍ وَ عَلي الِ مُحَمَّدٍ كَما بارَكْتَ عَلي اِبْراهيمَ وَ الِ اِبْراهيمَ اِنَّكَ حَميدٌ مَجيدٌ ». نامبرده (نويسنده در المنثور) علاوه بر حديث فوق ، هيجده حديث ديگر نقل كرده ، كه همگـي تصـريح شـده كه « آل محمّد » را بايد به هنگام صلوات ذكر كرد. اين احاديث را از كتب معروف و مشهور اهل سنت از گروهي از صحابه از جمله « ابن عباس » و « طلحه » و « ابو سعيدخدري » و « ابوهريره » و « ابومسعودانصاري » و « بريده » و « ابن‌مسعود » و « كعب‌بن‌عجره » و اميرمؤمنان علي نقل‌كرده‌است . (1) اين نكته نيز قابل توجه است كه در بعضي از روايات اهل سنت و بسياري از

1- « الميــزان » ، جلــد 16 ، صفحـه 365 و 366 .

روايـات شيعــه حتي كلمه « علــي » ميان « محمّــد » و « آل محمّد » جدايي نمي‌افكند بلكه كيفيت صلاة به اين صورت است « اللّهُمَّ صَلِّ عَلي مُحَمَّدٍ وَ الِ مُحَمَّدٍ ». اين بحث را با حديث‌ديگري‌از پيغمبرگرامي اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله پايان مي‌دهيم: « ابن حجر » در « صواعق » چنين نقل مي‌كند كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله فرمود : « لا تُصَلُّوا عَليَّ الصَّلاةَ الْبَتْراءِ فَقالُوا وَ مَا الصَّلاةُ الْبَتْراءُ ؟ قالَ تَقُولُونَ : اَللّهُمَّ صَلِّ عَلي مُحَمَّدٍ وَ تُمْسِكُونَ ، بَلْ قُولُوا اللّهُمَّ صَلِّ عَلي مُحَمَّدٍ وَ الِ مُحَمَّدٍ : هرگز بر من صلوات ناقص نفرستيد عرض كردند : صلوات ناقص چيست ؟ فرمود : اين‌كه فقط بگوييد "اَللّهُمَّ صَلِّ عَلي مُحَمَّدٍ " و ادامه ندهيد، بلكه بگوييد "اَللّهُمَّ صَلِّ عَلي مُحَمَّدٍ وَ الِ مُحَمَّدٍ" . (1) و به خاطر همين روايات است كه جمعي از فقهاي بزرگ اهل سنت اضافه « آل محمّد » را بر نام آن حضرت در تشهد نماز واجب مي‌شمرند. آيا فرستادن صلوات بر پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله واجب است يانه ؟ و اگر واجب است در كجــا واجــب اســت ؟ ايــن ســؤال

اســت كــه فقهــا بــه آن پــاســخ مي‌گــوينــد : تمــام فقهــاي اهل بيت آن را در تشهــد اول و دوم نمــاز واجــب مي‌داننــد و در غيــر آن مستحــب و عــلاوه بر احــاديثــي كه از طرق اهل بيت در ايــن زمينه رسيده در كتب اهل سنت نيز رواياتي كه دالّ بر وجــوب است كــم نيست. از جملــه در روايــت معــروفي ، عــايشــه مي‌گــويــد : « سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ صلي‌الله‌عليه‌وآله يَقُولُ : لا يُقْبَلُ صَلاةٌ اِلاّ بِطَهُورٍ وَ بِالصَّلاةِ عَلَيَّ : نمــاز بــدون طهــارت و درود بــر مــن قبــول نخواهــد شد ». از فقهاي اهل‌سنت «شافعي» آن‌را در تشهد دوم واجب مي‌داند و «احمد» در يكي از دو روايت كه از او نقــل شــده و جمعــي ديگــر از فقهــاء، ولي بعضي مــانــد «ابوحنيفه» آن‌را واجب نشمرده‌اند.(1)

1- « صــواعــق » ، صفحــه 144 .

سؤالات درس هفــدهــم

1 ـ خداوند در آيه زير چگونه به پيامبر اكرم صلي‌الله‌عليه‌وآله هشدار مي‌دهد؟ «فَلَعَلَّكَ تارِكٌ بَعْضَ مايُوحآي اِلَيْكَ وَ ضآئِقٌ بِهِ صَدْرُكَ اَنْ يَقُولُوا لَوْلآ اُنْزِلَ‌عَلَيْهِ كَنْزٌ اَوْجـآءَ مَعَـهُ مَلَـكٌ اِنَّمـا اَنْـتَ نَـذيـرٌوَ اللّهُ عَلي كُلِّ شَيْءٍ وَكيلٌ...» (12 / هود).

2 ـ توصيه خدا به پيامبر در خصوص چگونگي برخورد با سؤالات بهانه جويان را با استمداد از آيه شريفه «وَ قالُوا لَوْ لا اُنْزِلَ عَلَيْهِ ايــاتٌ مِــنْ رَبِّــهِ قُلْ اِنَّمَــا الْاياتُ عِنْدَ اللّهِ وَ اِنَّما اَنَا نَذيرٌ مُبينٌ» (50 / عنكبوت) را شرح دهيد.

3 ـ تفسيــر آيــه كــريمــه «اِنَّ اللّــهَ وَ مَــلائِكَتَــهُ يُصَلُّونَ عَلَـي النَّبِـيِّ يـا اَيُّهَـا الَّذينَ امَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَ سَلِّمُوا تَسْليما» (56 / احزاب) را بنويسيد.

1- « تـذكـره عــلامّه » ، جلـد 1 ، صفحــه 126 .

درس هجدهم

خـــــلاصـــه درس:
1 ـ چرا پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله را به شعر و شاعري متهم مي‌كردند، در حالي‌كه او هرگز شعر نسروده بود؟ اين به خاطر آن بود كه جاذبه و نفوذ قرآن در دل‌ها براي همه كس محسوس بود و زيبايي‌هاي لفظ و معنا و فصاحت و بلاغت آن قابل انكار نبود، حتي خود مشركان چنان مجذوب آهنگ و بيان قرآن مي‌شدند كه گاه شبانه به طور مخفيانه به نزديكي منزلگاه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله مي‌آمدند تا زمـزمه تـلاوت او را در دل شب بشنوند.
2 ـ آمــوزش و تبليغــات رايگــان يكـي از دلايل موفقيت پيامبر بود.
3 ـ پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله با اين‌كه عقل كل بود و با مبدأ وحي ارتباط داشت ، در مسائل مختلف اجتماعي و اجرايي ، در جنگ و صلح و امور مهم ديگر ، به‌مشورت با ياران‌مي‌نشست و حتي گاه نظرآن‌هارا ترجيح مي‌داد ، با اين‌كه مشكلاتي از اين ناحيه‌حاصل مي‌شد، تا الگو و اسوه‌اي براي مردم باشد، چراكه بركات مشورت از زيان‌هاي احتمالي‌آن به دلايل زير به مراتب بيشتراست .
4 ـ محمد فرستاده خدا است و كساني كه با او هستند «در برابر كفار سرسخت و شديد» و «در ميان خود مهربانند» ، پيوسته‌آن‌ها را در حال «ركوع و سجود» مي‌بيني ، آن‌ها همواره «فضل خدا و رضاي‌او را مي‌طلبند» ، نشانه آن‌ها در صورتشان از «اثر سجده»
(338) پيامبر شناسي
نمايان است، در آيه موردبحث ترسيم بسيار گويايي از اصحاب و ياران خاص پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله و آن‌ها كه در خط او بودند ، از لسان تورات و انجيل بيان كـرده كه هـم افتخـار و مباهاتي است براي آن‌ها كه در « حديبيه » و مراحل ديگر پايمردي بـه خرج دادند و هم درس آموزنده‌اي است‌براي همه مسلمانان درتمام قرون و اعصار.
5 ـ منظور از مقدم نداشتن چيزي در برابر خدا و پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله پيشي نگرفتن بر آن‌ها است در كارها و ترك عجله و شتاب در مقابل دستور خدا و پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله است. مسؤوليت انضباط « رهروان » در برابر « رهبران » آن‌هم يك رهبر بزرگ الهي ايجــاب مي‌كنـد كــه در هيـچ كار و هيـچ سخـن و بـرنـامــه ، بــر آن‌ها پيشي نگيرند و شتاب و عجله نكنند.
6 ـ مسأله‌مديريت و فرماندهي بدون رعايت انضباط هرگز به سامان نمي‌رسد و اگر بخواهند كساني‌كه تحت‌پوشش مديريت و رهبري قرار

دارند به‌طور خود سرانه عمل كنند ، شيرازه كارها به هم مي‌ريزد ، هر قدر هم رهبر و فرمانده لايق و شايسته باشند. بسياري از شكست‌ها و ناكامي‌ها كه دامنگير جمعيت‌ها و گروه‌ها و لشكرها شده از همين رهگــذر بوده است و مسلمانان نيز طعم تلخ تخلف از اين دستــور را بارها در زمان پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله يا بعداز او چشيده‌اند.

متـــــــــــن اصلـــــــي

يا اَيُّهَا الَّذيـنَ امَنُوا لا تَكُونُو كَالَّذينَ اذَوْا مُوسي‌فَبَرَّاَهُ اللّهُ مِمّا قالُوا وَ كانَ عِنْدَ اللّهِ وَجيها
اي كساني كه ايمان آورده‌ايد همانند كساني نباشيد كه‌موسي را آزار دادند و خداوند او را از آن‌چه در حق او
دشمنان و دوستان پيامبر (339)
مي‌گفتند مبرا ساخت و او نزد خداوند آبرومند و (گران‌قدر) بود.(1)
انتخاب موسي از ميان تمام پيامبراني كه مورد ايذاء قرار گرفتند به خاطر آن است كه موذيان بني‌اسراييل بيش از هر پيامبري او را آزار دادند و به علاوه آزارهايي بود كه بعضا شباهت به‌ايذاءمنافقان نسبت به‌پيامبراسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله داشت. در اين‌كه منظور از ايذاء موسي در اين‌جا چيست ؟ و چرا قرآن آن را به صورت سربسته بيان كرده، در ميان مفسـران گفتگـو است و احتمالات گوناگوني در تفسير آيه‌داده‌اند.
اما آن‌چه نزديك‌تر به معني آيه است اين است كه آيه شريفه يك حكم كلي و جامع را بيان مي‌كند ، زيرا بني‌اسراييل از جنبه‌هاي مختلف موسي را ايذاء كردند ، ايذاءهايي كه بي‌شباهت به آزار بعضي از مردم مدينه نسبت به پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله نبود و مانند پخش شايعات و نقل اكاذيب و نسبت ناروايي كه به همسر پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله دادند كه شرح آن در تفسير سوره نور (جلد 14 ذيل آيات 11 تا 20) گذشت و خرده‌گيري‌هايي كه در خانه او و يا به هنگام صدا زدن نامؤدبانه نسبت به پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله ايجاد مي‌كردند. و اما نسبت دادن سحر و جنون و مانند اين‌ها و يا عيوب بدني هرچند در مورد موسي بوده ، اما تناسبي‌با خطاب «يااَيُّهَاالَّذينَ‌امَنُوا» در موردپيامبراسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله ندارد، زيرا نه موسي و نه پيامبراسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله رامؤمنان متهم به «سحر» و «جنون» نكردند و هم‌چنين اتهام‌به عيوب بدني به فرض كه در مورد
1- 69 / احزاب .
(340) پيامبر شناسي
موسي بوده و خداوند او را مبرا سـاخت در مورد پيامبر اسلام مصداقي در تاريخ نداشته است. به هرحال از اين آيه مي‌توان استفاده كرد كه هرگاه كسي در پيشگاه خدا وجيه و صاحب قدر و منزلت باشد خدا به دفاع از او در برابر افراد موذي كه نسبت‌هاي ناروا به او مي‌دهند مي‌پردازد ، تو پاك باش و وجاهت خود را در پيشگاه خدا حفظ كن ، او نيز به موقع پاكي تو را برملا مي‌سازد هرچند بدخواهان در متهم ساختن تو بكوشند. نظير اين معني را در داستان يوسف صدّيق پاك دامن مي‌خوانيم كه چگونه خدا او را

از تهمت بزرگ و خطرناك همسر عزيز مصر مبرا ساخت. و هم‌چنين در مورد مريم مادر عيسـي كه نـوزاد شيرخـوارش به پاكي او گواهـي داد و زبان بـدخواهـان بني‌اسراييل‌را كه سعي در متهم ساختن او داشتند بست.
ذكراين‌نكته نيز لازم به‌نظرمي‌رسد كه اين خطاب مخصوص مؤمنان زمان پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نبود ، ممكن است كساني بعد از او قدم به‌عرصه وجود بگذارند اما كاري كنند كه روح مقدسش آزرده شود ، آيين او را كوچك بشمرند ، زحمات او را برباد دهند، مواريث او را به فراموشي بسپارند آن‌ها نيز مشمول اين آيه خواهند بود. لذا در بعضي از روايات كه از طرق اهل‌بيت عليهم‌السلام وارد شده مي‌خوانيم: « آن‌ها كه علي و فرزندان او را آزار دادند مشمول ايـن آيه‌اند » . (1) آخرين سخن در تفسير آيه اين‌كه با توجه به حالات پيامبران بزرگ كه از زخم‌زبان جاهلان و منافقان در امان نبودند نبايد انتظار داشت كه افراد پاك و مؤمن هرگز گرفتار اين‌گونه تضعيف پيامبر و اهل بيت ايشان (341)
1- « نورالثقلين » ، جلد 4 ، صفحه 308 .
اشخاص نشوند ، چنان‌كه امام‌صادق مي‌گويد: «اِنَّ رِضَاالنّاسِ لايُمْلَكُ وَاَلْسِنَتِهِمْ لا تُضْبَطُ: خوشنودي همه مردم را نمي‌شود به دست آورد و زبـــان مـــردم را نمي‌تــوان بســت»... امام در پايان اين حديث مي‌افزايد : «آيا موسي را متهم به عيوبي نكردند ؟ و آزار ندادند؟ تا اين‌كه خــداونــد او را تبــرئــه كرد».(1)

وَ اِذا تُتْلـــي عَلَيْهِـمْ اياتُنـا بَيِّنـاتٍ قـالُـوا مـا هذا اِلاّ رَجُـلٌ يُريدُ اَنْ يَصُدَّكُمْ عَمّا كـانَ يَعْبُـدُ ابـاؤُكُمْ وَ قـالُوا مـا هـذا اِلاَّ اِفْـكٌ مُفْتَـرًي وَ قالَ الَّذينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمّا جاءَهُمْ اِنْ هذا اِلاّ سِحْرٌ مُبيـنٌ
هنگامي كه آيات روشن‌گر ما بر آن‌ها خوانده شود، مي‌گويند: او فقط مردي است كه مي‌خواهد شما را از آن‌چه پدرانتان پرستش‌مي‌كردند، بازدارد و مي‌گويند: اين‌جز دروغ بزرگي كه (به‌خدا) بسته شده، چيز ديگري نيست و كافران‌هنگامي كه حقّ به سراغشان آمد، گفتند: اين فقط يك سحر آشكار است.(2)
«اِفْك» به معني هر چيزي است كه از صورت اصلي دگرگون شود، لذا بادهاي مخالف را «مُؤْتَفِكات» مي‌گويند، سپس به دروغ و تهمت و هر سخن خلافي «اِفْك» گفته شده، ولي به گفته بعضي «اِفْك» به دروغ‌هاي بزرگ گفته مي‌شود. بيان فوق نخستين عكس‌العمل آن‌ها در برابر اين «اياتِ بَيِّنات» است كه به منظور تحريك حس عصبيت در اين قوم متعصّب
1- « نورالثقلين » ، جلد 4 ، صفحه 309 .
2- 43 / سبأ .
(342) پيامبر شناسي
مطرح مي‌كردند. مخصوصا تعبير به «ابائُكُمْ» (پدران شما) به جاي «ابائُنا» (پدران ما) بيشتر براي همين منظور است كه به آن قوم متعصب حالي كنند، ميراث نياكان شما در خطر است، بپاخيزيد و دست اين مرد را از آن كوتاه كنيد. تعبير به «ما هذا اِلاّ رَجُلٌ...» از دو نظر براي تحقير پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله بوده است، يكي كلمه «هذا» (اين) و ديگري «رَجُل» (مردي) به صورت نكره، در حالي كه همه آن‌ها پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله را به خوبي و با سوابق روشن مي‌شناختند. اين نكته نيز قابل توجه است كه قرآن ، «آيات» را توصيف به «بَيِّنات» مي‌كند، يعني دلايل حقّانيّتش همراه خود آن است. سپس دومين گفتاري را كه براي ابطال دعوت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله مطرح ساختند بيان مي‌كند ، مي‌فرمايد : «وَ قالُوا ما هذا اِلاّ اِفْكٌ مُفْتَرًي» با اينكه تعبير به «اِفْك» براي متهم ساختن پيامبر به دروغ كافي بود، ولي آن‌ها باكلمه «مُفْتَرًي» آن را تأكيدمي‌كردند، بي‌آن‌كه هيچ دليلي بر ايـن ادعـاي خـويش داشتـه بـاشند. و بالاخره سوّمين اتهامي را كه به پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله بستند، تهمت «سحر» بود، چنان كه در پايان آيه مورد بحث مي‌خوانيم : «وَقالَ الَّذينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمّا جاءَهُمْ اِنْ هذا اِلاّ سِحْرٌ مُبينٌ». عجب اين كه اين گروه گمراه هر سه تهمت خود را با صريح‌ترين تأكيد كه همان حصر است، بيان مي‌كردند، يك جا مي‌گفتند: اين

فقط سحر است، جاي ديگر مي‌گفتند: اين فقط دروغ است و بالاخره در جاي سوّم مي‌گفتند : او فقط مي‌خواهد شما را از معبودهاي نياكان باز دارد. البتّه ايـن سه نسبت ناروا با هم تضادّي ندارد، هر چند آن‌ها از كلام ضدّ و نقيض ابا نداشتند، بنابراين دليلي نـدارد كه طبق گفته بعضي از مفسّران ما هر يك از اين تهمت‌ها را به گروهي از كافران نسبت دهيم. ولي چنان كه مي‌دانيم و تاريخ اسلام گواه آن است، هيچ يك از اين وسوسه‌هاي شيطاني مؤثر نيفتاد و سرانجام مردم فوج فوج وارد اين آيين شدند.

وَ ما عَلَّمْناهُ الشِّعْرَ وَ ما يَنْبَغي لَهُ اِنْ هُوَ اِلاّ ذِكْرٌ وَ قُرْاٰنٌ مُبينٌ
مـا هـرگـز شعـــر بـه او نيـامـوختيـم و شـايستـه او نيسـت، ايـن (كتـاب آسمـاني) تنهـا ذكـر و قرآن مبين است.(1)
چراپيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله را به‌شعر و شاعري متهم‌مي‌كردند، در حالي‌كه‌او هرگز شعرنسروده بود؟ اين به خاطر آن بود كه جاذبه و نفوذ قرآن در دل‌ها براي همه كس محسوس بود و زيبايي‌هاي لفظ و معنا و فصاحت و بلاغت آن‌قابل‌انكارنبود، حتي خود مشركان چنان مجذوب آهنگ و بيان‌قرآن‌مي‌شدند كه گاه شبانه به طور مخفيانه به نزديكي منزلگاه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله مي‌آمدند تا زمـزمه تـلاوت او را در دل شب بشنوند. چه بسيار كساني كه با شنيدن چند آيه از قرآن شيفته و دلباخته آن شدند و در همان مجلس اسلام را پذيرفتند و به آغوش قرآن پناه بردند. اين جا بود كه براي توجيه اين پديده بزرگ و اغفال مردم از اين وحي آسماني، زمزمه شعر و شاعري پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله را در همه جا سردادند، كه اين خود اعترافي بود ضمني، به نفوذ فوق‌العاده قرآن. امّـا چرا شايسته پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نيست كه شاعر باشد، به خاطر اين كه خــط «وحــي» از خــط «شعــر» كــامــلاً جــدا اســت، زيرا:
1- 69 / يـــس .
(344) پيامبر شناسي
ـ معمولاً ســرچشمــه شعــر تخيــل و پنــدار اســت، شــاعـر بيشتر بر بال و پر خيال سوار مي‌شود و پرواز مي‌كنـــد، در حالي كه وحي از مبدأ هستي سرچشمه مي‌گيرد و بر محور واقعيت‌ها مي‌گردد.
ـ شعـــر از عــواطــف متغيّــر انســاني مي‌جــوشــد و دائمــا در حــال دگــرگــوني اســت، در حــالــي كه وحي بيــانگـــر حقــايق ثابت آسماني مي‌باشد.
3 x ـ لطف شعر در بسياري از مواد در اغراق‌گويي‌ها و مبالغه‌هاي آن است، تا آن‌جا كه گفته‌اند: «اَحْسَنُ الشِّعْرِ اَكْذَبُهُ: بهترين شعر دروغ‌آميزترين آن است». در حالي كه در وحي جز صداقت چيزي نيست.
ـ شاعر در بسياري از موارد به خاطر زيبايي‌هاي لفظ ناچار است خود را تسليم الفاظ كند و دنباله‌رو آن باشد و چه بسا حقايقي كه در اين ميان پايمال گردد.
ـ سرانجام به تعبير زيباي يكي از مفسران «شعر» مجموعه شوق‌هايي است كه از زمين به آسمان پرواز مي‌كند، اما «وحي» مجموعه حقايقي است كه از آسمان به زمين نازل مي‌گردد و اين دو خطّ كاملاً متفاوت

است. باز در اين جا لازم است براي شاعراني كه در خط اهداف مقدسي گام برمي‌دارند و از عوارض نامطلوب شعر خود را بر كنار مي‌سازند، حساب جداگانه‌اي باز كنيم و ارزش مقام و هنر آن‌ها را فراموش نكنيم، ولي به هر حال طبيعت غالب شعـر آن است كه گفته شد. به همين دليل قرآن مجيد در آخر سوره «شعراء» مي‌گويد: «وَ الشُّعَراءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغاوُونَ: شعراء كساني هستند كه گمراهان از آن‌ها پيروي مي‌كنند». سپس در يك عبارت كوتاه و پرمعني به ذكر دليل آن پرداخته،

چرا پيامبر را به شعر و شاعري متهم مي‌كردند (345)

چنين مي‌گويد: «اَلَمْ تَرَ اَنَّهُمْ في كُلِّ وادٍ يَهيمُونَ وَ اَنَّهُمْ يَقُولُونَ ما لا يَفْعَلُونَ : آيا نديدي كه آن‌ها در هر وادي سرگردانند (همواره غرق پندارها و تشبيهات شاعرانه خويش هستند، تسليم امواج هيجانات و جهش‌هاي خيالند) و علاوه نمي‌بيني كه سخناني مي‌گويند كه عمل نمي‌كنند» (شعراء/224ـ226). البته در پايان همان آيات نيز شاعران باايمان و صالح را كه هنرشان در مسير اهدافشان است، استثناء مي‌كند و به آن‌ها ارج مي‌نهد و حسابشان را از ديگران جدا مي‌سازد. ولي به هر حال پيامبر نمي‌تواند شاعر باشد و هنگامي كه مي‌گويد: خدا به او تعليم شعر نداده، مفهومش اين است كه از شعر بركنار است، چرا كه همه تعليمات به ذات پاك خدا برمي‌گردد.

قُلْ ما سَأَلْتُكُمْ مِنْ اَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ اِنْ اَجْرِيَ اِلاّ عَلَي اللّهِ وَ هُوَ عَلي كُلِّ شَيْءٍ شَهيدٌ

بگو: هراجر و پاداشي‌ازشماخواسته‌ام‌براي خود شماست،اجرمن‌تنهابرخداونداست و او گواه بر هر چيزي است.(1)

اشاره به اين که انسان عاقل هر کاري را مي‌کند، بايد انگيزه‌اي داشته باشد، وقتي کمال عقل من بر شما ثابت شد و مي‌بينيد انگيزه مادّي ندارم، بايد بدانيد محرّك الهي و معنوي مرا به اين کار واداشته است. اضافه بر اين اگر بهانه شما در اين اعراض و روي‌گرداني از حقّ اين است، که بايد بهاي گزافي براي آن بپردازيد، من اصولاً از شما اجر و پاداشي نخواسته‌ام.

در اين که جمله «فَهُوَ لَكُمْ» چه مفهومي دارد؟ دو تفسير وجود دارد: نخست اين که کنايه باشد از عدم مطالبه

1- 47 / سبأ .

هرگونه اجرت به طور مطلق، مثل اين که ما مي‌گوييم : «هر چه از تو خواسته‌ام مال خودت» ، کنايه از اين که چيزي از تو نخواسته‌ام، شاهد اين سخن جمله بعد از آن است که مي‌گويد : «اِنْ اَجْرِيَ اِلاّ عَلَي اللّهِ: پاداش من تنها بر خداست». دوّم اين که اگر مي‌بينيد من در بعضي از سخنانم که از سوي پروردگارم آورده‌ام، به شما گفته‌ام : «لا اَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ اَجرا اِلاَّ الْمَوَدَّةَ فِي الْقُربي: من از شما پاداشي نمي‌طلبم، جز دوستي خويشاوندانم» (23 / شوري). اين نيز سودش به خود شما بازگشت مي‌کند، چراکه «مَوَدَّت ذِي الْقُرْبي» بازگشت به مسأله «امامت و ولايت» و «تداوم خط نبوت» است، که آن نيز براي ادامه هدايت شما ضروري است. و در پايان آيه مي‌افزايد : «وَهُوَ عَلي كُلِّ شَيْءٍ شَهيدٌ». اگر من پاداشم را از او مي‌خواهم، به‌خاطر آن‌است‌که او از همه اعمال و نيّات من آگاه است. به علاوه، او گواه حقانيّت من است، چرا که اين همه معجزات و آيات‌بيّنات را او در اختيار من گذارده. و به‌راستي برترين‌گواه‌اوست، چراکه‌کسي‌که حقايق‌را ازهمه بهتر مي‌داند و از همه بهتر مي‌تواند ادا کند و هيچ چيزي جز حق ازاو صادر نمي‌شود، او بهترين‌گواهان‌است و او خداست.

وَ الَّذينَ اسْتَجابُوا لِرَبِّهِمْ وَ اَقامُوا الصَّلوةَ وَ اَمْرُهُمْ شُوري بَيْنَهُمْ وَ مِمّا رَزَقْناهُمْ يُنْفِقُونَ
و آن‌ها كه دعوت پروردگارشان را اجابت كرده و نماز را برپا داشته و كارهايشان به طريق مشورت در ميان آن‌ها صورت مي‌گيرد و از آن‌چه به آن‌ها روزي داده‌ايم انفاق مي‌كنند .(1)
1- 38 / شوري .
آموزش و تبليغات رايگان يكي از دلايل موفقيت پيامبر بود (347)
اين آيه به بخشي از اوصاف مؤمنين راستين اشاره‌مي‌كند. در آيه مورد بحث سخن از بازسازي مؤمنين است كه از همه مهم‌تر اجابت دعوت پروردگار و تسليم در برابر فرمان او است ، مطلبي كه همه نيكي‌ها و خوبي‌ها و اطاعت اوامر الهي در آن جمع است ، آن‌ها با تمام وجود در برابر فرمانش تسليمند و در مقابل اراده او از خود اراده‌اي ندارند و بايد چنين باشد ، چراكه بعداز پاكسازي قلب و جان از آثار گناه كه موانع راه حقند ، تسليم و اجابت قطعي است . ولي از آن‌جا كه در ميان اوامر الهي مسائل بسيار مهمي وجود دارد كه بالخصوص بايد انگشت روي آن گذاشت ، چند موضوع مهم را به دنبال آن يادآورمي‌شود كه مهم‌ترين آن‌ها « نماز » است ، نمازي كه ستون دين ، پيوند خلق و خالق، مربي نفوس ، معراج مؤمن و نهي‌كننده از فحشا و منكر است . بعد از آن مهم‌ترين مسأله اجتماعي همان اصل « شوري » است كه بدون آن همه كارها ناقص است ، يك انسان هر قدر از نظر فكري نيرومند باشد ، نسبت به مسائل مختلف تنها از يك يا چند بعد مي‌نگرد و لذا ابعاد ديگر بر او مجهول مي‌ماند ، اما هنگامي كه مسائل در شوري مطرح گردد و عقل‌ها و تجارب و ديدگاه‌هاي مختلف به كمك هم بشتابند ، مسائل كاملاً پخته و كم عيب و نقص مي‌گردد و از لغزش دورتر است. لذا در حديث پرمعنايي از پيغمبر گرامي اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله مي‌خوانيم : « اَنَّهُ ما مِنْ رَجُلٍ يُشاوِرُ اَحَدا اِلاّ هُدِيَ اِلَي الرُّشْدِ : احدي در كارهاي خود مشورت نمي‌كند ، مگر اين‌كه به راه راست و مطلوب هدايت مي‌شود ». قابل توجه اين‌كه : تعبير در اين‌جا به صورتي است كه آن را يك برنامه مستمر مؤمنان مي‌شمرد ، نه تنها در يك كار زودگذر و
(348) پيامبر شناسي
موقت ، مي‌گويد : همه كارهاي آن‌ها در ميانشان به صورت شوري است و جالب اين‌كه خود پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله با اين‌كه عقل
كل بود و با مبدأ وحي ارتباط داشت ، در مسائل مختلف اجتماعي و

اجرايي ، در جنگ و صلح و امور مهم ديگر ، به‌مشورت با ياران‌مي‌نشست و حتي گاه نظرآن‌هارا ترجيح مي‌داد ، با اين‌كه مشكلاتي از اين ناحيه‌حاصل مي‌شد، تا الگــو و اســوه‌اي براي مردم باشد، چراكه بركات مشورت از زيان‌هاي احتمالي‌آن به دلايل زير به مراتب بيشتراست .
الف : شوري منحصرا در مورد كارهاي اجرايي و شناسايي موضوعات است ، نه درباره احكام كه تنها بايد از مبدأ وحي و از كتاب و سنت گرفته شود ، تعبير به « اَمْرُهُمْ » (كارهايشان) نيز ناظر به همين معني است ، چراكه احكام ، كار مردم نيست ، كار خدا است ، به‌خصوص اين‌كه مامعتقديم هيچ‌امري دراسلام نيست، مگر اين‌كه نص عام يا خاصي‌درمورد آن صادر شده است و گرنه « اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دينَكُمْ » (3/مائده) صحيح نبود (شرح اين معني را بايد در كتب اصول فقه در مورد بطلان اجتهاد به معني قانون‌گذاري در اسلام مطالعه كرد) .
ب : بعضي از مفسران گفته‌اند كه شأن نزول جمله « وَ اَمْرُهُمْ شُوري بَيْنَهُمْ » در مورد انصار است و اين يا به‌خاطر آن است كه آن‌ها حتي قبل از اسلام كارهايشان بر اساس شوري بود و يا اشاره به آن گروهي از انصار است كه قبل از هجرت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله ايمان آوردند و در « عقبه » با او بيعت كردند و از حضرتش دعوت به مدينه نمودند (چون اين سوره مكي است و آيات فوق نيز ظاهـرا در مكه نازل شده). ولي به‌هرحال آيه مخصوص شأن نزولش نيست و يك‌برنامه عمومي و همگاني را بيان مي‌كند. اين سخن را با حديثي از اميرمؤمنان علي پايان مي‌دهيم ، آن‌جا كه فرمود : « لا ظَهيرَ كَالْمُشاوَرَةِ وَ الاِْسْتِشارَةُ عَيْـنُ الْهِدايَـةِ : هيچ پشتيبان و تكيه گاهي همچون مشورت نيست و مشورت عين هدايــت است » .(1) اين نكته نيـز قابل توجه اسـت كه آخرين توصيفي كه در اين آيه مطرح شده تنها انفاق در مسائل مالي را بيان نمي‌كند ، بلكه انفـاق از تمـام آن‌چـه خداونـد روزي داده اسـت ، از مـال ، از علم ، از عقل و هوش و تجــربــه ، از نفــوذ اجتمــاعـي و خــلاصــه از همــه‌چيــز .

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّهِ وَالَّذينَ مَعَهُ اَشِدّاءُ عَلَي الْكُفّارِرُحَماءُ بَيْنَهُمْ تَريهُمْ رُكَّعا سُجَّدا يَبْتَغُونَ فَضْلاً مِنَ اللّهِ وَ رِضْوانا سيماهُمْ في وُجُوهِهِمْ مِنْ اَثَرِ السُّجُودِ ذلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْريةِ وَ مَثَلُهُمْ فِي‌الاِنْجيلِ كَزَرْعٍ اَخْرَجَ شَطْئَهُ فَآزَرَهُفَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوي عَلي سُوقِه يُعْجِبُ الزُّرّاعَ لِيَغيظَ بِهِمُ الْكُفّارَ وَعَدَ اللّهُ الَّذينَ امَنُوا وَ عَمِلوُا الصّالِحاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَ اَجْرا عَظيما

محمد فرستاده خدا است و كساني كه با او هستند در برابركفار سرسخت و شديد و در ميان خود مهربانند ، پيوسته آن‌ها را در حال ركوع و سجود مي‌بيني ، آن‌ها همواره فضل خدا و رضاي‌او را مي‌طلبند ، نشانه آن‌ها در صورتشان از اثر سجده نمايان است ، اين توصيف آن‌ها در تورات است و توصيف آن‌ها در انجيل همانند زراعتي است كه جوانه‌هاي خود را خارج ساخته، سپس به تقويت آن‌پرداخته ، تا محكم شده و بر پاي خود ايستاده است و به قدري نمو و رشد كرده‌كه زارعان را به شگفتي وامي‌دارد،اين براي آن است كه كافران را به خشم آورد ، خداوندكساني

1- «وسائل‌الشيعه»، جلد 8، صفحه 425، باب 21 از ابواب اَحْكامُ‌الْعِشْرَةِ.

(350) پيامبر شناسي

از آن‌ها را كه ايمان آورده‌اند و عمل صالح انجام داده‌اند وعده آمرزش و اجر عظيمي داده است .(1)

در آيه مورد بحث ترسيم بسيار گويايي از اصحاب و ياران خاص پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله و آن‌ها كه در خط او بودند ، از لسان تورات و انجيل بيان كـرده كه هـم افتخـار و مباهاتي است براي آن‌ها كه در « حديبيه » و مراحل ديگر پايمردي به خرج دادند و هم درس آموزنده‌اي است‌براي همه مسلمانان درتمام قرون و اعصار. در آغاز مي‌فرمايد : « محمد فرستاده خدا است ». سپس به توصيف يارانش پرداخته و اوصاف ظاهر و باطن و عواطف و افكار و اعمال آن‌ها را در طي پنـج صفت چنين بيان مي‌كند :

ـ «كسـاني كـه با اوهستند دربرابر كفار شديد و محكم‌هستند» (وَ الَّذينَ مَعَهُ اَشِدّاءُ عَلَي الْكُفّارِ).

ـ در دومين وصف مي‌گـويد : « امـا در ميـان خـود رحيـم و مهـربانـند » (رُحَماءُ بَيْنَهُمْ) .

آن‌ها كانوني از عواطف و محبت نسبت به برادران و دوستان و هم‌كيشانند و آتشي سخت و سـوزان و سـدي محكـم و پولادين در مقابل دشمنان . در حقيقت عواطف آن‌هـا در اين « مهر » و « قهر » خلاصـه مي‌شود .

ـ در سومين صفـت كه از اعمـال آن‌هـا سخـن مي‌گويـد مـي‌افـزايـد : «

پيوسته آن‌ها را در حال ركوع و سجود مي‌بيني و همواره به عبادت خدا مشغولند » (تَريهُمْ رُكَّعا سُجَّدا). اين تعبير عبادت و بندگي خدا را كه با دو
1- 29 / فتح .
صفات پنج‌گانه ياران پيامبران (351)
ركن اصليش « ركوع و سجود » ترسيم شده به عنوان حالت دائمي و هميشگي آن‌ها ذكر مي‌كند ، عبادتي كه رمز تسليم در برابر فرمان حق و نفي كبر و خودخواهي و غرور ، از وجود ايشان است .
ـ در چهارمين توصيف كه از نيت پاك و خالص آن‌ها بحث مي‌كند ، مي‌فرمايد : « آن‌ها همواره فضل خدا و رضاي او را مي‌طلبند » (يَبْتَغُونَ فَضْلاً مِنَ اللّهِ وَ رِضْوانا) .
نه براي تظاهر و ريا قدم برمي‌دارند و نه انتظار پاداش از خلق خدا دارند ، بلكه چشمشان تنها به رضا و فضل او دوخته شده و انگيزه حركت آن‌ها در تمام زندگي همين است و بس. حتي تعبير به « فَضْل » نشان مي‌دهد كه آن‌ها به تقصير خود معترفند و اعمال خود را كمتر از آن مي‌دانند كه پاداش الهي براي آن بطلبند ، بلكه با تمام تلاش و كوشش باز هم مي‌گويند خداوندا ! اگر فضل تو به ياري ما نيايد واي بر ما .
ـ در پنجمين و آخرين توصيف از ظاهر آراسته و نوراني آن‌ها بحث كرده ، مي‌گويد : « نشانه آن‌ها در صورتشان از اثر سجده نمايان است » (سيماهُمْ في وُجُوهِهِمْ مِنْ اَثَرِ السُّجُودِ) .
« سيما » در اصل به معني علامت و هيئت است ، خواه اين علامت در صورت باشد يا در جاي ديگر بدن هرچند در استعمالات روزمره فارسي به نشانه‌هاي صورت و وضع ظاهري چهره گفته مي‌شود. به تعبير ديگري « قيافه » آن‌ها به خوبي نشان مي‌دهد كه آن‌ها انسان‌هايي خاضع در برابر خداوند و حق و قانون و عدالتند ، نه تنها در صورت آن‌ها ، كه در تمام وجود و زندگي آنان اين علامت منعكس است. به هرحال قرآن بعد از بيان همه اين‌اوصاف
(352) پيامبر شناسي
مي‌افزايد: « اين توصيف آن‌ها (ياران محمد صلي‌الله‌عليه‌وآله) در تورات است » (ذلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْريةِ). اين حقيقتي است كه از پيش گفته شده و توصيفي است در يك‌كتاب بزرگ آسماني كه‌از پيش از هزارسال قبل نازل شده است. سپس به توصيف آن‌ها در يك كتاب بزرگ ديگر آسماني يعني « انجيل » پرداخته ، چنين مي‌گويد : « توصيف آن‌ها در انجيل همانند زراعتي است كه جوانه‌هاي خود را خارج ساخته ، سپس به تقويت آن پرداخته ، تا محكم شده و بر پاي خود ايستاده است و به قدري نمو و رشد كرده و پر بركت شده كه زارعان را به شگفتي وامي‌دارد » (وَ مَثَلُهُمْ

فِي‌الاِنْجيلِ كَزَرْعٍ اَخْرَجَ شَطْئَهُ فَـازَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوي عَلي سُوقِه يُعْجِبُ الزُّرّاعَ). «شَطْأَ» به‌معني «جوانه» و «جوجه» است، جوانه‌هايي كه از پايين ساقه و كنار ريشه‌ها بيرون مي‌آيد. « آزَرَ » از ماده « مُؤازَرَة » به معني معاونت است .
« اِسْتَغْلَظَ » از ماده « غلظت » بـه معني سفت و محكم شدن است. جملـه « اِسْتَـوي عَلـي سُوقِهِ » مفهومش اين است كه به حدي محكم شده كه بر پاي خـود ايستاده ، (توجه داشته باشيد كه « سوق » جمع « ساق » است). تعبير « يُعْجِبُ‌الزُّرّاعَ » يعني به حدي از نمو سريع و جوانه‌هاي زياد و محصول وافر رسيده كه حتي كشاورزاني كه پيوسته با اين مسائل سر و كار دارند در شگفتي فرو مي‌روند. جالب اين‌كه : در توصيف دوم كه در انجيل آمده نيز پنج وصف عمده براي مؤمنان و ياران محمد صلي‌الله‌عليه‌وآله ذكر شده است ، (جوانه زدن ـ كمك كردن براي پرورش ـ محكم شدن ـ برپاي خود ايستادن ـ نمو چشمگير اعجاب‌انگيز). درحقيقت اوصافي‌كه در تورات براي آن‌ها ذكر شده ، اوصافي است كه ابعاد وجود آن‌ها را ازنظرعواطف و اهداف و اعمال و صورت‌ظاهر بيان‌مي‌كند و امااوصافي كه در انجيل آمده بيانگرحركت و نمو و

رشد آن‌ها در جنبه‌هاي مختلف است. آري آن‌ها انسان‌هايي هستند با صفات والا كه آني از « حركت » باز نمي‌ايستند ، همواره جوانه مي‌زنند و جوانه‌ها پرورش مي‌يابد و بارور مي‌شود. همواره اسلام را با گفتار و اعمال خود در جهان نشر مي‌دهند و روز به روز خيل تازه‌اي بر جامعه اسلامي مي‌افزايند. سپس در دنباله آيه مي‌افزايد : اين اوصاف عالي ، اين نمو و رشد سريع و اين حركت پر بركت ، به همان اندازه كه دوستان را به شوق و نشاط مي‌آورد ، سبب خشم كفار مي‌شود : « اين براي آن است كه كافران را به خشم آورد » (لِيَغيظَ بِهِمُ الْكُفّارَ) . و در پايان آيه مي‌فرمايد : « خداوند كساني‌از آن‌ها را كه ايمان آورده‌اند و عمل صالح انجام داده‌اند وعده آمرزش و اجر عظيمي داده اسـت » (وَعَدَ اللّهُ الَّذينَ امَنُوا وَ عَمِلوُا الصّالِحاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَ اَجْرا عَظميا). بديهي است اوصافي كه در آغاز آيه گفته شد ايمان و عمل صالح در آن جمع بود ، بنابراين تكرار اين دو وصف ، اشاره به تداوم آن است ، يعني خداوند اين وعده را تنها به آن گروه از ياران محمد صلي‌الله‌عليه‌وآله داده كه در خط او باقي بمانند و ايمان و عمل صالح را تداوم بخشند و گرنه كساني كه يك روز در زمره دوستان و ياران‌او بودند و روزديگر از او جدا شدند و راهي برِ خلاف آن در پيش گرفتند ، هرگز مشمول چنين وعده‌اي‌نيستند. جمله «وَالَّذينَ مَعَهُ» (كساني كه با او هستند) مفهومش همنشين بودن و مصاحبت جسماني با پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نيست ، چراكـه منافقين هم داراي چنين مصاحبتي

بودند، بلكه منظوراز « مَعَهُ » به طـور قطـع همـراه بودن از نظر اصول ايمان و تقوي است. بنابراين ما هرگز نمي‌توانيم از آيه فوق يك حكم كلي درباره همه معاصران و همنشينان پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله استفاده كنيم. ولي‌هرگاه خودرا از پيشداوري‌ها تهي كنيم، قرائن روشني در برابر ما وجود دارد كه اين عقيده مشهور
(354) پيامبر شناسي
را متزلزل مي‌سازد : جمله «رَضِيَ اللّهُ عَنْهُمْ وَ رَضُوا عَنْهُ » در سوره توبه تنها مخصوص مهاجران وانصار نيست ، زيرا در همان آيه در كنار مهاجران و انصار « وَالَّذينَ اتَّبَعُوهُمْ بِاِحْسانٍ » قرار گرفته كه مفهومش شامل تمام كساني است كه تا دامنه قيامت به نيكي از آن‌ها پيروي مي‌كنند. همان‌گونه‌كه «تابعان» اگر يك‌روز در خط‌ايمان و احسان باشند و روز ديگر در خط كفر و اسائـه (بدي‌كردن) قرار گيرند، از زيرچتر رضايت‌الهي خارج‌مي‌شوند. عين‌اين‌مطلب دربـاره «صحابه» نيز مي‌آيد ، زيرا آن‌ها را نيز در آخرين آيه سوره فتح مقيد به ايمان و عمل صالح كرده كه اگر يك روز اين عنوان از آن‌ها سلب شود از دايره رضايت الهي بيرون خواهند رفت. و به‌تعبيرديگر، تعبير به «احسان» هم در مورد « تــابعــان » اســت و هــم در مــورد « متبــوعـان » ، بنابرايـن هر كـدام از اين دو ، « خط احسان » را رها كنند مشمول رضايت خدا نخواهند بود .

در روايات اسلامي كه در تفسير آيه اخير آمده است ، تأكيد فراواني بـر روي اصل « رُحَماءُ بَيْنَهُمْ » ديده مي‌شود. از جمله در حديثي از امام صادق مي‌خوانيم : « مسلمان برادر مسلمان است به او ستم نمي‌كند ، تنهايش نمي‌گذارد ، تهديـدش نمي‌كند و سزاوار است مسلمان در ارتبـاط و پيوند و تعاون و محبت و مواسات با نيازمندان كوشش‌كند و نسبت به يكديگر مهربان باشند ، تـا مطابـق گفتـه خداونـد « رُحَماءُ بَيْنَهُمْ » نسبت به يكديگر با محبت رفتار كنيد و حتي
صفات پنج‌گانه ياران پيامبران (355)
در غياب آن‌ها نسبت به امورشان دلسوزي كنيد ، آن‌گونه كه انصـار در عصر رسول اللّه بودند » . (1) ولي عجيب است كه مسلمانان امروز از رهنمودهاي مؤثر اين آيه و ويژگي‌هايي كه براي مؤمنان راستين ويـاران رسول اللّه صلي‌الله‌عليه‌وآله نقل مي‌كند ، فاصله گرفته‌اند ، گاه آن‌چنان به جـان هم مي‌افتند و كينه‌توزي و خونريزي مي‌كنند كه هرگز دشمنان اسلام آن‌چنان نكردند. گاه با كفـار آن‌چنـان پيونـد دوستـي مي‌بندنـد كه گويـي برادراني از يك اصل و نسبند. نه‌خبري‌از آن ركوع و سجود است و نه آن نيات پاك و « اِبْتِغاءِ فَضْلِ‌اللّه » و نه‌آثار سجود در چهـره نمايان و نه آن نمو و رشد و جوانه زدن و قوي شدن و روي پاي خود ايستادن. و عجب اين‌كه هرقدر از اين اصول قرآني فاصله گرفته‌ايم به درد و رنج و ذلت و نكبت بيشتري گرفتار شده‌ايم، ولي باز متوجه نيستيم از كجا ضربه مي‌خوريم؟ باز «حميّت‌هاي جاهليت» مـانـع انـديشـه و تجـديـد نظـر و بـازگشت بـه قـرآن است، خدايا ما را از اين خواب عميق و خطرناك بيدار كن.

يـــا اَيُّهَـــا الَّـــذيـــنَ امَنـــوُا لا تُقَـــدِّمُـــوا بَيْـــنَ يَـــدَيِ اللّـــهِ وَ رَسُـــولِـــه وَ اتَّقُـــوا اللّـــهَ اِنَّ اللّهَ سَميعٌ عَليمٌ
اي كســاني كــه ايمــان آورده‌ايــد چيــزي را بــر خــدا و رســولش مقــدم نشمــريد و پيشي مگيريد و تقواي الهي پيشه‌كنيدكه خداوند شنوا و داناست .(1)
1- « نــورالثقليـن » ، جلــد 5 ، صفحه 77 حديث 91 .
(356) پيامبر شناسي
در اين سوره يك رشته از مباحث مهم اخلاقي و دستورهاي انضباطي نازل شده كه آن را شايسته نام « سوره اخلاق » مي‌كند. منظور از مقدم نداشتن چيزي در برابر خدا و پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله پيشي نگرفتن بر آن‌ها است در كارها و ترك عجله و شتاب در مقابل دستور خدا و پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله است. مسؤوليت انضباط « رهروان » در برابر « رهبران » آن‌هم يك رهبر بزرگ الهي ايجاب مي‌كنـد كه در هيـچ كار و هيچ سخن و برنامه ، بر آن‌ها پيشي نگيرند و شتاب و عجله نكنند. البته اين بدان معنا نيست كه اگر پيشنهاد يا مشورتي دارند در اختيار رهبر الهي نگذارند ، بلكه منظور جلو افتادن و تصميم گرفتن و انجام دادن پيش از تصويب آن‌ها است ، حتي نبايد درباره مسائل بيش از اندازه لازم سؤال و گفتگو كرد ، بايد گذاشت كه رهبر خودش به موقع مسائل را مطرح كند ، آن‌هم رهبر معصوم كه از چيزي غفلت نمي‌كند و نيز اگر كسي سؤالي از او مي‌كند نبايد ديگران پيشقدم شده ، پاسخ سؤال را عجولانه بگويند ، در حقيقت همه اين معاني در مفهوم آيه جمع است .
يا اَيُّهَا الَّذيـنَ امَنُـوا لا تَرْفَعـوُا اَصْواتَكُـمْ فَوْقَ صَوْتِ‌النَّبِـيِّ وَ لاتَجْهَروُا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍاَنْ تَحْبَـطَ اَعْمالُكُـمْ وَ اَنْتُـــمْ لا تَشْعُــرُونَ
اي‌كساني‌كه ايمان‌آورده‌ايد صداي‌خودرا فراتر از صداي‌پيامبر نكنيد و در برابر او بلند سخن مگوييد (و داد و فرياد نزنيد) آن‌گونه كـه بعضي از شما در برابر بعضي مي‌كنند، مبادا اعمال شما نابود گردد ، در حــالـي كـه نمي‌دانيــد .(1)
1- 1 / حجرات .
آداب حضور پيامبر (357)
جمله اول (لا تَرْفَعُوا اَصْواتَكُمْ...) اشاره به اين است كه صدا را بلندتر از صداي پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نكنيد ، كه اين خود يك‌نوع بي‌ادبي در محضر مبارك او است ، پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله كه جاي خود دارد ، اين كار در برابر پدر و مادر و استاد و معلـم نيـز مخالـف احترام و ادب است. اما

جمله (لا تَجْهَروُا لَهُ بِالْقَوْلِ ...) ممكن است تأكيدي بر همان معني جمله اول باشد يا اشاره به مطلب تازه‌اي و آن ترك خطاب پيامبر گرامي صلي‌الله‌عليه‌وآله با جمله « يا محمد » و تبديل آن به «يا رسول‌اللّه» است. بديهي است اگر اين‌گونه اعمال به قصد توهين به مقام شامخ نبوت باشد ، موجب كفر است و بدون آن ايذاء و گناه. در صورت اول علت حبط و نابودي اعمال روشن است ، زيرا كفر علت حبط (از ميان رفتن ثواب عمل نيك) مي‌شود. و در صورت دوم نيز مانعي ندارد كه چنين عمل زشتي باعث نابودي ثواب بسياري از اعمال گردد و نابود شدن ثواب بعضي از اعمال به خاطر بعضي از گناهان خاص ، بي‌مانع است ، همان‌گونه كه نابود شدن اثر بعضي از گناهان به‌وسيله اعمال صالح نيز قطعي است و دلايل فراواني در آيات قرآن يا روايات اسلامي بر اين معني وجود دارد ، هرچند اين معني به صورت يك قانون كلي در همه « حسنات » و « سيئات » ثابت نشده است، اما در مورد بعضي از «حسنات» و «سيئات» مهم، دلائلي نقلي وجود دارد و دليلي هم از عقل برخلاف آن نيست.(1)

1- 2 / حجرات .

(358) پيامبر شناسي

إِنَّ الَّذينَ يَغُضُّونَ اَصْواتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللّهِ اوُلئِكَ الَّذينَ امْتَحَنَ اللّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوي لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَ اَجْرٌعَظيمٌ

آن‌هاكه صداي خودرا نزد رسول خدا كوتاه مي‌كنند ،كساني هستند كه خداوند قلوبشان را براي تقوي خالص نموده و براي آن‌ها آمرزش و پاداش عظيمي است .(2)

« يَغُضُّونَ » از ماده « غَضّ » (بر وزن حَظّ) به معني كم كردن و كوتاه نمودن نگاه يا صدا است و نقطه مقابل آن خيره نگاه كردن و صدا را بلند نمودن است. «اِمْتَحَنَ» ازماده «امتحان» دراصل به‌معني ذوب‌كردن طلا و گرفتن ناخالصي آن است، ولي بعدا درمعني آزمايش به‌كار رفته است ، مانند آيه مورد بحث ، آزمايشي كه نتيجه آن خلوص قلب و گستردگي آن براي پذيرش تقوي است. قابل‌توجه اين‌كه : در آيه قبل تعبير به « نبي » شده و در اين‌جا تعبير به « رسول اللّه » صلي‌الله‌عليه‌وآله و هر دو گويا اشاره به اين نكته است كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله از خود چيزي ندارد ، او فرستاده خدا و پيام‌آور او است ، اسائه ادب در برابر او اسائه ادب نسبت به خدا است و رعايت ادب نسبت به او رعايت نسبت به خداوند است .

1- شرح بيشتر پيرامون مسأله "حبط" را در جلد دوم تفسير نمونه صفحه 70 ، ذيل آيه 217 سوره بقره مطالعه كنيد .

2- 3 / حجرات .

آداب حضور پيامبر (359)

اِنَّ الّذيـنَ يُنادوُنَـكَ مِـنْ وَراءِ الْحُجُـراتِ اَكْثَرُهُمْ لا يَعْقِلوُنَ
(ولـــي) كســـاني كـــه تـــو را از پشـــت حجـــره‌هـا بلنـــد صـــدا مي‌زننـــد ،اكثـــرشـــان نمـــي‌فهمنـــد .(1)
« حُجُرات » جمع « حُجْرَة » در اين‌جا اشاره به اطاق‌هاي متعدد است كه در كنار مسجد پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله براي همسران او تهيه شده بود و در اصل از ماده « حَجْر » به معني منع است ، زيرا « حُجْرَة » مانع ورود ديگران در حريم زندگي انسان است و تعبير به « وراء » در اين‌جا به‌معني بيرون است، از هرطرف كه باشد، زيرا در حجره‌هاي پيامبر به مسجد گشوده مي‌شد و افرادنادان و عجول‌گاه دربرابر درحجره‌مي‌آمدند و فرياد يامحمد صلي‌الله‌عليه‌وآله مي‌زدند، قرآن آن‌ها را از اين‌كار نهي مي‌كند. اين چه عقلي است كه انسان در برابر بزرگترين سفير الهي رعايت ادب نكند و با صداي بلند و نامؤدّبانه ، همچون اعراب « بني تميم » پشت خانه پيامبر اكرم صلي‌الله‌عليه‌وآله بيايد و فريـاد زنـد : « يا مُحَمَّدُ ، يا مُحَمَّدُ صلي‌الله‌عليه‌وآله اُخْرُجْ اِلَيْنا » و آن كانون مهر و عطوفت پروردگار را بدين‌وسيله ايذاء و آزار نمايد. اصولاً هر قدر سطح عقل و خرد انسان بالاتر مي‌رود ، بر ادب او افزوده مي‌شود ، زيرا « ارزش‌ها » و « ضدارزش‌ها » را بهتر درك مي‌كند و به همين دليل بي‌ادبي هميشـــه نشانه بي‌خـردي است ، يا به تعبير ديگر بي‌ادبي كار حيوان و ادب كار انسان است. تعبيربه «اَكْثَرُهُمْ لايَعْقِلوُنَ» (غالب آن‌ها نمي‌فهمند) يا به خاطر اين‌است كه « اَكْثَر » در زبان عرب‌گاه به‌معني "همه" مي‌آيد، كه براي‌رعايت احتياط و ادب اين تعبير را به‌كار مي‌برند ، كه حتي‌اگر يك‌نفر مستثني‌بوده باشد حق او ضايع نشود، گويي خداوندبا اين تعبير

1- 4 / حجرات .

مي‌فرمايد : « من كه پروردگار شما هستم و به همه چيز احاطه علمي دارم به هنگام سخن گفتن رعايت آداب مي‌كنم ، پس شما چرارعايت نمي‌كنيد » .

وَ لَـــوْ اَنَّهُـــمْ صَبَـــرُوا حَتّـــي تَخْـــرُجَ اِلَيْهِـــمْ لَكـــانَ خَيْـــرا لَهُـــمْ وَ اللّـــهُ غَفُـــورٌ رَحيـــمٌ

هـــر گـــاه آن‌هـــا صبـــر مي‌كـــردنـد تا خود به سراغشان آيي براي‌آن‌ها بهتر بود و خداوند غفور و رحيم است .(1)

درست است كه عجله و شتاب گاه سبب مي‌شود كه انسان زودتر به مقصود خود برسد ، ولي شكيبايي و صبر در چنين مقامي مايه رحمت و آمرزش و اجر عظيم است و مسلما اين بـر آن برتـــري دارد. و از آن‌جا كه افرادي ناآگاهانه قبلاً مرتكب چنين كاري شده بودند و با نزول اين دستور الهي طبعا به وحشت مي‌افتادند ، قرآن به آن‌ها نيز نويد مي‌دهد كه اگر

توبه كنند ، مشمول رحمـت خداونـد مي‌شونـد ، لـذا در پايـان آيـه مي‌فرمايد : « و خداوند غفور و رحيم است » (وَ اللّـهُ غَفُـورٌ رَحيمٌ) .

در اسلام اهميت زيادي به مسأله رعايت آداب و برخورد توأم با احترام و ادب با همـه كس و هر گروه وارد شده است كه به عنوان نمونه در اين‌جا به چند حديث اشاره مي‌شود. علي مي‌فرمايد : « اَلاْدَبُ يُغْني عَنِ الْحَسَبِ : ادب انسان را از افتخارات پدران و نياكان بي‌نياز مي‌كند » .(2) در حديث ديگري از امام صادق آمده است : « خَمْسٌ

1- 5 / حجـــــــــــــــــرات .

2- « بحـار الانـوار » ، جلـد 75 ، صفحــه 68 و 67 .

مَنْ‌لَمْ‌تَكُنْ فيهِ لَمْ‌يَكُنْ فيهِ كَثيرٌ مُسْتَمْتَعٌ ، قيلَ وَ ما هُنَّ يَا ابْنَ رَسُولِ اللّهِ صلي‌الله‌عليه‌وآله ، قالَ : اَلدّيـنُ وَ الْعَقْلُ وَ الْحَياءُ وَ حُسْنُ الْخُلْقِ وَ حُسْنُ الاْدَبِ : پنج چيز است كه در هركس نباشد، صفات و امتيازات قابل ملاحظه‌اي نخواهد داشت ، عرض كردند : اي فرزند رسول اللّه صلي‌الله‌عليه‌وآله آن‌ها چيست ؟ فرمود : دين و عقل و حيا و حسن خلق و حسن ادب » .(1) به همين دليل هنگامي كه در زندگي پيشوايان بزرگ اسلام دقت مي‌كنيم ، مي‌بينيم كه دقيق‌ترين نكات مربوط بـه ادب را حتي با افراد كوچك رعايت مي‌كردند. اصولاً دين مجموعه‌اي‌است از آداب: ادب در برابر خدا، ادب در مقابل پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله و پيشوايـان معصـوم صلي‌الله‌عليه‌وآله ، ادب در مقابل استاد و معلم و پدر و مادر و عالم و دانشمند. حتي دقت در آيات قرآن مجيد نشان مي‌دهد خداوند با آن عظمت هنگامي كه با بندگان خود سخن مي‌گويد آداب را كاملاً رعايت مي‌كند. جايي‌كه چنين است ، تكليف مردم در مقابل خدا و پيغمبرش روشن است. در حديثي مي‌خوانيم : « هنگامي كه آيات آغاز سوره مؤمنون نازل شد و يك سلسله آداب اسلامي را به آن‌ها دستور داد ، از جمله مسأله خشوع در نماز ، پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله كه قبلاً به هنگام نماز گاه به آسمان نظر مي‌افكند ، ديگر سر برنمي‌داشت و دائما به زمين نگاه مي‌فرمود » .(2) در مورد پيامبر خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله نيز اين موضوع تا آن حد مهم است كه قرآن صريحا در آيات فوق مي‌گويد صدا را بلندتر از صـداي پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله كردن و در مقابـل او جار و جنجال راه‌انداختن موجب حبط اعمال و از بين رفتن ثواب است. روشن است تنها رعايت اين نكته در

1- « بحار الانوار » ، جلد 75 ، صفحه 68 و 67 .

2- « تفسير مجمع البيان ، تفسير فخر رازي » ، ذيل آيه 2 / مؤمنون .

برابر پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله كافي نيست ، بلكه امـور ديگـري كه از نظر سوء ادب هماننـد صداي بلند و جـار و جنجال است نيز در محضرش ممنوع است و به اصطلاح فقهي در اين‌جا بايد « اِلْغاءِ خُصُوصِيَّت » و « تَنْقيحِ مَناط » كرد و اشباه و نظاير آن را به آن ملحق نمود. حتي بعضي از مفسران آيات مورد بحث راتوسعه داده ، گفته‌اند مراحل پايين‌تر ، مانند علما و دانشمندان و رهبران فكري و اخلاقي را نيز شامل مي‌شود ، مسلمانان موظفند در برابر آن‌ها نيز آداب را رعايت كنند .

مسأله مديريت و فرماندهي بدون رعايت انضباط هرگز به سامان نمي‌رسد و اگر بخواهند كساني‌كه تحت‌پوشش مديريت و رهبري قرار دارند به‌طور خود سرانه عمل كنند ، شيرازه كارها به هم مي‌ريزد ، هر قدر هم رهبر و فرمانده لايق و شايسته باشند. بسياري از شكست‌ها و ناكامي‌ها كه دامنگير جمعيت‌ها و گروه‌ها و لشكرها شده از همين رهگذر بوده است و مسلمانان نيز طعم تلخ تخلف از اين دستور را بارها در زمان پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله يا بعداز او چشيده‌اندكه روشن‌ترين آن‌ها داستان شكست احد به خاطر بي‌انضباطي‌گروه اندكي‌از جنگجويان بود . قرآن مجيد اين مسأله فوق‌العاده مهم را در عبارات كوتاه آيات فوق به صورت جامع و جالب مطرح ساخته ، مي‌فرمايد : «يا اَيُّهَا الَّذينَ امَنُوا لاتُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللّهِ وَ رَسُولِه». وسعت مفهوم آيه چنان‌كه گفتيم به قدري زياد است كه هر گونه « تقدّم » و « تأخّر » و گفتار و رفتار خودسرانه و خارج از دستور رهبري را شامل مي‌شود. با اين‌حال در تاريخ زندگي پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله موارد زيادي ديده مي‌شود كه افرادي بر فرمان او پيشي گرفتند ، يا عقب افتادند و از

اطاعت آن سرپيچي نمودند و مورد ملامت و سرزنش شديد قرار گرفتند ، از جمله اين كه :

ـ هنگامي كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله براي فتح مكه حركت فرمود (سال هشتم هجرت) ماه مبارك رمضان بود ، جمعيت زيادي با حضرت بودند ، گروهي سواره و گروهي پياده ، وقتي به منزلگاه « كراع الغميم » رسيدند ، دستور دادند ظرف آبي آوردند و حضرت صلي‌الله‌عليه‌وآله روزه خودرا افطار كرد، همراهان نيز افطاركردند، ولي عجيب اين‌كه جمعي از آن‌ها بر پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله پيشي‌گرفتند و حاضر به افطار نشدند و بر روزه خود باقي ماندند ، پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله آن‌ها را عُصاة يعني « جمعيت گناهكاران » ناميد .(1)

ـ داستان تخلف از لشكر « اسامه » در آستانه وفات پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله معروف است كه حضرت به مسلمانان دستور دادكه به‌فرماندهي «اسامةبن‌زيد» براي‌جنگ با روميان‌آماده‌شوند و به‌مهاجران و انصارفرمود بااين لشكر حركت كنند.

شايد مي‌خواست به هنگام رحلتش مسائلي كه در امر خلافت واقع شد ، تحقق نيابد و حتي تخلف‌كنندگان از لشكر اسامه را لعن فرمود ، اما

با اين حـال گـروهـي از حـركت سرباز زدند ، به‌بهانه اين‌كه در اين شرايط خاص پيامبـر صلي‌الله‌عليه‌وآله را تنها نمي‌گذاريم .
ـ داستان « قلم و دوات » در ساعات آخر عمر پيامبر گرامي اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله نيز معروف و تكان‌دهنده‌است و بهتر اين است كه ترجمه عبارت صحيح مسلم را در اين‌جا بياوريم. «هنگامي‌كه وفات پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نزديك شد ، گروهي در خانه نزد او بودند از جمله «عمربن‌خطاب»، پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله فرمودند : نامه‌اي بياوريد تا براي شما مطلبي بنويسم كه هرگز بعد از آن گمراه نشويـد ، عمر گفت : بيماري بر پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله غلبه كرده (والعياذباللّه سخنان ناموزون‌مي‌گويد)قرآن نزد شما است و همين كتاب الهي ما را كافي‌است.
در اين هنگام در ميان
1- « وسائل » ، جلد 7 ، صفحه 125 .
(364) پيامبر شناسي
حاضران در خانه اختلاف افتاد ، بعضي گفتند بياوريد تا پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نامه خود را بنويسد ، تا هرگز گمراه نشويد ، در حالي‌كه بعضي ديگر سخن عمر را تكرار مي‌كردند ، هنگامي‌كه سخنان ناموزون و اختلاف بالاگرفت، پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله فرمود برخيزيد و ازمن دور شويد » .(1) قابل توجه اين‌كه عيـن ايـن حـديـث را بـا مختصـر تفـاوتـي « بخاري » نيز در « صحيح » خود آورده است . (2) اين ماجرا از حـوادث مهـم تاريـخ اسلام است كـه نياز بـه تحليل فراوان دارد و اين‌جـا جـاي شـرح آن نيسـت ، ولـي بـه هر حال يكي از روشـن‌تـريـن مـوارد تخلـف از دستـور پيـامبـر صلي‌الله‌عليه‌وآله و مخـالفـت بـا آيه مورد بحث «يا اَيُّهَا الَّذينَ امَنوُا لاتُقَـدِّمـوُا بَيْنَ يَـدَيِ اللّـهِ وَ رَسُولِه» محسـوب مي‌شود .
1- «صحيح مسلم»، جلد 3، كتاب الوصيه، حديث 22، صفحه 1259 .
2- « صحيـح بخاري » ، جلد 6 ، باب مرض النبي و وفاته ، صفحه 11 .
انضباط اسلامي در همه چيز و همه جا (365)
سؤالات درس هجدهم
1 ـ چرا مشركين پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله را به شعر و شاعري متهم مي‌كردند؟ پاسخ را با بررسي آيه شريفه «وَ مـا عَلَّمْنـاهُ الشِّعْـرَ وَ مـا يَنْبَغي لَهُ اِنْ هُوَ اِلاّ ذِكْرٌ وَ قُرْآنٌ مُبينٌ» (69 / يس) مرقوم نماييد.
2 ـ يكـي از دلايـل مـوفقيـت پيـامبـر اكرم صلي‌الله‌عليه‌وآله را براساس آيه كريمه «قُلْ ماسَأَلْتُكُمْ مِنْ‌اَجْرٍ فَهُوَلَكُمْ اِنْ‌اَجْرِيَ‌اِلاّ عَلَي اللّهِ وَ هُـوَ عَلـي كُـلِّ شَـيْءٍ شَهيـدٌ» (47 / سبـأ) تـوضيح دهيد.
3 ـ شورا در سيره پيامبر اعظم صلي‌الله‌عليه‌وآله را با استمداد از آيه شريفه «وَ الَّذينَ اسْتَجابُوا لِرَبِّهِمْ وَ اَقامُوا الصَّلوةَ وَ اَمْرُهُمْ شُوري بَيْنَهُمْ وَ

مِمّــا رَزَقْنــاهُــمْ يُنْفِقُــونَ» (38 / شـــوري) شـــرح دهيـــد.
4 ـ صفات پنجگانه ياران پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله را با بررسي آيه زير فقط نام ببريد (شرح ندهيد). «مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّهِ وَالَّذينَ مَعَهُ اَشِدّاءُ عَلَي الْكُفّارِ رُحَماءُ بَيْنَهُمْ تَريهُمْ رُكَّعا سُجَّدا يَبْتَغُونَ فَضْلاً مِنَ اللّهِ وَ رِضْوانا سيماهُمْ في وُجُوهِهِمْ مِنْ اَثَرِ السُّجُودِ ذلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْريةِ وَ مَثَلُهُمْ فِي‌الْاِنْجيلِ كَزَرْعٍ اَخْرَجَ شَطْئَهُ فَآزَرَهُ‌فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوي عَلي سُوقِه يُعْجِبُ الزُّرّاعَ لِيَغيظَ بِهِمُ‌الْكُفّارَ وَعَدَ اللّهُ الَّذينَ امَنُوا وَ عَمِلوُا الصّــالِحــاتِ مِنْهُــمْ مَغْفِــرَةً وَ اَجْـــرا عَظيمــا» (29 / فتح) .
5 ـ با بـررسي آيـه شـريفـه «يـــا اَيُّهَـا الَّـذينَ امَنـوُا لا تُقَـدِّمُـوا بَيْـنَ يَدَيِ اللّــهِ وَ رَسُولِــه وَ اتَّقُوا اللّــهَ اِنَّ‌اللّهَ‌سَميعٌ‌عَليمٌ» (1 / حجـرات) آداب حضـور پيـامبـر را تـوضيـح دهيـــد.
6 ـ مــوضــوع انضبــاط اســلامـي و رعــايــت سلسلــه مـراتــب فـرمـانـدهي از چه آيــه‌اي استنبــاط مي‌شــود؟ توضيح دهيد.

درس نوزدهم

خــلاصه درس:
رسول خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله در دهمين سال هجرت ، زيارت خانه خدا (كعبه) را با اجتماع مسلمين اراده فرمود و در ميان قبايل مختلفه و طوائف اطراف برحسب امر آن حضرت اعلان شد و در نتيجه گروه عظيمي به مكّه آمدند تا در انجـام اين تكليـف الهي (اداي مناسك حجّ بيت‌اللّه از آن حضرت پيروي و تعليمات آن حضرت را فراگيرند .
در اين موقع رسول خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله غسل و تدهين فرمود و فقط با دو جامه ساده (احرام) كه يكي را به كمر بست و آن ديگر را به دوش افكند روز شنبه 24 يا 25 ذيقعدةالحرام به قصد حجّ پياده از مدينه خارج شد و تمامي زنان و اهل حرم خود را نيز در هودج‌ها قرارداد و با همه اهل‌البيت خود و تمام مهاجرين و انصار و قبايل عرب و گروه عظيمــي از خلق حركت فرمود .
اتّفاقا در اين هنگام بيماري آبله ـ يا حصبه ـ در ميان مردم شيوع يافته بود و همين عارضه موجب گرديد كه بسيــاري از مــردم از عــزيمــت و شــركت در اين سفر بازماندند ، مع‌الوصف گروه بي‌شماري با آن حضرت حركت نمــودنـد كه تعــداد آن‌هــا بــه 000/114 و 000/120 تا 000/124 نفر و بيشتر ثبت شده است .
پس از آن كه رسول خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله مناسك حجّ را انجام دادند و با جمعيّتي كه به همراه آن حضرت بودند آهنگ بازگشت
درس نوزدهم (367)
به مدينه فرمودند چون به غدير خمّ (كه در نزديك جُحْفَه است) رسيدند ، جبرئيل امين فرود آمد و از طرف خداي تعالي اين آيه را آورد: « يأَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْـزِلَ اِلَيْـكَ مِـنْ رَّبِّـكَ وَ اِنْ لَّمْ تَفْعَلْ فَما بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ وَ اللّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النّاسِ اِنَّ اللّهَ لا يَهْدِي‌الْقَوْمَ الْكفِرينَ »
جحفــه منــزلگــاهــي اســت كــه راه‌هــاي متعــدّد (راه اهــل مــدينــه و مصــر و عــراق) از آن‌جــا منشعب و جدا مي‌شــود و ورود پيغمبــر صلي‌الله‌عليه‌وآله و همــراهــان بـه آن نقطــه در روز پنجشنبــه هجــدهــم ذيحجّــه تحقّــق يــافت .
امين وحي الهي آيه فوق‌الذكر را آورد و از طرف خداوند آن حضرت را امر كرد كه علي عليه‌السلام را به ولايت و امامت معرّفي و منصوب فرمايد و آنچه درباره پيروي از او و اطاعت اوامر او از جانب خدا بر خلق واجب آمده به همگان ابلاغ فرمايد . در اين هنگام آن‌ها كه از آن مكان گذشته بودند به امر پيغمبر بازگشتند و آن‌ها هم كه در دنبال قافله بودند رسيدند و

در همان‌جا متوقّف شدند . در اين سرزمين درختان كهن و انبوه و سايه‌گستر وجود داشت كه پيغمبر صلي‌الله‌عليه‌وآله قدغن فرمود كسي زيردرختان پنج‌گانه كه به هم پيوسته بودند فرود نيايد و خار و خاشاك آن‌جا را برطرف سازند. وقت ظهر حرارت هوا شدّت يافت به طوري كه مردم قسمتي از رداي خود را برسر و قسمتي را زيرپا افكندند و براي آسايش پيغمبر صلي‌الله‌عليه‌وآله چادري تهيه و روي درخت افكندند تا سايه كاملي براي پيغمبر صلي‌الله‌عليه‌وآله فراهم گشت . اذان ظهر گفته شد و آن حضرت در زير آن درختان نمازظهر را با همه همراهان ادا فرمود. پس از فراغ از نماز درميان گروه حاضرين بر محل مرتفعي كه از جهاز شتران ترتيب داده بودند قرار گرفت و آغاز خطبه فرمود و با صداي بلند همگان را متوجّه ساخت و چنين فرمود :

(368) پيامبر شناسي

حمد و ستايش مخصوص ذات خدا است . ياري از او مي‌خواهيم و به او ايمان داريم و توكّل ما به او است و از بدي‌هاي خود و اعمال ناروا به او پناه مي‌بريم . گمراهان را جز او راهنمايي نيست و آن كس را كه او راهنمائي فرموده گمراه كننده نخواهد بود و گواهي مي‌دهم كه معبودي (در خور پرستش) جز او نيست و اين كه محمّد صلي‌الله‌عليه‌وآله بنده و فرستاده او است . پس از ستايش خداوند و گواهي به يگانگي او . اي گروه مردم ، همانا خداوند مهربان و دانا مرا آگهي داده كه دوران عمرم سپري گشته و قريبا دعوت خداوند را اجابت و به سراي باقي خواهم شتافت . من و شماها هركدام برحسب آنچه به عهده داريم مسئوليم ، اينك انديشه و گفتار شما چيست ؟

مردم گفتند : ما گواهي مي‌دهيم كه تو ابلاغ فرمودي و از پند ما و كوشش در راه وظيفه دريغ نفرمودي ، خداي به تو پاداش نيكو عطا فرمايد .

فرمود: آيا نه اين است كه شماها به يگانگي خداوند و اين كه محّمد صلي‌الله‌عليه‌وآله بنده و فرستاده او است گواهي مي‌دهيد و به اين كه بهشت و دوزخ و مرگ و قيامتترديد ناپذير است و اين كه مردگان را خدا برمي‌انگيزد و اين‌ها همه راست و مورد اعتقاد شما است ؟

همگان‌گفتند : آري ، به اين حقايق گواهي مي‌دهيم . پيغمبر صلي‌الله‌عليه‌وآله گفت: خداوندا گواه باش و با تأكيد و مبالغه در توجّه و شنوائي همگي و اقرار مجدّد آنان به اين كه سخنان آن حضرت را شنيده و توجّه دارند فرمود : همانا من در انتقال به سراي ديگر و رسيدن به كنار حوض بر شما سبقت خواهم گرفت و شما در كنار حوض بر من وارد مي‌شويد . پهناي

حوض من بمانند مسافت بين صَنْعاء و بُصْري است و در آن به شماره ستارگان ـ قدح‌ها و جام‌هاي سيمين هست ، بينديشيد و مواظب باشيد كه پس از درگذشتن من با دوچيز گرانبها و ارجمند كه در ميان شما مي‌گذارم چگونه رفتار نمائيد ؟! در اين موقع يكي در ميان مردم بانگ برآورد كه يا رسول‌اللّه آن دوچيز گرانبها و ارجمند چيست ؟ فرمود: آن كه بزرگتر است كتاب خدا است كه يك طرف آن در دست خدا و طرف ديگر آن در دست شما است (كنايه از اين كه كتاب خدا وسيله ارتباط با خداوند است) بنابراين آن را محكم بگيريد و از دست ندهيد تا گمراه نشويد و آن ديگر كه كوچك‌تر است عترت من (اهل بيت من) مي‌باشد و همانا خداي مهربان و دانا مرا آگاه فرمود كه اين دو هرگز از يكديگر جدا نخواهند شد تا كنار حوض بر من وارد شوند و من اين امر را (عدم جدائي كتاب و عترت را) از پروردگار خود درخواست نموده‌ام . بنابراين ، بر آن دو پيشي نگيريد و از پيروي آن دو بازنايستيد و كوتاهي نكنيد كه هلاك خواهيد شد . سپس دست علي عليه‌السلام را گرفت و او را بلند نمود تا به حدّي كه سفيدي زيربغل هر دو نمايان شد و مردم او را ديدند و شناختند .
و فرمود: اي‌مردم كيست كه بر اهل ايمان از خود آن‌ها (سزاوارتر) مي‌باشد؟ گفتند : خداي و رسولش داناترند . فرمود : همانا خدا مولاي من است و من مولاي مؤمنين هستم‌واولي و سزاوارترم‌بر آن‌هااز خودشان. پس هركس‌كه من مولاي اويم علي عليه‌السلام مولاي او خواهد بود و اين سخن را سه‌بار و بنا به گفته احمدبن‌حنبل پيشواي حنبلي‌ها چهاربار تكرار فرمود . سپس دست به دعا گشود و گفت : بارخدايا . دوست بدار آن‌كه او را دوست دارد و دشمن دار

(370) پيامبر شناسي

كسي كه او را دشمن دارد و ياري‌فرما ياران او را و خوارگردان خوارکنندگان اورا و او را معيار و ميزان و محورحقّ و راستي قرارده . آنگاه فرمود: بايد آنان كه حاضرند اين‌امر را به‌غائبين برسانند و ابلاغ نمايند .

هنوز جمعيّت پراكنده نشده بود كه امين وحي الهي رسيد و اين آيه را آورد : «اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُم دينَكُم وَ اَتْمَمْتُ عَلَيْكُم نِعْمَتي وَ رَضيتُ لَكُمُ الْاِسْلامَ دينا»(1) در اين موقع پيغمبر صلي‌الله‌عليه‌وآله فرمود: اَللّهُ اَكْبَرُ ، بر اكمال دين و اتمام نعمت و خشنودي خدا به رسالت من و ولايت علي عليه‌السلام بعد از من، سپس آن گروه شروع كردند به تهنيت اميرالمؤمنين عليه‌السلام و از جمله آنان (پيش از ديگران) شيخين ـ (ابوبكر و عمر) بودند كه گفتند: خوشا به حال تو اي پسر ابي‌طالب كه مولاي من و مولاي هر مرد و زن مؤمن گشتي و ابن عباس گفت: به‌خدا سوگند كه اين امر (ولايت

علي عليه‌السلام) بر همه واجـب گشـت .
متـــــــــــن اصلـــــــــــي

يـأَيُّهَـا الـرَّسُـولُ بَلِّـغْ مـا أُنْـزِلَ اِلَيْـكَ مِـنْ رَّبِّـكَ وَ اِنْ لَّمْ تَفْعَلْ فَما بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ وَ اللّهُ يَعْصِمُـكَ مِـنَ النّـاسِ اِنَّ اللّـهَ لا يَهْـدِي الْقَـوْمَ الْكفِـرينَ

اي پيامبر آن‌چه از طرف پروردگارت بر تو نازل شده است كاملا (به مردم) برسان و اگر نكني رسالت او را انجام نداده‌اي و خداوند تو را از (خطرات احتمالي) مردم نگاه مي‌دارد و خداوند جمعيّت كافران (لجوج) را هدايت نمي‌كند. (1)

1- 3 / مائده ، (امروز دين شما را كامل نمودم و نعمت را برشما تمام كردم و دين اسلام را براي شما پسنديدم) .

شرح غدير خم (371)

در روايات فراواني كه در اين زمينه نقل شده در عين اين‌كه همه يك حادثه‌را تعقيب مي‌كند ، تعبيرات گوناگوني وجود دارد ، بعضي از روايات بسيار مفصّل و طولاني و بعضي مختصر و فشرده است ، بعضي از روايات گوشه‌اي از حادثه را نقل مي‌كند و بعضي گوشه‌ديگر را ولي ازمجموع اين‌روايات و هم‌چنين تواريخ اسلامي و ملاحظه قرائن و شرايط و محيط و محل چنين استفاده‌مي‌شودكه: در آخرين سال عمر پيامبر مراسم حجّة الوِداع ، با شكوه هرچه تمام‌تر در حضور پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله به پايان رسيد ، قلب‌ها در هاله‌اي از روحانيّت فرورفته بود و لذت معنوي اين عبادت بزرگ هنوز در ذائقه جان‌ها انعكاس داشت. ياران پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله كه عدد آن‌ها فوق العاده زياد بود ، از خوشحالي درك اين فيض و سعادت بزرگ در پوست نمي‌گنجيدند .(2) نه تنها مردم مدينه در اين سفر ، پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله را همراهي مي‌كردند بلكه مسلمانان نقاط مختلف جزيره عربستان نيز براي كسب يك افتخار تاريخي بزرگ به همراه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله بودند. آفتاب حجاز آتش بر كوه‌ها و دره‌ها مي‌پاشيد ، اما شيريني اين سفر روحاني بي‌نظير ، همه چيز را آسان مي‌كرد ، ظهر نزديك شده بود ، كم‌كم سرزمين جُحْفَة و سپس بيابان‌ها خشك و سـوزان « غَدير خُمّ » از دور نمايان مي‌شد. اين‌جادر

1- 67 / مائده .

2- تعـداد همـراهـان پيـامبـر صلي‌الله‌عليه‌وآله را بعضـي 90 هـزار و بعضـي 114 هـزار و بعضي 120 هـزار و بعضـي 124 هـزار نـوشتـه‌اند .

(372) پيامبر شناسي

حقيقت چهار راهي است كه مردم سرزمين حجاز را از هم جدا مي‌كند ،

راهي به سوي مدينه در شمال و راهي به سوي عراق در شرق و راهي به سوي غرب و سرزمين مصر و راهي به سوي سرزمين يمن در جنوب پيش مي‌رود و در همين‌جا بايد آخرين دستور كه در حقيقت نقطه پاياني در مأموريت‌هاي موفقيت آميز پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله بود از هم جدا شوند.
روز پنجشنبه سال‌دهم هجرت‌بود و درست هشت‌روز ازعيد قربان مي‌گذشت، ناگهان دستورتوقف‌از طرف پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله به همراهان داده شد ، مسلمانان با صداي بلند ، آن‌هايي را كه در پيشاپيش قافله در حركت بودند به بازگشت دعوت كردند و مهلت دادند تا عقب افتادگان نيز برسند ، خورشيد از خط نصف‌النهار گذشت ، مؤذّن پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله با صداي اَللّهُ‌اَكْبَر مردم را به نماز ظهر دعوت كرد ، مردم به سرعت آماده نماز مي‌شدند ، اما هوا به قدري داغ بود كه بعضي مجبور بودند ، قسمتي از عباي خود را به زيرپا و طرف ديگر آن را به روي سر بيفكنند ، در غير اين صورت ريگ‌هاي داغ بيابان و اشعه آفتاب ، پا و سر آن‌ها را ناراحت مي‌كرد. نه سايباني در صحرا به چشم مي‌خورد و نه سبزه و گياه و درختي ، جز تعدادي درخت لخت و عريان بياباني كه با گــرما ، با سرسختي مبارزه مي‌كردند. جمعي به همين چند درخت پناه برده بودند ، پارچه‌اي بر يكي از اين درختان برهنه افكندند و سايباني براي پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله ترتيب دادند ، ولي بادهاي داغ به زير اين سايبان مي‌خزيد و گرماي سوزان آفتاب را در زير آن پخش مي‌كرد. نماز ظهر تمام شد. مسلمانان تصميم داشتند فورا به خيمه‌هاي كوچكي كه با خود حمل مي‌كردند پناهنده شوند، ولي پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله به‌آن‌ها اطلاع داد كه همه بايد براي شنيدن يك پيام تازه الهي كه در ضمن خطبه مفصّلي بيان مي‌شد خود را آماده كنند . كساني

كه از پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله فاصله داشتند قيافه ملكوتي او را در لابلاي جمعيّت‌نمي‌توانستند مشاهده‌كنند. لذا منبري‌از جهازشتران ترتيب‌داده شد و پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله بر فرازآن قرار گرفت و نخست حمد و سپاس پروردگار بجا آورد و خود را به خدا سپرد، سپس مردم را مخاطب ساخت و چنين فرمود: من به همين زودي دعوت خدا را اجابت كرده ، از ميان شمــا مي‌روم. من مسئولــم شما هم مسئوليد. شما درباره من چگونه شهادت مي‌دهيد؟ مردم صدا بلند كردند و گفتند : « نَشْهَدُ اَنَّكَ بَلَّغْتَ وَ نَصَحْتَ وَ جَهَدْتَ فَجَزاكَ اللّهُ خَيْرا : ما گواهي مي‌دهيم تو وظيفه رسالت را ابلاغ كردي و شرط خيرخواهي را انجام دادي و آخرين تلاش و كوشش را در راه هدايت ما نمودي ، خداوند ترا جزاي خير دهد ». سپس فرمود : « آيا شما گواهي به يگانگي خدا و رسالت من و حقانيّت روز رستاخيز و برانگيخته شدن مردگان در آن روز نمي‌دهيد؟ » همه گفتند : « آري ، گواهي مي‌دهيم

» فرمود : « خداوندا گواه باش »... بار ديگر فرمود :« اي مردم ! آيا صداي مرا مي‌شنويد؟ » گفتند : « آري » و به دنبال آن ، سكوت سراسر بيابان‌را فراگرفت و جز صداي زمزمه باد چيزي شنيده نمي‌شد . پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله فرمود : « اكنون بنگريد با اين دو چيز گرانمايه و گرانقدر كه درميان شما به يادگار مي‌گذارم چه خواهيد كرد؟ ». يكي از ميان جمعيّت صدا زد ، كدام دوچيز گرانمايه يا رسول‌اللّه؟ پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله بلافاصله گفت : « اول ثِقْل اكبر ، كتاب خدا است كه يك سوي آن دست پروردگار و سوي ديگرش در دست شما است ، دست از دامن آن برنداريد تا گمراه نشويد و اما دوّمين يادگار گرانقدر من خاندان منند و خداوند لطيف خبير به من خبر داده كه اين دو هرگز از هم جدا نشوند، تا دربهشت به‌من بپيوندند، از اين دو پيشي نگيريد كه هلاك مي‌شويد و عقب نيفتيد كه باز هلاك

خواهيد شد ». ناگهان مردم‌ديدند پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله به اطراف خود نگاه كرد گويا كسي‌را جستجومي‌كند و همين‌كه چشمش به علي افتاد، خم شد و دست او را گرفت و بلند كرد ، آن‌چنان كه سفيدي زيربغل هر دو نمايان شد و همه‌مردم اورا ديدند و شناختند كه او همان افسر شكست ناپذير اسلام است ، در اين‌جا صداي پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله رساتر و بلندتر شد و فرمود : « اَيُّهَا النّاسُ مَنْ اَوْلَي النّاسِ بِالْمُؤْمِنينَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ : چه كسي از همه مردم نسبت به مسلمانان از خود آن‌ها سزاوارتر است ؟ » گفتند : « خدا و پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله داناترند » پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله گفت : « خدا ، مولي و رهبر من است ، و من مولي و رهبر مؤمنانم و نسبت به آن‌ها از خودشان سزاوارترم (و اراده من بر اراده آن‌ها مقدّم) » . سپس فرمود : « فَمَنْ كُنْتُ مَوْلاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلاهُ: هركس من مولا و رهبر او هستم ، علي ، مولا و رهبر او است » و اين سخن را سه بار و به گفته بعضي از راويان حديث ، چهار بار تكرار كرد و به دنبال آن سر به سوي آسمان برداشت و عرض كرد : « اَللّهُمَّ وَ الِ مَنْ والاهُ وَ عادِ مَنْ عاداهُ وَ اَحِبّ مَنْ اَحَبَّهُ وَ اَبْغِضْ مَنْ اَبْغَضَهُ وَ انْصُرْ مَنْ نَصَرَهُ وَ اخْذُلْ مَنْ خَذَلَهُ وَ اَدِرِالْحَقَّ مَعَهُ حَيْثُ دارَ: خداوندا! دوستان او را دوست بدار و دشمنان او را دشمن بدار ، محبوب بدار آن كس كه او را محبوب دارد و مبغوض بدار آن كس كه او را مبغوض دارد ، يارانش را ياري كن و آن‌ها را كه ترك ياريش كنند ، از ياري خويش محروم ساز و حق را همراه او بدار و او را از حق جدا مكن ». سپس فرمود : « اَلا فَلْيُبْلِغِ الْشاهِدُ الْغائِبَ : آگاه باشيد ، همه حاضران وظيفه دارند اين خبر را به غائبان برسانند ». خطبه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله به‌پايان رسيد ، عرق از سر و روي پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله و علي و مردم فرومي‌ريخت و هنوز صفوف

جمعيّت از هم متفرق نشده بود كه امين وحي خدا نازل شد و اين آيه را بر پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله

خواند : « اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دينَكُمْ وَ اَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتي ... : امروز آئين شما را كامل و نعمت خود را بر شما تمام كردم » پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله فرمود : « اَللّهُ اَكْبَرُ، اَللّهُ اَكْبَرُ عَلي اِكْمالِ الدّينِ وَ اِتْمامِ النِّعْمَةِ وَ رِضَي الرَّبِّ بِرِسالَتي وَ الْوِلايَةِ لِعَلِيٍ مِنْ بَعْدي : خداوند بزرگ است، همان خدايي كه آئين خود را كامل و نعمت خود را بر ما تمام كرد و از نبوت و رسالت من و ولايت علي پس از من راضي و خشنود گشت ». در اين هنگام شور و غوغائي در ميان مردم افتاد و علي را به اين موقعيت تبريك مي‌گفتند و از افراد سرشناسي كه به او تبريك گفتند ، ابوبكر و عمر بودند ، كه اين جمله را در حضور جمعيت بر زبان جاري ساختند : « بَخٍّ بَخٍّ لَكَ يَابْنَ اَبي طالِبٍ اَصْبَحْتَ وَ اَمْسَيْتَ مَوْلايَ وَ مَولا كُلِّ مُؤْمِنٍ وَ مُؤْمِنَةٍ : آفرين بر تو باد ، آفرين بر تو باد ، اي فرزند ابوطالب ! تو مولا و رهبر من و تمام مردان و زنان با ايمان شدي ». در اين هنگام ابن عباس گفت : « به خدا اين پيمان در گردن همه خواهد ماند ». اين بود خلاصه‌اي از حديث معروف غدير كه در كتب دانشمنـــدان اهــل تسنّــن و شيعه آمده است .

شك نيست اگر اين آيه در غير مورد خلافت علي بود ـ همان‌طور كه گفتيم - به كمتر از اين مقدار از روايات و قرائن موجود در خود آيه قناعت مي‌شد ، همان‌طور كه مفسران بزرگ اسلامي در تفسير ساير آيات قرآن گاهي به يك دهم مدارك موجود در اين آيه و يا كمتر قناعت كرده‌اند ، ولي متأسفانه حجاب تعصّب در اين‌جامانع از قبول بسياري از واقعيّات شده است. كساني كه پرچم مخالفت در برابر تفسير اين‌آيه و روايات‌متعدّدي كه در شأن نزول آن و

روايات مافوق تواتري كه درباره اصل حادثه غدير وارد شده براف‌راشته‌اند ، دو دسته‌اند :

آن‌هايي كه از آغاز با روح عناد و لجاجت و حتي با هتك و توهين و بدگويي و دشنام به شيعه ، وارد اين بحث شده‌اند و دسته ديگري كه روح تحقيق و بررسي حقيقت را تا حدودي در خود حفظ كرده و به صورت استدلالي مسأله را تعقيب كرده‌اند و به همين دليل به قسمتي از حقايق اعتراف كرده ولي به دنبال ذكر پاره‌اي از اشكالات كه شايد نتيجه شرايط خاصّ محيط فكريشان بوده است ، از آيه و روايات مربوط به آن گذشته‌اند.

نمونه بارز دسته اول ابن تَيْمِيَّة در كتاب مِنْهاجُ السُّنَّة است كه درست مانند كسي است كه در روز روشن چشم خود را برهم گذارد و انگشت‌ها را محكم در گوش كند و فرياد بزند خورشيد كجا است ؟ نه حاضر است گوشه چشم را بگشايد و كمي از حقايق را ببيند و نه انگشت‌از گوش‌بردارد و كمي از غوغاي محدّثان و مفسران اسلامي را بشنود پي در پي دشنام مي‌دهد و هتاكي مي‌كند ، عذر اين افراد جهل و بي خبري و تعصّب‌هاي آميخته با لجاجت و خشونت آن‌ها است كه تا انكار بديهيّات و مسائل واضحي كه هر كس آن را درك مي‌كند پيش مي‌رود. لذا ما هرگز زحمت نقل سخنان آن‌ها را به خود و زحمت شنيدن پاسخ آن را به خوانندگان نمي‌دهيم، كسي كه در برابر اين‌همه دانشمندان و مفسّران بزرگ تصريح كرده‌اند ، با كمال وقاحت مي‌گويد : « احدي از دانشمندان در كتاب خود چنين چيزي را نقل نكرده » در مقابل او چه مي‌توانيم بگوييم و سخن او چه ارزشي دارد كه روي آن بحث كنيم. جالب اين‌كه « ابن تَيْمِيَّة » براي تبرئه خود در برابر كتاب‌هاي فراواني كه به نزول آيه درباره‌علي تصريح مي‌كند، با اين جمله مضحك كه « احدي از دانشمنداني كه مي‌دانند چه مي‌گويند ،

اين آيه را در شأن علي نمي‌داند » اكتفا كرده است. گويا تنها دانشمنداني

« مي‌فهمند چه مي‌گويند » كه با تمايلات افراطي عناد آلود و لجوجانه ابن تَيْمِيَّة هم صدا باشند وگرنه هركس هم صدا نشد ، دانشمندي است كه نمي‌فهمد چه‌مي‌گويد . اين منطق كسي است كه خودخواهي و لجاج بر فكر او سايه شوم افكنده است ... از اين دسته بگذريم. ولي از ميان ايراداتي كه دسته دوم ذكر كرده‌اند چند موضوع قابل بحث است كه ذيلاً از نظر مي‌گذرانيم

آيا مَوْلي به معني اَوْلي به تَصَرُّف در قرآن است ؟

مهم‌ترين ايرادي كه در مورد روايت غدير مي‌شود ، اين است كه « مَوْلي » از جمله به معني دوست و يار و ياور آمده است و معلوم نيست در اين‌جا به اين معني نباشد. پاسخ اين‌سخن، پيچيده نيست، زيرا هرناظر بي‌طرفي‌مي‌داندتذكر و يادآوري دوستي علي نياز به اين‌همه مقدمات و تشكيلات و خطبه خواني در وسط بيابان خشك و سوزان و متوقّف ساختن جمعيت و گرفتن اعتراف هاي پي‌درپي از جمعيت، ندارد. دوستي مسلمانان بايكديگر يكي از بديهي‌ترين مسائل اسلامي است كه از آغاز اسلام وجود داشته است. وانگهي اين مطلبي نبود كه پيغمبر صلي‌الله‌عليه‌وآله تا آن زمان آن را تبليغ نكرده باشد ، بارها آن را تبليغ كرده بود. چيزي نبود كه از ابراز آن وحشت داشته باشد تا خدا به او دلداري تأمين دهد. مسأله‌اي نبود كه خداوند با اين لحن كه « اگر ابلاغ آن را نكني تبليغ رسالت نكرده‌اي » با پيامبرش سخن بگويد. همه اين‌ها گواهي مي‌دهد ، مسأله مافوق يك دوستي ساده و عادي بوده كه جزء الفباي اخوت اسلامي از روز اول اسلام محسوب مي‌شده است. به‌علاوه اگر منظور بيان يك دوستي ساده بود ، چرا پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله قبلاً از مردم اقرار مي‌گيرد

(378) پيامبر شناسي

« اَلَسْتُ اَوْلي بِكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ : آيا من نسبت به شما از خود شما سزاوارتر و صاحب اختيارتر نيستم ؟ »(1) آيا اين جمله هيچ‌تناسبي با بيان يك‌دوستي ساده‌دارد؟و نيز يك‌دوستي ساده‌جاي اين‌نداشت‌كه مردم حتي شخص عمر به علي با اين جمله « اَصْبَحْتَ مَوْلايَ وَ مَوْلا كُلِّ مُؤْمِنٍ وَ مَؤْمِنَةٍ : اي علي تو مولاي من و مولاي هر مرد و زن مسلمان شدي »تبريك و تهنيت بگويند و آن را يك موفقيت تازه بشمرند. مگر علي تا آن روز به عنوان يك مسلمان عادي كه دوستيش بر همه لازم است شناخته نشده بود ، مگر دوستي مسلمانان با يكديگر چيز تازه‌اي بود كه نياز به تبريك داشته باشد آن هم در سال آخر عمر پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله . به علاوه رابطه‌اي‌ميان حديث ثقلين و تعبيرات آميخته با وداع « پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله بامسأله دوستي علي مي‌تواند وجود داشته باشد، دوستي‌ساده‌علي با مؤمنان ايجاب نمي‌كند كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله او را در رديف قرآن قرار دهد. آيا هر ناظر بي‌طرفي از اين تعبير نمي‌فهمد كه در اين‌جا مسأله رهبري مطرح است ، زيرا قرآن بعد از رحلت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نخستين رهبر مسلمانان و بنابراين اهل‌بيت عليهم‌السلام دومين رهبر بوده‌اند .

گاهي گفته مي‌شود آيات قبل و بعد درباره اهل كتاب و خلاف‌كاري‌هاي آن‌ها است ، مخصوصا نويسنده تفسير « المَنـار » در جلد 6 ، صفحه 466 روي اين مسأله ، پافشاري زيادي كرده است. ولي همان‌طور كه در تفسير خود آيه
1- ايـن جملــه در روايات متعددي وارد شده است .
آيا مولي به معني اولي به تصرف در قرآن است (379)
گفتيم اين موضوع اهميّت ندارد، زيرا اوّلاً لحن آيه و تفاوت آن با آيات قبل و بعد ، كاملاًنشان مي‌دهد كه موضوع سخن در اين آيه ، موضوعي است كه با آيات قبل و بعد تفاوت دارد و ثانيا همان‌طور كه بارها گفته‌ايم ، قرآن يك كتاب كلاسيك نيست كه مطالب آن در فصول و ابواب معيني دسته‌بندي شده باشد ، بلكه طبق نيازها و حوادث مختلف و رويدادها نازل گرديده است ، لذا مشاهده مي‌كنيم قرآن درحالي كه درباره يكي از غزوات بحث مي‌كند في‌المثل يك حكم فرعي را به ميان مي‌آورد و در حالي كه درباره يهود و نصاري سخن مي‌گويد ، روي سخن را به مسلمانان كرده و يكي از دستورهاي اسلامي را براي آن‌ها بازگو مي‌كند (براي توضيح بيشتر مجددا به بحثي كه در آغاز تفسير آيه داشتيم مراجعه فرماييد). عجيب اين‌كه بعضي از متعصبان اسرار دارند كه بگويند اين آيه در آغاز بعثت نازل شده است ، با اين‌كه سوره مائده در اواخر عمر پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نازل شده و اگر بگويند : اين يك آيه در مكّه در آغاز بعثت نازل شده و سپس به تناسب در لابلاي آيات اين سوره قرار داده شده مي‌گوييم : اين درست ضد آن است كه شما آن را مي‌جوييد و مي‌طلبيد ، زيرا مي‌دانيم پيوند اين آيه و آيات قبل و بعد بريده خواهد شد (دقّت كنيد). اين‌ها همه نشان مي‌دهد كه اين آيه در معرض وزش طوفان تعصّب قرار گرفته و به همين دليل احتمالاتي در آن مطرح مي‌شود كه در آيات مشابه آن به هيچ وجه از آن سخني نيست ، هريك مي‌كوشد با بهانه و يا دستاويز بي اساسي آن را از مسيرش منحرف سازد .
(380) پيامبر شناسي

بعضي مي‌گويند : چگونه مي‌توانيم اين حديث را بپذيريم ، درحالي‌كه بخاري و مسلم آن را در دو كتاب خود نقل نكرده‌اند. دانشمندان اهل تسنّن آن‌ها را نپذيرفته‌اند و در صحيح بخاري و مسلم نيست و اين نخستين حديثي نيست كه اين وضع را به خود گرفته، ثانيا مگر كتاب معتبر نزد آن‌ها منحصر به اين دو كتاب است ، با اين‌كه در ساير منابع مورد اعتماد آن‌هاحتي بعضي از صحاح سته (شش كتاب معروف و مورد اعتماد اهل سنت) مانند « سُنَن ابن ماجَه »(1) و « مُسْنَد احمد حَنْبَل »(2) اين حديث آمده است و دانشمنداني مانند « حاكم » و « ذَهَبي » و « ابن حَجَر » با تمام شهرت و تعصبي كه دارند به صحيح بودن بسياري از طرق اين حديث ، اعتراف كرده‌اند ، بنابراين هيچ بعيد نيست بخاري و مسلم در آن جوّ خاص و خفقان‌آلود محيط خود نتوانسته و يا نخواسته‌اند چيزي‌را كه برخلاف مذاق زمامداران وقتشان بوده است ، صريحا در كتاب خود بياورند.

1- جلـــــــد 1 ، صفحـــــــــه 55 و صفحـــــــه 58 .

2- « مسند احمد حنبل » ، جلد 1 صفحه 84 - 88 ـ 118 ـ 119 ـ 152 ـ 331 ـ 281 ـ 370 .

بعضي مي‌گويند : اگر حديث غدير با اين عظمت وجود داشت ، چرا خود علي و اهل بيت او و ياران و علاقمندانش در موارد لزوم به آن استدلال نكردند ؟ آيا بهتر نبود كه آن‌ها به چنين مدرك مهمي براي اثبات حقّانيّت علي استناد بجويند؟ اين ايراد نيز از عدم‌احاطه به‌كتب اسلامي، اعم‌از حديث و تاريخ و تفسير ، سرچشمه گرفته است، زيرا در كتب دانشمندان اهل تسنّن موارد زيادي نقل شده كه خود علي و يا ائمه اهل‌بيت عليهم‌السلام و يا علاقمندان به اين مكتب با حديث غدير استدلال كرده‌اند: از جمله خود علي در روز شوري طبق نقل خطيب خوارزمي حنفي در مناقب از « عامر بن واصله » چنين نقل مي‌كند : در روز شوري با علي در آن خانه بودم و شنيدم كه با اعضاي شوري چنين مي‌گفت : دليل محكمي براي شما اقامه مي‌كنم كه عرب و عجم توانائي تغيير آن را نداشته باشند : شما را به خدا سوگند آيا در ميان شما كسي هست كه قبل از من خدا را به يگانگي خوانده باشد (و سپس مفاخر معنوي خاندان رسالت را برشمرد تا رسيد به اين‌جا) شما را به خدا سوگند آيا در ميان شما احدي جز من هست كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله در حق او گفته باشد . « مَنْ كُنْتُ مَوْلاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلاهُ اَللّهُمَّ وَ الِ مَنْ والاهُ وَ انْصُرْ مَنْ نَصَرَهُ لِيُبْلِغِ الشّاهِدُ الْغائِبَ » همه گفتند : نه (1).

1- « مَناقِب » ، صفحه 217 .

(382) پيامبر شناسي

اين روايت را « حموِيني » در « فَرائِدُ السِّمْطَيْن » در باب 58 و هم‌چنين « ابن حاتم » در «دُرُّالنَظيم» و «دارَقُطْني» و «ابن عقده» و «ابن اَبِي الْحَديد» در شرح نهج البلاغه نقل كرده‌اند. و نيز مي‌خوانيم كه علي بنا به نقل فرائد السمطين در باب 58 در ايام عثمان در مسجد در حضور جمعيت به جريان غدير استدلال كرد و هم‌چنين در كوفه در برابر كساني كه نص بر خلافت بلافصل او را از پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله انكار مي‌كردند صريحا به اين روايت استدلال كرد. اين حديث را طبق نقل الغدير چهار نفر از صحابه و چهارده نفر از تابعين طبق نقل منابع معروف اهل تسنن روايت كرده‌اند. و نيز در روز جنگ « جمل » طبق نقل « حاكم » در كتاب مستدرك جلد سوم صفحه 371 در برابر طلحه با آن استدلال فرمود. و نيز در روز جنگ « صِفّين » طبق نقل « سُلَيْم بنُ قَيْس هِلالِيّ » علي در لشگرگاه خود در برابر جمعي از مهاجرين و انصار و مردمي كه از اطراف گرد آمده بودند ، به اين حديث استدلال كرد و دوازده نفر از بدريين (كساني كه جنگ بدر را

در خدمت پيغمبر صلي‌الله‌عليه‌وآله درك كرده بودند) برخاستند و گواهي دادند كه اين حديث را از پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله شنيده‌اند. بعد از علي بانوي اسلام فاطمه زهرا عليهاالسلام و امام حسن و امام حسين و عبداللّه بن جعفر و عمار ياسر و قيس بن سعد و عمر بن عبدالعزيز و مأمون خليفه عباسي به آن استناد جستند و حتي « عمر و بن عاص » در نامه‌اي كه به معاويه نوشت براي اين‌كه به او اثبات كند به خوبي از حقايق مربوط به موقعيّت علي و وضع معاويه آگاه است صريحا مسأله غدير را يادآوري كرده و خطيب خوارزمي حنفي در كتاب مناقب ،صفحه 124 آن را نقل كرده است (كساني‌كه مايل به
چرا علي و اهل بيت به اين حديث استدلال نكردند (383)
توضيحات بيشتر و آگاهي از منابع مختلف اين روايات در زمينه استدلال علي و اهل‌بيت و جمعي‌از صحابه و غيرصحابه به حديث‌غدير هستند مي‌توانند به كتاب‌الغدير جلد اول صفحات 159 تا 213 مراجعه كنند ، مرحوم علامه امينـي اسـتـدلال به ايـن حـديـث را از « 22 تـن » از صحـابـه و غيـر صحـابـه در موارد مختلف نقل كرده است) .

جمله آخر آيه چه مفهومي دارد ؟

مي‌گويند : اگر اين آيه مربوط به نصب علي به خلافت و ولايت و داستان غدير خم است پس اين جمله آخر كه مي‌گويد : « اِنَّ اللّهَ لا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكافِرينَ : خداوند قوم كافر را هدايت نمي‌كند » چه ارتباطي با اين مسأله مي‌تواند داشته باشد؟ براي پاسخ به‌اين ايراد كافي‌است بدانيم‌كه كفر درلغت و هم‌چنين در لسان قرآن به معني انكار و مخالفت و ترك است ، گاهي به انكار خدا و يا نبوت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله اطلاق مي‌شود و گاهي به انكار و يا مخالفت دربرابر دستورات ديگر ، در سوره 97 / آل‌عمران در مورد حج مي‌خوانيم : « وَ مَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعالَمينَ : كساني كه دستور حج را زيرپا بگذارند و با آن مخالفت نمايند به خدا زياني نمي‌رسانند خداوند از همه جهانيان بي نياز است » و در سوره 102/ بقره درباره ساحران و آن‌هاكه آلوده به سحر شدند اطلاق كلمه كفر شده است « وَ ما يُعَلِّمُونَ مِنْ اَحَدٍ حَتّي يَقُولا اِنَّما نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلا تَكْفُرْ » و نيز در آيه 22 / ابراهيم مي‌بينيم كه شيطان در برابر كساني كه از او پيروي و اطاعت كردند در روز رستاخيز صريحا اظهار تنفر كرده و به آن‌ها مي‌گويد : شما در اطاعت اوامر الهي مرا شريك او ساختيد و من امروز نسبت به اين كار شما كفر مي‌ورزم « اِنّي كَفَرْتُ بِما اَشْرَكْتُمُونِ مِنْ قَبْلُ » بنابراين اطلاق « كفر » بر مخالفان مسأله ولايت و رهبـــري جــاي تعجـــب نيست .

بهانه ديگري كه براي سرباز زدن از اين حديث متواتر و هم‌چنين آيه مورد بحث ذكر كرده‌اند اين است كه اگر پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله علي را در غدير خم به ولايت و رهبري و خلافت نصب كرده باشد ، لازمه‌اش وجود دو رهبر و دو پيشوا در زمان واحد خواهد بود. ولي توجه به شرايط خاصّ زمان نزول آيه و ورود حديث و هم‌چنين قرائني كه در گفتار پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله وجود دارد اين بهانه را به كلّي برطرف مي‌كند ، زيرا مي‌دانيم كه اين جريان در ماه‌هاي آخر عمر پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله واقع شد ، در حالي كه او آخرين دستورات را به مردم ابلاغ مي‌كرد به خصوص اين‌كه صريحا فرمود : من به زودي از ميان شما مي‌روم و دوچيز گرانمايه را در ميان شما مي‌گذارم. كسي كه اين سخن را مي‌گويد پيدا است درصدد تعيين جانشين خويش است و براي آينده برنامه‌ريزي مي‌كند نه براي زمان حاضر ، بنابراين روشن است كه منظورش وجود دو رهبر و دو پيشوا در زمان واحد نيست. موضوع جالب اين‌كه درحالي كه بعضي از دانشمندان اهل تسنن اين ايراد را مطرح مي‌كنند بعضي ديگر ايرادي درست در نقطه مقابل آن مطرح كرده‌اند و آن اين‌كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله ولايت و خلافت علي را تعيين كرد ولي تاريخ آن را روشن نساخت چه مانعي دارد كه اين ولايت و خلافت بعد از سه خليفه ديگر باشد؟ راستي حيرت آور است ، بعضي از اين طرف بام مي‌افتند و بعضي از آن طرف و تعصّب‌ها مانع مي‌شود كه روي متن قضيه تكيه كنند ، بايد كسي از آن‌ها سؤال كند كه اگر پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله مي‌خواست چهارمين خليفه خود را تعيين كند و در فكر آينده مسلمانان بود پس چرا خليفه اول و دوم و سوم خودراكه مقدم بر او بودند و تعيين آن لازم‌تر بود در مراسم غدير بيان نكرد؟

آيا وجود دو رهبر در يك زمان ممكن است؟ (385)

سؤالات درس نوزدهم

1 ـ جريان غدير خم و جانشيني پيامبر اكرم صلي‌الله‌عليه‌وآله را با بررسي آيه تبليغ (يأَيُّهَا الـرَّسُولُ بَلِّـغْ مـا أُنْـزِلَ اِلَيْـكَ مِـنْ رَّبِّـكَ وَ اِنْ لَّمْ تَفْعَلْ فَما بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ وَ اللّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النّاسِ اِنَّ اللّهَ لا يَهْدِي‌الْقَوْمَ الْكفِرينَ) (67 / مائده) شرح دهيد.

2 ـ ايــرادهــاي مطرح شده در مورد شأن نزول آيه تبليغ (67 / مائده) را طرح و پاسخ دهيد.

(386) پيامبر شناسي

درس بیستم

خلاصه درس:
كدام روز است كه اين « چهار جهت » در آن جمع شده ، هم «كافران در آن مأيوس شده‌اند و هم دين كامل شده و هم نعمت خدا تكامل‌يافته و هم خداوند آيين اسلام را به عنوان آيين نهايي مردم جهان پذيرفته است». آن‌چه جاي شك نيست اين است كه چنين روزي بايد روز بسيار مهمّي در تاريخ زندگي پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله باشد ، نه يك روز ساده و عادي و معمولي ، زيرا اين‌همه اهميّت براي يك روز عادي معني ندارد و لذا در پاره‌اي از روايات آمده است كه بعضي از يهود و نصاري با شنيدن اين آيه گفتند اگر چنين آيه‌اي در كتب آسماني ما نقل شده بود ، ما آن روز را روز عيد قرار مي‌داديم. تمام مفسّران شيعه و روايات متعدّدي پاسخ سؤال را اين چنين داده‌اند كه با محتويات آيه نيز كاملاً سازگاراست: منظور روز غدير خُمّ است ، روزي كه پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله اميرمؤمنان عليّ را رسما براي جانشيني خود تعيين كرد ، آن روز بود كه كفّار در ميان امواج يأس فرو رفتند ، زيرا انتظار داشتند كه آيين اسلام قائم به شخص باشد و با از ميان رفتن پيغمبر صلي‌الله‌عليه‌وآله اوضاع به حال سابق برگردد و اسلام تدريجا برچيده شود ، اما هنگامي كه مشاهده كردند مردي كه از نظر علم و تقوا و قدرت و عدالت بعد از پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله در ميان مسلمانان بي‌نظير بود به‌عنوان جانشيني پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله انتخاب شد و از مردم براي او بيعت گرفت يأس و نوميدي نسبت به آينده اسلام آن‌ها را فرا گرفت و فهميدند كه آييني است ريشه دار و پايدار. در اين درس بيستم (387)
روز بودكه آيين‌اسلام به تكامل نهايي خود رسيد ، زيرا بدون تعيين جانشين براي پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله و بدون روشن شدن وضع‌آينده مسلمانان، اين‌آيين به‌تكامل نهايي نمي‌رسيد. آن‌روز بودكه نعمت خدا با تعيين رهبر لايقي همچون عليّ براي آينده مردم تكامل يافت و نيز آن روز بود كه اسلام با تكميل برنامه‌هايش به عنوان آيين نهايي از طرف خداوند پذيرفته شد (بنابراين جهات چهارگانه در آن جمع بوده) .

متن اصلي:

... اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دينَكُمْ وَ اَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتي وَ رَضيتُ لَكُمُ الاِْسْلامَ دينا...
... امروز كافران از (زوال) آيين شما مأيوس شدند ، بنابراين از آن‌ها نترسيد و از (مخالفت) من بترسيد ، امروز دين شمـــا را كامل كـــردم و نعمـــت خود را بر شمـــا تكميـــل نمـــودم و اسلام را به عنوان آيين (جاودان) شما پذيرفتم... (1)
كه منظور از « اَلْيَوْم » (امروز) كه در دو جمله بالا تكرار شده چيست ؟ يعني كدام روز است كه اين « چهار جهت » در آن جمع شده ، هم كافران در آن مأيوس شده‌اند و هم دين كامل شده و هم نعمت خدا تكامل يافته و هم خداوند آيين اسلام را به عنوان آيين نهايي مردم جهان پذيرفته است.
در ميان مفسران در اين‌جا سخن بسيار است ولي آن‌چه جاي
1- 3 / مـــائـده .
(388) پيامبر شناسي
شك نيست اين است كه چنين روزي بايد روز بسيار مهمّي در تاريخ زندگي پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله باشد ، نه يك روز ساده و عادي و معمولي ، زيرا اين‌همه اهميّت براي يك روز عادي معني ندارد و لذا در پاره‌اي از روايات آمده است كه بعضي از يهود و نصاري با شنيدن اين آيه گفتند اگر چنين آيه‌اي در كتب آسماني ما نقل شده بود ، ما آن روز را روز عيد قرار مي‌داديم .(1) اكنون بايد از روي قرائن و نشانه‌ها و تاريخ نزول اين آيه و اين سوره و تاريخ زندگاني پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله و رواياتي كه از منابع مختلف اسلامي به دست ما رسيده اين روز مهمّ را پيدا كنيم. آيا منظور روزي است كه احكام بالا درباره گوشت‌هاي حلال و حرام نازل شده ؟ قطعا چنين نيست ، زيرا نزول اين احكام واجد اين همه اهميّت نيست نه باعث تكميل دين است زيرا آخرين احكامي نبوده كه بر پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نازل شده ، به دليل اين‌كه در دنباله اين سوره به احكام ديگري نيز برخورد مي‌كنيم و تازه نزول اين احكام سبب يأس كفار نمي‌شود ، چيزي كه سبب يأس كفار مي‌شود ، فراهم ساختن پشتوانه محكمي براي آينده اسلام است و به عبارت ديگر نزول اين احكام و مانند آن تأثير چنداني در روحيه كافران ندارد و اين‌كه گوشت‌هايي حلال يا حرام باشد آن‌ها حساسيّتي روي آن ندارند. آيا منظور از آن روز عرفه در آخرين حج پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله است ؟ (همان‌طور كه جمعي از مفسران احتمال داده‌اند). پاسخ اين سؤال نيز منفي است ، زيرا نشانه‌هاي فوق بر آن روز نيز تطبيق نمي‌كند ، چون حادثه خاصي كه باعث يأس كفار بشود در

آن
1- « تفسير المَنار » ، جلد 6 ، صفحه 155 .
روز جانشيني پيامبر روز تكميل دين اسلام (389)
روز واقع نشد ، اگر منظور انبوه اجتماع مسلمانان است كه قبل از روز عرفه نيز در خدمت پيغمبر صلي‌الله‌عليه‌وآله در مكّه بودند و اگر منظور نزول احكام فوق در آن روز است كه آن نيز همان‌طور كه گفتيم چيز وحشتناكي براي كفّار نبود. و آيامرادروز فتح مكّه است (چنان‌كه بعضي احتمال داده‌اند) با اين‌كه تاريخ نزول اين سوره مدّت‌هابعدازفتح مكه‌بوده است؟ و يا منظور روز نزول آيات سوره برائت است كه آن هم مدّت‌ها قبل از نزول اين سوره بوده است؟ از همه چيز عجيب‌تر احتمالي است كه بعضي داده‌اند كه اين روز ، روز ظهور اسلام و يا بعثت پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله باشد با اين‌كه آن‌ها هيچ‌گونه ارتباطي با روز نزول اين آيه ندارد و سال‌هاي متمادّي در ميان آن‌ها فاصله بوده است. بنابراين هيچ‌يك از احتمالات شش‌گانه فوق با محتويات آيه سازگار نيست. در اين‌جا احتمال ديگري هست كه تمام مفسّران شيعه آن را در كتب خود آورده‌اند و روايات متعدّدي آن را تأييد مي‌كند و با محتويات آيه كاملاً سازگاراست و آن اين‌كه : منظور روز غدير خُمّ است ، روزي كه پيامبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله اميرمؤمنان عليّ را رسما براي جانشيني خود تعيين كرد ، آن روز بود كه كفّار در ميان امواج يأس فرو رفتند ، زيرا انتظار داشتند كه آيين اسلام قائم به شخص باشد و با از ميان رفتن پيغمبر صلي‌الله‌عليه‌وآله اوضاع به حال سابق برگردد و اسلام تدريجا برچيده شود ، اما هنگامي كه مشاهده كردند مردي كه از نظر علم و تقوا و قدرت و عدالت بعد از پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله در ميان مسلمانان بي‌نظير بود به‌عنوان جانشيني پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله انتخاب شد و از مردم براي او بيعت گرفت يأس و نوميدي نسبت به آينده اسلام آن‌ها را فرا گرفت و فهميدند كه آييني است ريشه دار و پايدار. در اين روز بودكه آيين‌اسلام به تكامل نهايي خود رسيد ، زيرا بدون تعيين جانشين براي پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله و بدون روشن شدن وضع آينده مسلمانان ، اين آيين به تكامل نهايي نمي‌رسيد. آن روز بود كه نعمت خدا با تعيين رهبر لايقي همچون عليّ براي آينده مردم تكامل يافت و نيز آن روز بود كه اسلام با تكميل برنامه‌هايش به عنوان آيين نهـايي از طرف خداوند پذيرفته شد (بنابراين جهات چهارگانه در آن جمع بوده) .
(390) پيامبر شناسي
عـــلاوه بـــر ايــن ، قــرائــن زيــر نيــز ايــن تفسيــر را تــأييــد مي‌كنـــد :
الف ـ جالب توجّه اين‌كه در تفسير فخر رازي و تفسير روح‌المعاني و

تفسير المَنار در ذيل اين آيه نقل شده است كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله بعد از نزول اين آيه بيش از هشتاد و يك روز عمر نكرد. و با توجّه به اين‌كه وفات پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله در روايات اهل تسنّن و حتي در بعضي از روايات شيعه (مانند آن‌چه كليني در كتاب معروف كافي نقل كرده است) روز دوازدهم ماه ربيع‌الاول بوده چنين نتيجه مي‌گيريم كه روز نزول آيه درست روز هيجدهم ذي الحجه بوده است .
ب ـ در روايات فراواني كه از طرق معروف اهل تسنّن و شيعه نقل‌شده صريحا اين‌مطلب آمده‌است‌كه آيه شريفه فوق در روز غدير خمّ و به دنبال ابلاغ ولايت عليّ نازل گرديد، ازجمله‌اين‌كه :
1 ـ دانشمند معروف سنّي ابن جرير طبري در كتاب ولايت از زيد بن اَرْقَم صحابيّ معروف نقل مي‌كند كه اين آيه در روز غدير خم درباره عليّ نازل گرديد .
2 ـ حافظ ابونعيم اصفهاني در كتاب « مانَزَلَ مِنَ الْقُرْآنِ في عَلِيٍّ » از ابوسعيد خُدْرِيّ (صحابه معروف) نقل كرده كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله در غدير خُمّ ، عليّ را به عنوان ولايت به مردم معرفي كرد و مردم متفرّق نشده بودند تا اين‌كه آيه
روز جانشيني پيامبر روز تكميل دين اسلام (391)
« اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ ... » نازل شد ، در اين موقع پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله فرمود : « اَللّهُ اَكْبَرُ عَلي اِكْمالِ الدّينِ وَ اِتْمامِ النِّعْمَةِ وَ رِضَي الرَّبِّ بِرِسالَتي وَ بِالْوِلايَةِ لِعَلِيٍّ مِنْ بَعْدي ، ثُمَّ قالَ مَنْ كُنْتُ مَوْلاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلاهُ اَللّهُمَّ والِ مَنْ والاهُ وَ عادِ مَنْ عاداهُ وَ انْصُرْ مَنْ نَصَرَهُ وَاخْذُلْ مَنْ خَذَلَهُ: اَللّهُ‌اَكْبَرُ بر تكميل‌دين و اتمام‌نعمت پروردگار و خشنودي‌خداوند از رسالت من و ولايت عليّ بعد از من ، سپس فرمود : هر كس من مولاي اويم عليّ مولاي او است ، خداوندا ! آن كس كه او را دوست بدارد دوست بدار و آن كس كه او را دشمن دارد، دشمن بدار، هركس او را ياري كند ياري كن و هر كس دست از ياريش بردارد دست از او بردار » .
3 ـ خطيب بغدادي در تاريخ خود از ابوهُرَيْرَة از پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله چنين نقل‌كرده كه بعداز جريان غديرخُمّ و پيمان ولايت علي و گفتار عمر بن خطاب . بَخٍّ بَخٍّ يَابْنَ اَبيطالِبٍ اَصْبَحْتَ مَوْلايَ وَ مَوْلا كُلِّ مُسْلِمٍ . آيه « اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دينَكُمْ » نازل گرديد .(1)
در كتاب نفيس « الغدير » علاوه بر روايات سه گانه فوق سيزده روايت ديگر نيز در اين زمينه نقل شده است. در كتاب « اِحْقاقُ الْحَقِّ » از جلد دوم تفسير « ابن كثير » صفحه 14 و از « مقتل خوارزمي » صفحه 47 نزول اين آيه را درباره داستان غدير از پيغمبر اكرم صلي‌الله‌عليه‌وآله نقل كرده است.

1- ايـن سـه روايــت را مــرحــوم عــلامـــه اميـنــي با تمــام مشخصــات در جلد 1 « الغدير » صفحـــه 230 تـــا 232 نقـــل كــرده است .
(392) پيامبر شناسي

جمله « بَلِّغ » به طوري كه « راغِب » در كتاب « مُفْرَدات » مي‌گويد : از جمله « اَبْلِغْ » تأكيد بيشتري را مي‌رساند. جمله‌بندي‌هاي آيه و لحن خاص و تأكيدهاي پي‌درپي آن و هم‌چنين شروع شدن با خطاب « يأَيُّهَا الرَّسُولُ » كه تنها در دو مورد از قرآن مجيد آمده و تهديد پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله به عدم تبليغ رسالت درصورت كوتاهي كردن كه منحصرا دراين آيه از قرآن آمده است ، نشان مي‌دهــد كه سخــن از حــادثه مهمي درميان بوده است كه عدم تبليغ آن مساوي بوده است با عدم تبليغ رسالت. به‌علاوه اين‌موضوع مخالفان سرسختي داشته‌كه پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله از مخالفت آن‌ها كه ممكن بوده است مشكلاتي براي اسلام و مسلمين داشته باشد ، نگران بوده و به همين جهت خداوند به او تأمين مي‌دهد. اكنون اين سؤال پيش‌مي‌آيد كه باتوجه به تاريخ نزول سوره كه مسلما در اواخر عمر پيغمبر صلي‌الله‌عليه‌وآله نازل شده است ، چه مطلب مهمّي بوده كه خداوند پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله را با اين تأكيد مأمور ابلاغ آن مي‌كند. آيا مسائل مربوط به توحيد و شرك و بت شكني بوده كه از سال‌ها قبل براي پيامبر و مسلمانان حل شده بود؟ آيا مربوط به احكام و قوانين اسلامي بوده با اين‌كه مهم‌ترين آن‌ها تا آن زمان بيان شده بود؟ و آيا مربوط به مبارزه با اهل كتاب و يهود و نصاري بوده با اين‌كه مي‌دانيم مسأله اهل كتاب بعد از ماجراي « بَنِي النَّضير » و « بَني قُرَيْظَة » و « بَني قَيْنَقاع » و خَيْبَر و فَدَك و نَجْران مشكلي براي مسلمانان محسوب نمي‌شد. و آيا مربوط به منافقان بوده درحالي كه مي‌دانيم پس از فتح مكه و سيطره و نفوذ اسلام در سراسر جزيره عربستان منافقان از صحنه اجتماع طرد شدند و نيروهاي آن‌ها درهم شكسته شد و هر چه داشتند در باطن

بود. راستي چه مسأله مهمي در اين آخرين ماه‌هاي عمر پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله مطرح بوده كه آيه فوق اين چنين درباره آن تأكيد مي‌كند؟ اين نيز جاي ترديد نيست كه وحشت و نگراني پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله براي شخص خود و جان خود نبوده بلكه براي كارشكني‌ها و مخالفت‌هاي احتمالي منافقان بوده كه نتيجه آن براي مسلمانان خطرات يا زيان‌هايي به بار مي‌آورد. آيا مسأله‌اي جز تعيين جانشين براي پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله و سرنوشت آينده اسلام و مسلمين مي‌تواند واجد اين صفات بوده باشد. اكنــون بــه روايــات مختلفــي كــه در كتــاب‌هــاي متعــدد اهــل تسنّــن و شيعــه در زمينــه آيــه فــوق وارد شده بــازمي‌گــرديــم تا ببينيــم از آن‌هــا در زمينــه اثبات احتمال فوق چه

استفاده مي‌شود ؟ سپس اشكالات و ايرادهايي را كــه در زمينــه ايــن تفسيــر از طرف جمعي از مفسران اهــل تسنّــن اظهار شده است مورد بررسي قرار مي‌دهيم.

گرچه متأسّفانه پيشداوري‌ها و تعصّب‌هاي مذهبي مانع از آن شده است كه حقايق مربوط به اين آيه بدون پرده پوشي در اختيار همه مسلمين قرار گيرد ، ولي در عين حال در كتاب‌هاي مختلفي كه دانشمندان اهل تسنّن ، اعم از تفسير و حديث و تاريخ نوشته‌اند ، روايات زيادي ديده مي‌شود كه با صراحت مي‌گويد : آيه فوق درباره‌علي نازل شده‌است. اين روايات را جمع زيادي از صحابه از جمله « زَيْد بن اَرْقَم » و « ابوسعيد خُدْرِيّ » و « ابن عباس » و « جابر بن عبداللّه » انصاري » و « ابو هُرَيْرَة » و « بُراء بن عازِب » و « حُذَيْفَة » و « عامربن لَيْلَي بن ضَمْرَة » و « ابن مسعود » نقل كرده‌اند و گفته‌اند كه آيه فوق درباره علي و داستان روز غدير نازل گرديد. اشتباه نشود منظور اين نيست كه دانشمندان و

مفسّران فوق نزول اين آيه را درباره علي پذيرفته‌اند ، بلكه منظور اين است كه روايات مربوط به اين مطلب را در كتب خود نقل كرده‌اند ، اگرچه پس از نقل اين روايت معروف آن‌ها به خاطر ترس از شرايط خاص محيط خود و يا به خاطر پيشداوري‌هاي نادرستي كه جلو قضاوت صحيح را در اين‌گونه مباحث مي‌گيرد، از پذيرفتن آن خودداري كرده‌اند ، بلكه گاهي كوشيده‌اند تا آن‌جاكه ممكن است آن را كم‌رنگ و كم اهميّت جلوه دهند ، مثلاً فخررازي كه تعصّب او در مسائل خاص مذهبي معروف و مشهور است براي كم اهميّت دادن اين شأن نزول آن را دهمين احتمال آيه قرارداده و صلي‌الله‌عليه‌وآله احتمال ديگر كه غالبا بسيار سست و واهي و بي‌ارزش است قبل از آن آورده است. ولي جمعي ديگر نزول آيه را در مورد مورد علي مسلّم دانسته‌اند ، اما در اين‌كه دلالت بر مسأله ولايت و خلافت دارد ترديد نموده‌اند كه اشكال و پاسخ آن‌ها را به زودي بخواست خدا خواهيم شنيد. به هرحال همان‌طور كه در بالا گفتيم رواياتي كه در اين زمينه در كتب معروف اهل تسنّن - تا چه رسد به كتب شيعه - نقل شده ، بيش از آن است كه بتوان آن‌ها را انكار كرد و يا به سادگي از آن گذشت نمي‌دانيم چرا درباره شأن نزول ساير آيات قرآن به يك يا دو حديث قناعت مي‌شود اما درباره شأن نزول اين آيه اين‌همه روايت كافي نيست ، آيا اين آيه خصوصيّتي دارد كه در ساير آيات نيست ؟ و آيا براي اين‌همه سخت‌گيري در مورد اين آيه دليل منطقي مي‌توان يافت؟ موضوع ديگري كه دراين‌جا يادآوري آن ضرورت دارد اين است كه رواياتي كه در بالا ذكر كرديم تنها رواياتي بود كه در زمينه نزول آيه درباره علي وارد شده است (يعني روايات مربوطبه شأن‌نزول آيه بود) وگرنه‌رواياتي‌كه

درباره‌جريان‌غديرخم و خطبه
شأن نزول آيه تبليغ (395)
پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله و معرّفي علي به عنوان وصيّ و وليّ نقل شده به‌مراتب بيش از آن است ، تا آن‌جا كه نويسنده محقق علامه اميني در « الغدير » حديث غدير را از 110 نفر از صحابه و ياران پيامبر صلي‌الله‌عليه‌وآله و با اسناد و مدارك و از 84 نفر از تابعين و از 360 دانشمند و كتاب معروف اسلامي نقل كرده است كه نشان مي‌دهد حديث مزبور يكي از قطعي‌ترين روايات متواتر است و اگر كسي در تواتر اين روايت شك و ترديد كند ، بايد گفت كه او هيچ روايت متواتري را نمي‌تواند بپذيرد. چون بحث درباره همه رواياتي كه در « شأن نزول آيه » وارد شده و هم‌چنين درباره تمام رواياتي كه درمورد حديث غديرنقل شده‌نياز به‌نوشتن‌كتاب قطوري‌دارد و ما را از طرز نوشتن تفسير خارج مي‌سازد به همين اندازه قناعت كرده و كساني را كه مي‌خواهند مطالعه بيشتري در اين زمينه كنند به كتاب‌هاي « الدُرُّالْمَنْثُور » سيوطي و « الغدير » علامه اميني و « احقاق الحق » قاضي نوراللّه شوشتري و « المُراجِعات » شرف الدين و « دلائل الصِّدْق » محمّد حسن مظفّر ارجاع مي‌دهيم .
سؤالات درس بيستم
1 ـ روز تكميل دين اسلام چه‌روزي است و چرا اين روز، دين كامل‌مي‌شود؟
2 ـ شأن نزول آيه تبليغ چيست؟
(396) پيامبر شناسي

فهرست منابع

تفسير جوان (برگرفته از تفسير نمونه آيةاللّه مكارم شيرازي)، محمد بيستوني، انتشارات
دارالكتب الاسلاميه، چاپ اول، جلدهاي 1 تا 27.
« بحار الانوار » ، جلد 18 .
« تفسير برهان » ، جلد 1 .
« تفسير قرطبي » و « تفسير الميزان » .
« اصول كافي » ، جلد اول ، « بابُالْبِدَعِ وَ الرّأَيِ وَ الْمَقائيسِ » ، حديث 19 .
« نور الثقلَين » ، جلد 2 .
« تفسير نمونه » ، جلد 5 .
«مجمع البيان» .
« نهج البلاغه » ، كلمات قصار ، كلمه 456 .
« تاريخ طبري »، جلد 2 .
« تفسير فخر رازي » ، « روح المعاني » .
« تفسير في ظلال » .

درباره مرکز تحقیقات رایانه‌اي قائمیه اصفهان

بسم الله الرحمن الرحیم
جاهِدُوا بِأَمْوالِكُمْ وَ أَنْفُسِكُمْ في سَبيلِ اللَّهِ ذلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (سوره توبه آیه 41)
با اموال و جانهای خود، در راه خدا جهاد نمایید؛ این برای شما بهتر است
اگر بدانید حضرت رضا (علیه السّلام): خدا رحم نماید بنده‌ای که امر ما را زنده (و برپا) دارد ... علوم و دانشهای ما را یاد گیرد و به مردم یاد دهد، زیرا مردم اگر سخنان نیکوی ما را (بی آنکه چیزی از آن کاسته و یا بر آن بیافزایند) بدانند هر آینه از ما پیروی (و طبق آن عمل) می کنند
بنادر البحار-ترجمه و شرح خلاصه دو جلد بحار الانوار ص 159
بنیانگذار مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان شهید آیت الله شمس آبادی (ره) یکی از علمای برجسته شهر اصفهان بودند که در دلدادگی به اهلبیت (علیهم السلام) بخصوص حضرت علی بن موسی الرضا (علیه السلام) و امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) شهره بوده و لذا با نظر و درایت خود در سال 1340 هجری شمسی بنیانگذار مرکز و راهی شد که هیچ وقت چراغ آن خاموش نشد و هر روز قوی تر و بهتر راهش را ادامه می دهند.
مرکز تحقیقات قائمیه اصفهان از سال 1385 هجری شمسی تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن امامی (قدس سره الشریف) و با فعالیت خالصانه و شبانه روزی تیمی مرکب از فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مختلف مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.
اهداف :دفاع از حریم شیعه و بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام) تقویت انگیزه جوانان و عامه مردم نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی، جایگزین کردن مطالب سودمند به جای بلوتوث های بی محتوا در تلفن های همراه و رایانه ها ایجاد بستر جامع مطالعاتی بر اساس معارف قرآن کریم و اهل بیت علیهم السّلام با انگیزه نشر معارف، سرویس دهی به محققین و طلاب، گسترش فرهنگ مطالعه و غنی کردن اوقات فراغت علاقمندان به نرم افزار های علوم اسلامی، در دسترس بودن منابع لازم جهت سهولت رفع ابهام و شبهات منتشره در جامعه عدالت اجتماعی: با استفاده از ابزار نو می توان بصورت تصاعدی در نشر و پخش آن همت گمارد و از طرفی عدالت اجتماعی در تزریق امکانات را در سطح کشور و باز از جهتی نشر فرهنگ اسلامی ایرانی را در سطح جهان سرعت بخشید.

از جمله فعالیتهای گسترده مرکز :
الف)چاپ و نشر ده ها عنوان کتاب، جزوه و ماهنامه همراه با برگزاری مسابقه کتابخوانی
ب)تولید صدها نرم افزار تحقیقاتی و کتابخانه ای قابل اجرا در رایانه و گوشی تلفن سهمراه
ج)تولید نمایشگاه های سه بعدی، پانوراما ، انیمیشن ، بازیهاي رایانه اي و ... اماکن مذهبی، گردشگری و...
د)ایجاد سایت اینترنتی قائمیه www.ghaemiyeh.com جهت دانلود رایگان نرم افزار هاي تلفن همراه و چندین سایت مذهبی دیگر
ه)تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و ... جهت نمایش در شبکه های ماهواره ای
و)راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی (خط 2350524)
ز)طراحی سیستم هاي حسابداري ، رسانه ساز ، موبایل ساز ، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک ، SMS و...
ح)همکاری افتخاری با دهها مرکز حقیقی و حقوقی از جمله بیوت آیات عظام، حوزه های علمیه، دانشگاهها، اماکن مذهبی مانند مسجد جمکران و ...
ط)برگزاری همایش ها، و اجرای طرح مهد، ویژه کودکان و نوجوانان شرکت کننده در جلسه
ی)برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم و دوره های تربیت مربی (حضوری و مجازی) در طول سال
دفتر مرکزی: اصفهان/خ مسجد سید/ حد فاصل خیابان پنج رمضان و چهارراه وفائی / مجتمع فرهنگي مذهبي قائميه اصفهان
تاریخ تأسیس: 1385 شماره ثبت : 2373 شناسه ملی : 10860152026
وب سایت: www.ghaemiyeh.com ایمیل: Info@ghaemiyeh.com
فروشگاه اینترنتی: www.eslamshop.com
تلفن 25-2357023- (0311) فکس 2357022 (0311) دفتر تهران 88318722 (021) بازرگانی و فروش 09132000109 امور کاربران 2333045(0311)
نکته قابل توجه اینکه بودجه این مرکز؛ مردمی ، غیر دولتی و غیر انتفاعی با همت عده ای خیر اندیش اداره و تامین گردیده و لی جوابگوی حجم رو به رشد و وسیع فعالیت مذهبی و علمی حاضر و طرح های توسعه ای فرهنگی نیست، از اینرو این مرکز به فضل و کرم صاحب اصلی این خانه (قائمیه) امید داشته و امیدواریم حضرت بقیه الله الاعظم عجل الله تعالی فرجه الشریف توفیق روزافزونی را شامل همگان بنماید تا در صورت

امکان در این امر مهم ما را یاری نمایندانشاالله.
شماره حساب 621060953 ، شماره کارت :6273-5331-3045-1973و شماره حساب شبا : IR90-0180-0000-0000-0621-0609-53به نام مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان نزد بانک تجارت شعبه اصفهان – خیابان مسجد سید
ارزش کار فکری و عقیدتی
الاحتجاج - به سندش، از امام حسین علیه السلام -: هر کس عهده دار یتیمی از ما شود که محنتِ غیبت ما، او را از ما جدا کرده است و از علوم ما که به دستش رسیده، به او سهمی دهد تا ارشاد و هدایتش کند، خداوند به او می‌فرماید: «ای بنده بزرگوار شریک کننده برادرش! من در کَرَم کردن، از تو سزاوارترم. فرشتگان من! برای او در بهشت، به عدد هر حرفی که یاد داده است، هزار هزار، کاخ قرار دهید و از دیگر نعمت‌ها، آنچه را که لایق اوست، به آنها ضمیمه کنید».
التفسیر المنسوب إلی الإمام العسکری علیه السلام: امام حسین علیه السلام به مردی فرمود: «کدام یک را دوست‌تر می‌داری: مردی اراده کشتن بینوایی ضعیف را دارد و تو او را از دستش می‌رَهانی، یا مردی ناصبی اراده گمراه کردن مؤمنی بینوا و ضعیف از پیروان ما را دارد، امّا تو دریچه‌ای [از علم] را بر او می‌گشایی که آن بینوا، خود را بِدان، نگاه می‌دارد و با حجّت‌های خدای متعال، خصم خویش را ساکت می‌سازد و او را می‌شکند؟».
[سپس] فرمود: «حتماً رهاندن این مؤمن بینوا از دست آن ناصبی. بی‌گمان، خدای متعال می‌فرماید: «و هر که او را زنده کند، گویی همه مردم را زنده کرده است»؛ یعنی هر که او را زنده کند و از کفر به ایمان، ارشاد کند، گویی همه مردم را زنده کرده است، پیش از آن که آنان را با شمشیرهای تیز بکشد».
مسند زید: امام حسین علیه السلام فرمود: «هر کس انسانی را از گمراهی به معرفت حق، فرا بخواند و او اجابت کند، اجری مانند آزاد کردن بنده دارد».

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی
www.Ghaemiyeh.com
مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.
۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹